

Den hemliga sjön

- en resa till det småländska inlandet för 9 000 år sedan

Carl Persson

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Avhandling för filosofie doktorexamen i arkeologi,
Göteborgs universitet 2012-06-01

© Carl Persson 2012

Tryck: Colofón Printing Group, Litauen 2012

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01122
University of Gotheburg, Department of Historical Studies
GOTARC Series B, No 58. Gothenburg Archaeological Theses

Smålands museum rapport 2012:9
ISSN 0282-6860, ISBN 978-91-85245-50-5

Distribution: Institutionen för historiska studier,
Göteborgs universitet, Box 100, SE-405 30 Göteborg

Omslagsfoto och grafisk form: Mia Fahrenholz
Korrektur: Olof M

Författarens tack

Ofta tackas det väldigt mycket i avhandlingsinledningar. Ju mer jag funderat på det, desto kortare har min lista blivit. Den direkta kopplingen mellan släkt, familj och avhandling känns tveksam. Alla hade varit nöjda om jag hade gjort något helt annat. Mina barn har aldrig visat något intresse för den äldre stenåldern. Istället för att låta mig reflektera kring inlandet och den mesolitiska tiden har de lockat in mig i diskussioner om första världskriget, diesellok, geologi, statsplanering, stationsmiljöer, film och mycket annat. Också min fru har ofta distraherat mig, men kompenserat det genom oräkneliga läsningar av texten.

Exploateringsarkeologi är en verksamhet med mycket ärendehantering, offerter, pärmor, mappar och måndagsmöten. I sina bästa stunder är det också livliga diskussioner om försvunna samhällen och döda människor. Jag har haft turen att arbeta med så många genuint intresserade och skickliga arkeologer att jag knappast kan nämna dem här. Att tacka sina fd chefer kan tyckas vara lite inställsamt så det gör jag inte. Jag nöjer mig med att konstatera att Smålands museum har en lång tradition av uppmuntrande och tålmodiga chefer.

Jag har här dragit en gräns vid de som utan lön eller utan valmöjlighet hjälpt mig med just denna bok. Min handledare Per Cornell (Göteborgs universitet) förtjänar ett tack eftersom han utan förvarning drabbades av en ostrukturerad text som han inte efterfrågat. Leif Häggström (Kulturmiljö Halland) har läst och kommenterat texten ur ett inlandsperspektiv. Per Lagerås (UV-Syd) har hjälpt mig med paleoekologin (men är helt oskyldig till de sociala tolkningarna). Jörgen Gustafsson (Jönköpings länsmuseum) har gett mig tillgång till opublicerat material och diskuterat Finnvedens mesolitikum. Anders Högberg (Sydsvensk arkeologi AB) har fortsatt att hjälpa mig långt efter att projektpengarna tagit slut. Mia Fahrenheit tyckte direkt att det skulle vara roligt att layouta när jag hörde av mig för första gången sedan 1985. Ann-Charlotte Fandén hamnade, utan att ha efterfrågat det, oväntat på de småländska mossarna. Förutom de fältarkeologiska insatserna skapade hon ordning bland fynd och analyser. Det är en stor förlust för arkeologin att hon bytt yrkesbana.

Sist men inte minst går mina tack till grävmaskinisten Inge Svensson från Skånes Fagerhult. Arkeologi i skogsbygden är helt beroende av samarbetet med en skicklig grävmaskinist. Visserligen fick Inge betalt, men hans insatser var obetalbara.

Abstract

Ph.D. dissertation at Göteborg University, Sweden, 2012

Title: Den hemliga sjön - en resa till det småländska inlandet för 9000 år sedan

English title: The secret lake – a journey to the south Swedish inland 9000 years ago

Author: Carl Persson

Language: Swedish, with an English summary

Department: Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Box 100, SE-405 30 Göteborg

Series: GOTARC Series B, No 58. Gothenburg Archaeological Theses, Smålands museum rapport 2012:9
ISBN 978-91-85245-50-5

The thesis is based on the excavation of a Stone Age site approximately 9,300 years old located in the south Swedish inland. Although the site delivered very few finds it was a site of considerable potential merit. The landscape in the forested region was to a considerable extent untouched by human activity. As there were no natural deposits of flint in the area, all flint had been brought to the site from the coast. A GIS-based analysis enabled small concentrations of finds to be identified and analyzed. The analysis included both technological interpretations and use-wear analyses. The results of these analyses showed that many different tasks were carried out on the site although almost no tools or blades were produced at the site. All flints found were the remnants of sharpening and retouching, consciously discarded or lost. An analysis of the ¹⁴C-datings from other sites showed that the inland was only visited sporadically during the first few millennia after the end of the ice age. There are no data which indicate permanent settlement in the inland during the Mesolithic.

The inland was thus not colonized in the conventional sense. It was not a linear process and different areas acquired different significances during different periods. The motivation to explore the inland was not primarily ecological or economical. Instead the landscape was analyzed from a social perspective. The starting point was Maurice Bloch's description of man's ability to assume various societal roles and give their environment a social dimension. From this perspective, the landscape, journeys and animals were all various aspects of the same social phenomenon. Keeping this fundamental pre-requisite in mind, the author goes on to analyze the landscape from several different perspectives. Taking his inspiration from Claude Lévi-Strauss, he compares the interior of the country and the coast from a structural perspective, stating that one possible reason for visiting the interior was that it provided a direct contrast to people's everyday life on the coast. People's desire to change and expand their social roles inevitably led them to move between the inland and the coast.

Keywords: archaeology, behavioral archaeology, coast-inland, colonization, cognition, ecology, flint, intrasite-patterning, hunter gatherer, GIS analysis, landscape, lithic analysis, Maglemose culture, mesolithic, middle range theory, paleoecology, phosphate analysis, site formation processes, structuralism, transcendental social, use-wear analysis

Innehållsförteckning

1. En handfull mycket gamla flintor från en perifer plats

1.1	Något om denna bok.....	11
1.2	Den exploateringsarkeologiska utgångspunkten.....	14
1.3	Markaryd, motorvägen och arkeologin.....	18
1.4	Förståelsen av det småländska inlandets arkeologiska förutsättningar.....	20
1.5	Arkeologi i skogen – perifer arkeologi i praktiken.....	22
1.6	Problem och möjligheter.....	24
1.7	Att välja utgångspunkt.....	27
1.8	Att välja disposition och frågeställningar.....	29
1.9	Arkeologi och teori.....	32
1.10	Strukturanalys, strukturalism och samhällssyn.....	35
1.11	Den sociala världen.....	38
1.12	Det idealiserade arkeologiska tänkandet.....	42
1.13	Ett arkeologiskt samtal.....	45
1.14	Att tänka arkeologiskt.....	48
1.15	Kunskap om världen genom GIS.....	51
1.16	GIS som tanke.....	53

2. Raä 71 – En osannolik plats ur ett arkeologiskt perspektiv

2.1	Arkeologihistoria och exploateringsarkeologi.....	57
2.2	Knut Kjellmark, en arkeologins grand old man.....	58
2.3	Uno Sundelin i vetenskapens frontlinje.....	60
2.4	Oscar Lidén, pedagog och arkeolog.....	63
2.5	Efter de tre vise männen.....	64
2.6	De små händelsernas historia.....	66
2.7	En motorväg genom skogen.....	69
2.8	Från den samlade förförståelsen till en punkt på kartan.....	71
2.9	Vad lär vi oss av detta?.....	72

3. Att tolka en boplat

3.1	Raä 71 - en oansenlig plats i skogen.....	73
3.2	Att bedöma en plats.....	75
3.3	Att välja metoder.....	79
3.4	Saker och ting i en GIS-kontext.....	81
3.5	Platsens källkritiska förutsättningar.....	83

4. En kort beskrivning av Raä 71

4.1	Omfattning och fynd.....	91
4.2	Dateringen av boplaten.....	92

4.3	Fosfatkartering.....	96
4.4	Lassebacken I – resterna efter en paus	97

5. Från det statiska materialet till det dynamiska tänkandet

5.1	En aktualistisk och handlingsinriktad arkeologi.....	99
5.2	Att utgå från fynden	102
5.3	Att hitta värme – härddar inom ytan	106
5.4	Tak över huvudet - på jakt efter den mesolitiska hyddan	108
5.5	Fosfater, härddar, fynd och några tänkbara hyddor	108
5.6	Övriga hyddor från inlandet	113

6. Människor i arbete på en liten ö

6.1	Från handlingar till arbete.....	119
6.2	Den glesa fyndmattan	119
6.3	Små flintor och mänskliga handlingar.....	123
6.4	Generella lärdomar av flintanalysen.....	133
6.5	Funktion och signifikans.....	138
6.6	Signifikans och varaktighet	139
6.7	Teknologi och den sociala världen	142

7. Världen för 9 000 år sedan

7.1	En ny värld.....	145
7.2	En annan slags skog med konstiga djur.....	146
7.3	På jakt efter en vattenvärld i skogen.....	149
7.4	Försvunna sjöar och mossar	149
7.5	Sjöars och mossars naturliga livslopp	151
7.6	När hela världen kantrar – glacial isostatisk landhöjning i praktiken	159
7.7	Människor på en liten ö.....	164
7.8	På väg i kanoten.....	167

8. Människorna i inlandet

8.1	Varifrån de kom	171
8.2	En kortfattad neoklassisk ekonomisk analys	172
8.3	Tillgång och efterfrågan för 9 000 år sedan.....	174
8.4	Människors sociala och ekologiska värld.....	177

9. Människor och det sociala landskapet

9.1	Människor och landskap.....	179
9.2	De sociala relationernas fonem	181
9.3	Sociala relationer i arkaiska samhällen	182

9.4	Att försöka förstå en arkaisk värld.....	183
9.5	Människor och det sociala systemets helhet.....	184
9.6	Vatten som struktur.....	186
9.7	Mellan två hav.....	187
9.8	Människor och djur.....	188
9.9	Människor som reser.....	191
9.10	Kosmologi, makt och vardag.....	193
9.11	Kunskap är makt.....	195
9.12	På jakt efter makten och den esoteriska kunskapen.....	197
9.13	Några alternativa vägar till Markaryd.....	199

10. Inlandet som ett arkeogram

10.1	Raä 71 i en bredare kontext.....	207
10.2	En kort beskrivning av några undersökta boplatser i Finnveden.....	209
10.3	Små, små flintor.....	216
10.4	Att välja sten - flinta och/eller kvarts.....	218
10.5	Tre boplatser med kvarts.....	221
10.6	Boplatser med bara flinta.....	225
10.7	Tid och förändring.....	228
10.8	Människor och tid i inlandet.....	230
10.9	På väg till de stora sjöarna.....	232
10.10	Ingen vill bo i Växjö ?.....	234
10.11	Värend – mesolitikums mörka hjärta.....	237
10.12	Nordvästra Skåne under mesolitisk tid.....	239
10.13	Raä 71 och kolonisationen av inlandet.....	245

11. Slutsatser och sammanfattning

11.1	Några avslutande tankar.....	249
11.2	Raä 71 ur ett källkritiskt och kontextuellt perspektiv.....	250
11.3	Att tolka en plats.....	251
11.4	Platsens roll i den mesolitiska kosmologin.....	252
11.5	Olika tider och andra platser.....	253
11.6	Inlandet och olika sociala strategier.....	254
11.7	Raä 71 – varför just denna plats?.....	255

Summary	257
----------------	-------	-----

Referenser	263
-------------------	-------	-----

Figurlista	289
-------------------	-------	-----

Tabeller	291
-----------------	-------	-----

Bilagor	292
----------------	-------	-----

1. En handfull mycket gamla flintor från en perifer plats

1.1 Något om denna bok

Denna avhandling behandlar en cirka 9 000 år gammal, liten och fyndfattig boplats vars formella namn är Raä 71, Markaryd socken. Boplatsen var belägen strax nordväst om Markaryd vilket är en perifer plats ur ett arkeologiskt perspektiv. Det totala fyndmaterialet från platsen ryms med lätthet i ett par kupade händer. Sannolikt utgör denna bok ett rekord inom svensk arkeologi vad det gäller relationen mellan fyndens vikt och antalet sidor som de presenteras på. Detta är alltså en bok som är mycket långt från den spännande arkeologi som man ibland ser på TV. Det är dock en bok som jag tycker är viktig av flera skäl. Man kan inledningsvis konstatera att Raä 71 är en typ av boplats som regelmässigt prioriteras bort. Vid den första undersökningen av platsen påträffades *ett* flintavslag och inget mer. Jag tror att denna plats är det enda exemplet i Sverige på en plats som kommit att slutundersökas arkeologiskt utifrån den förutsättningen. Raä 71 kan alltså ses som en representant för alla de hundratals boplatser som aldrig grävs ut utan bara schaktas bort eftersom de anses sakna vetenskaplig potential. Min främsta drivkraft vid arbetet med denna bok har dock inte varit bitterhet över att stenåldersboplatser med stor potential utan eftertanke lämnas åt grävmaskinerna. Snarare har mitt intresse för platsen utgått från en positiv värdering av dess möjligheter. En orsak till denna positiva värdering är att mitt intresse för boplatsen utgått från människors arbete som en aspekt av det sociala livet, eller annorlunda uttryckt: jag har försökt förstå den sociala världen genom fynden och platsens strukturella egenheter. För att fördjupa denna förståelse har jag medvetet använt mig av flera tolkningsperspektiv. Min förhoppning har varit att man genom att kombinera olika metoder skulle kunna se de dolda strukturella spåren av människors liv. Ur detta perspektiv var det helt avgörande att fyndmaterialet kunde tolkas på ett mycket detaljerat sätt. I förhållande till denna ambition var en handfull flintor ett utmärkt fyndmaterial. Det som vore en stor och antikvarisk viktig boplats skulle ur mitt perspektiv vara en boplats med dålig potential för att besvara just mina frågor, att analysera 10 000 flintor vore helt omöjligt i förhållande till de valda frågeställningarna.

Också boplatsens perifera läge långt från de områden där huvuddelen av den mesolitiska forskningen utförts, tyckte jag var bra. Inte för att det har något egenvärde att helt sakna modern forskningstradition, men läget var bra för att utforska frågor som jag tyckte var relevanta. Platsen var en tydlig inlandsboplats och befann sig därmed i ett tydligt strukturellt förhållande till kusten. Det kan redan här vara på sin plats att förtydliga begreppet inland. När jag använder begreppet inland syftar jag genomgående på platser långt från kusten som bör ha varit strukturellt annorlunda än denna. Jag syftar alltså inte på det nära inlandet som varit en del av kustboplatsernas normala resursutnyttjande. Hur långt man måste resa för att nå det strukturellt annorlunda inlandet varierar beroende på geografins beskaffenhet och människors kognitiva kartor och det finns ingen möjlighet att besvara

frågan på ett entydigt sätt. Ett sätt att förstå de strukturella skillnaderna utgår från förekomsten av råmaterial. I inlandet förekommer inte flinta naturligt vilket medför att varje fynd av flinta kan tolkas ur perspektiv som inte bara är funktionella. Själva förekomsten av flintan i sig är en tydlig indikation på social interaktion och/eller att någon färdats mellan olika former av landskap. Trots att inlandet kan beskrivas som fyndfattigt och okänt finns det alltså utmärkta förutsättningar för en fördjupad diskussion kring skillnaden mellan olika kognitiva världar. Jag skulle vilja påstå att denna bok är skriven i fältet mellan fragmentarisk förförståelse och goda strukturella förutsättningar för att förstå komplicerade sociala fenomen. I praktiken betyder det att texten nedan är starkt inriktad på att studera de samband och strukturer som med utgång från de givna förutsättningarna tydligast kan illuminera den mesolitiska världen.

Denna bok är alltså lite ovanlig genom arten av det material som utgör utgångspunkten. Alla frågeställningar som kommer att diskuteras nedan är dock helt konventionella. Mitt val får emellertid vissa konsekvenser vad det gäller textens struktur som det kan vara på sin plats att förvarna om. Detta är inte en text som kompletterar andra texter eller fördjupar tydliga frågeställningar. Foucault beskrev i *Vetandets arkeologi arkivet* som en nivå för en praktik som får en mångfald att utsägor att dyka upp som lika många regelbundna händelser. I *arkivet* finner vi det generella systemet för utsagornas formande och omformade, det är systemet för dess fungerande. Han konstaterade att *arkivet* inte kan beskrivas i sin totalitet. Det är i brottstyckena, regionerna och nivåerna som arkivet blir tydligt (Foucault 1972:148). Detta är en bok om just brottstycken och regioner både ur ett förhistoriskt tolkningsperspektiv och ett nutida vetenskapligt perspektiv. Även om ambitionen är att beskriva en förhistorisk social helhet är analysen inriktad på att diskutera denna helhet på olika konkreta nivåer där sammanhangen är centrala. Följaktligen kommer fynden inte bara diskuteras utifrån typisering och funktion, de kommer också att diskuteras ur flera och olika strukturella perspektiv. Landskapet kommer att diskuteras både ur ett geografiskt och ett socialt/strukturellt perspektiv. Slutligen kommer platsen att kontextualiseras i tid och rum och beskrivas i förhållande till samhällets förändring under mesolitisk tid. Ur läsarens perspektiv kan detta förhållningssätt möjligen upplevas som lite eklektiskt eftersom Lewis Binford får samsas med Marcel Mauss och isaritmer följs av analyser av arbetets sociala betydelse. Jag har dock försökt att noggrant beskriva hur jag tänkt när jag analyserat det sparsamma materialet. Texten är alltså karaktäriserad av både olika strukturella jämförelser och detaljerade diskussioner om fynd och källkritik. Från analysen av några enstaka flintbitar flyttar sig fokus till det strukturella förhållandet mellan kust och inland. Det kan tyckas vara vitt skilda problemfält men de utgör enligt min mening bara olika arkeologiska perspektiv på människors sociala liv.

Konsekvenserna av det perspektiv man väljer visar sig också i vad som inte återfinns i texten. Det finns inget större sammanhängande teorikapitel som föregår analysen, istället är de teoretiska diskussionerna huvudsakligen kopplade till analyserna. I samtliga fall skul-

le dessa teoretiska diskussioner kunna utvecklas, vilket kommer att göras i ett annat sammanhang. Det finns inga kön i analysen, varken sociala eller biologiska. Inte heller finns det några typologiska diskussioner eller teckningar av fynd. Att så är fallet är resultatet av medvetna val grundade på fyndmaterialets natur och den starka inriktningen på strukturell analys. Att det diskuterade fyndmaterialet uteslutande består av flinta beror alltså inte på att det är ett speciellt viktigt fyndmaterial. Ur de mesolitiska människornas perspektiv var givetvis organiska material som horn och trä mycket viktigare. Att all diskussion om de mesolitiska organiska föremålen saknas kan motiveras eftersom avgränsningen kräver det. Det är dock beklagligt att det förhåller sig så. Som kommer att framgå nedan är sannolikt det sociala inte skilt från det estetiska och ekonomiska i den arkaiska världen. Den som upplever den mesolitiska världens komplexa estetik ser alltså långt in i kulturens kärna. I detta sammanhang måste dock de naturalistiska djurmotiven och de närmast semiotiskt stiliserade motiven lämnas därhän (Jensen 2001:128-132; David 2006). Det saknas också en diskussion kring isotopanalyser från mesolitiska skelett och dess roll för tolkningar av bosättningarnas säsongsvariation. Skelettmaterialet från den senare delen av mesolitikum tyder på en kost som dominerats av marina resurser (Glascock 2007:358; Jones 2008:25). Skelettmaterialet från den period som huvudsakligen diskuteras här är dock litet och isotopanalyserna så få att jag valt att inte föra in resultaten i analysen. Den diskussion som särskilt saknas är enligt min mening den om hur människor under tidig- och mellanmesolitikum upplevde och rörde sig i landskapet i ett bredare perspektiv. Denna bok fokuserar på förhållandet mellan kust och inland. Ur de mesolitiska människornas perspektiv var sannolikt inte inlandet en överdrivet intressant plats. Istället var det nog havet som var deras utgångspunkt. Om man vill förstå den kvantitativt stora delen av de mesolitiska människornas värld är det sannolikt kusterna man bör koncentrera sig på. En utmärkt geografisk ram för sådana undersökningar vore Skandinavien och östersjöregionen. Det finns en växande och mycket intressant litteratur om nätverk, resor och kolonisation under denna period (e.g. Lindgren 2007; Newell 1990; Olofsson 2003; Taffinder 1998; Zvelebil 2001). Istället för att integrera denna diskussion i boken har jag av tidsskäl fått nöja mig med att antyda grunderna för diskussionen. Min förhoppning är dock att kunna återkomma till denna frågeställning och då använda resultaten från det lilla inlandsområde som behandlas här för att förstå de större geografiska perspektiven. Detta är alltså en bok med tydliga avgränsningar varav somliga är logiska och andra mer eller mindre påtvingade. Jag är dock plågsamt medveten om samtliga.

Att denna bok till slut blev av har dock inte bara berott på medvetna val och bedömningar. Innan jag stod på mager skogsbacke utanför Markaryd och stirrade ut på en mosse hade jag knappast funderat på att undersöka stenåldersboplatser i gränsbygden mellan Småland och Skåne. Denna bok handlar alltså inte om en plats som valts ut för att besvara väldefinierade frågor. Istället förde slumpen mig till en plats som tvingade mig att omdefiniera min uppfattning av fältarkeologi och livet under tidigmesolitikum. Om man vill göra något som är lite okonventionellt krävs en omgivning som är fritänkande eller åtminstone

accepterande. Smålands museum var (och är) just en sådan plats där genomtänkta argument kunde vinna över slentrian och metodologisk konservatism. Anders Högberg på Sydsvensk Arkeologi har diskuterat fynden och sedan utfört slitspårsanalysen och den tekniska beskrivningen av fynden. Utan hans intresse och attityd skulle den helt centrala slutsatsen om fyndmaterialets förhållande till det vardagliga livet på bopplatsen inte kunna beläggas.

1.2 Den exploateringsarkeologiska utgångspunkten

Denna bok har sitt ursprung i de exploateringsarkeologiska stenåldersundersökningar som utfördes runt Markaryd i början av 2000-talet. Mer specifikt utgör boken slutrapporteringen av undersökningen av stenåldersbopplatsen Raä 71 i Markaryd socken (se fig. 1). Att utgrävningen utfördes berodde på att E4:an skulle byggas ut till motorväg och få en ny sträckning. Undersökningen bekostades av Vägverket.

Arkeologer använder ofta begreppet exploateringsarkeologi utan vidare eftertanke. Icke-arkeologer finner oftast begreppet märkligt och funderar kanske kring om det är arkeologi utförd med slavarbetskraft eller om det har något med marxism att göra. Verkligheten är dock mindre spännande, exploateringsarkeologi är helt enkelt lagstyrd arkeologi som utförs innan man gör oåterkalleliga ingrepp i landskapet. Lagstyrd skall i detta sammanhang inte tolkas som att besluten är oomtvistliga och självklara. Varje beslut grundar sig på subjektiva bedömningar utifrån en given men föränderlig kunskapsnivå (Åqvist 2000:167). Arkeologin bekostas av den som skall bygga vägen, järnvägen eller bostadsområdet, det vill säga exploitören. För personer verksamma inom kulturmiljövården och för de som bygger hus och vägar är detta självskrivna förutsättningar. Egentligen är dock sambandet mellan exploatering och arkeologi inte okomplicerat och jag har många gånger förvånats (och förfärats) över prioriteringar och beslut (icke-beslut) inom kulturmiljövården. Att det kan finnas så olika åsikter om besluten beror sannolikt på att det finns olika åsikter om syftet med arkeologiska utgrävningar. Anna Källén har i en intressant artikel presenterat två idealtyper av kulturmiljövårdare/arkeologer med olika drivkrafter. *Försvararen* vill att alla historiska lämningar skall bevaras och vårdas till varje pris. Ur detta perspektiv har varje historisk lämning ett lika stort *existentiellt värde* och måste sparas för framtiden. *Utnyttjaren* ser kulturarvet som en nutida resurs vars värde bestäms av dess potential för utnyttjande. Fornlämningen har i detta perspektiv ett *bruksvärde* (Källén 2000:129f). Till dessa två idealtyper skulle jag vilja lägga ytterligare en, nämligen den *ointresserade* som ser arkeologin som ett verksamhetsfält präglad av ett ständigt upprepande av rutiner och byråkratiska procedurer. Denna idealtyp gör samma sorts arkeologiska undersökningar på många olika platser med ständigt samma resultat. Den historiska lämningen finns i detta fall bara som ett objekt för den arkeologiska professionella verksamheten och som ett underlag för en budget. Egentligen är det ingen som bryr sig och resultatet av den arkeo-

*Figur 1. Boplatsen Raä 71 (Markaryd sn) utmärkt med en röd punkt (Foto: NASA Denmark A2004153 1145).
(foto: NASA Denmark A2004153.1145)*

logiska verksamheten blir bara ett avslutat projekt, fynd i ett magasin och en rapport som aldrig kommer att läsas av någon (Svanberg & Hauptman Wahlgren 2007:7).

Såsom bevisats många gånger kan dock också exploateringsarkeologin vara kreativ och nyskapande. Genom att möta det förflutna får vi möjlighet att reflektera kring oss själva. Genom denna reflexion förmår vi uppfatta såväl människans variationsbredd som dess enhetlighet (Källén 2000:127; Moberg 1969:209; Moberg 1986:36). Det finns alltså inte en sorts exploateringsarkeologi, det finns många, vilket är dess styrka (Nilsson & Rudebeck 2010:30ff).

Nästan all arkeologi som utförs i Sverige är exploateringsarkeologi och den vardagliga arkeologiska verksamheten måste hela tiden förhålla sig till denna förutsättning. På goda grunder kan inte ett företag eller en myndighet som vill bygga något tvingas att betala en dyr arkeologisk undersökning av exempelvis en enstaka härd från romersk järnålder. Inte heller kan man tillåta att arkeologiska utgrävningar migrerar utanför den yta som skall exploateras. Exploateringsarkeologin präglas alltså av en avvägning mellan olika intressen och resultaten blir oftast någon form av kompromiss. Det är sällsynt att fornlämningar stoppar ett byggprojekt. Istället undersöks platsen arkeologiskt och kan därefter tas i anspråk. Om man vore cyniskt lagd kunde man säga att fornlämningen köps ut genom att en arkeologisk institution får pengar för att gräva ut den. Ur ett mindre cyniskt perspektiv kan man säga att de arkeologiska undersökningarna regleras av lagar och förordningar med goda intentioner och att besluten om vem som ska gräva ut en fornlämning och till vilken kostnad fattas med vishet av landets länsstyrelser.

Eftersom exploateringsarkeologin använder andras pengar och fungerar genom myndighetsbeslut måste verksamheten präglas av förutsägbarhet och begriplighet. Den som vill ta mark i anspråk ska kunna göra olika val för att om möjligt minska eller undgå de arkeologiska kostnaderna. Som alla andra myndighetsbeslut måste det övriga samhället kunna förstå beslutens grunder för att kunna förhålla sig till kostnadernas rimlighet. Arbetet skall sedan utföras på utsatt tid och enligt budget. För att det skall fungera måste det finnas en hög grad av förutsägbarhet i planer och offerter. Om offerterna är alltför disparata så försvinner den grundläggande idén om beslutets förutsägbarhet. Förfarandet har många fördelar men ibland kan den höga graden av förutsägbarhet påverka den arkeologiska kreativiteten. Innan den slutliga undersökningen påbörjas skall man helst veta hur den slutar. Själv anser jag att de arkeologiska spåren av människor ibland inte är helt lämpliga att analyseras i denna avgränsade projektform. Särskilt som man faktiskt tar bort resterna av verkligheten samtidigt som man analyserar den, vilket en arkeologisk utgrävning gör.

Kanske är det dessa förutsättningar som gör att böcker om utgrävningar ofta har en särskild form av dramaturgi. De historier som berättas handlar ofta om att projektet genomförts i enlighet med de tidigare uppgjorda planerna. Bilden av förhistorien har fördjupats och inom ramen för de givna kostnaderna har ytterligare en pusselbit kunnat läggas till

det förhistoriska pusslet (Pearson & Shanks 2001:58f). Ofta påstås de undersökta platserna vara speciella; centralplatser, kultiska platser eller kanske bara mötesplatser. Man kan ofta ana en implicit tanke om att all mänsklig aktivitet inom området i fråga är uppgrävd och tolkad. Projektet har på ett ansvarsfullt och professionellt sätt förts till ett tillfredställande slut. Att det i verkligheten förhåller sig annorlunda vet egentligen de flesta arkeologer. Vi vet inte vad som finns utanför exploateringsytan på andra sidan schaktkanten. Vid nästan varje arkeologisk undersökning dyker det upp fynd och dateringar som inte passar in i planeringen. De flesta väl-dränerade ytor har använts av människor fler än en gång sedan isen lämnade platsen och spåren av människor i terrängen är fler än vad vi ofta tror. Det är alltså sällan som arkeologin finner en tydlig *point of origin* och den arkeologiska berättelsen kräver ofta en hårdhänt redigering (Moore 1995:52). Redigeringen består av att arkeologen noterar nedslag från olika tider och därefter prioriterar så att resultatet blir en historia som ryms inom projektets ramar.

Att utföra arkeologiska undersökningar i Markarydstrakten var ett spännande uppdrag eftersom förutsättningarna var annorlunda jämfört med de typiska arkeologiska uppdragen. Det fanns ingen självklar arkeologisk historia att berätta. Processen som ledde fram till de arkeologiska undersökningarna var ganska kaotisk. Helt plötsligt fanns det pengar till ett motorvägsbygge, men ingen tid att förbereda några arkeologiska undersökningar eller att fundera kring vilka frågeställningar som var vettiga. Det finns både fördelar och nackdelar med processer som går snabbt och bryter den vanliga byråkratiska processen. Till de positiva aspekterna hör att det kan bli en kreativ miljö utan förutfattade meningar. Om ingen vet något om områdets förhistoria och inte har tid att tänka efter, är det ju svårt att ha någon förutfattad mening. Jag tycker att resultatet i detta fall blev mycket lyckat och att projektet genererat mycket ny kunskap (e.g. Åstrand 2007; Hansson (ed.) 2007; Hansson et al. 2003).

Det bedrägligt enkla syftet med denna bok är att berätta vad några människor egentligen gjorde på en liten mossholme i Markarydstrakten för något mer än 9 000 år sedan. Att förstå vad människor gjort genom vad de tappat, deponerat och kasserat är vad arkeologi vanligtvis går ut på, och det säger sig självt att det inte alltid är lätt. I detta fall vill jag påstå att det har varit extra svårt. Tidsavståndet var stort, resurserna begränsade och kunskapsluckorna stora. Det finns två olika sätt att förhålla sig till dessa förutsättningar. Det första är att utifrån en begränsad frågeställning utforska begränsade aspekter av fyndmaterialet. Det andra förhållningssättet utgår från att det i fyndmaterialet och dess omgivning existerar mönster som man kan koppla till människors sociala liv. Det vill säga att fyndmönstret och boplatens belägenhet kan användas för att få inblickar i det mesolitiska samhällets kosmologi och dess sociala relationer. Detta förhållningssätt kan kanske tyckas vara väl ambitiöst när man bara har en handfull mycket små flintor att utgå från. Själv anser jag inte att det finns någon given gräns för när diskussionen om människor utifrån dess materiella spår blir omöjlig. Det är istället en fråga om vilka frågeställningar man tycker är relevanta.

Givetvis kan man inte få tydliga och oomtvistliga resultat när man väljer att söka en kosmologi genom en diskussion som utgår från 586 små flintor. Man kan för övrigt också beskriva ambitionen som ett försök att förklara de 586 flintorna genom dess kosmologiska kontext. De som tycker detta verkar väl fantasifullt kan finna tröst i att vägen till målet kantas av välkända arkeologiska metoder och frågeställningar.

1.3 Markaryd, motorvägen och arkeologin

Markaryd är sannolikt en plats som inte skulle attrahera något arkeologiskt intresse om det inte skulle byggas en välbehövlig motorväg där. Om arkeologin i sin helhet fortfarande skulle vara knuten till universitetsinstitutionerna skulle nog arkeologin fortsätta att fokusera på spännande lämningar (Öland), platser där arkeologer har sina sommarstugor (Gotland) och områden nära institutionerna (delar av Uppland och Skåne), eller kombinationer därav. Markaryd var innan E4-projektet följaktligen en vit fläck på den arkeologiska kartan. Detta gällde för övrigt inte bara Markaryd utan även stora delar av nordöstra Skåne och Småland. Till svagheter med det existerande systemet med exploateringsarkeologi hör att det finns inbyggda spärrar mot att förändra bilden av fyndtomhet. Att förespråka arkeologiska utredningar i områden utan synlig förhistoria är svårt. Detta inte sagt som ett exempel på beslutande myndigheters trångsynthet eller som ett exempel på allmän ovilja att bekosta arkeologi. Om man inte vet mycket om ett område tenderar den arkeologiska träffsäkerheten att bli låg. Ur ett samhällsperspektiv är det då svårt att förklara varför enskilda exploatörer ska bekosta upprepade arkeologiska utredningar som inte resulterar i några fynd. Dessutom förhåller det sig så att arkeologi i skogsmark egentligen borde vara mycket dyrare än i åkermark. Det är ju betydligt svårare att gräva i en 15 år gammal ogallrad granplantering än på en åker. Att förklara hur viktigt det är att fylla igen vita fläckar på den arkeologiska kartan för den som betalar är svårt. Att dessutom berätta att det är extra dyrt att hitta ingenting i skogen kräver en extraordinär pedagogisk begåvning. Resultatet blir alltså att den bristande förståelsen tenderar att permanentas genom att man inte kan motivera några arkeologiska insatser eftersom man inget vet. Den instans som har den komplicerade uppgiften att skydda de okända fornlämningarna, bygga upp den regionala kunskapen och samtidigt inte hindra samhällsutvecklingen är Länsstyrelsen. Systemet byggs alltså på att en eller två tjänstemän på en länsstyrelse faktiskt tror på att det kan finnas något av värde inom områden som ser ut att vara vita fläckar. Utan en Länsstyrelse som aktivt arbetar med att försöka problematisera och förstå det forntida landskapet stagnerar den regionala arkeologin.

Lyckligtvis utfördes undersökningarna under den tid Margit Forsström var länsantikvarie i Kronobergs län. Hon insåg att det inom ramen för E4-projektet fanns goda möjligheter att bryta den onda cirkeln av bristande kunskap. Den kanske viktigaste orsaken till att jag hyste en viss optimism inför projektet var att det fanns tid för att försöka förstå landskapet och dess förändring, ofta kollektivt. Det fanns också inom projektets ram möjligheter att

misslyckas utan att det gjorde så mycket. Som Oscar Wilde påpekade är ju misslyckande bara ett annat ord för erfarenhet. Det är inte möjligt att bygga en förståelse av ett landskap och dess förhistoriska dynamik utan att enskilda insatser misslyckas.

Som exempel på det positiva med att misslyckas kan nämnas en arkeologisk utredning etapp II för mindre vägar i anslutning till motorvägen som utfördes av författaren och Michel Guinard. Utredningen innebar att vi skulle försöka hitta boplatser på platser som tidigare pekats ut som bra lägen. Sammanlagt grävde vi 27 provrutor (1 m²) och 469 löpmeter schakt som noggrant rensades. Fynden inskränkte sig till en äldre väg, ett odlingsröse och en bit flinta (Persson 2001:13). Kostnaden är numera förträngd, men var i förhållande till övriga arkeologiska insatser och vägbygget i stort inte hög. De långsiktiga kunskapsvinsterna var dock stora. Att i kvalificerat sällskap testa olika metoder och försöka gräva i olika lägen visade sig vara en blygsam början till en förståelse av det mesolitiska landskapet. Den enda biten flinta visade sig dessutom vara av betydelse vilket beskrivs närmare i kapitel 7.7. Också schaktandet i fyndlösa mossar visade sig vara retroaktivt intressant vilket framgår av kapitel 7.5. Den ökande men fragmentariska förståelsen av det forntida landskapet ledde också till ett visst övermod vilket kan illustreras av en utredning som utfördes inför anläggandet av ett grustag i anslutning till motorvägsbygget. Vid denna tidpunkt kändes det som att förståelsen av det forntida landskapet var på en nivå som medgav ganska säkra prognoser. En elegant GIS-simulering, 267 m² schakt och 13 sållade rutor senare kunde det konstateras att det inte var så enkelt att förutse mesolitiska boplatslägen i skogen (Persson 2003a:8ff; Persson 2003b:7f). I efterhand står det klart att det var olämpligt att generalisera utifrån Raä 71 som var en boplat belägen i ett mycket speciellt läge, nämligen vid utloppet av en sjö.

Den pedagogiska avslutningen på denna anekdot utgörs av en utredning som utfördes i utkanten av Markaryd 2005. Denna gång motsvarade känslan av förståelse av det forntida landskapet mer det faktiska förhållandet. Efter att ha promenerat en stund på en mosse med spade och handsåll var det bara att lägga fantasikanoten vid den imaginära strandkanten, klättra upp för sluttningen och sätta spaden i marken på det ställe där jag skulle ha tänt min eld. Denna gång gick det utmärkt och snart kunde jag lämna platsen med de tre flintor som konstituerar en stenåldersboplat (se fig. 2) (Persson 2005:5f). Kanske är det så att vem som helst till slut hittar en stenåldersboplat om man bara får försöka tillräckligt länge. Jag vill dock tro att snabbheten och elegansen i denna utredning helt förklaras av långsamheten och misstagen i de föregående insatserna. Att arkeologi kräver en fördjupad insikt i regionens specifika förutsättningar är egentligen en självklarhet, men förtjänar ändå att nämnas i denna tid av "snabb-entreprenörsarkeologi" där arkeologisk erfarenhet av vilket slag som helst ibland anses vara en garanti för att varje tänkbar arkeolog kan lösa varje möjligt problem, var som helst i Sverige.

Figur 2. Ett exempel på ett välvägt ingrepp i en fornlämning. Den knappt synliga jordhögen i mitten kommer från den enda provgropen som behövdes för att bitta boplatsen (Raä 258 Markaryd sn). En kostnadseffektiv arkeologi som bygger på tidigare misslyckanden/erfarenheter. (Foto: Carl Persson).

1.4 Förståelsen av det småländska inlandets arkeologiska förutsättningar

Det finns inga arkeologiska slutledningar som inte bygger på andra slutledningar och konstruktioner. Att arkeologin är en tolkande verksamhet är uppenbart för de flesta. Dock inte alltid för arkeologer som ständigt ny-upptäcker denna sanning ur nya teoretiska perspektiv. Själva arkeologins födelse bestod av att spridda iakttagelser och fynd systematiserades och gavs nya gemensamma betydelser. Denna ständigt pågående integration av fynd, iakttagelser och påståenden har sedan dess präglat arkeologin. Arkeologer har ofta av olika skäl försökt beskriva utveckling som mer paradigmiskt skiftande än vad som verkligen varit fallet. Det finns dock inte heller någon större sanning i att beskriva arkeologin som en kumulativ verksamhet där ett kunskapsfragment fogats till fragment, för att till slut kunna visa *wie es eigentlich gewesen*. Det finns alltså ingen anledning att uppehålla sig vid den självklara iakttagelsen att världen såsom vi uppfattar den endast fångar vissa aspekter och utelämnar andra. Ur ett arkeologiskt perspektiv är den väsentliga frågan hur de olika delarna av vår världsbild relaterar till den specifika frågeställningen. Carl-Axel Moberg formulerade det på följande sätt:

"Thus, the archaeologist has to work in a multidimensional universe. There is a general, surrounding space: whether you call it ideological or material is a question of belief, more than anything else: inextricably linked with the interpretational space, a problem space; a find space, made up of entities an attribute subspace. The clearest possible delineation of these is desirable." (Moberg 1981:A3)

Den del av Mobergs konstaterande som jag kommer att diskutera här rör den materiella aspekten av den rymd som omger det arkeologiska projektet. Man skulle mer konkret kunna säga att denna aspekt handlar om varför Raä 71 blev en punkt på en karta. All kartering innebär generalisering och systematisering av data. Data är i detta perspektiv fynd, handlingar, arkivmaterial och fornlämningar som tolkats på ett systematiskt sätt (Moberg 1969:116). Varje förståelse begränsas således av sin utgångspunkt både i tid och rum. Likhet som ett meningsfullt verktyg i en arkeologisk analys varar per definition inte över några större ytor och existerar bara i definierade relationer (Moberg 1981a:A2). Den bild som framträder är också avhängig av skalan. Somliga fenomen framträder tydligt i mikrorregionalt utsnitt, andra förstås bäst i ett interregionalt eller globalt perspektiv (Moberg 1981b:I24).

Det finns alltså inget oomtvistligt sätt att beskriva förutsättningarna för undersökningen och tolkandet av Raä 71. Diskussion är dock viktig eftersom Raä 71 är en fyndfattig boplatz i en region med mycket få andra boplatser. Varje tolkning av relationen mellan boplatzen och dess omgivning är alltså en tolkning med ett relativt litet empirisk innehåll. En början på denna diskussion kan lämpligen vara bilden av regionen ur ett brett arkeologiskt perspektiv. När man tittar på hur fornlämningar är spridda över landskapet så ter det sig för en arkeolog som en naturlig och given spridning. Det finns många spår av äldre stenålder i Skåne och Bohuslän, södra Halland är en rik bronsåldersbygd och så vidare. Alla arkeologer har en inre bild av förhistoriens sociala geografi. Somliga områden är "rika" och kan till och med kvalificera sig som "centralbygder" medan andra områden i värsta fall blir "medeltida kolonisationsområden". Markaryd var längst ned på denna skala och var följaktligen ett medeltida kolonisationsområde. Efter E4-projektet har områdets status höjts och man kan se en etablerad bebyggelse under romersk järnålder (Skoglund 2007:37). Den sociala geografin är alltså föränderlig och fyndtomma områden har gång på gång visat sig vara allt annat än vita fläckar (e.g. Pettersson & Wikell 2006). Vad det gäller stenåldersboplatser har till och med ett tydligt linjärt samband mellan satsade resurser och påträffade boplatser konstaterats (Eriksen 2006:14).

På många sätt är dock den "arkeologiska bilden" delvis sann. Det finns verkligen flinta överallt i sydvästra Skåne och att leta stenåldersboplatser i Bohuslän tillhör inte det mest komplicerade man kan företa sig (om man håller sig på de rätta nivåerna över havet) och ingen arkeolog skulle kunna påstå att Markaryd är en rik bronsåldersbygd. Även om dessa iakttagelser är korrekta betyder det inte nödvändigtvis att de är relevanta. Om man väljer att intressera sig för relationer mellan regioner måste perspektivet vidgas. Det finns alltså goda skäl att problematisera den bild som FMIS (fornminnesregistret) ger av det forntida Sverige. En given utgångspunkt är att en rik förekomst av fornlämningar i ett område inte har något förklaringsvärde för ett annat område. När man säger att Markaryd är ett medeltida kolonisationsområde grundas detta inte på något annat än att det saknas fornlämningskategorier i jämförelse med andra områden. Först under medeltiden

blir Markarydstrakten direkt jämförbar med andra områden. Då kan området jämföras och föras in i diskussionen kring den medeltida kolonisationen och ortsnamnens betydelse. Resultaten från de arkeologiska undersökningarna inom ramen för E4-projektet har tydligt visat att frånvaron av fornlämningskategorier inte behöver motsvaras av en faktisk frånvaro av människor. Om man vill utpeka någon speciell kolonisationsfas så kan man i detta fall hellre välja romersk järnålder eller vikingatid (Hansson 2007a:110).

Förståelsen av en fyndplats i relation till andra platser är förstås också avhängig den gängse arkeologiska källkritiken som rör materialets representativitet. Frågor om källkritik och representativitet har under en lång tid varit flitigt diskuterade inom arkeologin. Det har med stor tydlighet påvisats hur mänskliga aktiviteter i relativt sen tid påverkat det arkeologiska materialets representativitet (e.g. Baudou 1985; Hansen 1985). Ett exempel på detta är Kristiansens analys av hur Danmarks jordbrukshistoria förklarar antalet funna fornlämningar från olika perioder. Vissa fornlämningstyper har försvunnit när jordbruksmark och torvmossar tagits i anspråk, andra typer av fornlämningar kan hittas i överflöd just därför att de kontinuerligt förstörs av jordbruk (Kristiansen 1985).

Steget från Danmarks jordbrukshistoria till kunskapen om Markaryds äldsta stenålder kan synas långt, men det finns en gemensam nämnare. Den regionala kunskapen bygger på många ackumulerade ansträngningar, fynd och händelser (Moberg 1969:118). För Markaryds del blir det en bild med dålig upplösning eftersom den rymmer ganska få händelser. När man undersöker en boplatz i Markaryd kan platsen inte sättas in i en matris av liknande platser, det finns inte någon given tolkningsram att förhålla sig till. I andra delar av Sverige har arkeologin utvecklats tillsammans med paleoekologi och geologi. Ett bra exempel på ett sådant samarbete är undersökningen av Sandarnaboplatsen som redan på 1930-talet satte de arkeologiska fynden i en ekologisk, interregional och landskapsmässig kontext (Alin 1934). Någon motsvarande kunskap finns inte om det småländska inlandets mesolitikum som ur detta perspektiv ligger åtminstone 80 år efter Skåne och Västsverige.

1.5 Arkeologi i skogen – perifer arkeologi i praktiken

Mesolitisk arkeologi utgår ofta från forntida kustlinjer. En stor del av den nyare melansvenska arkeologin utgår från boplatsernas förhållande till de forntida kustlinjerna, detsamma gäller den västsvenska mesolitiska arkeologin (e.g. Åkerlund 1996; Nordqvist 2000). Beroendet av landskapsmässiga referenser gäller för övrigt inte bara den mesolitiska arkeologin. Med utgångspunkt från min hemort Halmstad, är landskapet tydligt strukturerat av de fraktioner som istiden lämnat efter sig; lera i ådalarna och närmast havet följt av sand och i skogsbygden morän. Fornlämningarna följer också denna struktur och snart lär man sig var man kan förvänta sig att finna olika typer av boplatser och gravar. I verkligheten är det säkert mer komplicerat och jag misstänker att skogsbygdena gömmer många

arkeologiska hemligheter. Det är nog så att arkeologin ibland opererar i ett *självupplevt* okomplicerat förhållande till en omgivande landskapsstruktur.

Att arbeta i södra Finnvedens skogsbygder var en annorlunda och spännande upplevelse på många sätt. Jag blev inledningsvis förvirrad av bristen på sedvanliga referenspunkter. Det var mycket skog och mossar och mängden kända fornlämningar var så liten att man inte visste var man skulle börja. Efter visst funderande började jag för egen del med att åka runt och titta på de fåtaliga stenåldersboplatserna i Markaryds och Traryds socknar. Efter att ha besökt några stycken kunde jag konstatera att de korrelerade med badstränder och grillplatser, eller kanske snarare med stranderosion och besökande människor. Värdet för en vidare förståelse var ganska begränsat.

Att utgå från kartor visade sig också vara problematiskt. Som ett exempel kan nämnas att ån Lagan som vi känner den på grund av sjötippningsprocesser inte existerade under mesolitikum. De Geer konstaterade redan 1896 följande:

”På detta sätt hafva bland andra sjöarna på det småländska höglandet småningom blifvit delvis utstjälpta mot söder, så att på deras norra sida de gamla sjöbottnarna numera på stora sträckor ligga torra och utmärkas af vidsträckt sand- och lerbildningar, hvilka afsatt sig, medan sjöarna hade sin ursprungliga storlek.” (De Geer 1896:118)

Vidare var det inte (och är fortfarande inte) klarlagt hur torvmossarna utvecklats i södra Småland. Torvmarksdynamiken är känd i sina huvuddrag men skillnaderna i tillväxttakt mellan olika områden och miljöer är stora (Lagerås 2004:144ff). Det fanns alltså ingen möjlighet att på ett enkelt sätt beskriva förändringarna genom att räkna bakåt och krympa mossarna. En annan grundläggande fråga var i vilken omfattning dagens mossar och våtmarker motsvarade förhistoriens sjöar. Det är också så att människor under de senaste århundradena påverkat landskapet på ett genomgripande sätt. Sjöar har sänkts eller helt dränerats och mossar har dikats ut (Brock & Rickardsson 1981; Christoffersson 1993). När man tittar på en nutida karta finns det alltså inte någon enkel relation till det forntida landskapet. Det finns inte *en* uppenbar komponent som kan läggas till eller dras ifrån för att öka förståelsen av det forntida landskapet. Om Markaryd istället legat vid kustlinjen kunde man ha utgått från strandlinjeförskjutningar. Då kunde man markerat relevanta höjdkurvor (de gamla strandlinjerna) och bra boplatslägen skulle uppenbara sig på kartan. Men i Markaryd fanns det inga strandlinjer att utforska, det fanns bara en svåröverblickbar mosaik av mossar, sjöar och skog. Varje paleogeografisk tolkning krävde alltså att man tog hänsyn till flera olika svårtolkade processer och händelsekedjor.

En annan mycket grundläggande fråga är hur den materiella kulturen såg ut. Bestod den av flinta eller andra bergarter och vilka mängder kunde man förvänta sig att hitta? Svaren på frågorna om den materiella kulturen har en stor praktisk betydelse. Att gräva rutor

och sålla jorden är ett bra sätt att leta stenåldersboplatser eftersom man gör ett begränsat och välkontrollerat ingrepp i fornlämningen. Det är dock ett mycket tidskrävande sätt att leta boplatser och metoden är bara ekonomiskt realistisk när sannolikheten att hitta en boplatser är hög. En förutsättning för detta är att boplatserna karaktäriseras av många fynd och finns på förutsägbara platser. I annat fall blir träffsäkerheten låg och kostnaden hög. Att sökschakta med en grävmaskin är problematiskt eftersom ingreppet i den påträffade fornlämningen blir tämligen brutalt. Dessutom är det så att om man gräver för ytligt hittar man inget, men om man gräver för djupt tenderar boplatserna att försvinna samtidigt som man hittar den. Fördelen med metoden är att man kan undersöka stora arealer och man kan kosta på sig att leta på platser som inte är självklara.

Ett annat praktiskt problem är att förhistoriska anläggningar i podsoljordar emellanåt är svåra att identifiera. Fyllningen i anläggningen kan vara ljus eller så kan den vara urlakad i anläggningens övre del (e.g. Vermeersch & Bubel 1997). Att anläggningar är ljusa och svåra att skilja ut från den omgivande alven kan bero på att inslaget av humöst material varit litet på boplatserna. Problemet med anläggningar som var urlakade i den övre delen blev tydligt vid undersökningen av ett gravfält vid Stockeviken norr om Växjö. Under gravarna fanns ett 10 till 15 centimeter tjockt lager av vad som föreföll att vara sterilt grus. Under detta lager påträffades boplatser. Det hade skett en så kraftig urlakning av ytskiktet att anläggningarnas övre del inte längre gick att urskilja (Lindman 2003a:78; Lindman 2004:120ff). Det finns alltså en mycket stor skillnad mellan en boplatser från den småländska skogsbygden och boplatser i Bohuslän eller Skåne redan ur det mycket grundläggande källkritiska perspektiv som presenterats här. Inlandsarkeologi är ofta en arkeologi utan synliga lager och anläggningar där boplatserna dessutom karaktäriseras av få fynd (Cronberg & Kjällquist 2006:289).

1.6 Problem och möjligheter

Det finns alltså mycket att beklaga sig över vad det gäller förutsättningarna för mesolitisk arkeologi i den småländska skogsbygden. Vilken kunskapslucka som är mest problematisk överlåter jag till läsaren att avgöra men här är några förslag utan inbördes rangordning:

- Det saknas helt en motsvarighet till omgivande områdets traditionella metoder för att kontextualisera fyndmaterial.
- Det saknas kunskap om vilka råmaterial som används under olika tider.
- Det saknas kunskap om boplatsernas lokalisering och funktion.
- Det är oklart om bosättningsintensiteten varierat över tid.
- Förståelsen av det mesolitiska landskapet är närmast obefintlig.
- Det är svårt att bedöma fornlämningsregistrets representativitet.
- Den äldre forskningen är svår att värdera.

Det finns dock också många fördelar. Landskapet är visserligen inte omedelbart tolkningsbart med generella metoder, men möjligt att förstå genom analyser av kända processer och händelser. Som jämförelse kan man betänka Skånes slättland som helt förändrats av mänsklig påverkan. Redan skillnaden mellan nutid och det tidiga 1900-talet är enorm. Det som då var små vattendrag, dammar, mossar och impediment är idag en monokultur med mycket få synliga spår av äldre tiders människor. Ytterligare en fördel som sammanhänger med det relativt oskadade landskapet är att även diskreta lämningar kan finnas kvar. Raä 71 bestod av mindre än sexhundra små flintor och sannolikheten att hitta en sådan plats i skogen var liten. Man ska dock samtidigt hålla i minnet att sannolikheten att boplatsen överhuvudtaget skulle kunna existera som en meningsfull enhet i fullåkersbygden är nästan helt obefintlig. Arkeologi i skogsbygden är alltså en helt annan form av arkeologi än den i fullåkersbygden där nästan alla spår av mänskliga aktiviteter förstörts i ploggången (se fig. 3) (Hansson, & Skoglund 2006:17f). Det är alltså inte någon mening med att jämföra "rika" och "fattiga" boplatser eller opåverkade och plogskadade boplatser ur ett värderande perspektiv. För att gräva i skogsmark krävs tålmod och en tydlig förståelse av landskapet. Bra arkeologi i fullåkerslandskapet kräver en medvetenhet om formationsprocesser och teoretisk medvetenhet om hur man kan kompensera materialets bristande representativitet (Sarnäs 2008).

Arkeologi i skogsbygden är alltså en motsägelsefull verksamhet. Fynden är ofta få och de vita fläckarna många. Å andra sidan rymmer det småländska inlandet vidsträckt mångtusenåriga röjningsröseområden, flacka stensättningar, slaggvarpar och oskadade boplatser. Dessa fornlämningskategorier, och många andra, är sedan länge utplånade i fullåkersbygden. Figuren 4 och 5 kan tjäna som exempel på några väldigt robusta fornlämningar som knappast kan samexistera med modernt jordbruk.

Man kan alltså paradoxalt nog påstå att förutsättningarna för en vetenskapligt orienterad arkeologi är god i skogsbygden. Det finns problem och bekymmer, men det finns också en stor potential. Landskapet är svårtolkat men inte omvandlat till oigenkännlighet. Bland de lovande aspekterna kan nämnas möjligheten till jämförande analyser mellan kust-inland och åarnas roll som kommunikationsleder. En faktor som ger en spännande dimension till de mera socialt inriktade landskapsanalyserna är att flinta inte förekommer naturligt i det småländska inlandet. Flinta är genom detta förhållande inte bara en funktionell aspekt av människors liv utan speglar också kontakter och resor. Också det relativt sparsamma stenmaterialet utgör en god förutsättning för en problemorienterad arkeologi. Avsaknaden av massmaterial från de första leden i tillverkningen av stenföremål är ur ett analytiskt perspektiv inte besvärande utan kan vara en positiv faktor. Bilden av det vardagliga förhistoriska livet störs inte av kortvariga processer som till sin natur genererar stora mängder stenavfall. Istället kan de arkeologiska ansträngningarna fokusera på depositionen av artefakter och dess sociala betydelse.

Figur 3. Sökschaktsgrävning i åkermark är den absolut vanligaste arkeologiska metoden för att hitta nya fornlämningar genom markingrepp. (Foto: Carl Persson)

Figur 4. En tjärränna i skogen. I det nedre högra hörnet syns gropen som tjäran samlades upp i. I slutningen ovanför syns själva rännan. Sannolikt är den något hundratal år gammal. (Foto: Carl Persson)

Figur 5. Ett av det Småländska inlandets många stenrösen. Eftersom det fotograferades i anslutning till Raä 75 (Markaryd sn) som var en medeltida gård, kastades röset sannolikt upp för cirka 700 år sedan. De flesta rösen i skogsmark är från brons- och järnålder och är alltså betydligt äldre. (Foto: Carl Persson)

Det sista påpekandet kan kanske tyckas vara aningen kontroversiellt. Arkeologer brukar i allmänhet tycka om att hitta saker, ju fler desto bättre. Att antalet fynd ger en direkt värdering av en plats betydelse är dock egentligen en märklig idé. Då skulle en boplatz där man kastar avfallet i havet vara mindre betydande än om man bara slängde ut det genom dörren. Att de kulturella attityderna till den materiella kulturen påverkar fyndmaterialet känner alla arkeologer till. Åtminstone känner de till resultaten av människors varierande förhållningssätt. Somliga tider framstår som fyndfattiga, andra som fyndrika. Förromersk järnålder har efterlämnat många keramikskärvor och svarta nedgrävningar under ploggången, spåren från en vendeltida boplatz är ofta mer diskreta. En ordinär slaggvarp innehåller många ton arkeologiskt material, men på en ordinär småländsk järnåldersboplatz finner man bara några gram keramik. Uppenbarligen korrelerar inte *mängden* fynd med platsernas sociala betydelse. Det vore märkligt om järnåldersarkeologer främst intresserade sig för slaggvarpar och menade att boplatser var mindre viktiga eftersom de var fyndfattiga.

1.7 Att välja utgångspunkt

Arkeologi är att försöka förstå döda människors val, regler och prioriteringar genom dess spår (Moberg 1969:201). I teorin är möjligheterna till tolkningar nästan oändliga. Vi kan exempelvis välja att försöka förstå den mesolitiska världen utifrån gravar, boplatzmaterial, flintverktyg eller pollenanalyser. På dessa material eller kombinationer därav kan vi anlägga skiftande teoretiska perspektiv och använda många olika metoder. Det är dessa möjligheter som gör arkeologin så intressant. Det är dock så att arkeologin fungerar enligt samma förutsättningar som andra verksamheter. I detta fall finns det betydligt fler frågeställningar än vad det finns resurser till att besvara. Mitt dilemma är inte nytt och beskrevs redan på 1800-talet av Charles S. Peirce:

“He understood that in the real context of science some experiments may be vitally important while others may be insignificant. Peirce also understood that the economic resources (time, money, ability to exert effort, etc.) of the scientist are always scarce, even though all the while the “great ocean of truth,” which lies undiscovered before us, is infinite. Research resources, such as personnel, person-hours, and apparatus, are costly; and it is irrational to squander them. Peirce proposed, therefore, that careful consideration be paid to the problem of how to obtain the biggest epistemological “bang for the buck”. In effect, the economics of research is akin to a cost/benefit analysis in connection with states of knowledge.” (Burch 2008)

Frågan är då hur man får ut mest *epistemological bang for the buck* ur kombinationen av det givna arkeologiska materialet, de ekonomiska resurserna och ens personliga förutsättningar. Jag har valt att knyta analysen på ett mycket konkret sätt till det arkeologiska materialet och renodla det tydliga strukturella inlandsperspektivet. Istället för generella beskrivningar har jag prioriterat relationer mellan data. Jag har försökt lösa så komplicerade problem som möjligt med så lite data och ansträngning som möjligt. Det har jag inte

gjort av lättja utan för att det har varit nödvändiga för att kunna säga något relevant om det sociala livet på i småländska inlandet under mesolitisk tid. Resultatet har blivit en text som inte beskriver entiteter i sin fullständighet, utan relationer mellan olika sorters data. Jag tror att man i dessa relationer kan ana aspekter av den mesolitiska världen. Genom den regionala utgångspunkten har jag försökt anknyta till traditionen från 1920-talet. Ur mitt perspektiv tillhör nämligen inte Uno Sundelin och Knut Kjellmark arkeologihistorien, de är metodologiska föredömen och inspiratörer som jag har haft stor praktisk nytta av. Genom den valda geografiska utgångspunkten har jag också kunnat använda ett spännande men outnyttjat arkeologiskt material. Det finns på den västra delen av det småländska inlandet (Finnveden) ett antal undersökta boplatser från mesolitisk tid. Undersökningar är olika stora och av varierande kvalité men jag anser att de tillsammans utgör ett värdefullt arkeologiskt material (se tabell 12 samt fig. 70). Också den stora mängden data från UV-Syds undersökningar inför bygget av E4:an i nordvästra Skåne har använts (Cronberg & Knarrström 2007). Liksom boplatserna i Finnveden har de använts selektivt för att jämföra valda attribut och strukturella egenheter. Slutligen har jag använt ett redan existerande men obearbetat material bestående av ^{14}C -dateringar från Varend.

Som påpekats ovan är detta inte en bok som hör till en etablerad forskningstradition. Den anknyter dock till väldefinierade vetenskapliga diskussioner. En första diskussion är den om regionala sociala grupper under mesolitikum. Diskussionen om dessa grupper har i allmänhet utgått från användandet av olika råmaterial. Väst- och Sydsverige utmärker sig tydligt genom användandet av flinta och i Östsvetige används huvudsakligen kvarts (se fig 74). Det har påpekats att gränsområden där det utförts få arkeologiska undersökningar skulle kunna vara av stor betydelse för diskussionen. Det huvudsakliga antagandet har då varit att gränsområden skulle uppvisa spår från flera omkringliggande sociala grupper (Larsson et al. 1997:49f). Under senare tid har råmateriallets roll inom den givna sociala gruppen alltmer diskuterats. Skillnaden mellan flinta och kvarts är då inte bara funktionell utan ges också en betydelse ur ett aktörsperspektiv (Carlsson et al. 2003; Knarrström 1998).

Ett annat mesolitiskt forskningsområde som diskuterats länge och intensivt är människors skiftande förhållande till kust och inland. Alla tänkbara åsikter har framförts, från säsongsvisa förflyttningar (Jonsäter 1984; Blankholm 2008), till permanent boende i inlandet (Wigforss et al. 1983) eller vid kusten (Pickard & Bonsall 2007). Givetvis rymmer diskussionen också frågor om förändring över tid och geografisk variation. Till frågan om förhållandet mellan kust och inland anknyter också en ny och alltmer vital diskussion kring kolonisation. I äldre litteratur framstår kolonisation som en process som närmast är oundviklig. Den arkeologiska insatsen har då varit att genom upptäckter markera på en karta var invandringen skedde. I den mer moderna diskussionen poängteras att kolonisation är en gradvis process som börjar med resor som utsträcker den kognitiva världen för att följas av kortvariga bosättningar (Andersson & Cronberg 2007). Denna process rymmer

mer än ekologi och skall istället förmodligen ses inom ramen för människors sociala relationer (Tolan-Smith 2003).

Ett tredje forskningsområde som tangerar de övriga behandlar hur människor interagerat med det omgivande landskapet. Landskapet är ur detta perspektiv inte bara dess naturgeografiska beståndsdelar. Det är en socialt laddad storhet, som genom människans användande av det och rörelse genom det, får sociala dimensioner (Barret 1994). Detta socialt och symboliskt laddade landskap var förutsättningen för människors liv. Det utgjorde både en begränsning och en möjlighet för de mesolitiska människorna (Zvelebil 2003). Eftersom landskapet var ett socialt och kosmologiskt fenomen inbegrep det mer än det geografiska rummet. En rörelse i detta landskap var mer än en förflyttning i rummet. Den som reste transcenderade också kosmologiska gränser (Fuglestedt 2003).

Diskussionerna ovan kan också ges en arkeologihistorisk betydelse. Under de senaste decennierna har det arkeologiska intresset rört sig från ekologi och sociala grupper till kosmologiskt laddade landskap. Man kan dock också vända på resonemanget och som Clifford Geertz se människan som ständigt fångad av den signifikans som vi ger omgivningen. Ur detta perspektiv kan allt det som referats ovan vara oskiljbara delar av det som brukar kalla kultur (Geertz 1973:5).

1.8 Att välja disposition och frågeställningar

Denna bok är alltså ett försök att beskriva människors sociala liv för något över 9 000 år sedan. Denna ambition utgår från 586 mycket små flintor som grävdes upp ur en stenig skogsbacke utanför Markaryd. Från en punkt på kartan och ett litet arkeologiskt material har jag försökt att beskriva aspekter av den mesolitiska världen. Genom konkreta strukturella spår av kommunikation har jag försökt förstå det som Marcel Mauss kallade det *sociala systemets helhet och totala sociala fakta* (Lindberg 2009:82). Om man väljer att tro på Mauss så var de sociala sammanhangen omöjliga att skilja från de moraliska eller estetiska. Man kan alltså inte ur detta perspektiv förstå Raä 71 som en punkt på kartan med en bestämd funktion. Raä 71 kan bara förstås utifrån sin roll i skaparnas kosmologi. I min jakt efter Mauss *totala sociala fakta* har jag försökt förhålla mig förutsättningslöst till föreställningar om boplatsens och landskapets funktion och sammanhang. Istället har jag försökt att källkritiskt analysera såväl boplatsen som landskapet. Man skulle kunna säga att de dekonstruerats för att sedan rekonstrueras. Genom dessa rekonstruerade entiteter har sedan strukturer och sammanhang diskuterats ur olika perspektiv. Rekonstruktionerna har alltså inte haft som mål att skapa ett objekt för jämförelser. Ambitionen har istället varit att blottlägga strukturella förhållanden som låter oss ana ett återsken av en försvunnen kosmologi, eller om man så vill, vardagligt liv för 9 000 år sedan.

Hur skall då denna storslagna ambition knytas till materialet och de anknyttande diskussionerna i en löpande text? Hur man än gör kommer författaren att vara missnöjd och läsaren förvirrad. För att minimera dessa effekter har jag valt att dela upp texten i fem block eller teman som ur olika perspektiv diskuterar de 586 små flintorna. De tematiska avsnitten utgår dock inte från olika tankeakter eller frågeställningar. De är endast försök att fånga olika aspekter av de mesolitiska människornas vardagliga liv utifrån det tillgängliga materialet och mina egna kognitiva begränsningar.

Det första blocket utgörs av kapitel 1 som vi befinner oss mitt i. Detta block försöker klargöra förutsättningarna för den fortsatta tolkningen av platsen. Raä 71 var inte en plats bland många andra och varken teoretisk utgångspunkt eller metodval har varit självklara, detta tema behandlar följaktligen val olika slag. Platsen kunde förblivit outgrävd eller tolkats ur helt andra perspektiv. Min grundläggande metod har varit att använda olika teoretiska perspektiv för att belysa olika strukturella aspekter av materialet. Just därför har det varit extra viktigt att förklara sambanden mellan olika perspektiv och dess eventuella koherens. I brist på ett enkelt och enhetligt teoretiskt perspektiv har jag valt att betona epistemologins och tankeakternas betydelse för den arkeologiska tolkningen. Jag har också försökt vara tydlig med hur jag uppfattar det önskvärda arkeologiska tänkandet, eller kanske snarare det arkeologiska tänkandets egenart.

Den andra tematiska diskussionen, som utgörs av kapitel 2, handlar om vilken betydelse man skall tillmäta platsen. Eller kanske snarare hur platsen skall förstås i relation till andra platser. Man skulle kunna säga att stycket utgör en arkeologihistorisk inledning men mot detta påstående skulle jag i så fall vilja protestera. Egentligen handlar texten om sambandet mellan den byråmässiga beskrivningen av förhistorien och verkligheten. Det som brukar benämnas arkeologihistoria är ofta historien om hur ett landskap fyllts med arkeologi. Somliga landskap är fyllda med mycket arkeologi, andra är reducerade till medeltida kolonisationsbygder. I många fall är det säkert så att uppfattningen av det arkeologiska arkivet delvis sammanfaller med den förhistoriska verkligheten. Eftersom tolkningen av Raä 71 inbegriper många jämförelser med ett litet empiriskt innehåll är den källkritiska diskussionen mycket viktig. Jag har valt att diskutera platsen ur flera källkritiska perspektiv varav arkeologihistoria är ett, arkeologisk fältmetodik och antikvarisk praxis är andra. Ambitionen har varit att problematisera platsen som utgångspunkt för den fortsatta analysen.

Ett tredje tema rör platsens interna struktur och dess omedelbara omgivning vilket avhandlas i kapitel 3-6. I dessa kapitel beskrivs inledningsvis resultaten från undersökningen av Raä 71 ingående. Platsen behandlas också ur ett källkritiskt perspektiv som är inspirerat av den amerikanske arkeologen Michael Schiffer och hans idéer om hur olika formationsprocesser påverkar det arkeologiska fyndmaterialet. Själva analysen av boplatsematerialet är ur ett brett metodologiskt perspektiv inspirerat av debatten mellan John

Yellen och Lewis Binford. Analysen har alltså en aktualistisk utgångspunkt såtillvida att den bygger på generaliserad kunskap om människor (Moberg 1969:163f). Målet med analysen är dock inte att illustrera händelser, istället är målet att dekonstruera materialet och kontrastera data i olika kombinationer. Resultatet av analysen är alltså långt från Binfords handlingsinriktade tolkningar. Istället betonas det sociala arbetet och platsens praxis, det vill säga summan av de socialt betingade handlingarna (Fahlander 2003:16). Diskussionen kring hur människors dynamiska kultur blivit ett statiskt och fragmentariskt arkeologiskt material förs genom att materialet tolkas ur olika perspektiv och med olika metoder. De två grundläggande elementen i diskussionen är GIS-baserade analyser och slitspårsanalyser/tekniska analyser av flintan. Även om framställningen präglas av GIS-generade bilder och förstoringar av flinteggar är diskussionen förhoppningsvis inte svår att följa. Det är samma typ av isaritmer och punkter som det brukar vara i arkeologisk litteratur. Avvikelsen från det normala är egentligen bara relationen mellan de data som ingår i analysen. Här analyseras få flintor ur många strukturella perspektiv, vanligen är det tvärtom. Den detaljerade analysen resulterar i en tolkning av fyndmaterialet som betonar arbetets sociala natur.

Det finns i den samlade analysen två nivåer eller kanske snarare två ambitioner. Den uppenbara frågan rör boplatsens funktion och interna organisation. Den mindre uppenbara frågan rör vilka generella slutsatser man kan dra av det analyserade materialet. Dessa generella erfarenheter används sedan för den fortsatta tolkningen av det samlade småländska mesolitiska materialet.

Det fjärde temat är själva kärnan i historien om de människor som en gång besökte den lilla mossholmen. Detta avsnitt utgörs av kapitel 7-9 och fokuserar på de intentioner och föreställningar som förde dem dit. Avsnittet inleds med en detaljerad beskrivning av de processer som förändrat landskapet sedan mesolitisk tid. Denna beskrivning ligger sedan till grund för rekonstruktionen av det mesolitiska landskapet. För att fördjupa bilden av människors förhållande till landskapet diskuteras det ur ett perspektiv som betonar strukturella skillnader och kontaktvägar. Jag försöker här utvidga boplatsens funktionsbestämning och artefakternas proveniens till en förklaring som inbegriper maktförhållanden och sociala relationer. Analysen är strukturalistiskt inspirerad och utgår från resandets och den esoteriska kunskapens betydelse för skapandet av sociala roller och hierarkier.

Ett femte tema rör relationen mellan olika boplatser i Finnveden och behandlas i kapitel 10. Några tidigare påståenden om regional råmaterialanvändning, kolonisationsförlopp och demografi diskuteras här mer utförligt. Ambitionen har varit att kontextualisera Raä 71 i tid och rum. Eftersom kunskaperna inom detta område är nästan obefintliga präglas framställningen av ganska enkla och därmed trubbiga jämförelser mellan olika former av data. Detta avsnitt karaktäriseras av studiet av material i system och resultatet kan karaktäriseras som ett regionalt arkeogram (Moberg 1969:41) som står i ett abduktivt förhållande till föregående kapitel. Här återfinns de tankemässiga fundamenten till de tidigare avsnit-

ten. Faktiskt kan man lika gärna börja med att läsa denna del om man känner för det. Jag tror att detta avsnitt kan intressera även de som inte delar mitt teoretiska perspektiv. Här får man reda på elementära saker som hur olika delar av inlandet utnyttjades under mesolitisk tid och vilka råmaterial som förekom i det småländska inlandet.

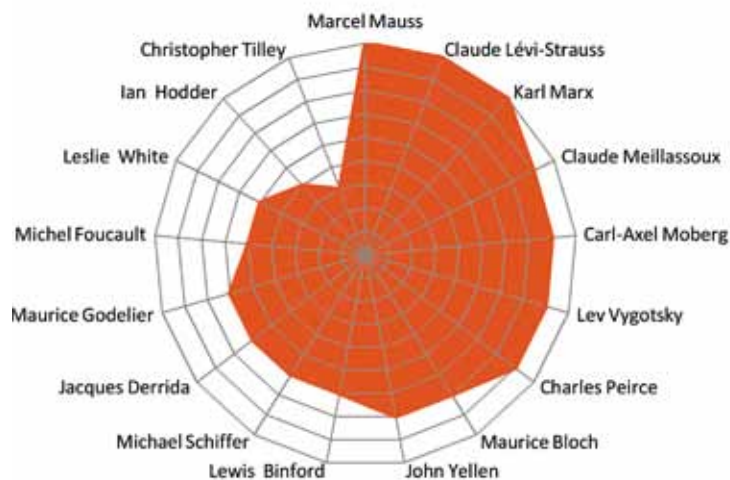
1.9 Arkeologi och teori

Alla arkeologiska avhandlingar har ett särskilt teoriavsnitt. Själv har jag ofta problem att ta mig igenom dessa kapitel. Svårigheten bottnar inte i bristande läsförståelse eller i att teori per se är tråkigt. Jag har tvärtom alltid varit intresserad av teori ur ett brett perspektiv. Mitt problem utgår nog istället från att jag ofta upplever sambandet mellan teorikapitlet och det arkeologiska materialet som svagt. Det arkeologiska materialet är till sin natur fragmentariskt och fyllt av felkällor. Målet för arkeologin är förståelsen av människors immateriella kultur genom detta osäkra arkeologiska material. Det är följaktligen svårt att först tydligt konkretisera hur man tänker för att sedan utföra tänkandet. Istället är det ofta så att det som vi brukar kalla teori består av många olika beståndsdelar. Där finns epistemologisk inspiration, arkeologiska metoder, tankeakter och metakognitiva funderingar. Det säger sig självt att det är svårt att få ihop detta till ett teoretiskt avsnitt som tydligt anknyter till materialet. Problemet är också att de teoretiska avsnitten ibland tjänar oklara syften. Ett syfte är att den skrivande arkeologen skall redovisa sin teoretiska kompetens. Nästan alla är numera överens om att en a-teoretisk arkeolog är en dålig arkeolog. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att denna kompetens inte nödvändigtvis har att göra med hur olika teoretiska perspektiv hjälper till att belysa frågeställningar. Kompetensen kan bestå av att kunna skriva en text med teoretiska referenser. Vi måste ju på ett tydligt sätt skilja oss från den knappologiska vetenskapen (Strindberg 1907).

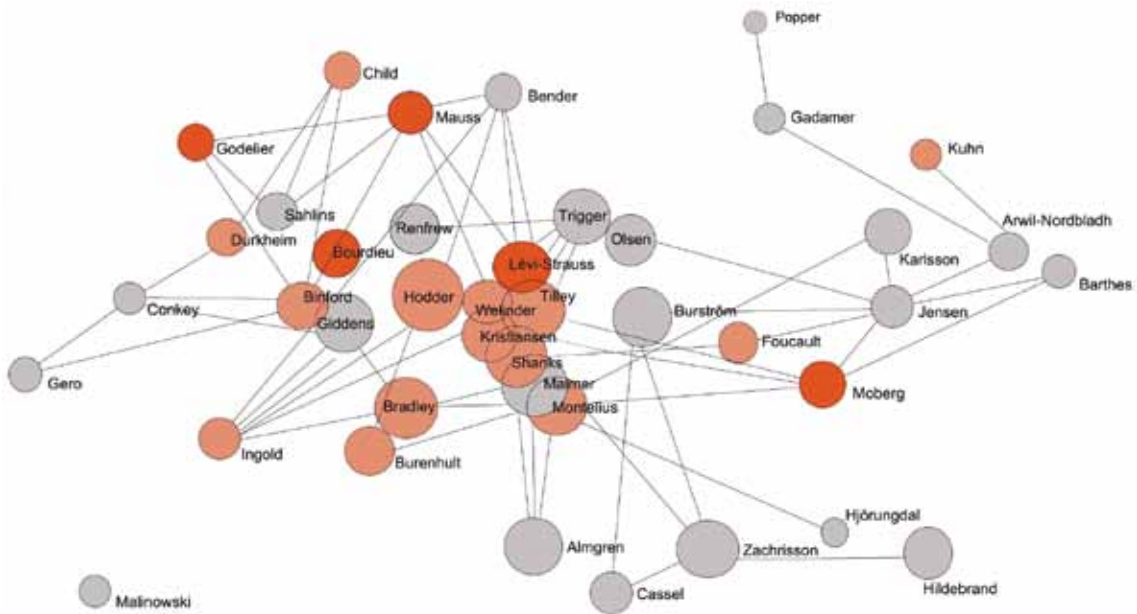
Förutom att visa bredd och kompetens tjänar också det teoretiska avsnittet som markör för vilket teoretiskt sammanhang författaren vill tillhöra. Föga förvånande vill de flesta tillhöra en framåtsträvande och progressiv del av vetenskapen vilket ibland medför att teoriavsnitten blir starkt tidsbundna. Eftersom det mesta låter bättre på ett annat språk kan man säga att *Zeitgeist* ofta präglar arkeologiska teoretiska texter. Ibland blir den lofvärda ambitionen att redovisa influenser problematisk ur ett läsbarhetsperspektiv. Det finns så många kontinentala filosofer och engelska arkeologer att redovisa att texten ibland består av mer källhänvisningar än löpande text vilket kan pröva läsarens tålamod. Jag tror liksom Pierre Bourdieu att intresset för positionering ytterst är ett resultat av samhällsvetenskapernas oklara regler. I detta sammanhang blir det extremt viktigt att skapa tydliga identifikationer för att integrera och exkludera deltagarna i den vetenskapliga diskussionen. Vetenskapen är ur detta perspektiv en mycket social verksamhet där deltagarna försöker göra allt rätt för att få vara med (Bourdieu 2004:87). Detta grundläggande förhållande hindrar inte att vetenskapen ibland uppvisar kaotiska, kuriösa och komplexa drag vilket är förutsättningen för framsteg (Feyerabend 1977:22). Denna vilja att markera tillhörighet är inte alls felaktig

i sig utan en av de saker som skiljer oss från djuren. Undertecknad har också vissa sociala drag och inte heller denna text undandrar sig de sociala konventionerna. För den som vill förstå denna text och källkritiskt granska den är det alltså viktigt att försöka beskriva mina ambitioner och influenser .

Istället för att pröva läsaren med alltför många referenser presenteras här en arkeologi-teoretisk innovation; *teografen*. Teografen är en grafisk framställning av min upplevda teoretiska påverkan av olika författare (se fig. 6). Påverkan skall i detta sammanhang ses ur ett bredare samhällsteoretiskt perspektiv och behöver inte vara direkt knutet till de frågeställningar som diskuteras i denna bok. Det är inte heller så att jag nödvändigtvis håller med alla de teoretiker som finns med i teografen. Som tydligt kommer att framgå är det inte så att Raä 71 är undersökt och tolkad med Schiffers och Binford's metoder. De har istället varit utgångspunkter för en kritisk diskussion som lett till nya insikter. Det är alltså inte Michael Schiffers definition av formationsprocesser som påverkat mig, utan snarare den diskussion som hans arbete initierade. Detsamma kan sägas om Leslie White som för länge sedan fick mig att fundera kring kultur i en bred mening. Han är inte citerad men har påverkat mig i mycket hög grad. Man skulle kunna säga att de teoretiker som utövat mest påverkan har gjort det genom att ständigt vara irritationsmoment. De har utmanat ens tänkande och tvingat en att omdefiniera sina egna uppfattningar. Att beskriva sina egna influenser är förstås inte problemfritt. Det kan finnas tendenser att både förtiga och framhäva författare. Jag har därför valt att komplettera *teografen* med en mer konventionell MDS-analys av 54 arkeologiska avhandlingar från 2001 till 2003 (Asplund 2005:33f). Multidimensional Scaling är en samling tekniker för att skapa kartor som visar cociteringslänkar. Starkt samciterade författare (det vill säga författare med stora likheter) grupperas tillsammans och de författare med flest länkar till de övriga i analysen ingående författare får en central position.

Figur 6. En grafisk framställning över i vilken grad några utvalda teoretiker påverkat författaren till denna bok. Man skulle kunna kalla figuren för en **teograf**. Någon kanske undrar hur ett intresse för Leslie White kan kombineras med en fascination av Lévi-Strauss. Det finns dock beröringspunkter vad gäller deras respektive ambitioner att tolka de dolda samband och strukturer som konstituerar det som vi kallar kultur. Teografen är alltså ingen framställning av medvetet valda metoder och utgångspunkter. Det är en grafisk framställning av mina självupplevda influenser.

Figur 7. MDS-karta över hur arkeologiska teoretiska författare cociterats utifrån arkeologiska avhandlingar 2001-2003. Analysen är alltså inte helt aktuell. Jag antar att Derrida och Deleuze skulle få centrala positioner idag. De författare som jag citerat är orangemarkerade och de som varit av stor betydelse för denna bok är rödmarkerade (omritad figur från Asplund 2005:51).

De mindre centrala hamnar i periferin (McCain 1990:438). Som framgår av figur 7 befinner sig författaren till denna bok tryggt förankrad i mittfåran av det teoretiska fältet.

Teori är dock inte bara en fråga om positionering. Det går inte att utföra arkeologi utan teori, inte ens om man av någon orsak skulle vilja det. Den som väljer att strunta i teori och istället endast lita på sina sinnesintryck är oavsett sin egen vilja en naiv empiricist och har därmed intagit en tydlig epistemologisk position. Den som inte känner sig bekväm med sin egen inställning till mer komplicerade kunskapsteoretiska frågor kan välja frågeställningar med en tydlig anknytning till det arkeologiska materialet. Den processuella arkeologin rymmer många sådana frågeställningar. Bakom varje dechiffrerad handling och underliggande mönster döljer sig dock obesvarade frågor av teoretisk natur. Detta har många arkeologer, exempelvis Lewis Binford, varit väl medvetna om. Oavsett denna insikt är det ändå så att med en enkel frågeställning kan den teoretiska anknytningen bli tydlig och elegant. Ju längre bort från ett reduktionistiskt perspektiv frågeställningarna hamnar desto mindre elegant blir sambandet mellan teori, metod och material. Ett mindre elegant samband mellan teori och material är dock inte ett förhållande som nödvändigtvis föregår ett misslyckande. Man kan istället i Feyerabendens anda se det som början på något riktigt intressant. Istället för att försöka beskriva ett strikt samband som är ointressant eller försöka

fånga tidsandan kan man försöka finna nya samband. Man skulle kunna säga kunna säga att man utövar metakognition, det vill säga man försöker sätta nya och gamla begrepp i relation till varandra för att därigenom förstå sina egna tankeprocesser.

Som antytts ovan är jag skeptisk inför att dela upp avhandlingar i olika block där teorin är en inledande och avgränsad del. Ingen människa tänker ibland teoretiskt för att sedan övergå till tolkningar. Dessutom delar jag Jacques Derridas tro på att texter aldrig har en fixerad betydelse, speciellt inte texter som behandlar samhällens kosmologi. Min analys strävar alltså mot ett ouppnåeligt mål, vilket är dess poäng. Derrida menade att vi genom att ständigt återkomma till gränserna för förståelsen ur olika perspektiv kan få intressanta resultat (Derrida 1997:31ff). Ur detta perspektiv är det naturligt att knyta de teoretiska diskussionerna till de konkreta frågeställningarna. Det är också nödvändigt att ibland återkomma till iakttagelser och repetera frågeställningar ur något skiftande perspektiv.

1.10 Strukturanalys, strukturalism och samhällssyn

Det finns dock vissa aspekter av det breda fält som kan benämnas teori som passar bäst i ett inledande teoriavsnitt. Det är viktigt att vara tydlig med den grundläggande ansats som genomsyrar frågeställningen och analysen. I detta fall är det så att hela denna bok från resultaten av slitspårsanalysen till tolkningen av landskapet utgår från studiet av strukturer. Detta förhållande betyder inte att boken i sin helhet är strukturalistisk eller poststrukturalistisk. Min utgångspunkt är att abstrakta strukturer skapar den värld som vi förmår att hantera kognitivt och att kognitionen i sin tur formar vår bild av världen. Detta betyder dock inte att dessa strukturer är omedelbart åtkomliga och synliga, bara att de har ett förklaringsvärde och att de därför måste vara en central del av alla samhällsvetenskapliga tolkningar (Lloyd 1986:237). Det är dock inte så att en analys som utgår från strukturer entydigt handlar om att avtäcka och beskriva strukturer. Derrida påpekade att:

“I wish to mark out and define, structure – or rather structurality of structure – although it has always been involved, has always been neutralized or reduced, and this by a process of giving it a center or referring it to point of presence, a fixed origin. The function of this center was not only to orient, balance, and organize the structure – one cannot in fact conceive of an unorganized structure – but above all to make sure that the organizing principle of the structure would limit what we might call the freeplay of the structure. No doubt that by orienting and organizing the coherence of the system, the center of a structure permits the freeplay of its elements inside the total form. (Derrida 1993:223f).

När vi letar efter strukturens centra, eller absoluta mening, är den alltså alltid på en annan plats och har en annorlunda betydelse. Ur detta perspektiv finns strukturerna bara i ett system av språkligt grundade skillnader (Derrida 1993:224ff). Jag menar att Derrida beskriver de vardagliga erfarenheterna av strukturer och begreppsbildning på ett intressant

och sannolikt sätt. Relationen mellan detta förhållningssätt och den mer klassiska strukturalismen har diskuterats i en stor mängd skrifter (e.g. Simmons (ed.) 2002; Smith 2005; Zlo-mislic´ 2007). Eftersom mitt intresse huvudsakligen utgår från metodologi och kognition är detta inte platsen att redovisa denna diskussion i dess helhet. Men man kan konstatera att skillnaderna inte är av sådan art att kommunikationen blir omöjlig, Derrida är inte entydigt en representant för ett sätt att tänka som efterträder den mer klassiska strukturalismen. Möjligen med ett mått av ironi beskriver Derrida Lévi-Strauss som en person som bevarar de empiriska upptäckterna och återanvänder traditionella begrepp. Samtidigt som Lévi-Strauss gör detta använder han sin metod för att förstöra den kontext som skapat delarna av analysen. Strukturalismen är ur detta perspektiv en metod som genom sina ambitioner att beskriva verkligheten samtidigt dekonstruerar både verkligheten och analysen (Derrida 1993:231). Anledningen till att jag misstänker en viss ironi är att Derridas beskrivning av hur Lévi-Strauss tänker påminner mycket om hur Lévi-Strauss beskriver det vilda tänkandet; "Liksom mytens konstitutiva enheter, villkas möjliga kombinationer begränsas av det förhållandet att de är hämtade från det språk där de redan har en innebörd som begränsar rörelsefriheten, är de element som tusenkonstnären samlar på förhand avgränsade (pré-constraints)" (Lévi-Strauss 1987:30f). Lévi-Strauss betonar skillnaden mellan tusenkonstnärens vilda tänkande och ingenjörens som alltid strävar efter att komma bortom dessa begränsningar. Denna skillnad påminner om Derridas uppdelning av den strukturella analysen i två traditioner. En äldre tradition fokuserar på strukturens centrum och fyller den med ständigt nya metafysiska innehåll, detta tänkande är begränsat. En andra tradition betonar relationen mellan delar av strukturen och dess skiftande betydelser.

Detta är dock ingen poststrukturalistisk arkeologisk bok. Det är en bok som bygger på ett tydligt intresse för strukturella analyser. Utan att på något sätt förringa Lévi-Strauss och Derrida ser jag dem inte i första hand som teoretiker. Det som främst inspirerat mig är deras metodologi vilken karaktäriseras av en vilja att ur ett strukturellt perspektiv ständigt återkomma till samma fenomen ur nya vinklar. Derridas *Specters of Marx* (1994) är för mig inte främst en bok om Marx utan snarare en metodologisk uppvisning. Jag kan också medge att inte alla delar av *Lodjurets historia* (Lévi-Strauss 1994) är så givande ur ett bredare sociologiskt perspektiv. Den är dock inspirerande genom sin metodologiska konsekvens. Ambitionen med denna bok är alltså inte att applicera strukturalistiska/poststrukturalistiska teorier på ett arkeologiskt material. Ambitionen har snarare varit att försöka sätta de fåtaliga flintbitarna i olika strukturella sammanhang. Dessa sammanhang har inte begränsats till språkligt orienterade tolkningsperspektiv, ett visst fyndmaterial eller metod. Jag är av åsikten att arkeologiska objekt äger en materialitet som transcenderar dess tekniska och formella egenskaper (Fahlander 2008:136). Denna text försöker decentralisera materialiteten genom att på ett återkommande och repetitivt sätt beskriva dess strukturella egenskaper. Utgångspunkten är att det överhuvudtaget inte fanns någon skillnad mellan det som kallas materialitet och människors sociala liv under den tidsperiod som behandlas här - allt var socialt. Teknologi och objekt var integrerade delar av människors värld och

de fynd som vi diskuterar var en gång delar av en teknologi som definierade människor och förändrade världen (Dobres 2000:1). Som kommer att framgå nedan är denna tolkning av materialiteten bunden till en tidsmässig och ekonomisk kontext.

Det finns alltså inga fördefinitioner i analysen där somliga sorters data inte anses relevanta. Istället har ambitionen varit att i Derridas anda försöka expandera de strukturella analyserna för att finna begränsningar och likheter/olikheter. Binford är ur detta perspektiv inte en representant för en arkeologisk skola eller en person utan ett element i analysen. Jag misstänker att Binford skulle ha funnit följande citat förolämpande, men jag tycker faktiskt man kan se både Binford och andra enskilda diskussioner i denna bok på följande sätt:

"This moment was that in which language invaded the universal problematic; that in which, in the absence of a center or origin, everything became discource – provided we can agree on this world – that is to say, when everything became a system where the central signified, the original or transcendental signified, is never absolutely present outside a system of differences. The absence of the transcendental signified extends the domain and the interplay of signification ad infinitum." (Derrida 1993:225).

En strukturell analys är dock för mig inte bara en fråga om metodologi. Denna boks centrala frågeställningar rör människors sociala liv ur ett perspektiv som inbegriper förändringar och stora tidsavstånd. Min åsikt är att såväl den strukturalistiska som den post-strukturalistiska analysen har begränsningar när det gäller dessa perspektiv. Jag uppfattar Derridas intresse för historia som kluvet. Han tar tiden på allvar och är uppenbart intresserad av att förstå varje tid ur ett kommunikativt perspektiv (Cornell 2011:79). Samtidigt har jag en känsla av att tiden är illustrativ, det vill säga att andra tider än nutiden bara existerar som en kontrast till de filosofiska problem som Derrida menar är viktiga. Att Lévi-Strauss ser historien endast som ett komplement till den strukturella analysen är helt uppenbart:

"Bland samtidens filosofer är Satre naturligtvis inte den enda som övervärderar historien på de andra människovetenskapernas bekostnad och gör sig en nästan mytiskt föreställning om den. Etnologen respekterar historien men tillerkänner den inte något alldeles särskilt värde. Han uppfattar den som en forskning som är komplementär till hans egen: den breder ut hela solfjädern av mänskliga samhällen i tiden, den andra i rummet. Och skillnaden är ännu mindre än det kan tyckas eftersom historikern strävar efter att rekonstruera bilden av försvunna samhällen sådana de var i det ögonblick som för samhällena motsvarade nuet; medan etnografen gör sitt bästa för att rekonstruera de historiska etapper som i tiden har föregått de aktuella formerna" (Lévi-Strauss 1987:255)

Strukturalistiskt inspirerade analyser av arkeologiska material har alltså sina inneboende begränsningar. De är metodologiskt potenta och kan illuminera aspekter av mänskligt liv men lämpar sig inte särskilt väl för att förklara förändringar. En representant för struktur-baserade förklaringar med en annan inriktning var Fernand Braudel som konstaterade

att: "time sticks to his thinking like soil to a gardeners spade" (Braudel 1980:47). Som jag påpekat ovan föredrar jag att knyta de teoretiska diskussionerna till det arkeologiska källmaterialet. Det kan dock ändå vara på sin plats att här kort definiera två begrepp som kommer att vara centrala i den fortsatta analysen nämligen, *ideologi/kosmologi och arbete*.

Ideologi/kosmologi skall i detta sammanhang förstås som ett komplex av generella påståenden om tidlösa och okontrollerade förhållanden som av dess anhängare betraktas som sanna och för dem fungerar som stöd för deras sociala ställning (Aspelin 1972:159). Trots att tidlöshet ofta är en av kosmologins påstådda förutsättningar är den ständigt under förändring. Det finns i kosmologin spår av äldre konventioner och frön till framtidens föreställningar. Det är också viktigt att notera att inte alla i en social gemenskap nödvändigtvis är anhängare av den existerande kosmologin. Kosmologi är alltså ett begrepp som rymmer motsättningar och döljer delar av verkligheten. Denna definition ligger nära det som brukar kallas ideologi. Jag kommer dock i fortsättningen att använda begreppet kosmologi eftersom ideologi är ett begrepp med tvetydiga och många konnotationer. Som exempel kan nämnas Gramsci som menar att ideologin är både tankesystem och uppfattningar av värden. Dessa system kan dock bara förstås inom ramen för sin egna bestämda kontext som rör relationer mellan sociala klasser (Torfing 1999:29). De sociala förhållanden som denna bok behandlar är väsentligt annorlunda än de som existerar i samhällen med tydliga klassmotsättningar, vilket gjort att jag föredragit begreppet *kosmologi*. För mig rymmer dock begreppet kosmologi de sociala spänningar som antyds i definitionen ovan. Dessa spänningar skall dock inte likställas med de som existerar i ett samhälle med utvecklade produktivkrafter där den primära orsaken till dessa spänningar är produktivkrafternas utveckling (Herlitz 1978:74; Marx 1970:9). Istället är de spänningar som jag syftar på mer liknande tävlingar som har sin början bortom försörjningsproblemen (Godelier 1971:69). Också begreppet *arbete* är ett tvetydigt begrepp med många betydelser. Jag syftar genomgående på en marxistiskt inspirerad definition som betonar produktionssättets sociala karaktär (Cornforth 1969:38; Cornell 1998:246f; Calhoun et al. 1995:79). Ur detta perspektiv är inte arbete att med olika metoder producera varor med bestämda värden. Istället finns det bara ett sorts arbete som kan ta sig kvalitativt olika uttryck. Eller annorlunda uttryckt, det finns inget arbete alls, bara socialt betingad produktion (Hobsbawm 2001:181). I strukturanalytisk anda kommer jag inte endast att använda dessa begrepp för att förstå sammanhang, utan lika mycket använda sammanhang och relationer för att utveckla dessa begrepp.

1.11 Den sociala världen

Jag delar alltså den grundläggande övertygelsen att allt arbete i grunden är socialt. Det återstår då att förklara vad som egentligen utgör människors sociala liv. Eftersom denna bok behandlar människor som levde för cirka 9 000 år sedan måste förklaringen transcendera samhällsformer och tid. Ovan har jag gett exempel på sammanhang där det sociala arbetet förekommer och jag kommer nedan att redovisa konkreta exempel på

arbetsprocesser som är sociala till sin karaktär. Om man vill beskriva tankeakter genom relationerna mellan begrepp i en begreppshierarki duger det dock inte med extensionella definitioner. Diskussionen om de mycket små flintor och de kortvariga arbetsprocesserna kräver tydliga definitioner av vad som egentligen utgör en människa. För att besvara frågan om förhållandet mellan arbete, teknologi och den sociala världen måste man definiera och beskriva generaliserade begrepp. Människor som inte är så insatta i modern samhällsvetenskap tror nog att det är just vad arkeologi och angränsande vetenskaper sysslar med. Att besvara grundläggande frågor om vad som definierar en människa låter onekligen som en spännande fråga värd att försöka besvara. Carl-Axel Moberg kallade arkeologi med denna ambition för den *antropocentriska arkeologin* och menade att sökandet efter det säregna och det gemensamma var arkeologins kärna (Moberg 1969:204). Av flera orsaker som jag inte ska gå in på här är det dock frågeställningar som arkeologin och socialantropologin numera sällan befattar sig med. Istället har de vetenskapliga ansträngningarna huvudsakligen inriktats på kritik av tidigare teorier och på att diskutera mycket begränsade frågeställningar. Föga förvånande har detta socialkonstruktivistiska perspektiv medfört att mycket få människor utanför de akademiska institutionerna intresserar sig för arkeologi eller socialantropologi och dess inflytande på samhällsdiskussionen är numera nästan obefintlig (Bloch 2005:10ff; Bloch 2010:1f).

Trots att det är en smula omodernt är det här nödvändigt att försöka beskriva människans sociala kärna. Definitionen av det sociala måste kunna relatera till de kognitiva nivåerna av medvetandet eftersom det är där vi alla är lika, oavsett vilken tid vi lever i eller hur vi organiserar vår ekonomi. För att förstå en handfull flintor måste man således utgå från en kognitivt förankrad idé som inbegriper kosmologi, det sociala arbetet och olika former av socialitet. Detta kan tyckas vara väl ambitiöst men egentligen är det inte så, det är mer en fråga om tydlighet. All arkeologi grundas på idéer om det mänskliga subjektet, antingen det framgår eller inte.

Min förståelse av människan som social varelse utgår från en bred marxistisk tradition. Den enskilda författare som gett den största inspirationen är Maurice Bloch. Han är en av få antropologer som intresserat sig för vad som karaktäriserar mänskliga sociala relationer ur ett brett kognitivt perspektiv. I detta sammanhang skall den kognitiva nivån förstås som de processer som styr begreppsbildning och inläring, det vill säga kognition beskriver hur vi tänker. Detta är en nivå som återfinns innan eller under den språkliga nivån vilket inte betyder att kognitiva processer inte kan beskrivas språkligt (Bloch 1998:15). En lämplig utgångspunkt för den fortsatta diskussionen utgörs av Blochs uppdelning av sociala relationer i två typer (Bloch 2008). Den första typen av social relation benämner han *transactional social* och kan exemplifieras med schimpansernas sociala liv. Deras sociala liv är i högsta grad komplext och hur makt och inflytande erövrar och fördelas är inte bara en fråga om styrka eller våldsbägenhet. Den sociala förmågan är minst lika betydelsefull och att bygga allianser är nödvändigt för att vinna inflytande. Det sociala livet är i schim-

panssamhället en ständig process som karaktäriseras av kontinuerlig manipulation. Det är således en värld med tydliga begränsningar, man skulle kunna säga att det är en form av socialt nollsummespel. Som alla reflekterande människor inser är detta sociala liv inte bara något som rör schimpanser. Också människor manipulerar varandra i jakten på trygghet och fördelar. Schimpanserna avviker dock från människorna genom att det är deras *enda* form av socialt liv.

Människor kan något som inte schimpanser kan, nämligen transcendera sin person och föreställa sig olika roller. En enskild schimpans är alltid samma apa och kan aldrig anta andra roller eller hämta auktoritet från någon annan. Människor kan till skillnad från schimpanser skilja mellan roller och individer. Maurice Bloch exemplifierar förhållandet med en äldre man som han känner väl från sina fältarbeten på Madagaskar. Den tidigare inflytelserika mannen är nu fysiskt svag och ganska senil. Han sitter mest och stirrar under en filt och känner inte igen människor längre. Som individ är han alltså betydelselös och svag, men i sin roll som äldre i ceremoniella sammanhang är han mycket viktig och behandlas med respekt. Bloch benämner detta sociala sammanhang som bygger på roller *transcendental social* och menar att denna form av socialt liv är förbehållet människan. Beskrivning av dessa två former av socialitet fångar dock inte den verkliga sociala komplexiteten vilket Bloch är väl medveten om. I vårt vardagliga sociala liv rör vi oss alla hela tiden mellan dessa två former av socialitet.

Av avgörande betydelse för förståelsen av socialiteten är alltså att människor har förmågan att anta roller som inte begränsas av individen. Människors sociala värld består i själva verket av ett helt system av korrelativa sociala roller av olika art:

“At the transactional level they differ from each other just as much, or just as little as they do from people of the next clan. But, in the transcendental social mode, all members of such a group are identical as transcendental members. They are, as is often said; 'one body'. As 'one body' they differ absolutely, and all in the same way, from those others in the other clan. The transcendental character of such groups is made all the more evident when we realize that the composition of such groups, whether they be clans or nations, may equally include the living and the dead. Thus, when in the transcendental 'one body' mode, members can make such bizarre statements as 'We came to this country two hundred years ago'. The transcendental can thus negate the empirically based transactional in which people do not live for two hundred years. Thus, the transactional social can as much ignore the present physical state of an elder as it can ignore death and individuality. The transcendental network can with no problem include the dead, ancestors and gods as well as living role holders and members of essentialised groups. Ancestors and gods are compatible with living elders or members of nations because all are equally mysterious invisible, in other words: transcendental.” (Bloch 2008:2057).

Maurice Bloch menar alltså det sociala livet föregriper dess organisationsformer. Det som vi avgränsar som släktskap, social struktur, materiell kultur och så vidare är resultat av

en grundläggande social drift. Att människor ständigt socialiserar allt i sin omgivning är ur detta perspektiv inget som kräver en förklaring, det är helt enkelt vad människor gör. Istället är konstaterandet en utgångspunkt för förklaringar som bygger på kontextualiseringar av denna sociala förutsättning. Att de kognitiva förutsättningarna är gemensamma betyder dock inte att kognitiva strukturer är jämförbara på ett okomplicerat sätt. Att utgå från ett kognitivt perspektiv betyder inte att man letar efter givna samband, istället kan perspektivet användas som utgångspunkt för en dekonstruktion. Den invanda förståelsen kan få en annan ny, och kanske sannare innebörd;

“Anthropological accounts, I believe, work from a false theory of cognition. As a result, when they attempt to represent the way the people studied conceptualize their society, they do so in terms which do not match the way any human beings conceptualize anything fundamental and familiar in any society or culture. In imagining how the people they study conceptualize society anthropologists use the common folk view of thought current in both Western and many other societies. But there is considerable evidence that this folk theory is as wrong about psychological processes as the folk theory of physics is wrong about the nature of energy (see Bechtel 1990; Churchland and Sejnowski 1989). The folk model, which is also widely assumed in Western philosophy, is that thought is logic-sentential and language-like. We tend to imagine thinking as a kind of silent soliloquizing wherein the building blocks are words with their definitions and the process itself involves linking propositions by logical inferences in a single lineal sequence. By contrast, much recent work in cognitive science strongly suggest that everyday thought is not ‘language-like’, that it does not involve linking propositions in a single sequence in the way language represents reasoning. Rather, it relies on clumped networks of signification which require that they be organized in ways which are not linear but multi-stranded if they are to be used at the amazing speed necessary to draw on complex stored information in everyday activity.” (Bloch 1998:23)

Detta betyder inte att förhistorien är oåtkomlig ur ett socialt perspektiv, bara att den kräver en tolkning på flera nivåer. Att den mesolitiska världen var annorlunda än vår är uppenbart, det var en tid med helt andra produktionsförhållanden. Jag har ovan påpekat att sambandet mellan teknik, arbete och socialitet ur vårt perspektiv ter sig svårbegripligt. Personligen tror jag att vår svårighet att förstå sambandet beror på att vår värld är så fragmenterad att vi inte längre förmår att se grundläggande helheter. Också vår förståelse av sociala relationer är ur ett historiskt perspektiv sannolikt ganska torftig (Knutsson 1995a:13). Ur vårt perspektiv framstår den arkaiska världen som hyper-social. I denna värld begränsades inte den sociala omgivningen till människor. Socialiteten inbegrep bland annat de döda, djuren och landskapet. Det är därför Derrida är korrekt i sin beskrivning av hur svårt det är att finna strukturens centrum och absoluta mening, det är inte en filosofisk spetsfundighet utan ett uttryck för en kognitiv realism. Vi kan inte översätta den mesolitiska sociala världen till något som vi omedelbart kan kategorisera och beskriva. Vi får nöja oss med att sätta definierade begrepp som kosmologi, arbete och socialitet i olika relationer till det arkeologiska materialet och därigenom ana kopplingar och samband. Väl medveten om svårigheten att fånga socialitetens kärna har jag valt att använda flera

diskussioner för att belysa olika aspekter av den sociala världen. Utifrån ett grundläggande kognitivt perspektiv kommer jag att diskutera arbete utifrån Karl Marx. kosmologi ur ett strukturalistiskt perspektiv och landskap och makt ur ett perspektiv som ytterst inspirerats av Durkheim och Mauss. De olika perspektiven är dock bara hjälpmedel för att uppnå ett omöjligt mål, nämligen att beskriva det vardagliga livet i en hypersocial värld som inte längre existerar.

1.12 Det idealiserade arkeologiska tänkandet

Jag har alltid uppfattat arkeologi som sociologi. Liksom Carl-Axel Moberg menar jag att arkeologins ambition inte bör begränsas till att förstå materiell kultur. Målet bör istället vara att söka kunskap om de immateriella kognitiva och språkliga systemen som brukar sammanfattas under beteckningen kultur. Det är dock en speciell form av sociologi eftersom den bygger på spårtolkning (Moberg 1969:65). Pierre Bourdieu beskrev sociologin som en vetenskap med en svag autonomi, vilket enkelt uttryckt betyder att de inomvetenskapliga reglerna är oklara. Eftersom reglerna är oklara bygger de individuella insatserna till stor del på underkastelse. Maktförhållandena gäller såväl ekonomiskt som i hur den akademiska hierarkin etableras och bibehålls. Vetenskapsgrenar med svag autonomi är alltså ur detta perspektiv främst nätverk som definieras genom sociala konventioner (Bourdieu 2004:86f). Om sociologin i sin helhet enligt Bourdieu har en svag autonomi, vad ska man då säga om arkeologin? Arkeologin är en gren av sociologin som ägnar sig åt spårtolkning, oftast genom studiet av avfall eller saker som människor tappat. I arkeologiska sammanhang kommer det alltid att existera typisering och taxonomi. Att en vetenskap som sorterar avfall och borttappade ting enligt svårbegripliga system och lägger dem i små lådor har en svag autonomi är kanske inte så förvånande (Welinder 1994:324:ff). Strindberg beskrev detta planlösa organiserande i *De lycksaliges ö* där knappologen Hylling som var en lätt anonymiserad Montelius uppnådde följande.

"Hylling skulle snart förvåna världen med det första fullständiga vetenskapliga system. På två år hade han utarbetat det och det var ett underbart jätteverk, ty under dess klasser kunde alla världens knappar inordnas/. Men den, som samlat kottar, ville icke vara sämre, och han överraskade snart världen med ett stort artificiellt system, i vilket alla kottar indelades i 67 klasser, 23 familjer och 1 500 ordningar." (Strindberg 1907:382)

Givetvis är det inte det arkeologin skall syssla med och det är heller inte så arkeologi för det mesta bedrivs. Jag skulle nog ändå vilja hävda att det inom arkeologin finns ett bristande självförtroende. Detta har lett till många försök att definiera arkeologin i förhållande till olika filosofiska trender. Alltför sällan har arkeologin försökt definiera sig i förhållande till sitt eget material och sin tradition på ett förutsättningslöst sätt. En orsak till svårigheten att definiera sin särart är förmodligen arkeologins svaga autonomi. Att försöka beskriva hur man förhåller sig i detta fält med svag autonomi är svårt eftersom de vetenskapliga

grupperingarna och hierarkierna primärt är sociala och därför otydliga. Hela Bourdieus forskargärning har egentligen handlat om att beskriva och analysera dessa strukturer. Mitt enkla och avgränsade syfte med detta kapitel är att betona några särdrag i det arkeologiska tänkandet som kan anses viktiga för förståelsen av just denna text.

Kunskapsinhämtning är alltid svår att definiera och jag kommer att återkomma till det ur ett bredare perspektiv. Ett sätt att försöka förklara hur man gått tillväga, är att beskriva vilka logiska principer som använts för att förklara ett fenomen. Den hypotetisk-deduktiva metoden bygger på att man formulerar en hypotes och sedan härleder konsekvenser som logiskt måste följa av hypotesen (Molander 1998:162ff). För att det här ska fungera i ett vetenskapligt perspektiv krävs det att hypoteserna är sanna, innehåller generella lagar och att de har ett empiriskt innehåll (Kelly & Hanen 1988:173ff). Detta logiskt starka sätt att resonera intresserade en del arkeologer under 1960-talet (e.g. Watson et al. 1971) men blev nog mest en teoretisk dekoration till logiskt mindre ambitiösa, men mer realistiska sätt att utöva vetenskap. Denna framställning ligger betydligt närmare den induktiva metodens förfaringssätt att härleda slutsatser från erfarenheter. Utifrån ett antal händelser inducerar man en sannolik slutsats. (Kelly & Hanen 1988:157). Redan denna mycket elementära uppdelning har arkeologin haft svårigheter att hantera på ett systematiskt sätt. Ofta har skillnader i perspektiv överdrivits. Citatet av Lewis Binford nedan är ett tydligt exempel på vad som kan hända i en vetenskap med svag autonomi:

"To become an archaeologist one had to position himself so as to gain access to all the empirical data which spoke so forcefully the truth of Eastern prehistory. These critical empirical data were stored in Griffin's office- Thousands of pictures of pot sherds, unpublished. These data spoke to Griffin, and if you were lucky you too could have access to the data which screamed forth self-evident truths from the past. Of course all the data were not in Griffin's office. Some minor things were in other places such as the Illinois State Museum (enemy territory) or in Rochester New York, at Bill Richie's lab (also enemy territory). /.../ I was chosen. I got to travel and became familiar with the data in most of the great museums of the country. I was even allowed into the photo files in Griffin's office. In my enthusiasm to learn, to know, to pass that magic threshold where the sherds would talk, I sneaked into Griffin's office when he was out and went through his files. I knew every small drawer where the type collections were kept and the 'typical' sherds, so important to the development of a good dialogue between the archaeologist and other sherds. These became a part of me. Yet I was a failure: The sherds never spoke to me with the ring of truth which Griffin confidently translated to his students." (Binford 1972:3)

Arkeologin har alltid sökt sambanden mellan enskilda fakta och mer generella iakttagelser. Ofta har förhållandet mellan olika utsagor och olika klasser av data varit svårbegripliga. Ibland har det varit svårt att skilja mellan krukskärvor och kulturer. Kulturer har sedan ibland på oklara grunder blivit politiska enheter (Moberg 1955:18). Grunden för dessa föreställningar har varit en naiv tro på att våra sinnesintryck utgör en lämplig grund för all vidare förståelse. Det var denna empiricism som Strindberg gjorde sig lustig över och som

Binford var så frågande inför. Arkeologins ofta förkommande misslyckanden att förklara sambanden mellan den materiella kulturen och människors kultur har lett till återkommande vågor av disciplinering. Det vill säga försök att bringa teoretisk, eller åtminstone metodologisk, ordning inom arkeologin. Det kanske mest ambitiösa försöket att skapa ordning inom den arkeologiska vetenskapen utfördes av David Clarke i det omfattande verket *Analytical Archaeology* (Clarke 1968). Boken var på sin tid mycket omtalad men är numera måttligt citerad. Följande stycke är dock intressant eftersom det så tydligt beskriver Clarkes (och många andras) åsikt om den odisciplinerade arkeologin.

"Archaeology is an undisciplined empirical discipline. A discipline lacking scheme of systematic and ordered study based upon declared and clearly defined models and rules of procedure. It further lacks a body of central theory capable of synthesizing the general regularities within its data in such a way that the unique residuals distinguishing each particular case might be quickly isolated and easily assessed. Archaeologists do not agree upon central theory, although, regardless of place, period and culture, they employ similar tacit models and procedures based on upon similar and distinctive entities - the attributes, artefacts, types, assemblages, culture groups. Lacking an explicit theory defining these entities and their relationships and transformations in a viable form, archaeology has remained an intuitive skill - an inexplicit manipulative dexterity leaned by route." (Clarke 1968: xiii)

Allt är dock inte som det synes vara. Montelius skrev själv att den typologiska metoden var mycket enkel vilket inte var helt sant (Montelius 1884:1) och att metoden hade ett samband med evolutionsteorin, vilket inte heller var sant (e.g. Montelius 1899). Istället var metoden fyndkontextens och inspirationen kom från numismatiken (Gräslund 1974:162ff). Om Binford varit mindre självupptagen och mindre benägen att tolka saker bokstavligt skulle han säkert kunnat få Griffin att berätta om de strukturer som han uppenbarligen såg i materialet. Arkeologi är alltså, med en ganska oklar definition, en spårtolkningsvetenskap. Detta konstaterande är väsentligt i den fortsatta diskussionen, eftersom varje arkeologisk forskningsinsats förutsätts relatera till det arkeologiska forskningsfältet i sin helhet. I detta fall är det alltså ett litet arkeologiskt material från en vetenskapligt perifer plats som skall ges en kontext i ett vetenskapligt fält med svag autonomi. Detta är inte en självklar process, vilket är den grundläggande orsaken till att denna text noggrant försöker att definiera delarna av analysen. Som antytts ovan går det inte att applicera teori på arkeologi på ett oproblematiskt sätt. En av orsakerna till detta är att arkeologin ibland definieras av hur man bör tänka, i andra fall är det ett hantverk som lär sig medan man utför det. Arkeologin är en undflyende vetenskap vilket är dess styrka. Clarkes bekymrade definition av arkeologin påminner starkt om Bourdieus beskrivning av sociologin. Jag tycker inte att detta är bekymmersamt och delar inte Clarkes vilja att disciplinera arkeologin. Detta betyder inte att alla bör definiera sin egen arkeologi utan möjlighet till dialog. De återstående teoretiska funderingarna kommer således att ha en mer normativ ton. Jag kommer att försöka förklara vad arkeologi är för mig och vad jag menar är en rimlig epistemologi.

1.13 Ett arkeologiskt samtal

Ovan har fragment av arkeologin presenterats och det arkeologiska fältet har beskrivits ur olika perspektiv. Somliga har varit explicita, andra underförstådda. Detta kapitel är ett försök att förklara min personliga syn på vad arkeologi bör vara. Som antytt i kapitlet ovan är jag skeptisk till en arkeologisk monolitisk *grand theory*. Arkeologin kan aldrig beskriva och förklara alla sociala uttryck och dessa uttrycks förhållande till det arkeologiska materialet (Cornell & Fahlander 2002a:30). Arkeologin är i själva verket ett konglomerat av helt olika praktiker med olika målsättningar och metoder (Cornell & Fahlander 2002b:275). Min egen uppfattning av vad som utgör en eftersträvansvärd arkeologi utgår från viljan att föra ett strukturerat samtal om människor och materiell kultur, liksom Carl-Axel Moberg anser jag att all forskning ytterst är dialog (Moberg 1969:22). Detta kan tyckas vara en begränsad definition, men till den strukturerade delen måste en vilja till begreppslik klarhet och metodologisk öppenhet räknas. Ett samtal där deltagarna inte förstår varandras språk är knappast ett samtal utan snarare en monolog. Själv menar jag viss äldre arkeologisk litteratur inbjuder till dialog. Att så är fallet beror på att äldre vetenskaplig litteratur ofta är språkligt tydlig, det är lätt att förstå metodiken och tankegångarna. En sådan arkeologi åldras med värdighet och kan alltid sättas i ett nytt perspektiv av senare generationer arkeologer. Som ett exempel kan nämnas Knut Kjellmarks avhandling *En stenåldersboplats i Järavallen vid Limhamn* (1903) som jag nyligen köpt. Jag utförde mina första exploateringsarkeologiska insatser på samma plats 1996 vilket gjorde att jag med extra stora förväntningar öppnade boken. Efter några timmar kan man konstatera att dialogen fungerar.

Kjellmarks energi och vilja att förklara ett fascinerande problem transcenderar med lätthet de över hundra åren. Jag är inte ensam om denna upplevelse, Ingrid Bergenstråhle och Ole Stilborg tänkte sig att ögna igenom avhandlingen men fastnade. Deras översiktliga läsning blev ett mycket angenämt möte med en forskning och en forskare fullt i nivå med dagens krav. De konstaterade att forskningen till och med på sina ställen var av en bättre standard än vad som presteras nu för tiden (Bergenstråhle & Stilborg 2000). Om man vill beskriva den arkeologiska vetenskapen som en form av dialog finns det också enligt detta kriterium dålig arkeologi. De verkliga skräckexemplen kan hämtas från 1970-talet när arkeologin manifesterade sin önskan att vara vetenskaplig genom att vägra utföra några tolkningar alls. I arkeologiska rapporter från denna tid saknas ibland begripliga namn på de mest uppenbara saker och slutsatser lyser helt med sin frånvaro. Dialogen avstannar då innan den ens börjat.

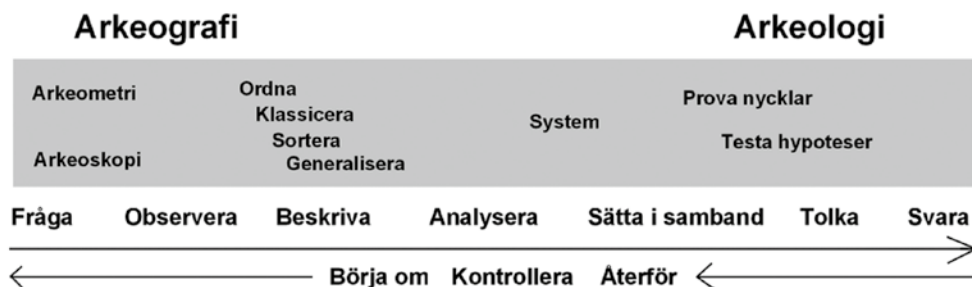
Det arkeologiska samtalet är alltså en diskussion som inte är bunden av en tid och en form. Som Foucault påpekade så karaktäriseras inte en given diskurs nödvändigtvis av tydliga regler. Hellre än syntaxen är det praktiken som styr vad vi kan säga. Definitioner och förståelse behöver alltså inte utgå från medvetandets dolda strukturer eller gömda relationer. Istället kan ambitionen att göra samband synliga utgå från de samband som

just genom sin synliga ytstruktur är dolda (Foucault 1989:46-52). Inom arkeologin finns en obruten tradition av praktik och begreppsbyggnad vilka inte bara har varit instrument för att beskriva händelser, de har också skapat händelser, beteenden och perception (Feyerabend 1977:189). Även om arkeologin förändrats kan förändringarna knappast beskrivas som paradigmatiska, istället skulle jag vilja påstå att arkeologin blivit mer ambitiös men samtidigt otydligare (Kuhn 2000:30; Fahlander & Oestigaard 2004:5).

Mitt inre samtal om vad arkeologin bör vara har till stor del utgått från Carl-Axel Moberg. Trots att Moberg var internationellt mycket känd är han rätt sparsamt citerad nu för tiden. Kanske är det sådant som händer när inflytelserika vetenskapsmän dör. Min gissning är att han kommer att vara flitigt citerad om något decennium. Hans sannolika kommande inflytande kommer dock inte ta sig uttryck i en mobergiansk arkeologi. Moberg var alltid intresserad av nya idéer som han sedan kritiserade när andra till slut accepterat dem. Ur ett bredare teoretiskt perspektiv var de konstanta inslagen hans kritiska hållning och hans inriktning på dialog (Persson 1995a:51ff). Arkeologins mål var enligt Moberg att bidra till kunskapen om variationsbredden och alternativrikedomen i det mänskliga beteendet. Den ideala arkeologin var för Moberg emancipatorisk och i bred mening nyttig. Den kunde vara *sambällsfrämjande*, *sambällsfrämmande* eller *sambällshämmande*. (Moberg 1969:209; Moberg 1986:36). I likhet med Clarke hade Moberg en tydlig vision om vad arkeologin borde ha för mål men var osäker på om arkeologins grundläggande frågeställningar kunde lösas genom bättre och mer exakta metoder (Moberg 1981b:1115ff). Han var också tveksam till om arkeologin verkligen gagnades av mer strikta logiska angreppssätt och mer distinkta terminologier (Moberg 1975:363).

Moberg var dock inte bara en inspirerande och elegant teoretiker. Han var mycket intresserad av hur man tänker arkeologiskt. Det vill säga på vilka plan det arkeologiska tänkandet liknar och avviker från det vanliga vetenskapliga tänkandet. I denna ambition var han mycket konkret och hans *Introduktion till Arkeologi* (1969) måste vara världens mest skenbart enkla arkeologiska bok. När jag läste den på B-kursen i arkeologi tyckte jag att den var rätt tråkig. Några år senare var jag imponerad av tidlösheten och den teoretiska elegansen. Efter ganska många år som fältarkeolog tycker jag att boken är extremt komplicerad. Den arkeolog som förmår att ta till sig alla de perspektiv som ryms i boken är nära upplysningen.

Moberg var skeptisk till kokboksaktiga beskrivningar av hur man borde tänka och bedriva vetenskap. Han betonade vikten av nyfikenheten och frågans betydelse i motsats till de strikta metoderna. Moberg var framtidsinriktad och var sällan imponerad av äldre arkeologi. Han var en tydligt modern arkeolog som inspirerades av samtida anglosaxisk och fransk arkeologi. Moberg talade alla världens viktiga språk och några utdöda. Han undervisade i Chicago 1963 tillsammans med Braidwood och Binford och på seminarierna kunde man stöta på Christopher S. Peebles, Stuart Struever och Robert A. Whallon Jr

Figur 8. Arkeologins kärna enligt Carl-Axel Moberg. Man kan notera det icke-hierarkiska förhållandet mellan materialstudier och förståelsen på en systemnivå. Även om vi av gammal vana uppfattar en sekvens från arkeoskopi till hypotestestning är det inte så figuren skall tolkas. Varje tankeakt och gärning kan återkopplas och omtolkas i ett nytt sammanhang. (Efter Moberg 1969:42f)

(Moberg 1981a:A5). Säkert lärde sig Moberg ett och annat om språk och arkeologi under den tid på sextioalet som han tillbringade med Jean-Claude Gardin i Marseille (Moberg 1969:11). Det som för oss är semiotik, strukturalism och new archaeology var för Moberg också personliga erfarenheter och människor av kött och blod. Kanske var det därför han kunde förhålla sig till idéerna på ett sådant fritt sätt.

Trots att Moberg lämpar sig sällsynt illa för att presentera i punktform kommer jag likväl att göra det nedan. Det är inte en sammanfattning av Moberg som teoretiker. Det är bara några tankar som påverkat mig på ett personligt plan och därmed denna bok.

1. **Det finns många arkeologier.** Bara det faktum att arkeologin behandlar oräkneliga frågeställningar och enorma tidsdjup gör att det knappast kan finnas en sorts arkeologi. Som framgår av figur 8 finns det egentligen inte någon sammanhållen arkeologisk teori. Det finns bara olika tankeakter och metoder som relaterar till varandra. Man kan också notera att det arkeologiska materialet bara existerar i ett tankemässigt samband med frågor och iakttagelser. Det finns alltså inga viktiga eller oviktiga fynd, det finns bara olika relationer som ytterst definieras av den ställda frågan. Frågorna är för övrigt inte givna utan kan födas av den känsla av förvåning som ofta uppträder vid mötet med det arkeologiska materialet.
2. **Arkeologin är en likhetsvetenskap.** All arkeologi utgår från grundantagandet att likhet mellan spår gör det möjligt att rekonstruera handlingar (Moberg 1969:209). I sin mest direkta form ser man detta lagbundna samband i studiet av slitspår på flintor. Mer indirekta är sambanden mellan komplexa sekvenser av handlingar. Ytterligare mer abstrakta är antaganden om likheter mellan samhällsformer från olika platser och tider. Dessa antaganden, som kommer att diskuteras utförligt nedan, är inte okomplicerade. Ett och samma antagande kan vara ett tankehjälpmedel, en

bekräftelse av en hypotes och illustration av en världsbild. Det första antagandet är bra, det som därpå följer ofta intressant medan det sista mestadels är tråkigt.

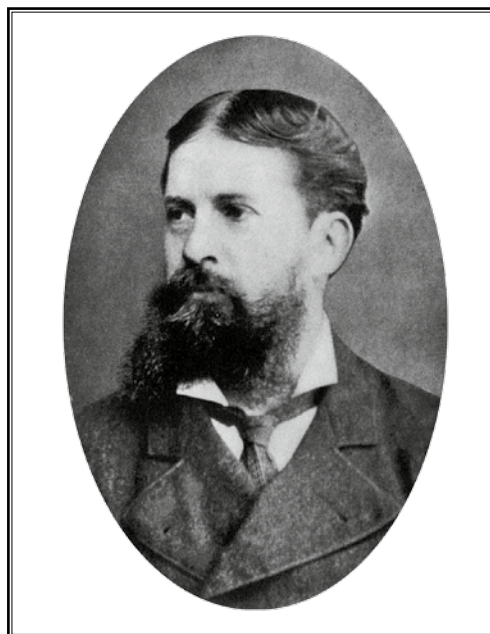
3. **Arkeologi är en språkvetenskap.** Jag tror liksom Moberg att vår kunskap om människor kan generaliseras till kunskap om *Människan* (Moberg 1969:164). Helt uppenbarligen är spår av människor inte omedelbart tolkningsbara fast vi på många sätt är lika. Viljan att förstå våra ekologiska och fysiska begränsningar och likheter är en central del av den mesolitiska forskningstraditionen. De djupliggande mentala strukturer som förenar människor har inte tilldragit sig lika stort intresse. Själv tror jag att dessa mentala strukturer är centrala för förståelsen av den mesolitiska världen. När vi försöker förstå dessa strukturer gör vi det genom det som vi kallar kognition, semiotik eller språk. En konsekvens av att uppmärksamma de kommunikativa aspekterna av mänskligt liv blir att vi hela tiden måste fråga oss vilka olika betydelser varje objekt har ur olika kommunikativa perspektiv (Moberg 1977:98).

1.14 Att tänka arkeologiskt

Som framgått ovan är alltså arkeologin ett strukturerat samtal som inte kan beskrivas utifrån hur man tänker. Det finns inget typiskt arkeologiskt sätt att tänka även om det finns konventioner och ramar att tänka inom. Själv har jag inspirerats av den amerikanske filosofen Charles Sanders Peirce (1839-1914) (se fig. 9). Att i detalj beskriva hans tänkande ligger utanför ramen för denna text, men man kan konstatera att hans inflytande med tiden spritt sig från semiotiken och den matematiska logiken till allt fler vetenskapliga fält. Hans självständiga sinnelag avspeglade sig också i hans privata liv som inte saknade dramatiska inslag. Att Peirce aktivt motarbetades av den akademiska världen står i efterhand helt klart, det var dock tveklöst så att hans personlighet gjorde det enklare att marginalisera honom (Auspitz 1984:602ff).

Peirce var en filosof som var verksam inom många fält och han var inte alltid helt lätt att förstå. Bland de ca 100 000 sidor mestadels osorterad text som han efterlämnade ryms många infallsvinklar och man knappast kan vara en "peircean" i strikt mening. Peirces inverkan på den arkeologiska vetenskapen har med få intressanta undantag varit mycket begränsad (Strinnholm 1998a; 1998b). Liksom Anders Strinnholm är jag inte främst intresserad av Peirce som semiotiker. Det är hans insatser inom kunskapsteori som varit inspirerande. Han intresserade sig främst för processen som ger kunskap snarare än den exakta logiska metoden. Han fann att de ovan beskrivna sätten (induktion och deduktion) att beskriva slutledning som formalistiska och föga i överensstämmelse med verkligheten (Peirce 1958:227). Till de ovan nämnda formerna av slutledning ville han lägga den abduktiva formen, som han beskrev på följande sätt:

"The whole operation of reasoning begins with Abduction, which is now to be described. It's occasion is a surprise. That is, some belief, active or passive, formulated or unformulated, has just been broken up. It may be in real experience or it may equally be in pure mathematics, which has its marvels, as nature has. The mind seeks to bring the facts, as modified by the new discovery, into order; that is, to form a general conception embracing them. In some cases, it does this by an act of generalization. In other cases, no new law is suggested, but only a peculiar state of facts that will "explain" the surprising phenomenon; and a law already known is recognized as applicable to the suggested hypothesis, so that the phenomenon, under that assumption, would not be surprising, but quite likely, or even would be a necessary result. This synthesis suggesting a new conception or hypothesis, is the Abduction. It is recognized that the phenomena are like, e.g. constitute an Icon of, a replica of a general conception, or Symbol. This is not accepted as shown to be true, nor even probable in the technical sense, - e.g., not probable in such a sense that underwriters could safely make it the basis of business, however multitudinous the cases might be; - but it is shown to be likely, in the sense of being some sort of approach to the truth, in an indefinite sense. The conclusion is drawn in the interrogative mood" (Peirce 1903b:87)

Figur 9. Charles Sanders Peirce fotograferad under sin tjänstgörning vid kustbevakningen. Att han arbetade där istället för på Harvard berodde på en bigamiskandal. (Foto: the National Oceanic and Atmospheric Administration)

Abduktion är alltså en beskrivning av den process som ger oss ny kunskap. Citatet andas optimism om människans kreativitet och förmåga att komma till rimliga slutsatser. Peirce var angelägen om att beskriva kunskapen som icke-axiomatisk. Det kunskapsteoretiska begreppet *fallibilism* som betyder att kunskap är felbar och av provisorisk natur antas nog av de flesta anknyta till Popper men stammar egentligen från Peirce:

"Connected with Peirce's anti-foundationalism is his insistence on the fallibility of particular achievements in science. Although the scientific method will eventually converge to something, nevertheless at any temporal point in inquiry we are only at a provisional stage of it and cannot ascertain how far off we may be from the limit to which we are somehow converging. /.../ Despite Peirce's insistence on fallibilism, he is far from being an epistemological pessimist or sceptic: indeed, he is quite the opposite: he tends to hold that every genuine question (that is, every question whose possible answers have empirical content) can be answered in principle, or at least should not be assumed to be unanswerable. For this reason, one of his most important dicta, sometimes called his first principle of reason, is "Do not block the path of inquiry!" (Burch 2008)

Som redan antytts ovan har utforskandet av det småländska inlandets mesolitikum sina egna speciella förutsättningar. Det finns ingen särskild inlandsarkeologi, det finns bara andra förutsättningar och ett annat perspektiv. Kontextualiseringen och förståelsen av området kräver ett aktivt användande av analogier. Peirce har intressanta saker att säga om analogin som metod:

"There are in science three fundamentally different kinds of reasoning, Deduction (called by Aristotle {synagögé} or {anagögé}), Induction (Aristotle's and Plato's {epagögé}) and Retroduction (Aristotle's {apagögé}, but misunderstood because of corrupt text, and as misunderstood usually translated abduction). Besides these three, Analogy (Aristotle's {paradeigma}) combines the characters of Induction and Retroduction. /.../ Analogy is the inference that a not very large collection of objects which agree in various respects may very likely agree in another respect. For instance, the earth and Mars agree in so many respects that it seems not unlikely they may agree in being inhabited." (Peirce 1896:65,69)

Eftersom det nu över hundra år senare visat sig vara osäkert om Mars rymmer något liv kan det vara på sin plats att också citera Peirces åsikt om hur analogins validitet skall bedömas:

"The argument from analogy, which a popular writer upon logic calls reasoning from particulars to particulars, derives its validity from its combining the characters of induction and hypothesis, being analyzable either into a deduction or an induction, or a deduction and a hypothesis." (Peirce 1868:277)

Om vi skulle göra om analogin med dagens kunskap skulle resultatet alltså bli annorlunda. Den nya analogin skulle dock inte heller nödvändigtvis vara sann. Det finns kanske inga civilisationer på Mars men det kanske förekommer bakterier under dess is. Användandet av analogier och modeller har diskuterats intensivt inom arkeologin ur många perspektiv (Fahlander 2004:191-195). Jag kommer att översiktligt diskutera aspekter av denna diskussion inom ramen för presentationen av boplatsens källkritiska förutsättningar och tolkningen av fyndmönstret. Min principiella åsikt är att när en analogi säkert är sann är den förmodligen inte särskilt informativ eller viktig. Analogier är tankehjälpmedel och utgångspunkter för diskussioner och slutledningar. Genom analogin uppenbarar sig i bästa fall samband och strukturer till ens egen förvåning.

Jag menar alltså att Peirce på ett bra sätt beskriver hur vi producerar kunskap. Eller mer korrekt, jag känner igen mig i hans beskrivningar av hur kunskap produceras. Det abduktiva tänkandet och den realistiska kunskapssynen har enligt min mening en grundläggande kompatibilitet med det arkeologiska sättet att resonera. Intressant nog är Clarkes negativa beskrivning av arkeologins eländiga tillstånd inte så långt från Peirces positiva icke-normativa idé om den önskvärda vetenskapen. Där Clark vill ha konsensus föredrar

Peirce ett strukturerat samtal där vi låter oss förvånas av resultaten. Inspirerad av Peirce behöver man alltså inte bli alltför bedrövad av arkeologins teoretiska tillstånd.

Peirce och Moberg är alltså mina teoretiska/metodologiska grundstolpar och deras påverkan på denna bok är mycket konkret. Båda poängterar betydelsen av frågan och förvåningen men är måttligt intresserade av utforskandets formalia, vilket inte alls har något att göra med relativism. Snarare är det en realistisk hållning, speciellt för den som väljer att utforska okända lämningar i perifera områden. Då är det helt nödvändigt att kunna röra sig mellan enskilda iakttagelser, tänkbara strukturer och möjliga analogier (se fig 8). Den som orkar läsa resten av denna bok kommer att möta mycket *Arkeografi*, det vill säga generaliseringar av iakttagelser. Jag kommer också att försöka att tolka resultaten ur ett vidare teoretiskt perspektiv, det vill säga *Arkeologi* (Moberg 1969:42f).

Att föra ett inre samtal med Peirce och Moberg kan ibland bli lite slitsamt, då de har en tendens att tänka lite för stort och snabbt för oss vanliga människor. Det kan då vara på sin plats att ta hjälp av pedagogen Lev Vygotskij (1896-1934). I hans anda kan man fråga sig om den struktur man ser verkligheten kan beskrivas som relationer mellan begrepp i en begreppshierarki. Kan strukturen transfereras till ett annat sammanhang tillsammans med det aktuella begreppet? Kan vi gå från det abstrakta till det konkreta och tvärtom? (Arevik & Hartzell 2007:196f). Om inte, så är det vi tror vara en text med djup kanske istället bara en rad av *pseudobegrepp* (Strandberg 2006:138f). Vygotskij är alltså enkel och konkret. Han förespråkar inte en metod utan snarare en medvetenhet om det egna tänkandets struktur. Bara genom metakognition blir vi medvetna om de språkliga begreppens relation till varandra. För egen del menar jag att Moberg och Peirce klarar det metakognitiva testet bra.

1.15 Kunskap om världen genom GIS

Ett geografiskt informationssystem (GIS) är ett datorbaserat system för att samla in, lagra, analysera och presentera lägesbunden information. Arkeologin är sannolikt en av de verksamheter som snabbast kommit att integrera användandet av GIS i den dagliga verksamheten. Varje svensk fältarkeolog förutsätts kunna utföra digitala inmätningar och från dessa skapa planer och spridningsbilder. Användandet av GIS förknippas ofta med landskapanalyser vilket inte alls behöver vara fallet. Denna kortfattade diskussionen rör inte landskapstolkningar utan användandet av GIS ur ett principiellt perspektiv.

När GIS var ett nytt fenomen var diskussionen livlig och användandet kritiserades ur ett ontologiskt perspektiv. Man frågade sig i vilken grad punkterna, polygonerna och linjerna egentligen fångar den verkliga världen. Det poängterades att användandet av GIS i någon mån förvrängde världen och kanske också fördunklade de sociala relationerna (Pickles 1995:18ff). Farhågor luftades om att geografin var på väg att reduceras till en trivialitet präglad av den värsta formen av positivism och den mest naiva empiricismen (Schuurman

2000: 570ff). Som alltid när ny teknik introduceras fanns det också inslag av teknikrädsla, eller kanske snarare rädsla för att den egna prestige skulle kunna förminska av den nya tekniken. Det fanns vetenskapsmän som framförde åsikten att allt användande av GIS måste utföras under handledning av speciellt tränade personer. Om inte så var fallet skulle GIS bara bli ett substitut för verklig kunskap (Schuurman 2004:572). Mycket av den tidiga diskussionen om GIS känns idag minst sagt daterad. Det skulle kännas märkligt att ha en geograf hängande över axeln när man gör en spridningskarta. Även om detta inte är platsen för att fördjupa diskussionen kring GIS ur ontologiskt perspektiv finns det all anledning att förtydliga några aspekter som är av betydelse för den fortsatta analysen. Det kan inledningsvis vara behövligt med en tydlig definition av vad GIS är i en arkeologisk kontext. Själv finner jag följande definition rimlig (Greene & Moore 2010:80).

- Skapande av digital data genom konvertering av kartor och geografiskt definierade arkeologiska data.
- Organisation av geografisk data i form av lager och databaser.
- Manipulation och analys av data med målsättning att generera modeller och hypoteser.
- Strukturerat urval av resultat för test av hypoteser och/eller vidare statistisk bearbetning samt skapandet av illustrationer.

GIS består enligt denna definition av flera subsystem som inte nödvändigtvis är integrerade. Det finns alltså inte något givet sätt att utöva GIS-baserad arkeologi. Den kan vara hypotesgenererande eller bara ett sätt att göra kartor. För egen del har jag försökt att inte bara använda GIS som en kartapplikation, utan har även haft ambitionen att utnyttja alla fyra subsystemen.

När man ser definitionen ovan framstår det som uppenbart att GIS inte har någon egen och speciell epistemologisk status. Den mest grundläggande iakttagelsen är att allt användande av GIS egentligen bygger på databaser av varierande relevans (Worboys & Duckham 2004:3). Kombinationen av databaser, formationsprocesser och föreställningar om människor utgör både basen för GIS-baserade studier och dess begränsning. Man kan kompensera och åskådliggöra skador på en boplatzlämning, men att kompensera för sin egen syn på människors förhållande till materiell kultur går inte. Om en frågeställning inte finns lär den inte besvaras i ett GIS-sammanhang. Inte heller kan man besvara frågor om relationen mellan olika former av data om den ena formen av data saknas i databasen. Databasens utformning är alltså direkt relaterad till de teori- och metodfrågor som diskuteras ovan. Wittgensteins påpekade att: "Die Idee sitzt gleichsam als Brille auf unserer Nase, und was wir ansehen, sehen wir durch sie. Wir kommen gar nicht auf den Gedanken, sie abzunehmen" (Wittgenstein 1968:§103). I analogi med detta skulle man kunna säga att databasen är de glasögon som vi försöker se världen igenom, och att hitta fel i sin egen

databas kräver en självkritisk hållning. Angående de mer elementära problemen med GIS-analyser i förhållande till klassisk logik konstaterade Nadine Schuurman att:

“Geographical space is crowded with fuzzy borders such as those between mountains and valleys, wetlands and marshes, and urban and rural. Moreover, spatial entities change form over time, and depending on context. Ambiguities such as these are difficult to encode in either fields or objects. Furthermore, fields and objects ultimately rely on an idealized vision of empty space, once they are geocoded. In both instance, a neutral, pliant space is assumed. Despite dear evidence that many geographical phenomena do not obey these premises, they structure all examinations of ontologies, simply by virtue of informing the only data models we have. Attempts to grapple with ontologies at a higher theoretical plane have led inexorably back to reputed virtues of objects or fields.” (Schuurman 2004:36)

Att en metod har en given epistemologisk status och består av kända beståndsdelar samt äger inneboende begränsningar betyder dock inte att dess helhet kan förstås genom dess delar. Vi förstår databasernas innehåll och struktur men för att kunna generalisera denna kunskap krävs statistiska metoder. En GIS-baserad analys är alltså något mer än sina delar, men har delarnas inneboende begränsningar. Att det har diskuterats om GIS är en metod eller en vetenskap är följaktligen inte förvånande (Wright et al. 1997:346ff).

1.16 GIS som tanke

Själv skulle jag vilja påstå att GIS varken är en metod eller en vetenskap. Ur ett arkeologiskt perspektiv är det bättre att se GIS som en speciell sorts tankeakt. Varje analys i en GIS-kontext är en generalisering som kan ses som analogt med begreppsbildning. Vygotsky beskrev sambandet mellan begreppsbildning och generalisering på följande sätt:

“Ett begrepps längd kommer således att först och främst karaktärisera själva tankeaktens natur, det att uppfatta objekt i begrepp sett utifrån den enhet av konkret och abstrakt, som begreppet omfattar. Ett begrepps bredd kommer först och främst att karaktärisera begreppets relationer till objektet, begreppets anknytningspunkt till en given punkt i eller på verkligheten. Tillsammans ger begreppets längd och bredd en uttömmande föreställning om dess natur - den tankeakt, som begreppet omfattar; och det objekt som är representerat i det.” (Vygotsky 1974:316)

Man skulle alltså kunna se GIS-analysen som ett sätt att skapa generaliserade begrepp utifrån abstraktioner som ibland ligger utanför vår omedelbara förståelse. När vi generaliserar i en GIS-kontext genererar vi ständigt nya objekt med oförutsedda anknytningspunkter, vilket är en tankeakt som jag tror skulle förvåna Vygotsky. Han skulle nog däremot ha lätt för att hålla med om att lägesbundna data kan beskrivas som begrepp i hierarkiska förhållanden till varandra. Ur detta perspektiv kan man se den geografiska analysen som ett sätt att synliggöra de tanke kvaliteter som ryms i begreppen. Genom att omorganisera data och förändra hierarkier förändras och vidgas förståelsen av desamma. Det kan också

visa sig att kategoriseringar *inte* låter sig förstås ur flera perspektiv. Det betyder inte nödvändigtvis att de är pseudodata, men möjligheten bör övervägas

Jag menar också att Peirce är väl ägnad att öka vår förståelse av hur GIS-baserade analyser fungerar. Hans betoning av det lekfulla och det intuitivas betydelse för slutledning och hypotesformulering passar väl ihop med hur GIS-baserade analyser faktiskt utförs (e.g. Peirce 1908:458f). GIS-baserade analyser utgår i praktiken sällan från hypoteser eller ens klara frågeställningar. Trots att Peirce givetvis aldrig utförde några GIS-baserade analyser känns följande beskrivningar väldigt aktuella:

“A mass of facts is before us. We go through them. We examine them. We find them a confused snarl, an impenetrable jungle. We are unable to hold them in our minds. We endeavour to set them down upon paper; but they seem so multiplex intricate that we can neither satisfy ourselves that what we have set down represents the facts, nor can we get any clear idea of what it is that we have set down. But suddenly, while we are poring over our digest of the facts and are endeavouring to set them into order; it occurs to us that if we were to assume something to be true that we do not know to be true, these facts would arrange themselves luminously. That is abduction.” (Peirce 1903a:282)

“All the ideas of science come to it by the way of Abduction. Abduction consists in studying facts and devising a theory to explain them. Its only justification is that if we are ever to understand things at all, it must be in that way.” (Peirce 1903a:145)

Kanske blir andra arkeologer helt förskräckta när de läser detta och det är möjligt att andra har ett mer strukturerat förhållningssätt sina data. Jag kan i detta sammanhang bara utgå från hur jag själv upplever användandet av GIS. Själv skulle jag vilja karaktärisera GIS som en abduktionsapplikation, det vill säga ett hjälpmedel för abduktivt tänkande. I en GIS-miljö kan man testa hugskott på några sekunder och en hypotes kan prövas på någon minut. Det är ur detta perspektiv inte så intressant vilken slutledningsform som använts vid ett enskilt tillfälle. I det analytiska arbetet är det så att man inte vet om man söker mönster eller testar en hypotes. Med Carl-Axel Mobergs terminologi kan man röra sig från *arkeometri* till *arkeologi* och tillbaka till *arkeoskopin* på bara några sekunder (Moberg 1969:42f). Även om en GIS-analys ofta ger överraskande resultat är det sällan analysen ger upphov till *helt* nya frågor. Ännu mer sällsynt är att analysen förändrar frågeställarens syn på världen. Som Peirce påpekade är det dock inte alls omöjligt och något som är värt att sträva mot.

Slutligen är det så att GIS-analyser till sin grundläggande natur handlar om strukturer. GIS-analyser är ständiga jämförelser mellan strukturerade data i ständigt nya strukturella perspektiv. I analysen är det främst begränsningarna och relationerna mellan olika data som formar resultatet. Jag tror alltså att om Derrida skulle ha tagit sig tiden att leka med en höjddatabas och FMIS i en GIS-miljö skulle han ha funnit det roligt. Man kan alltså beskriva GIS-analyser på många sätt och ur olika perspektiv. Den mest komplicerade delen är att förklara hur kunskap generas. Sannolikt är det så att det som gör analyserna så potenta

är detsamma som gör dem svåra att förklara. Det är lättare att förhålla sig till hur man ska betrakta resultaten av GIS-analyserna. I det fallet kan man tryggt ansluta sig till den pragmatiska kunskapsteorin:

“Pragmatism is an approach to knowledge that incorporates changes as necessary to accommodate new evidence, or, more commonly in the case of GIS, technical difficulties. Pragmatism is anti-foundationalist, tending instead to regard knowledge builders as participants rather than observers. Knowledge, in pragmatism, is instrumental but only as a tool for organizing the world (whether in digital or analogue environs). Truth is not absolute and can't be defined by a epistemological criteria precisely because there is no outside position with which to discern it. Moreover truth can be revised. Pragmatism regards knowledge as derived from experience and scientific experimentation, and is sceptical about metaphysical rationales or posturing. GIS users, for instance, often fit the technology to the problem, and the two are developed in tandem. GIS data are collected based on the data tables and analytical capacities of the technology. Researchers rarely frame their investigative questions using hypotheses. Instead they provide proof by demonstration. These are all hallmarks of pragmatism. Moreover, GIS scholars tend to focus on local rather than generalized patterns.” (Schuurman 2004:30)

Jag vill alltså sammanfattningsvis hävda att GIS-baserade analyser är något mer än summan av deras delar. Denna insikt emanerar från det praktiska arbetet med GIS. De analyser som kommer att presenteras nedan är alla försök att sammanföra och strukturellt analysera olika former av data. Analyserna har inte strävat efter att kartografiskt representera forntiden, snarare har de försökt visa på samband, gränser och lakuner. Att exakt definiera GIS-analysen kärna är svårt även om jag som framgått tror att det har något med kognition och ett utvidgat tänkande att göra. Jag tror också att nyfikenhet och en vilja att förvånas kännetecknar processen. Sist men inte minst är det roligt att interagera med forntida landskap och fyndkontexter i en datormiljö. Detta kan låta föga vetenskapligt men jag tror ändå att insikten är viktig för förståelsen av de många GIS-baserade analyserna som utgör grunden för denna bok. Slutligen vill jag passa på att motivera mitt förhållande till GIS med den mest ursprungliga ursäkten av alla; det var inte bara jag, andra gör också så. När jag med stort intresse läste Daniel Löwenborg GIS-baserade avhandling (2010) fann jag en passage i inledningen som jag kände igen mig i:

“An elevation model at 50 metres resolution (cells or pixels) was also included, and together this provided a great material for testing ideas and “playing around with” a wealth of cultural heritage information from the desktop. I enjoyed this immensely and included additional information such as placenames, historical maps, soil data, archaeological finds, and other sites of historical interest, without worrying too much where it was taking me in terms of research. As I was working with the material, there were things that caught my interest and influenced where I put my attention and how I approached the material, which led to new questions. In that way, the question that I ended up working with was to a large extent derived from interacting with the material.” (Löwenborg 2010:1)

Så enkelt, så svårt och så roligt kan det vara.

2. Raä 71 – En osannolik plats ur ett arkeologiskt perspektiv

2.1 Arkeologihistoria och exploateringsarkeologi

Under arbetet med E4-projektet i Markarydstrakten blev det uppenbart att den arkeologiska förståelsen av området inte kunde uppnås genom att titta i fornlämningsregistret. Inte heller fanns det någon arkeologihistorisk tradition att utgå från. Markarydstrakten var helt enkelt en arkeologisk vit fläck. Eller som det brukar få heta: *en medeltida kolonisations-bygd*. Med andra ord var området representativt för större delen av södra Sverige, förutom de små utsnitt som vi brukar kalla bygder. Eftersom mitt huvudintresse var mesolitiska boplatser var det synnerligen tunna arkivet inte bara begränsat till de bristande arkeologihistoriska sammanhangen. Det saknades också ett flertal andra pusselbitar. Man kunde exempelvis fråga sig hur den materiella kulturen såg ut under tidigmesolitikum? Fanns det något senmesolitikum överhuvudtaget? Hur har landskapet förändrats? Detta är bara några av många exempel på frågeställningar som saknade svar. Alla arkeologiska resultat måste förstås genom sin kontext vilket innebär att tolkningen av arkeologiskt undersökta platser har begränsningar. Även om man tillfullo tror sig förstå en boplatz inre struktur och funktion kräver den vidare tolkningen bredare sammanhang, en boplatz kan bara förstås i relation till andra boplatser. För att kunna göra denna kontextualisering måste man kunna värdera sin utgångspunkt, det vill säga den undersökta boplatzen. I detta fall var det omöjligt att kontextualisera platsen genom dess relation till en etablerad forskningstradition. Inte heller var det möjligt att utföra några meningsfulla geografiskt grundade jämförelser eftersom kunskapsunderlaget var så fragmentariskt. Min lösning på problemet har varit att använda den begränsade information jag haft ur så många perspektiv som möjligt för att försöka belysa sambandet mellan Raä 71 och dess omgivning.

I vardagligt arkeologiskt arbete är arkeologihistoria så integrerat att man uppfattar det som en självklarhet. När inventeringar ska utföras tittar man i samlingen med excerpter, innan en arkeologisk utredning försöker man skapa sig en bild av omgivningen via FMIS (det digitala fornminnesregistret). Detta vardagliga arkeologiska arbete är till stor del egentligen arkivstudier. Arkivet är dock av skiftande kvalitet. Under den tid fornminnesinventeringarna pågått har tidsåtgång per yta och antikvarisk praxis förändrats. Exempelvis är Kronobergs län sent inventerat vilket betyder att man arbetat snabbt och prioriterat agrara lämningar. Ett resultat av detta är att på kartan försvinner röjningsröseområden så fort man kommer in i Halland. Kvalitén på det arkiv som är FMIS påverkas också av vem som utfört inventeringarna. Som tur är har Kronobergs län huvudsakligen inventerats av erfarna och skickliga inventerare.

Innehållet i FMIS är dock endast till en liten del genererat av medvetna inventeringar, särskilt gäller detta boplatser. Att hitta en stenåldersboplatz i skogsmark kräver en stor målmedvetenhet och/eller tur. För att hitta en boplatz i åkermark krävs bara att åkern är

nyplöjd. Det arkiv som vi använder för att förstå förhistorien inom ett bestämt område har alltså en mycket varierad bakgrund. Bakom prickarna på kartan finns det många intentioner och slumpmässiga skeenden. Det regionala arkivet består alltså av både förhistoriska händelser och sentida iakttagelser av varierad kvalitet. Ur ett arkeologiskt perspektiv är egentligen den regionala arkeologiska förståelsen detsamma som ett hopat fynd. Liksom ett hopat fynd kräver detta arkiv ett aktivt förhållningssätt (Moberg 1969:118). Som påpekats är denna form av arkeologihistoria inte en inledning till en bok utan en förutsättning för analysen. I förståelsen av den ackumulerade kunskapen finns inte bara grunden för källkritik utan och också fröna till de frågor som denna bok handlar om. Min ambition är alltså inte att försöka skriva arkeologihistoria i enlighet med vanlig arkeologisk praxis. För den som är intresserad av det rekommenderas Baudous *Den nordiska arkeologin - historia och tolkningar* (Baudou 2004). Den här presenterade arkeologiska minihistoriken är på sätt och vis den totala motsatsen till Baudous bok. I denna text lyser universiteten, de statliga ämbetena och de stora idéhistoriska linjerna med sin frånvaro. Målet har istället varit att vidga förståelsen för de arkeologiska förutsättningarna och samtidigt problematisera den enskilda platsen (Gustafsson 2001:104). En del av denna problematisering är att beskriva de institutionella förhållanden som rådde under den period som det regionala arkivet formades. Den arkeologiska verksamhet som bedrevs i början av 1900-talet var till ringa grad institutionsbaserad. Den byggde huvudsakligen på enskilda individer och personliga nätverk (Persson 1997:13ff; Wellinder 2003:79). Detta betyder att arkeologihistoria i detta sammanhang till stor del måste utgå från enskilda personer.

Var ska då historien ta sin början? Ska den hängivna fornforskaren och prästen Palmgren som grävde mängder med gravar i Sunnerbo på 1870-talet få vara med? Eller kanske regementsläkaren Wittlock som utgav den första översikten över Värends fornminnen 1874 (Hansson 1999:13). Efter moget övervägande kommer de inte att tas upp häreftersom de inte i någon högre grad påverkat bilden av just detta områdes förhistoria. Denna betraktelse får istället sin lite godtyckliga avgränsning genom Knut Kjellmarks ankomst till länet och avslutas med att Michel Guinard och Marcus Eriksson hittar några flintor utanför Markaryd.

2.2 Knut Kjellmark, en arkeologs grand old man

När man som arkeolog försöker överblicka och beskriva hans verksamhet infinner sig en viss matthet. Kjellmark gjorde väldigt mycket. Han var geolog och disputerad arkeolog, riksdagsman, folkskoleinspektör, ombud för riksantikvariern, korresponderande medlem av Kungliga Vitterhetsakademien och en oerhört aktiv fältarkeolog som genomförde betydande utgrävningar (Stjernquist 1975)(se fig. 10). Knut Kjellmark föddes 1866, disputerade 1903 (Kjellmark 1903) och avled 1944. Vid sin död ansågs han vara något av arkeologens *grand old man* (Bohman 1948:261). I arkeologikretsar är han nog mest känd för de omfattande utgrävningarna i Siretorp. Undersökningarna berörde främst gropkeramisk kultur och utfördes delvis ihop med Axel Bagge (Bagge & Kjellmark 1939).

Figur 10. Knut Kjellmarks verksamhet har i hög grad format bilden av Kronobergs läns förhistoria. (Foto: Vitterbetsakademien)

Någon professionell arkeolog i den betydelsen att han var anställd som sådan var inte Kjellmark. Han hade oturen att verka i skarven mellan de mer eller mindre självlärda fornforskarna som med stöd av sina privatförmögenheter kunde bedriva forskning och den nya mer professionella arkeologin. Först vid pensioneringen fick han, enligt Bagge, uppleva den sedan 30 år åtrådda lyckan att forska på heltid (Bagge 1944:239). I sitt yrke som folkskoleinspektör var han verksam i hela länet mellan 1905 och 1910. Under åren 1917-1931 var han verksam i Sydsmålands mellersta inspektionsområde. Kjellmarks publikationer och hans bidrag till fornminnesregistret antyder hans arbetssituation. Man kan hitta spår av Kjellmark i hela länet, men området runt Växjö och söder därom dominerar. Han sammanfattade resultatet av sina inventeringar och uppteckningar i det stora verket *Värends fornminnen* (Kjellmark 1932-1944) och i det postumt publicerade *Stenåldersboplatserna inom Mörrumsåns vattenområde* (Kjellmark 1944).

Han var inte bara en produktiv arkeolog utan också en arkeolog som genomgående höll en mycket hög kvalitet. I efterhand slås man av hans mycket utvecklade iakttagelseförmåga. Även dokumentationer som måste vara gjorda i stor hast håller hög kvalitet. Eftersom den arkeologiska verksamheten i Kronobergs län varit mycket begränsad är det fortfarande så att Kjellmark ofta är den närmast föregående källan. Han är alltså inte bara en del av arkeologihistorien utan i högsta grad en del av vardagen. Vad säger Kjellmark? är en fråga som hörs med regelbundenhet på Smålands museum. Att frågan skulle komma att ställas så förutsåg Axel Bagge redan i Kjellmarks dödsruna, där han skrev att varje kommande bearbetare av Värends forntid måste falla tillbaka på Kjellmarks arbete (Bagge 1944:239). Kjellmarks kvaliteter som arkeolog har också uppmärksamats av andra under senare år. Hans utgrävningar vid Järavallen i Malmö har bedömts vara fullt i klass med

moderna utgrävningar, ja till och med i ur vissa aspekter bättre (Stilborg & Bergenstråhle 2000). Ur ett regionalt perspektiv kan hans betydelse knappast övervärderas. En stor del av den märkliga regionala obalansen mellan områden med många respektive få stenåldersboplatser beror på Kjellmarks verksamhet.

2.3 Uno Sundelin i vetenskapens frontlinje

År 1920 publicerade den 34-årige geologen/växtekologen Uno Sundelin (se fig. 11) den på många sätt intressanta uppsatsen "Om stenåldersfolket och sjönötens invandring till småländska höglandet". Den som väljer att läsa artikeln blir sannolikt förvånad och överraskad, det är nämligen en text fylld av vitalitet och fantasi (Sundelin 1920a). På ett lite tidstypiskt sätt skriver Sundelin att han är intresserad av invandringsvägarna till det småländska inlandet och spridandet av sjönöten genom människans försorg. Innan han i slutet av uppsatsen kommer fram till sjönöten hinner han dock med att behandla många andra frågeställningar. Ett underliggande tema är vad vi idag skulle kalla landskapsutnyttjande, såväl ur ett socialt som ekologiskt perspektiv. Landskapsanalysen är i sin tur kopplad till

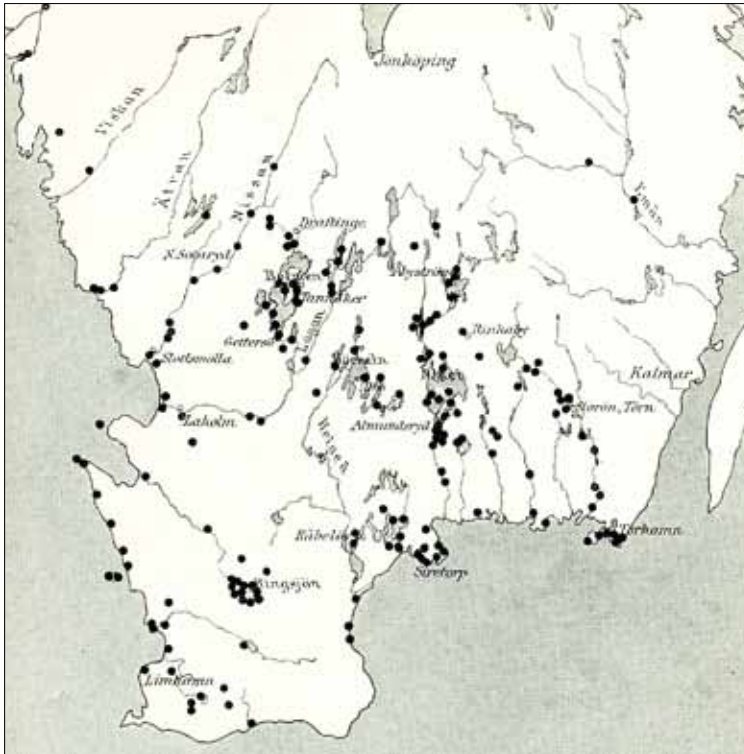
Figur 11. Uno Sundelin fotograferad på disputationen 1917. Han var sannolikt den metodologiskt mest framsynte arkeolog som någonsin verkat i Småland. Hans tankar om landskapsförändring och sociala kontakter under stenåldern är fortfarande i högsta grad aktuella. (Foto: Avdelningen för växtekologi, Evolutionsbiologiskt centrum, Uppsala universitet.)

en källkritisk diskussion kring fyndens representativitet och flintans proveniens. Han nöjer sig inte med att fynd inte påträffas, han diskuterar ingående orsaker till varför de inte påträffats.

Brist på fynd är emellertid inte något större problem eftersom Sundelin verkar vara en outtröttlig inventerare. På sina resor kors och tvärs genom Småland letar han inte bara boplatser och sjönötter. Han utför också mindre utgrävningar tillsammans med Kjellmark och mäter in fornsjöarnas strandvallar och spekulerar kring hur landhöjningen påverkat dess gradienter. Att insjöar som Bolmen i många fall hade tippat var välkänt för Sundelin som räknade ut att Fornbolmens utlopp måste ha legat vid Reftele vilket han bevisade genom att borra femton tvärprofiler genom mossarna nordväst om samhället. Givetvis hittade han också några boplatser på de gamla strandvallarna (se fig. 58) (Sundelin 1920a:146-149). När man sammanfattar uppsatsen låter det som en tämligen spretig historia. För en modern läsare verkar frågeställningarna ofta lite väl många och metoderna ibland lite oprecisa. Sundelin var dock inte någon representant för den tidiga arkeologins glada amatörism. Han var i stället en, på sin tid, mycket modern vetenskapsman som verkade i skärningen mellan växtekologi, geologi och arkeologi.

Sundelins avhandling från 1917 utgick från den då helt nyligen utvecklade pollenanalysen (Sundelin 1917; Sjödin 1980). Faktiskt var Sundelin så till den grad i forskningens frontlinje att avhandlingen publicerades innan den moderna pollenanalysens fader Lenart von Post publicerat sitt berömda föredrag från Oslo 1916 (Faegri 1973:5). Av artikeln framgår också att Sundelin var väl förtrogen med hur den glaciostatiska landhöjningens olikformighet påverkat en långsträckt sjö som Bolmen. I sitt tidigare arbete i Östergötland hade Sundelin också använt havsnivåförändringarna i ett arkeologiskt perspektiv (Sundelin 1919;1920b). Förståelsen av landhöjningens inverkan på landskapet, främst kustområdena, är numera en så integrerad del av arkeologin att det är svårt att föreställa sig en värld där detta inte är en självklar kunskap. Detsamma kan sägas om pollenanalysen. En mesolitisk tid utan kronozoner som *boreal* och *Atlantisk* ter sig förvirrande för en nutida arkeolog.

Genom tidigare botaniska och geologiska studier var han väl förtrogen med Småland (Sundelin 1917b;1918;1919). Hans förhållande till arkeologin är genom de publicerade artiklarna svårare att entydigt förstå. Han uttalar sin stora tacksamhet till sin vän dr. Kjellmark för att han ställt sin sakkunskap till förfogande. Men det finns inget i texten som tyder på att Sundelin verkar som en "hjälpvetenskapare" till Kjellmark. Nästan hundra år senare måste man säga att han som arkeolog ger ett kompetent och modernt intryck. Om man ska karaktärisera småländsk stenåldersarkeologi efter publiceringen av Sundelins uppsats så måste det bli ur ett positivt perspektiv. Redan kartan över de kända stenåldersboplatserna i Sydsverige visar på regionens betydelse (se fig. 12). Framstegen inom geologi och ekologi skapade möjligheter för en helt ny förståelse av forntidens landskap.

Figur 12. De kända stenåldersboplatserna i Sydsverige enligt Sundelin 1920. Man kan notera spåren av Kjellmarks verksamhet i Blekinge och i Västmanland. Att Sundelin följt Nissan till området runt Bolmen framgår också genom boplatsernas spridning. (Sundelin 1920a:136).

Vissa drag av områdets materiella kultur var kända och redan Sundelin insåg att flintfynden påvisade kontaktvägar och social interaktion.

Sommaren 1920 gav sig Sundelin ut på en ny expedition. Denna gång var det Åtrans vattenområde som skulle genomsökas efter stenåldersboplatser och sjönötter. Expeditionen måste dock avbrytas efter 14 dagar på grund av ihållande regn och översvämningar. Resultaten av ansträngningarna publiceras kortfattat i *Ymer* 1924 där Sundelin konstaterade att expeditionen sedan dess inte kunnat återupptas på grund av sjukdomsanledning (Sundelin 1924:346). Två år senare avlider han vid fyrtio års ålder på ett sanatorium i Hässelby, Jönköpings län (Bohman 1954:325). I vilken grad den enskilda personen påverkar historiens gång är en klassisk fråga inom historievetenskapen. I vanliga fall är jag benägen att betona strukturer. I detta fall kan inte personens inflytande överskattas av det uppenbara skälet att det endast var tre personer som under längre tid arbetade med det småländska inlandets stenålder. Om den ytterst begåvade Sundelin fått fortsätta sitt utforskande av det småländska inlandets mesolitikum hade säkert min utgångspunkt varit helt annorlunda.

Figur 13. Oscar Lidén var en entusiastisk och idérik arkeolog. (Foto: Ljungby museum)

2.4 Oscar Lidén, pedagog och arkeolog

Liksom Kjellmark var Oscar Lidén en framstående skolman med en ovanlig arbetskapacitet. Han föddes 1870 och dog 1957 (se fig. 13), disputerade gjorde han som pensionär 1938 på undersökningarna vid Jonstorp (Lidén 1938; 1940). Samtidigt som han var rektor i Jonstorp på tiotalet passade han på att gräva ut Jonstorpsboplatserna. Sedan han flyttat till Småland i början av 1920-talet fortsatte han att gräva ut Jonstorpsboplatserna på somrarna (Hyllén 2006; Lindquist-Jørgensen 2004). Vid läsning av förordet till Jonstorpspublikationerna anar man för övrigt en förklaring till hans stora produktivitet. Förutom maskinskrivningen som utförts av hustrun finns det inte mindre än fem Lidénare som varit aktiva vid utgrävningarna (Lidén 1940). Lidén var inte från början utbildad arkeolog. Hans ursprungliga profession var pedagogens och han konstaterade på sin 75-årsdag att hans livs största lycka var att sitta i en kateder och leda intelligenta elever. Förutom pedagogik och arkeologi intresserade han

sig också för botanik, hembygdsforskning och etnografi. Han var en utmärkt stilist och förhoppningsvis kommer hans texter i framtiden få det erkännande som de förtjänar

Lidén intresserade sig speciellt för stenåldern och hällristningar vilket tydligt kan ses i FMIS genom den anhopning av lokaler som finns runt Ljungby. Till skillnad från Kjellmark och Sundelin menade han att Lagan varit den viktigaste invandringsvägen till det småländska inlandet. Lidéns tolkning av den småländska mesolitiska stenålderskronologin var huvudsakligen felaktig och han trodde att det småländska inlandet inte befolkats förrän under senmesolitikum (Lidén 1943). Under början av 1900-talet undersökte Lidén en boplatz på Gettersö i Bolmen, som han menade varit en befäst handelsstation vilken förmedlat varor från Sydvästkåne till Bolmenområdet (Lidén 1924; 1944). Vid ett samtal med hembygds-kännaren och fd. läraren Olle Renell 2001 som kände Lidén framkom det att han var precis så entusiastisk och inspirerande som kan tro när man läser honom (se fig. 14). Det framkom också att Lidén ibland kanske drogs med en smula av sina idéer och att man nog inte alltid ska lita på varje detalj i hans arkeologiska gärning.

Lidén var dock en mycket respekterad arkeolog. Arbman påpekade att han tillsammans med Rydbeck och Forssander var en av de stora skånska 1900-talsarkeologerna (Arbman 1949:62). Han var synnerligen aktiv i debatten kring stenålderskronologin och hävdade i polemik med Rydbeck en modern och korrekt skånsk stenålderskronologi. (Rydbeck 1950, Lidén 1942, 1948 och 1952). Idag är nog Lidén mest känd bland de arkeologer som intresserar sig för gropkeramisk kultur och han torde inte saknas bland källhänvisningarna i någon skrift som behandlar ämnet. Resultaten av hans hållristningsinventeringar som publicerades i boken *Hällgröpningsstudier i anslutning till nya sydsvenska fynd* (Lidén 1938) används i modern hållristningsforskning (Skoglund et al. 2006:11).

2.5 Efter de tre vise männen

Kjellmark, Sundelin och Lidén delade samma inriktning. De ville kartlägga när de första människorna kom till det småländska inlandet och vilken vattenväg de följde. Att Mörrumsån var av betydelse som immigrationsled var de överens om. I övrigt torde man kunna säga att Lidén för det mesta var av en annan åsikt än Kjellmark och Sundelin. Till skillnad från både Kjellmark och Sundelin ansåg Lidén inte att Bolmen tippat (Lidén 1943:247). Debatten dem emellan kan ur ett nutida perspektiv verka en smula märklig. Teorierna var tämligen vidlyftiga och inte alltid underbyggda av några större mängder arkeologiskt material. Som exempel kan nämnas att Kjellmark ansåg att de första invandrarna knappast kunde ha följt Helge å då det inte fanns några fynd längs dess skånska sträckning. Då Sundelin emellertid gjorde stenåldersfynd längs den aktuella sträckningen föll hypotesen (Taffinder 1982:9). Man skulle kunna säga att den äldre forskningen tillmätte varje boplats som prickats in på kartan en väldig betydelse.

Den första halvan av nittonhundratalet var den småländska stenåldersforskningens guldålder. Vid betraktande av en karta med samtliga kända stenåldersboplatser i Blekinge, Småland och Halland från 1920 finner man att Småland är minst jämbördigt Skåne (se fig. 12). Lidéns *Småländsk stenålder* från 1947 kan däremot inte sägas vara i den dåtida forskningsfronten även om kronologiska resultat som är någorlunda i samklang med Skåne och Danmark presenteras. Eftersom de tre män som presenterats här hade andra arbeten att sköta var utgrävningsverksamheten begränsad. Den största undersökningen utfördes av Kjellmark och Sundelin 1918 i Draftinge, Ås socken. Boplatsen var uppenbarligen blandad och innehöll artefakter från både Mesolitikum och Neolitikum (Taffinder 1982:29-43; Kjellmark 1924). Övriga arkeologiska undersökningar från denna tid är små och fynden är få och svårtolkade.

Om man ska försöka utvärdera kunskapsläget kan man säga att det präglas av variation. En uppenbar variation är den tydliga geografiska obalansen som uppstått genom de arkeologiska pionjärernas verksamhet. Denna obalans har inte i grunden förändrats sedan dess. En av orsakerna till att denna obalans består är att dessa pionjärer verkade i ett betydligt

Figur 14. Författaren i samtal med bembyggdsmanen Olle Renell vid en arkeologisk utgrävning 2001. Renell kände Oscar Lidén och kunde berätta om hans verksamhet som skolman och arkeolog.

öppnare landskap. Om man återbesöker boplatser som påträffats av Lidén runt Ljungby finner man att boplatserna som vid den tiden låg i åkermark numera för det mesta ligger mitt i skogen. I det öppna landskapet hade Kjellmark dessutom mycket hjälp av lärare och elever vid sitt inventeringsarbete (Krona 1998). I en liten festskrift från hans arkeologiska vänner till Knut Kjellmark på hans 75 årsdag kan vi läsa följande skämtsamma berättelse om hans verksamhet som skolinspektör:

"När Kjellmark blev arkeo-skolast i det mörkaste smålands sydöstra inspektionsdistrikt randades en ny tid för obygdens undangömda mindre skollärarinnor och deras av bibliska och katekes undernärda ungar. När inspektörens bicykel glatt ringande syntes i skolbacken plockade alla barnen skyndsamt fram sina i de fasta fornlämningarna under skolårets tjuvgrävda fornsakerna och snyggade upp dem för den kommande sakkunniga besiktningen. Lärarinnan satte ilsna på kaffepannan och travade upp alla de obligatoriska sju sorterna jämte något vackert exemplar av flint- eller grönstensyxla lämpad som kaffetilltugg /.../ "Nå barn, vad har ni för fina forngrejer att visa för farbror Knut idag?" Lärarinnan behövde inte ängslas lång stund för sin skoljournal utan fick beröm icke allenast för sitt goda kaffe och sina övriga sju sorter utan det hette: "Det var en grann yxa. Vad kostar den? Den vill Stockholm ha. Var ligger förresten närmaste bällkista i den här byn?" (Opublicerad festskrift 1949)

Sannolikt var det också många lärare och skolnämndsledamöter som passade på att hjälpa skolinspektorn Lidén i hans fornforskning. Båda två var för övrigt engagerade i lokalsamhället även utanför sina yrken och de hade mycket omfattande kontaktnät. De var förutom arkeologer bland annat politiker, författare, hembygdsmän, museimän, samhällsreformatorer och därför välkända för de flesta av dåtidens människor. Deras direkta betydelse för Markaryd var begränsad. Den indirekta betydelsen är dock stor. När vi jämför boplatsernas lokalisering och antal i Markaryds kommun med de i Ljungby är jämförelsen egentligen den mellan ett område där Lidén verkade och ett område som han bara passerade på väg till Jonstorpsgrävningarna på Bjärehalvön.

Eftersom fyndmaterialet från mesolitikum i Finnveden nästan uteslutande bestod av flinta, vilken inte var lokalt tillgänglig, intresserade sig stenåldersforskningens pionjärer i området tidigt för frågor om kommunikation och interaktion. Frågeställningarna fokuserades från början på områdets kolonisation och handeln med flinta (Sundelin 1920; Lidén 1943). En tidig iakttagelse var att de mesolitiska flintfynden i Finnveden nästan uteslutande utgjordes av flinta av sydvästsandinavisk typ. Inslaget av Kristianstadsflinta var här försumbart i det mesolitiska materialet, medan förhållandet var det omvända i länets östra del. Insikten om vattenvägarnas betydelse och att de styrte flödena av råmaterial föregriper på många sätt den moderna diskussionen om sociala interaktioner och lägger ett tydligt landskapsperspektiv på den tidiga forskningen. Även kopplingen till kvartärgeologi och paleobotanik ger ett modernt intryck. Någon egentlig regional fortsättning har dock inte dessa insikter fått. Istället förflyttades det vetenskapliga intresset till Skåne och Bohuslän. När den tvärvetenskapliga undersökningen av Sandarnaboplatsen publicerades 1934 var Småland definitivt inte längre i forskningsfronten (Alin et al. 1934). Efter att Althin sammanfattat mossundersökningarna i Skåne med *The Chronology of the Stone Age Settlement of Scania* (Althin 1954) var det mesolitiska forskningsfältets geografiska och råmaterialmässiga avgränsning satt för en lång tid och i denna avgränsning ingick inte Småland (Knutsson 1998:74f).

2.6 De små händelsernas historia

Inledningsvis konstaterades det att den småländska arkeologihistorien inte relaterade särskilt väl till den stora arkeologihistorien. I de små händelserna kan man dock ibland skönja de större strukturella skeendena. I Markaryd liksom på många andra orter resulterade den framväxande nationalismen i en hembygdsförening. Samlingen av fornsaker i Markaryds hembygdsförenings stuga är ett exempel på de anonyma individernas intressen för ett områdets förhistoria. Samlingen låter oss ana ett antikvariskt arbete som efterlämnat rätt många artefakter. Antalet yxor är 23 och till detta kan man lägga några dolkfragment, pilspetsar och spån. Intressant nog finns hela stenåldern representerad i det tämligen magra materialet, från spån och trindyxor över tjockackiga flintyxor till skafthålsyxor och flathuggna pilspetsar. Också i SHM:s katalog kan man finna enstaka spår av denna slump-

mässiga och oplanerade arkivbildning. Man skulle kunna förvänta sig att ett länsmuseum skulle vara platsen där man finner resultaten av dessa ansträngningar. Så är dock inte fallet. En orsak till detta står nog att finna i att Smålands museum, namnet till trots, i praktiken alltid varit Värends museum. Människor i gränsbygderna har inte känt någon större gemenskap med Kronobergs län i stort och absolut inte med Växjö. Följaktligen bestod Smålands museums samlade stenåldersmaterial från Markaryd av en liten låda med flinta som tillvaratagits på badplatsen Gullpärlan strax utanför Markaryds samhälle (Smålands museum Inv nr M 5897). I just detta fall finns det faktiskt en dokumentation som visar hur och när fyndet gjordes.

Sommaren 1934 badade disponenten Erik Ell i sjön och hittade då några flintor. Erik Ell var tydligen en arkeologiskt intresserad människa som verkade känna Kjellmark, varför han sållade sanden och omedelbart kontaktade Kjellmark. Detta var för övrigt inte det enda fyndet han skrev om. Samma sommar hade han hittat flintor norr om Halmstad och en "meteorsten" i Hamneda. Den lilla lådan med flinta har verkligen ett visst arkeologiskt intresse. Bland flintorna finns ett antal mycket fina mikrospån och en ythuggen pilspets. Man skulle kunna säga att kombinationen av en energisk disponent och den allomstädes närvarande Kjellmark gav Markaryds socken både ett senneolitikum och ett mellersta mesolitikum på en dags sållning (brev från Erik Ell till Kjellmark 1934).

De mer institutionsbaserade insatserna i Markarydsområdet har varit få. Förstagångsinventeringen kan nog generellt sägas ha varit mest intresserad av monumentala lämningar i definierade bygder (Hyenstrand 1978). Att leta stenåldersboplatser i Markaryd under inventeringen som utfördes på 1940-talet var inte en prioriterad uppgift. Efter några års tystnad förekommer åter Markaryd i arkiven då Lagan skall regleras för att säkerställa vattentillgången till pappersindustrin. Utredningen resulterar i att två stenåldersboplatser påträffas vid Lokasjön (Lagan 1952 . Dnr 5345/53).

Efter att Lidén pensionerat sig och flyttat till Lund för att disputerat på Jonstorpsmaterialet och Kjellmark avlidit hände mycket lite vad gäller den systematiska utforskningen av Finnvedens arkeologi. Sundelin och Lidén verkar i det närmaste helt ha fallit i glömska och deras arbeten kring Finnveden citerades sällan. Om hela perioden fram till 1970-talet finns egentligen mycket lite att skriva om. Nästa viktigare händelse inträffar när Carl Cullberg under tidigt sjuttital startar ett projekt som syftade till att öka kunskapen om det småländska inlandets mesolitikum. Inom ramen för projektet klassificerades materialet som fanns på Smålands museum, småskaliga inventeringar utfördes och de arkeologiskt undersökta boplatserna identifierades (Taffinder 1982:11). Många av resultaten från projektet kom att användas i Jaqueline Taffinders C-uppsats *The Stone Age in Southern Sweden, a Presentation of the Existing Assemblages with Special Consideration of their Mesolithic Components* (1982). Uppsatsen innehåller beskrivningar av samtliga då kända boplatser i Jönköpings och Kronobergs län. Taffinder intresserar sig också för vattenvägar och råmaterialets pro-

veniens (Taffinder 1982:108). Området runt Hönshyltefjorden i Almundsryds socken är synnerligen rikt på mesolitiska boplatzlämningar. Till stor del beroende på Kjellmarks verksamhet i området. Fyndmaterialet är systematiserat i en C-uppsats från 1984 (Nilsson 1984). Under 1990-talet utfördes ytterligare inventeringar som har presenterats på ett systematiskt och källkritiskt sätt (Hanlon & Prahl 1998). Av en mer problematiserande natur är Åsa Jönssons uppsats från 1995 som diskuterar bilden av stenåldersboplatserna längs Ronnebyån ur ett källkritiskt perspektiv. Hon konstaterade att det finns många faktorer som kan ha snedvridit bilden av inlandets bosättningsmönster under stenåldern. Flera rimliga skäl anförs till varför kopplingen mellan stenåldersboplatser och vatten inte är så uppenbar som det antagits (Jönsson 1995:46).

När de första utredningarna inför motorvägsbygget utfördes var inte andragångsinventeringen påbörjad i området. Förståelsen av området var alltså begränsad till det som beskrivits ovan. Vad efterlämnar då den samlade arkeologihistorien för den som var intresserad av södra Smålands stenålder? En första iakttagelse är att Sundelin, Kjellmark och Lidén efterlämnat många intressanta frågeställningar och iakttagelser. Ur mitt eget perspektiv kändes följande punkter speciellt intressanta:

- Den materiella kulturen präglades av bristen på flinta. Fynden var relativt få och små, varför fyndmaterialet uppenbarligen inte var jämförbart med angränsande flintförande regioner. Fyndmaterialet hade alltså en tydlig regional särprägel.
- Vattenvägarna strukturerade den förhistoriska världen vilket visas av flödena av råmaterial och boplatsernas lokalisering.
- Såväl von Post, Sundelin som Kjellmark var väl medvetna om att Bolmen tippat och att den nuvarande Lagan bildats relativt sent i förhistorien. Landskapet kring Bolmens forna utlopp vid Reftele var mycket rikt på stenåldersboplatser och Lagans dalgång fattig på boplatser.
- Eftersom många fynd påträffats genom mänskliga ingrepp som sjösänkningar och mossodlingar var det uppenbart att stora landskapsförändringar ägt rum sedan förhistorisk tid. Sjöarnas ytor hade uppenbarligen varierat och torvmarkerna hade brett ut sig.
- Spridningen av boplatser och lämningar som den framstod i FMIS relaterade främst till enskilda personers verksamhet. Deras arkeologiska verksamhet skedde under omständigheter som var specifika för sin tid och sitt sammanhang. Det går därför inte att på ett enkelt sätt komplettera deras verksamhet, exempelvis genom inventering.

Kvalitén på de arkeologiska pionjärernas arbeten var genomgående god, vad det gäller Sundelin skulle jag vilja påstå att han var långt före sin tid. Något som också framgår tydligt är att varje frågeställning kräver ett aktivt förhållningssätt till det arkeologihistoriska källmaterialet. Om man utgår från de vetenskapsmän som verkat i området så spelar Markaryd en mycket liten roll även om man finner spår av den alltid närvarande Kjellmark. Inte heller Smålands museum kan sägas ha stått för någon kunskapsuppbyggnad att tala om. Det mest vederhäftiga och representativa arkivmaterialet finner man faktiskt i hembygd-föreningens stuga. Materialet är begränsat till sitt omfång men trots allt tolkningsbart. Vi får här en indikation på att det finns en *fullständig* förhistoria i området. Man kan också notera att eftersom den regionala arkeologihistorian rör få människor så har rent slumpmässiga händelser haft en stor effekt. Vad hade hänt om Lidén hamnat i Åseda och Kjellmark i Markaryd? Var man hamnade som skolinspektör var inte ett helt fritt val. En annan intressant tanke är vad som skulle ha hänt om inte Sundelin drabbats av tuberkulos. Kanske hade de tvärvetenskapliga ambitionerna under mellankrigstiden i första hand berört effekterna av landhöjningen för insjöars del. Sjötipningsprocesser hade kanske då ansetts lika viktiga som transgressioner ur ett arkeologiskt perspektiv.

En annan viktig slutsats man kan dra av framställningen ovan är att det är väldigt svårt att byråmässigt förstå ett förhistoriskt landskap med en så snedvriden och fragmentarisk förförståelse som det rör sig om i detta fall. Tolkningen av områdets potential beror på vilken utgångspunkt man har. Om man gör sig omaknet att åka till Markaryd och titta på fornsakssamlingen i hembygdsstugan ter sig onekligen området mer intressant än om man utgår från den ensamma lådan på Smålands museum. Det finns alltså ingen anledning att a priori anta att det finns områden som verkligen saknar spår av mänskliga bosättningar. Särskilt med tanke på att motsatsen bevisats gång på gång. Senast vid undersökningarna för E4 i Uppland (Björk & Guinard 2003). Det är slutligen intressant att notera slumpens betydelsefulla roll i denna regionala arkeologihistoria. Tjänstetillsättningar inom skolväsendet och badande disponenter har i detta fall format vår förförståelse av områdets förhistoria.

2.7 En motorväg genom skogen

I början av 1990-talet stod det klart att en ny motorväg skulle byggas genom sydöstra delen av Kronobergs län. I den första översiktliga arkeologiska utredningen inskränktes diskussionen om stenåldern till konstateranden om vattnets betydelse för boplatstillokalisering och det konstaterades att spåren efter dessa vistelser var få. I den följande utredningen fördjupades analysen, historiska kartöverlägg togs fram och hela sträckan inventerades, något nytt ur ett stenåldersperspektiv tillfördes inte (Wallin 1993a; Wallin 1993b). Man kan tydligt se att utredningarna tog sin utgångspunkt från skånska förhållanden och man anar en ovana vid det småbrutna landskapet. Den därpå följande utredningen (Wallin 1996) är den mest centrala om man vill förstå utfallet av stenåldersundersökningarna vid Markaryd inom E4-projektet. Det är i denna utredning som områdena för framtida undersökningar

pekas ut. Specialinventeringar utfördes med inriktning att hitta stenålderslägen. Genom paralleller med inventeringar i Hässleholmstrakten antogs det att de centrala boplatserna funnits vid sjöar och större vattendrag. Eftersom vägsträckningen inte tangerar några större vattendrag eller sjöar återstod då att söka efter platser med specialfunktioner. Angående problemen med detta anfördes följande:

"Landskapsbilden i denna del av Småland gör det svårt att identifiera boplatslägen som inte är direkt knutna till sjöar och större vattendrag. Eftersom kombinationen höjdläge och angränsande våtmark är ofullständiga kriterier i denna terrängtyp. En stor kunskap om naturlandskapets utveckling är nödvändig för att med någon större säkerhet kunna känna igen boplatslägen från stenåldern /.../ Fyndet av en Limbamnsyxia i område 5 /.../, illustrerar tydligt problematiken. Denna lokal utmärker sig inte från omgivande områden, liknande lägen finns i hundratal utmed vägsträckningen, men fyndet av yxan visar att det ändå varit något speciellt med just denna plats under slutet av äldre stenålder" (Wallin 1996:3)

Totalt pekades 14 platser, enligt dunkla kriterier, ut som boplatslägen. Sannolikt var det så att kombinationen våtmark/höjdläge tillmättes en betydelse, grundat på det implicita antagandet att våtmarken/mossarna en gång motsvarat sjöar. Som framgått av inledningen måste exploateringsarkeologin vara förutsägbar. I detta sammanhang betyder det att arkeologin i Kronobergs län fått sin möjlighet att peka ut de platser där man trodde att stenåldersboplatser sannolikt skulle finnas. Tyvärr grundades dessa utpekanden på en obefintlig landskapsanalys vilket är extra beklagligt eftersom det faktiskt fanns en regionalt grundad förståelse av landskapsförändringar. Kjellmark och Sundelin skulle utan tvekan ha gjort en bättre landskapsanalys på ett sommarlov.

Att klaga på 17 år gamla utredningar kan tyckas vara lite överdrivet. Orsaken till att jag ändå gör det är att beslutet att peka ut de 14 platserna i så hög grad påverkar bilden av Raä 71. Egentligen är Raä 71 den enda riktiga stenåldersboplatser som slutundersöktes på den småländska delen av E4-projektet. Att så blev fallet berodde sannolikt mer på hur den antikvariska handläggningen genomfördes än på det egentliga kunskapsunderlaget. På den skånska sidan skedde den arkeologiska utredningen några år senare och med en betydligt högre ambitionsnivå. I den utredningen diskuterades klimatförändringar och forntida landskap i detalj (Wallin et al. 1997). Den skånska sidan präglades i lika hög grad som den småländska av en närmast obefintlig förförståelse av stenålderns boplatslägen. Per Karsten och Bo Knarrstöm valde att försöka lösa problemet genom att lämna den tänkta vägkorridoren och anlägga ett bredare inventeringsperspektiv. Genom att inventera sjöar och vattendrag kunde de snabbt fylla landskapet med mesolitiska boplatser. På ett mycket tidseffektivt sätt skapades en sannolik bild av ett landskap som strukturerades av vatten och där den kronologiska tyngdpunkten låg i Maglemosekultur. Man anar att bristen på arkivmaterial i detta fall hade en emancipatorisk inverkan. Istället för att göra som man brukade gjorde man det man ville, och det med bra resultat. Det samlade resultatet av

dessa insatser framgår av att det slutundersöktes 17 stenåldersboplatser på den skånska sidan. Den aktuella vägsträckningen var ungefär dubbel så lång som den småländska (Wallin et al. 1997; Cronberg & Knarrström 2007; Karsten & Knarrström 1998). Karsten och Knarrströms insatser kan i ett efterhandsperspektiv verka som det självklara sättet att agera. Det finns därför anledning att påpeka att den mesolitiska forskningen vid denna tid var begränsad till specifika regioner och tydligt avgränsade frågeställningar (Knutsson 1995b). Att som Knarrström och Karsten arbeta utifrån ett förutsättningslöst regionalt perspektiv var något nytt inom sydsvensk arkeologi, varför jämförelserna med de tidigare stegen i den antikvariska processen kan synas vara lite orättvisa.

2.8 Från den samlade förförståelsen till en punkt på kartan

Utredningsgrävningen av Raä 71 inleddes med en fosfatkartering som visade sig vara svårtolkad. Även den efterföljande provgroppsgrävningen misslyckades då inga fynd påträffades. Eftersom arkeologerna på platsen trots allt var övertygade om att läget var bra beslöt det att avvika från planen och området sökschaktades med grävmaskin vilket resulterade i att ett flintavslag och två kvartsavslag påträffades. Utredningen som utfördes av Arkeologikonsult var enligt min mening väl anpassad till förutsättningarna. De förväntade sig få och små fynd och valde en lämplig strategi (Johansson et al. 1996). Att leta stenåldersboplatser i skogsmark innebär att gräva för hand bland rötter och sten under ständig attack från bromsar och myggor. Jag tror att många arkeologer skulle ha lämnat platsen efter en pliktskyldig provgroppsgrävning, nöjda med att ha utfört det som stod i undersökningsplanen. I detta fall var det dedikerade arkeologer som visste vad de letade efter, de valde att hämta en grävmaskin och göra mer än vad som krävdes av dem. Hade de i stället åkt för att fika skulle denna bok inte ha blivit skriven.

Tillfälligheter och slumpmässiga händelser ligger också bakom de andra spår av stenåldern som påträffats inom ramen för E4-projektet i Kronoberg. Raä 68 (Markaryd sn) som rymde flintor från både mesolitikum och metalltid påträffades efter ett mycket extensivt schaktande i en skogsbacke. Boplatserna låg inte i ett typiskt boplatsläge och med stående skog var den lokala topografin dessutom väldigt svårtolkad. Arkeologerna från Arkeologikonsult valde att sökschakta sig igenom ett stort område på ett tämligen extensivt sätt. De påträffade då en mycket liten (ca 40 m²) men fyndrik boplatser. Den fyndförande ytan var så liten att det var mycket svårt att hitta platsen vid den efterföljande förundersökningen (Larsson & Persson 2003b). Också påträffandet av några flintor från stenåldern vid förundersökningen av Raä 75 (Markaryd sn) berodde på tillfälligheter, Michel Guinard och Marcus Eriksson föredrog att tillbringa kvällarna med att rensa schakt framför att uppleva Markaryds kvällsnöjen (Nylén 2002; Åstrand 2006). Av de 14 boplatslägena som pekades ut visade sig 11 sakna spår av människor. Den enda platsen där förväntningarna på stenåldersfynd infriades var på Raä 71.

2.9 Vad lär vi oss av detta?

Den mest uppenbara lärdomen är att platsen som denna bok utgår från inte är en given utgångspunkt. Hade inte arkeologerna från Arkeologikonsult varit yrkesskickliga hade det inte blivit någon bok. Man kan å andra sidan undra hur många platser som skulle ha undersökts om den småländska sidan utretts med samma ambitionsnivå som den skånska. Sannolikt skulle Raä 71 då bara vara en av kanske åtta boplatser som skulle slutundersökas. Möjligen skulle då Raä 71 prioriteras bort till förmån för någon rikare boplat. En annan viktig slutsats är att det är väldigt svårt att byråmässigt förstå ett förhistoriskt landskap. Vägen fram till undersökningen av Raä 71 präglades av aktiva val och slumpmässiga händelser utanför det vanliga antikvariska arbetet.

Slutligen är det uppenbart så att det är viktigt att förhålla sig på ett aktivt och nyfiket sätt till den äldre forskningen. Sundelin, Kjellmark och Lidén efterlämnade många intressanta frågeställningar och iakttagelser. Kvalitén på deras arkeologiska arbeten var genomgående god. Denna minihistorik präglas av diskontinuitet och lakuner vilket inte primärt beror på att den saknar fokus eller narrativ pregnans. Det beror på att det är så denna historia ser ut. För egen del upplever jag dock inte diskontinuiteten som något påtagligt negativt. Fyndfattiga boplatser i perifera områden har sina egna förutsättningar och om de förutsättningarna är bra eller dåliga beror på frågeställningarna. Det är dock viktigt att hålla i minnet att när man använder det småländska inlandets mesolitikum för jämförelser med andra områden, är det med utgångspunkt i dess egna speciella förutsättningar.

3. Att tolka en boplats

3.1 Raä 71 - en oansenlig plats i skogen

Platsen där stenåldersboplatsen Raä 71 en gång låg passeras på några sekunder när man kör på den nya E4:an några kilometer nordost om Markaryd. Jag har tillbringat mycket tid med att inventera och undersöka fornlämningar i vägkorridoren. Till slut blev jag ganska hemtam i omgivningarna och slutade gå vilse på mossarna. En motorväg är ett ingrepp i geografin som är svårt att förstå för den som inte har ett förhållande till landskapet. Det känns därför lite märkligt när jag nu passerar området och inte känner igen någonting. Utan en GPS kan jag inte ens peka ut platsen där Raä 71 en gång låg. Av det landskap som jag vandrat omkring i finns inget kvar. Mossarna är uppgrävda och moränhöjderna bortgrävda.

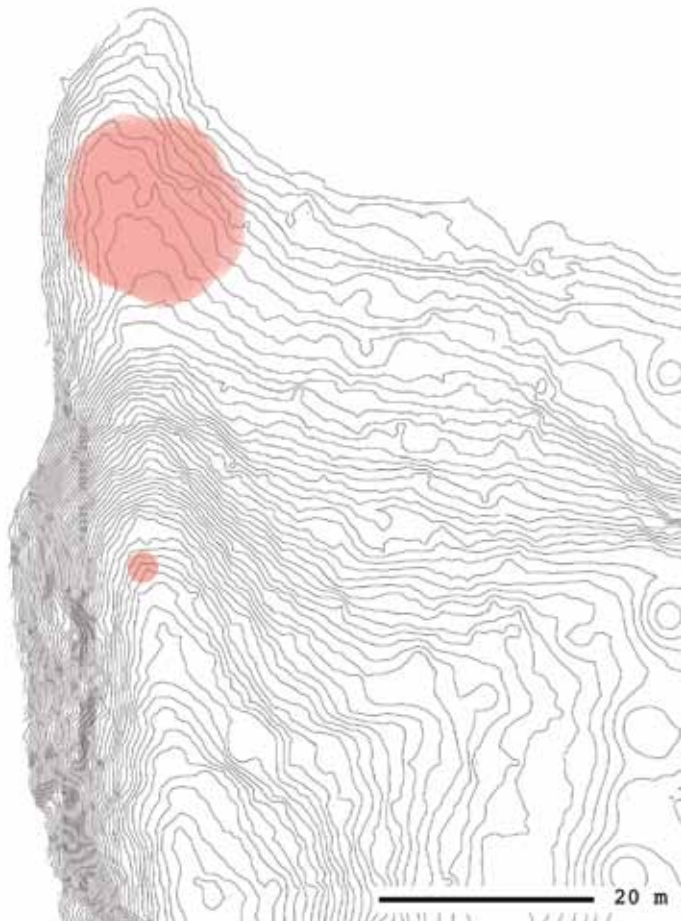

Figur 15. Utdrag från den ekonomiska kartan 4D2d. Raä 71 är utmärkt med en röd punkt. Kartan beskriver inte platsens topografiska karaktär särskilt väl (rutorna är 1 kilometer).

Det försvunna landskapet finns bara kvar i form av minnen, foton, kartor och inmätningar. Kartor är alltid en bra utgångspunkt och med lite vana brukar man få en tämligen bra förståelse av den plats som intresserar en. I detta fall är det emellertid inte så. Som framgår av utsnittet från den ekonomiska kartan (se fig. 15) tillför kartan inte speciellt mycket till förståelsen av platsen. Det beror på att små nivåskillnader i en omgivande mossmark inte gör sig särskilt bra i kartformat. Man anar dock en tämligen stor ö på ca 36 000 m² där boplatsen var belägen på den nordvästra spetsen. Ur minnet kan beskrivningen ges mer

detaljer. Den västra och delar av den sydvästra sidan reste sig brant från mossmarken. Delar av denna branta sluttning framgår av figurerna 16 och 17, i verkligheten fortsatte de längre åt söder. Åt öster sluttade marken flackt och var blockig och sumpig. När man huggit ner alla träd, traskat runt på mossön några veckor och funderat på saken framstod Raä 71 som en riktigt bra plats att bo på under mesolitisk tid. Åtminstone om man antog att mossytan motsvarat vattenytan.

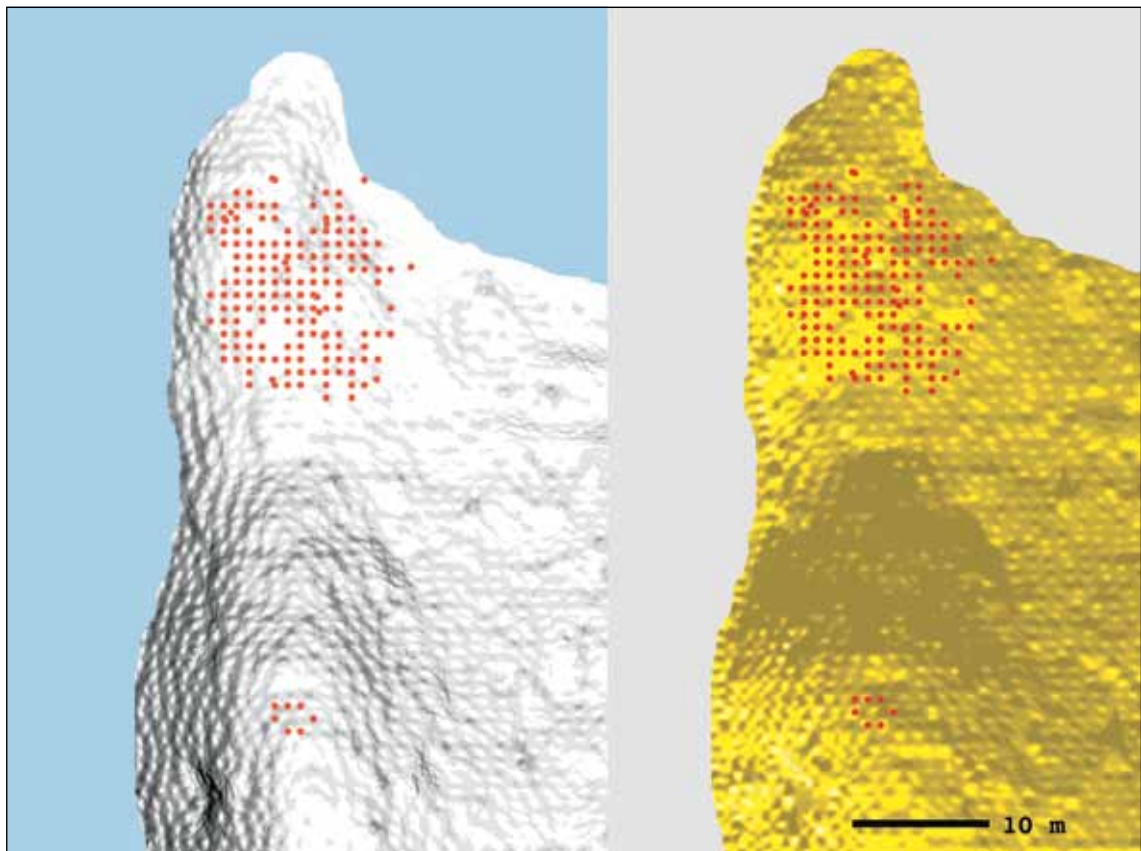
Som framgår av figur 16 så utgörs den stora boplatstyten på Raä 71 av en väl-dränerad yta i nära anslutning till den antagna vattennivån. Av figur 17 kan man se att fynden är koncentrerade till den tämligen flata ytan. Trots att platsen var belägen på norrsidan av ön så var det inte någon skuggig plats. Till och med på årets mörkaste dag lyste den bleka solen över ytan där fynden påträffades. För att ytterligare öka förståelsen av platsen innehåller figur 18 några bilder på platsen under olika stadier av undersökningen.

*Figur 16. Karta byggd på egna
inmätningar, 0,1 m ekvidistans.
De fyndförande områdena är
rödskrafferade. Den stora boplat-
syten var sannolikt belägen i ome-
delbar anslutning till den dåtida
vattenytan.*

3.2 Att bedöma en plats

Som alla andra människor tycker arkeologer om att tänka på sig själva som professionella yrkesmän och kvinnor. Att arkeologiskt undersöka en plats borde ur detta perspektiv vara en förutsägbar historia. Många års erfarenhet och noggrannhet borde borga för ett gott och likformigt resultat. Som framgått av den arkeologihistoriska översikten fungerar det inte så. En arkeologisk undersökning utgår dessutom från resultatet av personliga val, som i sin tur bygger på föreställningar och preferenser. Det som för någon är ett problem kan för en annan vara en möjlighet. Efter förundersökningen bestod det samlade fyndmaterialet från Raä 71 av 18 små flintor. Jag misstänker att de flesta arkeologer inte skulle finna det imponerade. Själv tyckte jag att platsen hade en lysande potential.

Figur 17. Två tolkningar av platsen grundade på egna inmätningar. Den vänstra bilden illustrerar markytans lutning. Den högra figuren visar skuggningen av platsen den 21/12 kl 12.03 2003. Ingen hänsyn har tagits till eventuell vegetation eller förändringar i solens deklination sedan mesolitisk tid. Fyndförande meterrutor markerade med röda punkter. Platsen är på många sätt typisk för en mesolitisk boplats; väl-dränerad, ljus och nära vatten.

När jag bedömde platsens potential var jag starkt influerad av den arkeologiska diskussionen kring formationsprocesser. Begreppet formationsprocesser har populariserats av den amerikanska arkeologen Michael Schiffer men de grundläggande principerna har diskuterats av många andra arkeologer (e.g. Kristiansen 1985; 1996; Harris 1979; Goldberg et al. (ed.) 2001). I sitt sammanfattande verk *Formation Processes of the Archaeological Record* strävade Schiffer efter att beskriva samtliga principiella arter av påverkan som bidrar till skapandet av arkeologiska data. Betydelsen kan i bredare mening sägas vara följande: formeringsprocesser är ett samlingsnamn för alla de händelser som orsakat att en artefakt befinner sig på en viss plats och i ett givet tillstånd. Händelserna kan bero på konstanta eller föränderliga egenskaper hos omgivningen och/eller på mänsklig påverkan. Två begreppspår är centrala för Schiffer; *Systemic- och Archaeological Context* samt *Cultural- och Non-cultural Formationprocesses*. Det förra begreppsparat särskiljer om en artefakt är inblandad i mänsklig interaktion eller inte. Det andra begreppsparat åsyftar arten av påverkan som artefakten utsatts för (Schiffer 1987:7-22). Schiffer är allt det möjligas taxionom, och man kan inte med bästa vilja påstå att de 428 sidorna inbjuder till sträckläsning. Det finns dock en mycket viktig poäng med den systematiska framställningen. Den medför med automatik en problematiserande syn på vad som egentligen utgör en boplat. Ur detta perspektiv blir en arkeologisk undersökning inte en entitet med en tolkningsbar funktion. Istället blir boplaten ett komplext system som kan tolkas på flera nivåer. Varje nivå kan dessutom diskuteras ur sitt eget källkritiska perspektiv. Raä 71 var ur detta perspektiv en boplat med stor tolkningspotential.

Detta systematiska förhållningssätt anknyter till (och överlappar) diskussionen kring sambandet mellan social dynamik och det statiska arkeologiska materialet. En central figur i denna dialog var den amerikanska arkeologen Lewis Binford, som var den främsta företrädaren för den teoretiska inriktningen *new archaeology* som framträdde på 60-talet. Enligt Binford var Schiffer en traditionell arkeolog (grovförolämpning), induktivist och en förrädare mot den processuella arkeologins sak. Det som framför allt retade upp Binford var att Schiffer inte intresserade sig för kultur som en grundläggande faktor i varje arkeologisk förklaring:

"What Schiffer has described is as close as one can come to the ethnographers notion of the 'ethnographic present' - a synchronic cross-section of all the events or actions transpiring at a given time. It is not a picture of a cultural system, but a slice of 'history' in the literal sense of the word. A cultural system is not a summation of all the event, behaviours, or other transactional phenomena going on at a given time, but rather the conditioning organizational framework - within which all these events transpire" (Binford 1981:201)

Skillnaden mellan Binford och Schiffer kan illustreras genom deras respektive syn på primärt och sekundärt avfall. Binford kunde acceptera att det fanns en skillnad men han ansåg den inte vara analytiskt meningsfull (Binford 1983:239)

"However, if one considers the maintenance of lifespace part of the cultural system, the act of cleaning up and disposal itself as a part of the cultural system, even the presence of a dump as a component of the cultural system, how are things distorted? Answer: they are not distorted. What is distorted is Schiffers view of a cultural system, and his ideas as how to understand one." (Binford 1981:201)

Förutom teoretiska meningskiljaktigheter skiljer sig också själva forskningens inriktning åt mellan Binford och Schiffer. Det som främst intresserade Binford var sambandet mellan den dynamiska kultur som skapat det arkeologiska materialet och det statiska tillstånd som vi återfinner det i. Utifrån Binfords perspektiv var dessa frågeställningar inte renodlat arkeologiska och han har därför diskuterat sambanden mellan materiell kultur och kulturell dynamik ur etnografiska perspektiv. Ett bra exempel på hur han försökte förstå denna dynamik är hans etnografiska studie av Nunamiut-eskimåerna (Binford 1978). Studien ger intressanta inblickar i de kulturella faktorer som skapar det som inom arkeologin uttrycks genom begreppet *Intra site patterning*. Binfords målsättning var att skapa ett systematiskt förhållningssätt för att kunna förstå sambandet mellan kulturell dynamik och fyndspridning. Han benämnde denna ambition *middle range theory* och antydde att den kunde användas för att förstå generella samband (David 2001:120ff). Binfords *Nunamiut ethnoarchaeology* är på många sätt en djupt fascinerande bok. Paleolitiska forskare har talat om the *Nunamiutization of the upper paleolithic* vilket innebär att man istället för att identifiera paleolitiska kulturella mönster identifierar kulturella mönster som identifierats av Binford (Enloe et al. 1994:113). Ironiskt nog har alltså hans inflytande på stenåldersarkeologin gjort hans förutsättningslösa analyser till förutsättningen för många analyser av stenåldersboplatser. Jag kommer i samband med tolkningen av fyndmaterialet diskutera Binford mer ingående ur ett kritiskt perspektiv. Det är viktigt att poängtera att undersökningen av Raä 71 inte var ett försök att tillämpa Schiffers eller Binfords idéer. Däremot var värderingen av boplatserna och planeringen av undersökningen influerad av diskussionen dem emellan.

Platsen var alltså visserligen liten och fynden få, men varje aspekt av desamma var möjliga att diskutera ur ett formationsprocessperspektiv. Som framgått var det Binfords åsikt att enskilda artefakter fick sitt värde genom sin kulturella systemkontext. Att gräva en halv boplatz vore ur detta perspektiv bara ett meningslöst fyndsamlade. Det verkade dessutom som om platsen var relativt opåverkad av aktiviteter från perioder senare än mesolitikum. En bit bort kunde man se resterna av en kolmila som sannolikt inte var särskilt gammal och under en stubbe påträffades en flaska vermouth som på ett övertygande sätt kunde knytas till en älgjakt på 1970-talet. Det verkade alltså möjligt att uppnå en ovanligt god förståelse av de formationsprocesser som påverkat platsen. Till de förutsättningar som jag tyckte var goda hörde också att fynddensiteten var mycket låg.

Lämningarna från en äldre mesolitisk boplatz inkluderar sällan många härdar och groppar. Surt regn och andra processer har under årtusendena förintat de flesta organiska föremål. Föremålen av trä, ben och horn har endast i undantagsfall bevarats, främst i mos-

sar och andra fuktiga miljöer. En stenåldersboplats karaktäriseras oftast av ett stenmaterial vilket är resultatet av formationsprocessernas verkan. Huvuddelen av fyndmaterialet på en genomsnittlig sydsandinavisk stenåldersboplats utgörs av produktionsavfall från tillverkningen av stenredskap. Ur detta perspektiv avviker alltså en stenåldersboplats från senare tiders boplatser, exempelvis karaktäriseras en järnåldersboplats inte av järnproduktion. De speciella särdragen i stenålderns produktionsformer är betydelsefulla vid jämförelser mellan boplatser. I ett område med mycket flinta kan man utföra de flesta led av flintproduktionen på samma plats, dessutom kan man slänga bitar som inte blev som man tänkt sig. Det finns alltid mer flinta att hämta i närheten. Dessa första led i produktionen genererar stora mängder avfall. På några minuter har hundratals flintbitar i form av splitter och avslag producerats. En god tillgång på flinta gör dessutom att man kan slänga redskap så fort de blir uttjänta. Förenklat uttryckt kan man säga att områden med gott om råmaterial i form av flinta präglas av detta förhållande, boplatserna rymmer mycket och förhållandevis stor flinta.

Varje tolkning av en boplats rymmer moment av jämförelser. Dessa jämförelser är av olika natur. Man kan exempelvis jämföra en boplats med andra boplatser från samma tid. Men man kan också välja att prioritera jämförelser mellan funktioner och lägen. Ytterligare en vanlig utgångspunkt är att jämföra boplatser från angränsande regioner med varandra. Dessa jämförelser kan tyckas självklara, men så är inte fallet. Eftersom vi utgår från en plats på det småländska inlandet är Sydsandinavien det rimliga området att leta jämförelser i. De områden som ligger nära till hands som utgångspunkt är områden där flinta förekommer naturligt (Skåne och Halland). Dessa områden är tillsammans med Bohuslän de områden där den svenska stenåldersforskningen utvecklades. De frågeställningar som inledningsvis styrde forskningen var främst kronologiska och analyserna byggde på stora fyndmaterial. Den traditionella stenåldersforskningen har alltså därför baserats på studier av massmaterial. Dessa förutsättningar har sedan växelverkat med antikvarisk praxis och regionala forskningstraditioner för att slutligen komma att definiera vad som är en stenåldersboplats. Sambandet är indirekt och bygger på den smygande effekten av att vissa betydande stenålderslämningar utövar en normerande verkan på vad som egentligen är en betydande boplats. När man jämför en boplats som Raä 71 med boplatser från angränsande områden gör man egentligen flera komplicerade jämförelser. Man jämför olika förutsättningar gällande råmaterial, olika forskningstraditioner, olika värderingar och olika landskapsförhållanden med varandra. Värderingen av boplatserna måste förhålla sig till dessa olikheter och utgå från boplatsens egna meriter. Enligt min mening är det just i olikheterna som boplatsens potential kan anas. Det är i erkännandet av dessa förutsättningar som underlaget finns för de fruktbara frågeställningarna. Det vill säga de frågor om människor som det är bättre att ställa på just denna plats än på ett annat ställe. Markaryd är uppenbarligen ingen bra utgångspunkt för frågeställningar som kräver stratigrafi och gigantiska massmaterial av flinta. Däremot var Raä 71 en utmärkt plats för den som intresserar sig för depositionen av föremål och dess kulturella samband.

En utgångspunkt för hela undersökningen var alltså att fyndmaterialet från Raä 71 skulle tolkas i en helt annan kontext än stenåldersboplatser i Halland och Skåne. En låg fynddensitet var i detta perspektiv både en förutsättning och en inspiration för den analys som kommer att presenteras nedan. Dessutom kom de fåtaliga flintorna från platser vid kusten vilket gav potential för sociala tolkningar. Redan vid en hastig titt på de 18 små flintorna från förundersökningen kunde man alltså relatera platsen till minst två övergripande arkeologiska diskussioner och en regional forskningshistoria som efterlämnat många spännande frågor (Larsson & Persson 2003c). För egen del kände jag tillförsikt inför slutundersökningen.

3.3 Att välja metoder

Att välja vilken metod man ska använda vid en arkeologisk utgrävning är alltid en fråga om en kompromiss mellan ambitioner och realistiska kostnader. Min positiva värdering av platsens potential byggde på möjligheten att undersöka hela platsen för att förstå relationen mellan olika klasser av data inom ytan. Att undersöka de mer centrala delarna av boplatserna och strunta i ytterkanterna var alltså ur mitt perspektiv en dålig prioritering. Det skulle å andra sidan inte vara meningsfullt att gräva ut flera hundra kvadratmeter med traditionella metoder. Att spendera dagar med att gräva en 1 kvadratmeterruta för att eventuellt hitta en mycket liten flinta är svårt att försvara ur ett ekonomiskt perspektiv. Det är dessutom förfärligt tråkigt. Det återstod då att hitta på ett sätt som tillät att man grävde stora ytor till en rimlig kostnad, dessutom delvis i vinterklimat (se fig. 18).

Vattensållning är en arkeologisk metod som brukar användas när man letar efter små viktiga saker som glaspärlor och ben. Man lägger jorden i ett såll och sprutar vatten tills jorden försvunnit. Fynden framträder då mycket tydligt i sitt våta och renspolade tillstånd. Nackdelen är att metoden vanligtvis är väldigt tidskrävande. Mitt enkla bidrag till metodutvecklingen av vattensållningstekniken var att låta min svärfar bygga några något större såll, hyra en mycket kraftfull pump och byta ut trädgårdsslangen mot en brandslang. Resultatet blev en mycket bullrig och våt process som på häpnadsväckande kort tid kunde sålla stora mängder sten och grus (se fig. 19). En förutsättning för metoden är att man har obegränsad tillgång till vatten. Eftersom boplatserna var belägen på en mosse var det bara att gräva ett hål för sedimentering och ett för vattentag och sedan pumpa vatten hela dagarna. Då den grundläggande registrerings enheten var kvadratmeterrutor återstod sedan endast att förflytta jorden från ytan till sållet med skottkärra. I regn, tjäle och snö var det ingen rolig arkeologi att utföra och jag är tacksam för att det fanns arkeologer som ville sätta metodutveckling framför sin egen bekvämlighet.

Det har ovan diskuterats hur användandet av GIS relaterar till mer principiella problemställningar. Nedan kommer användandet av GIS att diskuteras mer ingående ur ett praktiskt perspektiv. Den använda fältmetodik byggde på en kombination av tre grundläggande

Figur 18. Raä 71 från vårens förundersökning till de sista dagarnas slutundersökning strax före jul. Utgrävningen präglades periodvis av kyla och väta. De deltagande arkeologerna lät sig dock aldrig demoraliseras av vädret.

variabler, vilka tillsammans utgjorde basen för de prioriteringar som gjordes i fält. Variablerna sattes in i en GIS-kontext där basen utgjordes av en höjddatabas som genom inmätningar skapats på platsen. De former av data som sattes i denna GIS-kontext var följande:

1. Fynd, synliga anläggningar och strukturer. Utgångspunkten var den traditionella arkeologiska metoden som bygger på insamlande av fynd från kvadratmeterrutor.
2. Resultatet från två omgångar av fosfatkartering som digitaliserats.
3. Stenmaterialet som genom inmätning med totalstation kontinuerligt fördes in i en GIS-kontext.

Prioriteringar och löpande tolkningar i fält gjordes utifrån denna GIS-kontext. I datorn var världen välorganiserad och på den prydliga topografiska modellen växte en elegant bild av fynd och strukturer fram. Med jämna mellanrum förändrades dock strukturerna och andra bilder framträdde. Dessa bilder medförde nya frågor som i sin tur medförde nya inmätningar och prioriteringar. Den dialektiska processen var dock inte begränsad till en GIS-kontext. Till de fältmässiga metoderna måste också räknas samtal och hjälp från människor med speciella kunskaper. Anders Högberg från Malmö Kulturmiljö kom och

pratade om fynden och replikerade den flintslagningsteknik som använts på platsen. Britta Kihlstedt från UV-Mitt bistod med sin breda erfarenhet från stenåldersundersökningar. Leif Björkman från Kvarterärgeologiska avdelningen vid Lunds universitet pratade gärna om gytta och mossar. Henrik Steen hjälpte till med fosfatproverna och tolkning av dessa. Den viktigaste ingrediensen var dock alla grävande arkeologer som var med och bidrog med idéer och förslag. I bästa fall fungerar användandet av GIS i ett arkeologiskt fältarbete som utgångspunkt för en kollektiv kunskapsprocess. Genom spridningsbilder och topografi blir frågeställningar och funderingar som annars kan vara svåra att formulera konkreta. Sammantaget kändes det som att utgrävningen hade en tydlig inriktning och att alla blev något klokare för varje dag.

Figur 19. Carl Persson vattensällar med kraftfull pump. Det går snabbt, men är bullrigt och ganska blött. (Foto: okänd)

3.4 Saker och ting i en GIS-kontext

GIS-strategin syftade till att försöka fånga kvalitativa aspekter av materialet. I ett relativt fåtaligt fyndmaterial förutsätter det att man kan analysera relationerna mellan olika klasser av data. Grävmetodiken var alltså knytan till fyndregistreringen som i sin tur var anpassad till en GIS-strategi. Förhoppningen var att denna relationsbaserade analys av ett komplett boplatsmaterial skulle kunna kompensera den glesa fyndinsamlingsstrategin. Den helt grundläggande förutsättningen som hela utgrävningen och denna text bygger på var alltså att inga meningsfulla tolkningar kan utgå från ett fixerat samband eller en definierad utgångspunkt. Jag har alltså på ett bokstavligt sätt uppfattat och behandlat hela boplatsen som en text. För att utforska denna text har jag sökt de principer som organiserat fyndmaterialet och dess begränsningar (Derrida 1993:223). Följaktligen rör nästan hela analysen relationer mellan data och attribut inte beskrivningar av fixerade förhållanden.

Att sätta saker i en GIS-kontext förklarar eller beskriver alltså inget i sig självt. Det möjliggör dock många olika tolknings- och dokumentationsstrategier. Det finns för övrigt

inte någon klar distinktion mellan dessa strategier, när man dokumenterar något tolkar man och genom tolkandet skapar man en dokumentation. Figurerna, som bygger på egna inmätningar, är bra exempel på detta förhållande (se fig. 16-17). De är både en dokumentation av en numera försvunnen liten udde och en ram för vidare tolkningar. När fynden sätts i detta mikrotopografiska sammanhang skapas en förståelse som vida överstiger den tvådimensionella framställningen med fynd och vita rutor. Genom den GIS-baserade analysen förstår man fyndens förhållande till sin omgivning i en bredare kontext. Som framgått ovan så var den grundläggande nivån för fyndens geografi kvadratmeterrutan. Eller mer exakt utgjorde denna fyndinsamlingens begränsning. I den fortsatta analysen knöts alla variabler till en punkt i mitten av rutan. Alla jämförelser och analyser bygger alltså på jämförelser mellan värden och observationer knutna till en skapad punkt i mitten av en meterruta. Självfallet vore det bättre om detta raster var tätare, att föra fynden till 0.25 m² hade varit att föredra, men skulle kräva en mycket större arbetsinsats.

Som påpekats ovan var en av fördelarna med denna plats de måttliga fyndmängderna. Få är de stenåldersarkeologer som haft fördelen att kunna fundera mer i detalj kring hur man ska göra med lite över 500 flintbitar. Det vanligare förhållandet är att registreringen omfattar många tusen flintor och att merparten av rapporttiden går åt till att registrera fynden. Om man vill få någon information från 40 000 flintor måste frågorna till varje enskild bit vara av avgränsad natur. Med 40 000 flintor är det inte heller så lätt att vara flexibel och mitt i analysen ändra inriktning. Liksom vid all annan taxonomisk verksamhet var antalet möjliga variabler i denna registrering nästan oändlig. Men med 586 flintor kan man kosta på sig att registrera variabler som sedan visar sig vara meningslösa och fundera några extra gånger på om det är något som man inte förstår. Ambitionen med registreringen var att lämna utrymme för nya frågor och oväntade slutsatser. Varje enskild flinta registrerades som en egen fyndpost vilket gav en stor potential för att sätta dem i olika GIS-sammanhang. Resultatet blev en registrering som på många punkter överskred den rent typologiska. Som exempel kan nämnas att parametrar avsedda att se produktion av flinta som *preparationsavslag* och små *kärnfragment* registrerades. Det fanns alltså en ambition att fånga tänkbara diskreta kluster. För att förstå flintornas proveniens registrerades dess färg på ett icke-hierarkiskt sätt. Bruksskador och retuscher registrerades också för varje enskild flinta.

Sammanlagt insamlades 243 jordprover för fosfatanalys på Raä 71. Jordproverna samlades in med ett avstånd av tre meter mellan provpunkterna och med en förtätning över den fyndförande ytan där provavståndet var 1,5 meter. Kompletterande jordprover samlades in i två linjer som lades genom den södra och västra delen av den stenrad som i fält tolkades som vägglinjen till en hydda.

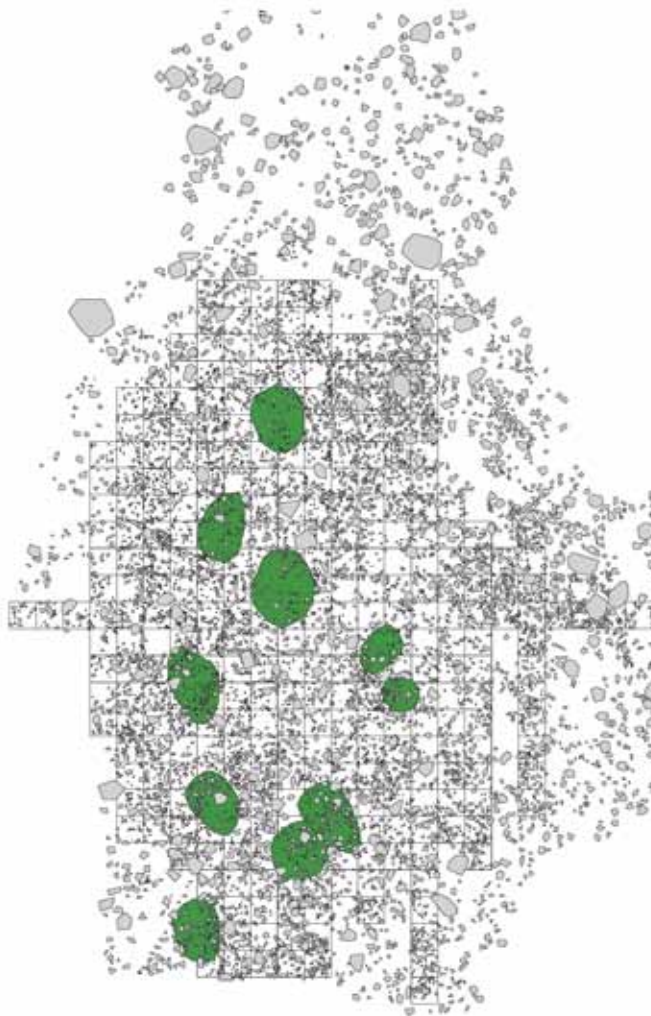
Den tredje formen av data som sattes i en GIS-kontext var stenarna. Sten är normalt ett mycket givande fyndmaterial. Tält och hyddor efterlämnar mönster av sten på boplatser.

Användandet av eld genererar skärvsten, det vill säga sten som är skadad av värme och därför ser annorlunda ut än andra stenar. De har en skrovlig yta och är ibland spräckta. När det gällde stenarna på Raä 71 fanns det två förhållanden som försvårade tolkningen av dem. Ett första problem var att marken bara bestod av sten. Marken var inte jord med sten utan sten med jord i springorna (se fig. 18). För att ytterligare komplicera saken såg all sten på platsen ut som om den var bränd. Eftersom all sten även utanför boplatssytan såg ut som skärvsten var den sannolikt inte bränd. En alternativ förklaring kommer att diskuteras nedan. Det var alltså uppenbart att det inte räckte att gräva platsen, observera stenarnas position och dra slutsatser. Ett enkelt sätt att utvinna mer information är att byta perspektiv. Stenarna ger olika intryck om man ser dem från 1,80 meters höjd eller rakt ovanifrån. Ett praktiskt och enkelt sätt att utföra detta perspektivbyte är att mäta in alla stenar och lägga in dem som ett lager i en GIS-kontext. Man kan då välja från vilken vinkel och höjd man vill se stenarna. Förhoppningen var att man på detta sätt skulle se tältringar eller skärvstenskoncentrationer.

3.5 Platsens källkritiska förutsättningar

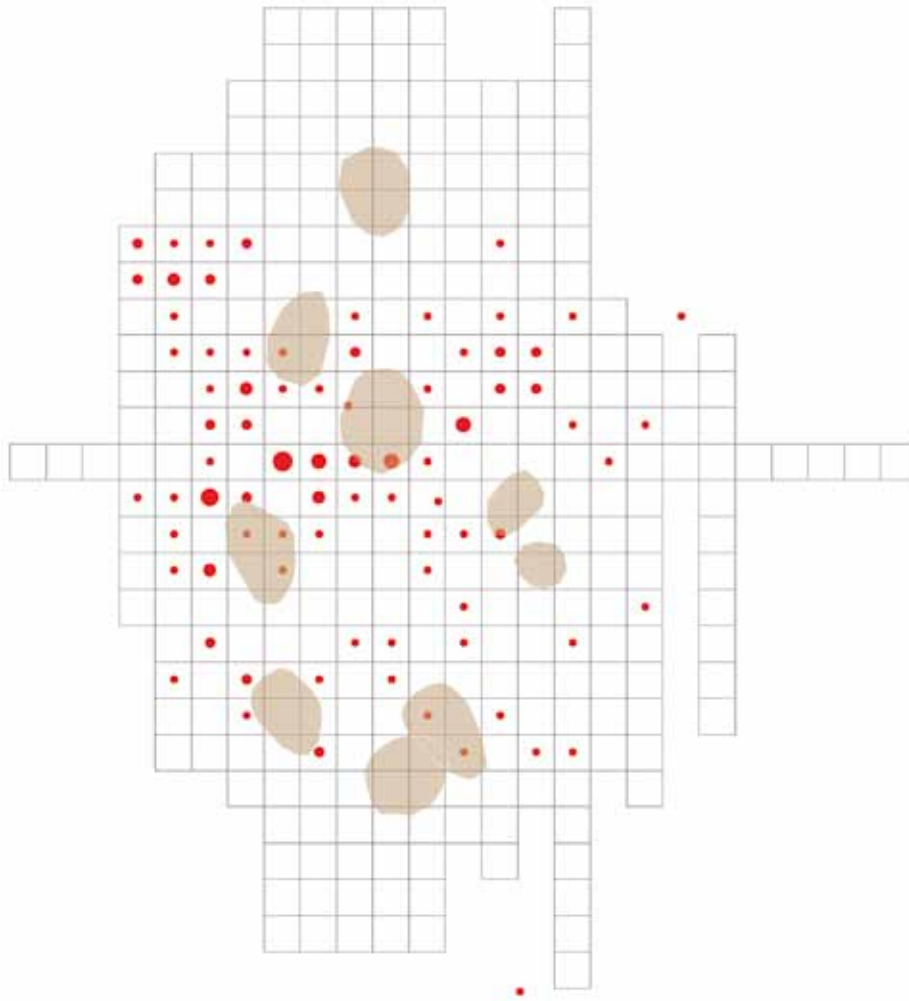
Som framgått ovan har Schiffers *Formation Processes of the Archaeological Record* (Schiffer 1987) utövat ett betydande påverkan på hur jag ser på det arkeologiska materialet. Jag har också haft förmånen att vara med på intressanta undersökningar och arbetat med metodologiskt intresserade kollegor. Detta har med tiden gjort mig mer och mer benägen att betona det arkeologiska källmaterialets säregenhet. Detta betyder inte att jag blivit mer pessimistisk angående det arkeologiska materialets möjligheter, tvärtom. Det är dock alltid lämpligt att börja med att fundera kring den enskilda platsens begränsningar. Som exempel kan nämnas att det knappast finns några platser som inte påverkats av fallande träd. Alla arkeologiskt undersökta platser rymmer med mycket stor sannolikhet rotvältor. De flesta platser som undersöks i åkermark är nästan helt förstörda av plöjning. Många arkeologiskt utgrävda platser saknar möjligheten att relatera dess funktionellt integrerade delar till varandra eftersom bara en del av boplatssytan undersöks. Tyvärr diskuteras dessa aspekter ofta inte i den omfattning som de förtjänar. En orsak till detta är nog att mindre arkeologiska undersökningar med begränsad budget av naturliga skäl inriktar sig på att uppnå sina kunskapsmål snarare än att problematisera sitt källmaterial. I större projekt finns det större möjligheter att kritiskt diskutera formationsprocesser. Ett gott exempel på ett systematiskt arbete kan hämtas från undersökningen vid Lockarp 7B i Malmö där författarna bland annat i detalj diskuterar rotvältor (Eliasson & Kishonti 2003:170-179).

Raä 71 var en plats som rymde en hel boplatssyta inom exploateringsområdet. Det fanns inte heller några uppenbara störningar från senare aktiviteter inom det avgränsade undersökningsområdet (undantaget vermouthflaskan). Aktiviteter av grävande djur var nog begränsad med tanke på den extremt steniga marken. Den generella lagerföljden var följande: Överst ett tunt vegetationslager. Under detta ett grått askliknande lager, mäktigheten

Figur 20. Samtliga rotvältor på platsen. Dess utbredning är möjligen något överdriven. Man ser också de grävda kvadratmeterrutorna och alla stenar.

varierade mellan någon centimeter till cirka tio centimeter. Underst ett rödbrunt, sandigt lager. Denna lagerföljd är typisk för en podsolfjord. Denna jordtyp är karaktäristisk för det boreala barrskogsbältet och bildas genom kemiska processer som vi kan lämna därhän i detta sammanhang. Av vikt är dock att podsoliseringsprocessen är en sedan lång tid pågående process som inte har något med mänskliga aktiviteter att göra (Orefellen 2001:18f). Fynd förekom således både i det grå och rödbruna lagret.

Figur 21. Fynd över 0,5 gram i relation till rotvältor och grävda kvadratmeterrutor. Prickarna markerar fyndantal från 1- 8 st. Man kan notera att fyndspridningen varierar över ytan, det finns alltså inget tydligt centrum och periferi.

Eftersom platsen var skyddad för vindar från väst antog jag att sannolikheten för rotvältor var tämligen liten. Inom området kunde dock tydliga spår efter rotvältor ses. Att rotvältor ibland är väldigt lika hyddor är problematiskt, och sambandet har diskuterats i flera tänkvärda texter (e.g. Newell 1981; Schiffer 1987; Langhor 1993). Åsikten om i vilken grad rotvältor påverkat det arkeologiska materialet varierar. Langhor för fram möjligheten att upptill 30 % av all markyta varit påverkad av rotvältor vid något tillfälle (Langhor 1993:45). För svensk del har Fredrik Larsson gått igenom ett trettiotal arkeologiska undersökningar och konstaterat att mindre än 1 % utgjorts av störda ytor varav rotvältorna bara var en del.

Han konstaterar att bedömningen är osäker eftersom vi fortfarande är dåliga på att identifiera dem (Larsson 2007:473). Det sistnämnda är något av ett understatement då det som för den ena arkeologen är en rotvälta för den andra kan vara en hydda.

Jag är personligen skeptisk inför diffusa hästskoformade färgningar, särskilt om den ena långsidan är bredare och djupare än den andra. Om man kan se att jordarter skiftar, exempelvis att grus dyker upp på ett förvånande sätt så finns det, enligt min mening, ytterligare skäl till misstänksamhet. Min misstänksamhet grundar sig på erfarenheten av att ha grävt tämligen många misstänkta hyddlämningar. Flera har varit mycket tydliga i plan och med vägglinjer som i profil sett adekvata ut. Om det är en rotvälta kan man förvänta sig att den horisontella skiktningen bryts och lagren istället lutar, samt att fynd hamnar långt ned i det som uppfattas som steril mark. För att se om detta är fallet måste man öppna en tämligen djup profil genom hyddan/rotvältan. Jag har valt att avsluta de misstänkta hyddor som jag grävt med att ta en spade och gräva ett rejält schakt genom dem vilket oftast resulterat i att hyddan förvandlats till en rotvälta.

På denna plats var rotvältorna tydliga. De yngre rotvältorna karaktäriserades av en mindre förhöjning med en mörkfärgad svacka i omedelbar anslutning samt förekomst av ej skärvig sten och orange sand. Äldre rotvältor syntes som ansamlingar av ej skärvig sten samt orange sand. Genom den brutna stratigrafien och den varierande förekomsten av skärvig sten kunde sannolikt en ovanligt stor del av de på platsen förekommande rotvältorna identifieras (se fig. 20). När man grävde sig genom ytan kunde man konstatera att rotvältorna visserligen påverkade fyndspridningen, men i mindre grad än vad man kunde befara (se fig. 21). En liten eller måttligt stor rotvälta ställer inte nödvändigtvis till någon större skada. Speciellt inte om man utgår från meterrutor vid fyndinsamlingen och bygger tolkningen på relationen mellan data snarare än på dess exakta position. Till fördelarna med just denna plats hör omständigheten att man i stor utsträckning kunnat identifiera graden av påverkan. Det hade varit mer bekymmersamt om det inte funnits några synliga spår av rotvältor på platsen. Sannolikt hade denna frånvaro inte berott på att det aldrig fallit några träd på platsen. Mer sannolikt vore att avsaknaden av synliga rotvältor skulle bero på en bristande förståelse av de formationsprocesser som präglade platsen.

Det återstår då att förklara den skärviga stenen och helst samtidigt den inte helt lyckade fosfatkarteringen. En möjlig förklaring till bägge dessa förhållanden samt den totala frånvaron av härdar inom området skulle kunna vara varierande vattennivåer. Förhållandet mellan vatten och boplats kommer att diskuteras mer utförligt senare. Det finns dock anledning att redan nu reda ut några grundläggande förhållanden. Från början antogs att mossytan motsvarade ytan av en mindre sjö, vid vars strand boplatsen Raä 71 då skulle ligga. Denna tanke väckte förhoppningar om möjligheten att påträffa organiskt material i våtmarken. Genom att sticka i mossen med långa armeringsjärn kunde vi på ett tidigt stadium konstatera att marken sluttade tämligen brant ned från boplatsytan. Om det vore så

Figur 22. Inga arkeologiska fynd är värda att bli ett mosslik för. En oförsiktig arkeolog letar efter den hela mesolitiska kano-ten. (Foto: okänd)

att fuktigheten varit konstant skulle organiskt fyndmaterial kunna ha bevarats i anslutning till boplatsen. Speciellt trä bevaras bra i en sur och syrefri miljö. Förhoppningen om en småländsk motsvarighet till den klassiska engelska boplat- sen *Starr Carr* med dess träplattform och fynd av över 200 benspetsar (Clark 1954) var under förundersökningen i högsta grad levande (se fig. 22).

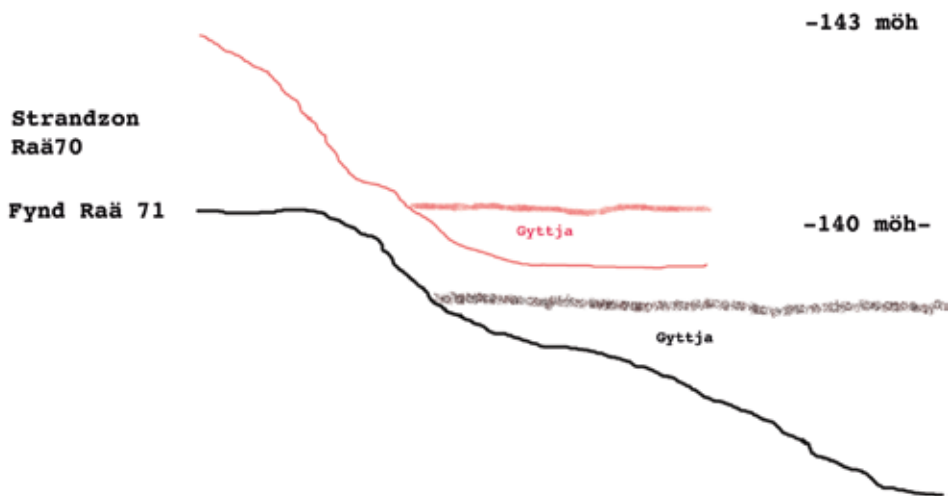
Raä 71 blev dock ingen berömd mossboplats. Den loka- la hydrologin och skiftningarna mellan torra och fuktiga perioder gjorde att någon stabil fuktig miljö inte existerat i anslutning till boplatsen. Att klimatet periodvis varit torrare påvisades av de stora tallstubbar som påträffades på ett djup av minst 4,5 meter i mossen. Att det periodvis varit fuktigare visades tydligt av den vattenavsatta gyttjan som överlagrade stubbarna. Mossen hade alltså uppenbarligen varit både sjö och torrt land. För att försöka klarlägga bevarandeförhål- landena utfördes två ¹⁴C-dateringar. En datering från spridda

kolbitar omedelbart på mineraljorden visade att kolet stammade från senmesolitikum (Ua-19900, 6530+/-60 BP). Ytterligare ett prov togs från det undre gyttjelagret och resulterade i en datering till 2430+/-50 BP (Ua-19901), det vill säga sen bronsålder. Att dra några detaljerade slutsatser av dessa dateringar låter sig inte göras. Den senaste perioden med stabil fuktighet på platsen verkar dock ha börjat i övergången mellan brons- och järnålder. Antagandet om tämligen drastiska förändringar av vattennivån styrks också av resultatet från en pollenanalytisk undersökning som utfördes cirka 350 meter söder om boplatsen i samma mosse. Provet togs mitt i mossen med avsikten att finna en plats där maximalt djup och fuktighet medförde goda bevarandeförhållanden för pollen. Tyvärr visade det sig att det inte fanns några bevarade organiska lager som var äldre än cirka 7 000 år. De äldsta lagren karaktäriserades av mycket höga alfrekvenser som indikerar att det fanns omfat- tande alsumpskogor omkring mossen, som vid denna tidpunkt var en grund igenväxande sjö (Björkman & Ekström 2003:3). Eftersom det saknades äldre gyttjelager förefaller det sannolikt att en torrperiod föregått de äldsta bevarade lagren. Det är alltså helt klart att vattennivån i fornsjön varierat och att flera separata torra perioder förekommit.

Hur har då de våta perioderna påverkat platsen? Den vittrade stenen, fosfatkarteringen och den totala bristen på synliga anläggningar skulle alla kunna förklaras om det var så att platsen periodvis stått under vatten. En indikation på att platsen faktiskt tidvis stått under vatten kan hämtas från en resultatlös förundersökning cirka 300 meter söder om Raä 71 (Raä 70, Markaryd sn). Eftersom drömmen om *Star Carr* vid denna tidpunkt var levande lades stor vikt vid förståelsen av torvmarkernas dynamik. Målet var att förstå den topografi som övertäcktes av torven och få klarhet i om det fanns något bevarat organiskt material i

anslutning till boplatserna. För att uppnå denna förståelse schaktades inte mindre än 343 m² i mossen och resultaten diskuterades på plats med kvartärgeologen Leif Björkman (Larsson & Persson 2003a:5ff). En av de saker som intresserade oss var att se på vilken höjd gränsen mellan torv och gyttja låg. Eftersom gyttjan avsätts i vatten ger detta en indikation på vilken nivå sjön grundats upp för att sedan bli en torvmark. I detta fall kunde också gyttjans överyta kopplas till ett tydligt strandhak. Vid denna tidpunkt fanns det inga dateringar av gyttjan och sambandet mellan boplatserna bestod av att de befann sig i samma mosse, vilket inte betyder att de alltid befunnit sig i samma relation till forntida sjöar.

Som framgår av figur 23 visade nivelleringen av gyttjans överyta på ett intressant förhållande. Vattenytan vid den tidpunkt när sjön ombildades till mosse måste ha varit högre än den nivå som beboddes vid Raä 71. Man kan alltså genom dessa iakttagelser belägga stora variationer i vattennivån i den forntida sjön. Att i detalj beskriva dem går inte, men det är ur ett formationsprocessperspektiv viktigt att notera att platsen tidvis stått under vatten. Det är möjligt att en vattennivå som fluktuerat i kombination med lokala markkemiska förutsättningar och frost kan förklara stenens intryck av skärvighet. Att det inte påträffades några synliga rester av härdar och att fosfatkarteringen visade sig vara svårtolkad är också rimligt

Figur 23. Förhållandet mellan den fyndförande nivån på Raä 71 och gyttjans överyta på Raä 70 ca 350 meter åt söder. Uppenbarligen har vattnet tidvis täckt Raä 71.

om platsen tidvis stått under vatten. Såväl kol som organiskt material och fosfater kan mycket väl ha sköljts bort från platsen. Några spår av en mer våldsamt påverkan liknande den som man ibland kan se vid transgressioner i kustmiljö kunde dock inte ses. Det fanns ingen synlig fraktionering av sand och grus, inte heller antydde fyndspridningen någon fraktionerande effekt. Sannolikt är det så att vattennivåförändringarna varit stillsamma.

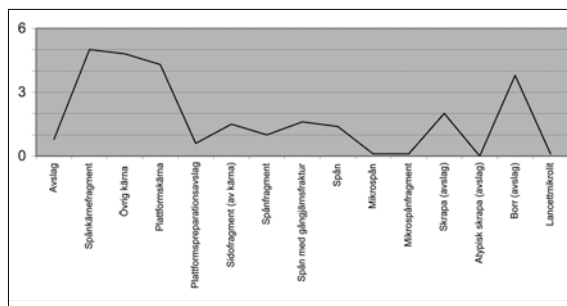
Förändringarna av vattennivån ger också ett underlag för funderingar kring boplatsens varaktighet. Om platsen varit belägen vid en vattenyta som varit på en konstant nivå under många tusen år skulle det vara förvånande om platsen bara varit besökt några enstaka gånger. Utifrån iakttagelserna ovan kan man inte dra några slutsatser om längden på de perioder där läget varit optimalt i förhållande till vattenytan. Man kan bara konstatera att boplatsytan vid vissa tider lagat i anslutning till vatten och vid andra tider inte. Av gyttjenivån förstår vi att platsen tidvis helt varit under vatten. Av de många stubbarna på mossens botten kan vi dra slutsatsen att platsen vid något tillfälle varit en platå mitt i en furuskog. Hur dessa förhållanden påverkar tolkningen av platsen ur ett landskapsperspektiv kommer jag att återkomma till nedan.

4. En kort beskrivning av Raä 71

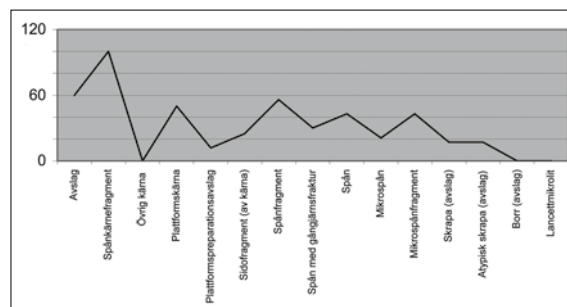
4.1 Omfattning och fynd

Sammantaget avbanades en yta av ca 1300 m² och 360 m² rutor grävdes. Rutgrävningen omfattade hela den fyndförande ytan. Då stratigrafin var tämligen ensartad grävdes endast de översta cirka 0,07 meterna under avbaningsytan. Sannolikt tillvaratogs alla fynd som inte grävts ned under mesolitisk tid eller dragits ned av rotvältor. Efter undersökningens avslutande kunde man vid återbesök konstatera att den stratigrafiska tolkningen varit korrekt då mycket få flintor kunde påträffas inom det grävda området trots ihärdigt regnande. Inte heller på de avbanade ytorna som inte rutgrävts påträffades några fynd. Den fyndförande ytan var alltså i sin helhet undersökt.

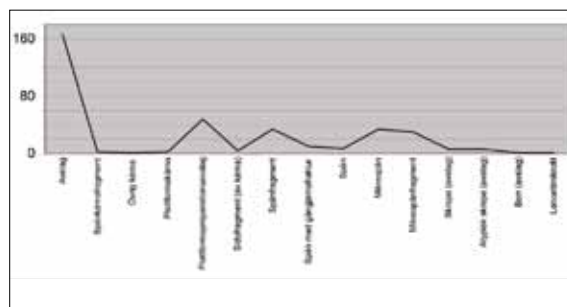
Som framgår av figur 16 påträffades fynd på två ställen. Längst åt norr påträffades den stora boplatssytan som kommer att diskuteras här. Den har i den grundläggande avrapporteringen kallats *Lassebacken II*, vilket i efterhand låter lite pretentiöst. Den fyndförande ytan var cirka 200 m² och sammantaget grävdes 326 kvadratmeter rutor som vattensållades i såll med 4 millimeters maskstorlek. Antalet fynd av flinta var inklusive splinter 586 stycken med en total vikt av 0,255 kilo. Strax söder om den ovan beskrivna ytan påträffades en mycket liten fyndförande yta (ca 10 kvadratmeter). Denna plats som i etapp I rapporten kallades *Lassebacken I* kommer här att diskuteras mycket kortfattat

Figur 24. Den genomsnittliga vikten (gram) för olika typer av typologiskt signifikanta flintor. Såsom redan Sundelin hävdade är det smäländska flintmaterialet smått och fragmenterat.

Figur 25. Andelen brända flintor (%) för olika typer av typologiskt signifikanta flintor. Andelen brända flintor är förbållandevis högt.

Figur 26. Relationen mellan antalet typologiskt signifikanta flintor (splinter exkluderat).

under egen rubrik. I övrigt kommer alltså texten nedan uteslutande att behandla den nordliga, större fyndförande ytan.

Av de 586 fynden från den större ytan utgjordes 215 stycken av splitter. De återstående flintorna hade en snittvikt på ca 0,49 gram. Platsen rymde alltså mycket få fynd som dessutom var små. Det kan vidare noteras att en stor andel av flintan var bränd. När flintan bränts fragmentiseras den vilket gör att en beräkning som utgår från alla flintor kan bli missvisande, av en bit obränd flinta kan det bli många mindre brända bitar (Goffer 2007:96). I detta fall var andelen brända flintor exklusive splitter 45 %. Någon annan fyndkategori än flinta förekom inte. Figureerna 24-26 utgör försök att i diagramform presentera några av materialens egenheter.

4.2 Dateringen av boplatzen

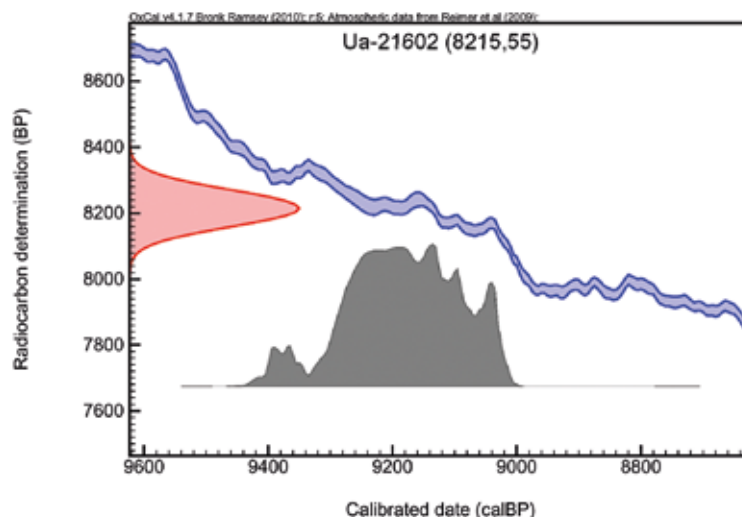
Dateringen av mesolitiska boplatser kan utföras på två sätt. Dels genom typologiska dateringar av föremål, dels genom naturvetenskapliga metoder som pollenanalys, termoluminiscens (TL) och ¹⁴C-datering av organiskt material. Som framgått fanns det inga lämpliga lager med bevarat pollen i anslutning till boplatzen. Termoluminiscensdateringar utförs på bränt material som helst inte utsatts för solljus och vatten (Walker 2005:99). Eftersom Raä 71 saknade synliga härdar, varit täckt av vatten och i sin helhet belyst av solen var TL-datering en olämplig metod. Den realistiska naturvetenskapliga metoden var alltså ¹⁴C-datering av organiskt material från boplatzen. Det har ofta visat sig komplicerat att datera mesolitiska boplatser radiometriskt. Orsaken till detta står i de flesta fall inte att finna i ¹⁴C-metoden i sig, även om metoden rymmer många möjliga felkällor (Malainey 2010:92:108). Snarare lig-

Kontext	Vedarter	¹⁴ C BP	Anmärkning
Härd?	Tall	755+-55	Sannolikt ytlig sotfläck.
Under gyttjelager	Björk	5630+-60	Daterar kol i mineraljorden under gyttjelager utanför boplatz.
Grop/Kokgrop	Tall Hasselnötsskal	8215+-55	Tydlig anläggning
Grop?	Salix Björk Tall	5700+-50	Mycket tveksam anläggning.
Grop?	Salix	1660+-40	Mycket tveksam anläggning.
Härd?	Salix/Asp Lövsrad	2085+-80	Mycket tveksam anläggning.

Tabell 1 med vedartsbestämningar och ¹⁴C-dateringar. Av de disparata dateringarna anas svårigheten att bita organiskt material. Efter visst metodologiskt nytänkande och insatsen av en grävmaskin påträffades till slut en anläggning med mesolitisk datering.

ger problemet i arkeologers vilja att förenkla den boplats som de undersöker. Ofta visar det sig att boplatser är mer blandade än vad man vill tro, vilket resulterar i spridda dateringar. Det finns också en tendens att i brist på bra kontexter se varje kolbit som kulturellt contextualiserad och därför värd att datera (e.g. Bowman 1990:62; Woodman 2000:225ff). Ett utmärkt exempel på ovanstående kan hämtas från mina egna försök att datera Raä 71. Som framgår av tabell 1 krävdes det ganska många försök innan en bra datering uppnåddes.

Efter att antal misslyckade dateringar började misstanken gro att platsen påverkats kraftigare än vad som tidigare förväntats av de formationsprocesser som diskuterats ovan. De anläggningar som man då rimligen kunde förvänta sig att hitta var de nedgrävda, exempelvis kokgropar. Det beslöts då att återvända till platsen med en mindre grävmaskin. Tillvägagångssättet var präglat av viss desperation. De grävda ytorna begränsades av var grävmaskinen kunde komma ned mellan stenarna. När maskinen grävt ett schakt ned till cirka en meters djup handrensades profilerna varefter schaktet utvidgades. Trots sträng kyla och dåliga ljusförhållanden påträffades en tydlig anläggning. I anläggningen påträffades vid vedartsanalysen en bit tall och två bitar hasselnötsskal. Hasselnötsskalet daterades till tidigmesolitisk tid (Ua-21 602, 8215±55 BP, se fig. 27). Anläggningen var något över en meter i diameter och cirka 0,5 meter djup under avbaningsytan. Anläggningen var inte synlig i plan men tydlig i profil. Den avvek från andra påträffade anläggningar genom sin tydlighet i profil samt genom förekomsten av brända hasselnötsskal. Inga andra hasselnötsskal påträffades under hela undersökningen (Persson 2003:16f). Sammantaget vill jag påstå att den radiometriska dateringen av boplatsen är bra. Visserligen finns det bara en datering men hasselnöten kom från en bra kontext och hade en låg egenålder.

Figur 27. Kalibrering av den sannolika dateringen.

För att skapa ett bredare underlag till diskussionen om platsens datering har Anders Högberg utfört en attributsanalys av ett urval av mikrospånen. Analysen bygger på Mikkel Sørensens studie av Maglemosekulturens spåntillverkningsteknologi. Hans analys visar att sättet som spånen tillverkades på förändrades över tid. Under preboreal och boreal tid (faserna 0–2) användes en direkt teknik där olika typer av knackstenar användes. Under tidigatlantisk (faserna 3–5) tid användes en teknik med både direkt och indirekt teknik med hornpuns eller tryckstock (Sørensen 2006:64f). Sørensen lyfter fram fyra teknologiska traditioner som han menar utgör en teknologisk kronologi. Detta ger ett underlag för att datera flintmaterial från lokaler som saknar typ- eller ledartefakter (mikroliter klassificerade utifrån stil) (Sørensen 2006:21).

Det är alltså möjligt att fasinde la flintmaterialet utifrån en teknologisk attributregistrering (e.g. Inizan et al. 1992; Shott 1994; Andrefsky 1998; Kooyman 2001; Holdaway & Stern 2004; Odell 2004; Högberg 2009). En riktad attributsanalys av samtliga mikrospån från områdena A–G (se fig. 41 och tabell 3) har därför utförts och resultatet sammanfattas i tabell 2. Som framgår av tabellen har de flesta av de analyserade mikrospånen regelbundet utseende, liten läpp på slagbulan, oval och tunn plattform, trimning längs plattformskanten och en slagvinkel på 90 grader. Dessa attribut tillhör enligt Sørensens studie teknologigrupp 3 eller fyra (Sørensen 2006:65f), vilket motsvarar fas 3–5 tidigatlantisk tid.

Att datera platsen på rent typologiska grunder låter sig inte göras eftersom fyndmaterialet är så fragmenterat och de typologiskt igenkännbara fynden är få. Egentligen är det bara en liten elegant lancettmikrolit som lämpar sig för en typologisk diskussion. Typologiskt grundade dateringar kräver egentligen jämförelser mellan olika frekvenser av attribut. Man kan dock konstatera att mikroliter av denna typ tidsmässigt hör hemma i övergången mellan boreal och atlantisk tid (Sjöström & Hammarstrand Dehman 2009:29; Vang Petersen 2008:13,84).

Resultatet av attributsanalysen skiljer sig alltså lite från den radiometriska dateringen. ¹⁴C-dateringen tyder på att boplatsen stammar från sen boreal tid, det vill säga något eller några århundraden innan 9 000 Cal. BP (Björkman 2007:8). Analysen av mikrospånen pekar på tidig atlantisk tid, det vill säga en datering till efter 9 000 Cal. BP. För att komma vidare till en mer exakt datering måste Sørensens underlag i form av ¹⁴C-dateringar och fyndkontexter diskuteras ur ett svenskt inlandsperspektiv. Det skulle dock bli en mycket komplicerad diskussion som inte kan motiveras utifrån frågeställningarna i denna bok. För diskussionen i sin helhet spelar inte heller några hundra års skillnad någon större roll. Man kan istället för att bekymra sig över avvikelserna glädja sig över att boplatsen approximativt har daterats till övergången boreal/atlantisk tid med tre av varandra oberoende metoder. Åsikten om den exakta dateringen beror på vilken metod var och en har störst tilltro till. Personligen tror jag mest på ¹⁴C-dateringen och kommer i fortsättningen hävda att boplatsen är cirka 9 300 år gammal, det vill säga från sen boreal tid. En mer detaljerad diskussion om hur denna datering relaterar till kronozoner och mesolitiska kulturgrupper återfinns i kapitel 10.

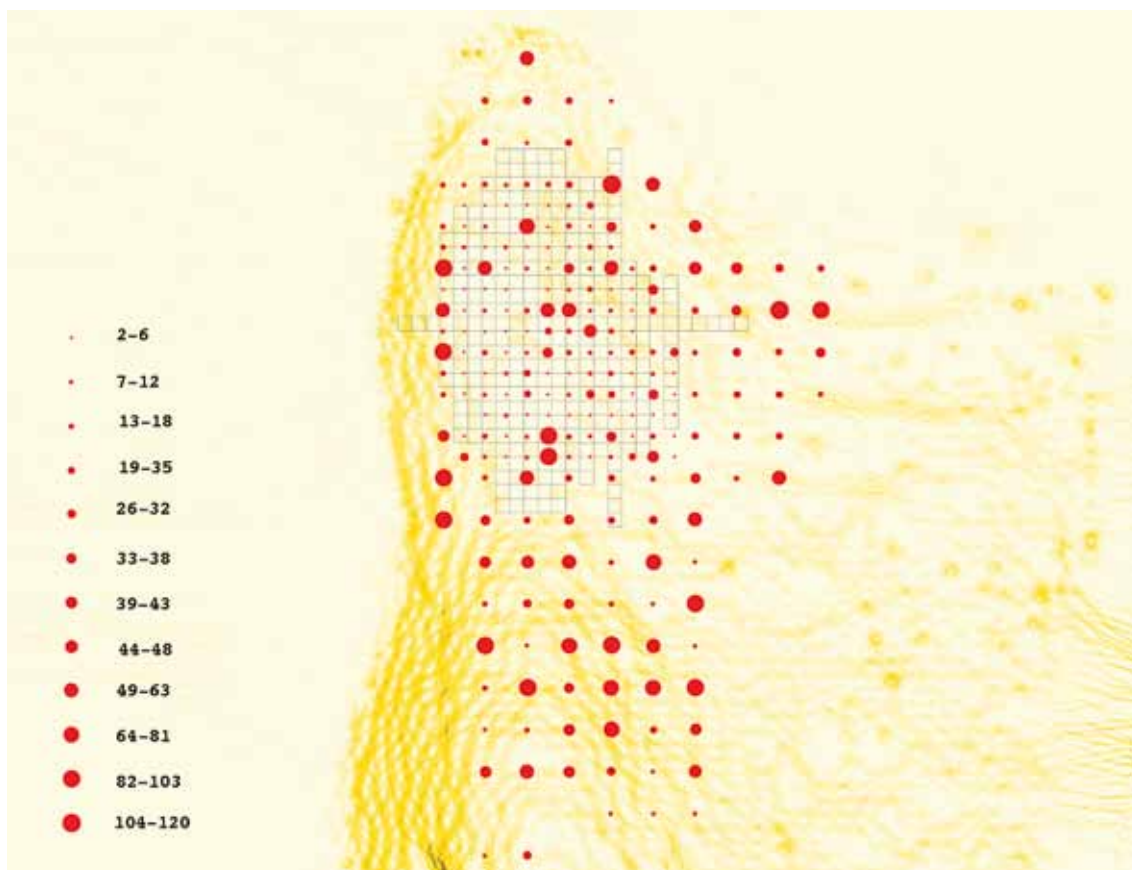
Fyndnummer	Status	Längd (cm)	Morfologi	Slagbula	Plattform	Preparering	Plattformsvinkel
107	Helt	1,3	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	90
108	Medial del	1,0	Regelbundet	-	-	-	-
109	Proximal del	1,0	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	90
110	Medial del	1,3	Regelbundet	-	-	-	-
118	Medial del	0,4	Regelbundet	-	-	-	-
120	Medial del	0,9	Regelbundet	-	-	-	-
121	Proximal del	0,8	Regelbundet	Stor läpp	Oval	Lätt trimning	90
124	Medial del	1,7	Regelbundet	-	-	-	-
192	Helt	3,5	Oregelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	90
193	Avbruten plattform	1,9	Regelbundet	-	-	-	-
200	Medial del	1,0	Regelbundet	-	-	-	-
233	Proximal del	1,0	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	90
234	Proximal del	0,9	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	90
318	Distal del saknas	1,8	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	100
386	Proximal del	0,8	Regelbundet	Liten läpp	Oval	Lätt trimning	90
387	Helt	2,5	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning	100
530	Proximal del	1,4	Regelbundet	Liten läpp	Oval, tunn	Trimning och prepareringsavslag	90

Tabell 2. Teknologisk diagnostisering av mikrospån. Status anger om spånet är helt eller sönder och i så fall vilken del av spånet som är analyserat. Längd anger längden i centimeter på den analyserade biten. Morfologi anger mikrospånets utseende. Under slagbula anges storleken på läppen. Läpp är en liten kant som finns på spånet i övergången mellan plattformen och den ventrala sidan. Under preparering anges om och i så fall hur spånet är preparerat. Plattformsvinkeln har mätts mellan spånets plattform och dorsala sida.

4.3 Fosfatkartering

Sammanlagt insamlades 243 jordprover för fosfatanalys på Raä 71, huvudsakligen i anslutning till den större fyndförande ytan. Jordproverna samlades in med ett avstånd av tre meter mellan provpunkterna, med en förtätning över den fyndförande ytan där provavståndet var 1,5 meter. I den möjliga hyddan som noterades under slutundersökningen togs kompletterande jordprover i två linjer (2 x 6 prov) som skar den södra respektive västra vägglinjen.

Värdena sträcker sig från 2 P° (fosfatgrader, 1 mg P₂₀₅/100 g torr jord) till 153 P°. Medelvärdet är 26 P° och typvärdet 3 P°. Hur man definierar vad som är ett högt eller lågt fosfatvärde har diskuterats åtskilligt och olika metoder för att räkna fram dessa värden har använts; allt från kvartiler till strikta medelvärden där alla fosfatvärden över medelvärdet

Figur 28. Fosfatgrader i relation till topografien och de grävda rutorna. Höga fosfatgrader tenderar att korrelera med mer lutande mark.

räknats som förhöjda och vice versa (Blidmo 1995:16). Även om värdena kan anses som låga är de dock långtifrån oanvändbara. Betraktar man värdenas inbördes förhållande och spridning över ytan går även mycket små förhöjningar att använda i en analys (e.g. Hallgren, et al, 1995). Som tidigare beskrivits har ytan periodvis legat under vatten. Sannolikt har därför en urlakning till följd av ett fluktuerande vattenstånd ägt rum. Som framgår av figur 28 karaktäriseras boplatsytan av mycket låga fosfatvärden, de högre värdena förekommer i mer sluttande mark utanför själva boplatsen. Eftersom fosfatvärdena konsekvent förändras med markens lutning förklaras detta fenomen sannolikt av naturliga orsaker. Enstaka prover som avviker måste inte heller nödvändigtvis stamma från mänskliga aktiviteter, det är möjligt att proverna är tagna på fel djup eller i en rotvälta. Fosfatkarteringen fungerar alltså inte som en exakt karta över var det organiska materialet deponerades under mesolitisk tid. Det finns dock anledning att återkomma till fosfatproverna i ett senare skede av analysen. Då med utgångspunkt från en snävare ytmässig avgränsning, nämligen den fyndförande ytan. Över denna avgränsade yta var förutsättningarna likartade varför skillnaderna trots allt blir meningsfulla att diskutera i en GIS-kontext.

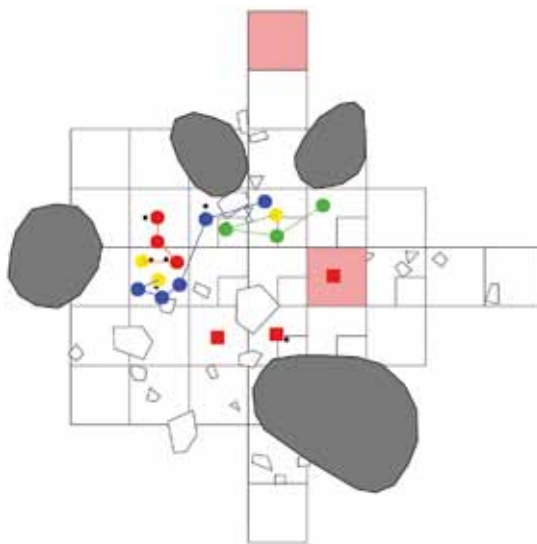
4.4 Lassebacken I – resterna efter en paus

Strax söder om den ovan beskrivna ytan påträffades en mycket liten fyndförande yta (ca 10 m²) (se fig 16). Sammantaget grävdes 34 meterrutor som vattensållades. Då det vid förundersökningen påträffades ett litet mikrospån sållades utan resultat också ¼ av tio rutor med 2 mm såll. Platsen var så oansenlig att den inte upptäcktes vid schaktning eller rensning. Inte heller upptäcktes den under de första veckorna då ytan passerades otaliga gånger på väg till boden för att hämta saker eller dricka kaffe. Platsen påträffades först efter rikligt regnande genom att krypa i schakten och se marken från mycket nära håll.

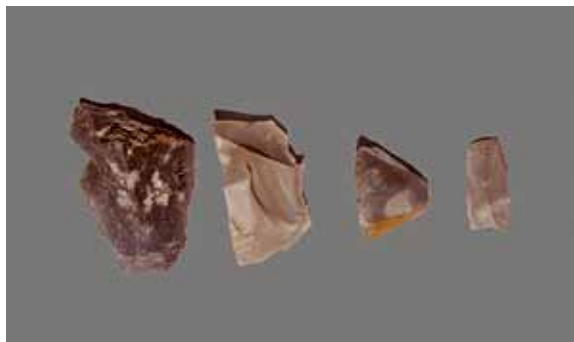
Efter rutgrävningen kunde det konstateras att platsen påverkats av fyra rotvältor. Några anläggningar påträffades inte. Sammantaget tillvaratogs 19 fynd vid undersökningen av platsen (se figurerna 29 och 30). Det kan noteras att det bland fynden återfanns tre små plattformskärnor som alla var hårt nyttjade. Ytterligare 14 avslag och splitter kunde knytas till de tre kärnorna genom flintornas färg och textur. Dock saknar flintorna passning med varandra. Den mest sannolika tolkningen är att det sparsamma flintsmidet på platsen utgått från fyra kärnor och att huvuddelen av flintan tillvaratagits och deponerats på en annan plats. Således kan man inte utifrån det tillvaratagna materialet dra några säkra slutsatser om vad som producerats eller hur flintproduktionen gått till på platsen. Vi kan bara se att fyra kärnor har bearbetats och från detta arbete har nio små avslag efterlämnats. Av de fyra fynd som inte kunde knytas till kärnorna var tre mikrospån.

Fynden på platsen ger intryck av att vara ackumulerade under en kort tidsperiod. En tänkbar tolkning av det sparsamma materialet är att två personer uppehållit sig på platsen. Den ena kan då ha reparerat verktyg. De påträffade mikrospånen/fragmenten skulle då vara kasserade. Den andra personen verkar ha arbetat med tre kärnor. Ett annat tänkbart scenario är att en människa flyttat sig till andra sidan elden för att han/hon fått rök i ögonen. Kanske har den större boplatsytan nedanför varit översvämmad vid ett återbesök på platsen. Kanske stammar de fåtaliga flintorna från ett besök som tidsmässigt skilde sig tusentals år från bosättningen nedanför den. Flintmaterialet tillåter inga närmare tidsbestämningar, mikrospånen antyder bara äldre eller mellersta mesolitikum.

Utan att föregripa den senare analysen kan man alltså konstatera att denna boplatslämning troligen skapats under en kortvarig aktivitet. Kortvarigheten och det speciella men okända syftet har präglat sammansättningen av fyndmaterialet med dess höga andel spån och kärnor. Som figurerna 24-26 visar var den större boplatsen nedanför slutningen av helt annan karaktär. Storleken förklaras inte av en ackumulation av många mindre specialiserade boplatslämningar, liknande den här diskuterade. Istället är stenmaterialet litet, bränt och fragmenterat.

Figur 29. Schematisk framställning av fyndsammanhangen inom den mindre fyndförande ytan. Kärnor markerade med röda punkter; de till kärnorna hörande avlagen är sammanbundna med linjer. Mikrospån och mikrospånfragment markeras med röda fyrkanter. Röda rutor grävda under förundersökningen, de mindre rutorna sållades med 2 mm-säll. Rotvältor markerade som grå polygoner.

Figur 30. De påträffade kärnorna samt det största mikrospånet. Den största kärnan mäter 33 mm. (Foto: Bertil Olsson, digital bearbetning: Carl Persson)

5. Från det statiska materialet till det dynamiska tänkandet

5.1 En aktualistisk och handlingsinriktad arkeologi

Jag har ovan i avsnittet 3.2 *Att bedöma en plats* översiktligt diskuterat några metodologiska influenser. Ambitionen var begränsad till att ge en bild av vilka föreställningar som påverkade mitt sätt att värdera bopplatsen. De två förhållanden som särskilt uppmärksammades var hur formationsprocesser påverkat det arkeologiska materialet (Schiffer 1987) och sambandet mellan dynamiska kulturella processer och det statiska arkeologiska materialet (Binford 1978; 1981a: 1983). I detta kapitel är ambitionen vidare än att beskriva influenserna. Texten kommer också att försöka beskriva bopplatsens övergripande interna struktur.

En lämplig början på denna analys är att återvända till Binford. Inte för att han har lösningen på problemen utan därför att han ställt relevanta frågor. Hans ambitiösa försök att genom *middle range theory* förstå sambandet mellan människor, redskap och avfall är en utmärkt utgångspunkt för diskussionen (Binford 1981b:27). Att förklara den exakta betydelsen av *middle range theory* är svårt och det råder till och med oklarhet om vem som myntade begreppet och i vilket sammanhang (Forsslund 2004:216). Binford introducerar begreppet i förordet till *For Theory Building in Archaeology* men är inte speciellt detaljerad i sin förklaring (Binford 1977:1-10). Något tydligare är definitionen från 1981:

"...accurate means of identification, and good instruments for measuring specified properties of past cultural systems. We are seeking reliable cognitive devices; we are looking for the 'Rosetta stones' that permit the accurate conversion from observation on statics to statements about dynamics. We are seeking to build a paradigmatic frame of reference for giving meaning to selected characteristics of the archaeological record through a theoretical grounded body of research, rather than accepting folk knowledge - let alone implicit folk knowledge - as the basis for describing the past." (Binford 1981b:25)

Vad som egentligen utgör *middle range theory* har sedan dess återkommande diskuterats (Raab & Goodyear 1998). Enligt min mening är följande definition bra eftersom den tydliggör de olika delar som begreppet består av:

"Middle-range theory can be seen as consisting of four components: 1) documentation of causal relations between relevant dynamics and observable statics; 2) recognition of signature patterns in static remains; 3) inference of past dynamics from observation of signature patterns in archaeological record; and, 4) evaluation of these inferences. (Peirce 1989)"

Den minst problematiska aspekten har nog visat sig vara att känna igen mönster i det statiska materialet. Binfords analys av hur eskimåer extraherar benmarg har påverkat många arkeologiska analogier, varför den är värd att citera:

“Let me illustrate this general seating model by reference to a specific case recorded among the Nunamiut, in which men in a hunting camp were processing caribou bone for marrow. If we look at the spatial distribution of the tiny bone chips created by breaking open bone to get the marrow, we see that there is a concentration around the hearth - the drop zone. These small fragments of bone are analogous to the small impact chips formed during the reduction of stone cores (i ll. 87). As in the case of the lithic waste, the tiny pieces of bone were left in situ by the Eskimo at the location where the marrow cracking actually took place. On the other hand, the actual distribution of the large pieces of bone - the toss zone is different, because the ends of the bones were tossed or placed behind the men in an open area after the marrow had been removed. This tossing aside of larger items is described by the Eskimo as a kind of 'preventive maintenance' of the seating area. When I asked the men about these different modes of disposal, they would say 'who wants to sit down on a large bone?’” (Binford 1983:153)

Tossing zone och *dropping zone* är sedan dess givna utgångspunkter för spatiala analyser av mesolitiska boplatser. Som framgår av citatet gäller detta inte bara spridande av ben utan även stenmaterial. Antagligen skulle eskimåerna bli förvånade om de anat hur många arkeologiska rapporter och artiklar de påverkat. Binfords analys är ett elegant exempel på hur man kan dokumentera ett direkt kausalt samband mellan mänsklig kultur och det statistiska arkeologiska materialet. Förutom att använda etnografiska exempel kan också experimentell arkeologi och historiska källor vara lämpliga källor till kunskap om dessa samband.

De problematiska aspekterna av Binfords tolkning rör inte metoden. Mycket få arkeologer som intresserar sig för analyser av boplatzlämningar skulle kunna verka utan etnografisk inspiration eller avstå från att söka mönster i materialet. Inte heller är punkterna om slutledning och utvärdering problematiska om de tolkas välvilligt. Vem kan vara emot att berätta hur man tänker och hur sannolik slutsatsen är? Mer problematiskt blir det om man börjar fundera kring relationen mellan beståndsdelarna i analysen. Vilken del är viktigare än de andra och i vilken ordning sker analysen? För att se det problematiska i förhållandet kan man vända sig till Poppers klassiska uppdelning i *context of discovery* och *context of justification*. Popper menade att dessa två kontexter var tydligt separerade och han hade en välvillig syn på fantasins betydelse för det vetenskapliga framåtskridandet. För att bedöma vad som verkar rimligt förespråkar Popper olika lösningar som alla bygger på en vetenskaplig dialog (Barrotta & Dascal 2005:5). I jämförelse med Popper är Binford betydligt mer distinkt och oflexibel, han konstaterar att "all statements we make about the past as a result of our archaeological endeavors are only as good as the justifications we offer for the inferences that we make."(Binford 1989:3). Mot detta skulle man i Poppers anda kunna säga att en problematisering av en slutsats kan vara lika värdefull och att slutsatsernas värde alltid relaterar till frågeställningarna. Konsekvensen av Binfords intresse för slutledning och validitet gör att han ibland hamnar nära en ofruktbar reduktionism. Binfords analys av *tossing zone* och *dropping zone* är onekligen elegant. Om vi hittar en plats med samma fördelning av benavfall kommer slutledningen att vara felfri och vi kom-

mer att kunna belägga detta förhållande med stor sannolikhet. Problemet är huruvida detta resultat är viktigt eller ej. Eller snarare, är det viktigt i förhållande till andra frågor och den alltid existerande bristen på resurser. Dessutom finns det möjligen andra sätt att nå denna kunskap. Genom introspektion kan vi nå kunskap om huruvida det är obekvämt att sitta på stora djurben. Vi kan också fråga en gammal eskimå om det är obekvämt att sitta på stora ben (vilket Binford också gjorde).

Binford påpekade att avfallet från flintsmide spred sig på samma sätt som de små benbitarna. Att extrahera benmärg och slå flinta påminner om varandra eftersom det är handlingar som struktureras av materialens inneboende kvaliteter. Vissa handlingar är alltså bättre lämpade som studieobjekt för *middle range theory*, dit hör exempelvis flintsmide och märgspaltning. Om man vill diskutera de materiella spåren av andra aktiviteter som genererar otydliga mönster är Binfords metoder svårare att tillämpa. Problemet är att ju mer komplexa aktiviteterna blir desto mer avlägsnar sig de sig från Binfords exempel. När handlingarna är enkla och utförs med råmaterial som ger förutsägbara materiella resultat blir den arkeologiska slutledningen enkel och robust. Ett vetenskapligt resultat med hög sannolikhet är dock inte alltid ett resultat med hög relevans. Om man påträffar en märgspaltningplats överensstämmer fakta och teori på ett bra sätt, men man kan ifrågasätta om det är viktigt ur ett historiskt perspektiv (Kuhn 1992:122). Att det heter stenåldern betyder inte att människor under denna tid var speciellt intresserade av sten. Lika lite som järn var den genomsnittliga järnåldersmänniskans största intresse. Flinta är däremot den sydiskandinaviska genomsnittliga stenåldersarkeologens största intresse. En orsak till detta står kanske att finna i Binfords beskrivning av sambandet mellan den kulturella dynamiken och det arkeologiska materialet. Genom det tydliga mönster som vissa aktiviteter genererar kan arkeologen med relativ lätthet tolka händelserna. Det finns dock alltid en risk för att identifikationen av forntida handlingar övergår till att bli ett självändamål (Vogel 2010:83). Man skulle kunna säga att det säkraste sättet att presentera en arkeologisk slutsats med hög *middle range theory credibility* sannolikt rör en socialt insignifikant handling som genererat stora mängder avfall som spritt sig på ett strukturerat sätt.

Denna korta beskrivning av *middle range theory* är så klart orättvis på många sätt. Jag har huvudsakligen diskuterat Binford med utgångspunkt från hans intresse av en strikt och robust metod för slutledning. Binfords egentliga intresse är dock inte slutledning för sin egen skull. Hans huvudsakliga intresse är metodologisk tydlighet. Det som inte utsägs och definieras är för Binford inget annat än utsagda föreställningar om förhistorien och det som är utsagt kan inte diskuteras öppet. Hans ambition var alltså vidare än att beskriva slutledning, slutmålet var snarare att skapa en tolkningsram för handlingar. En arkeologisk grammatik som täckte alla möjliga handlingar, eller åtminstone en ordbok (Cornell & Fahlander 2002a:16) Det finns alltså i *middle range theory* paradoxalt nog en ambition att vara öppen och diskussionsinriktad samtidigt som fokus ligger på att ha hundraprocentigt rätt. Det finns många sätt att läsa Binford och många perspektiv att inspireras av.

5.2 Att utgå från fynden

Vad man än tycker om Binford måste man vid en analys av boplatmaterial från stenåldern förhålla sig till hans arbete. Som framgått ovan finner jag inte hans metodologi problematisk på logiska grunder, men dess inneboende tendens till reduktionism är bekymmersam. Egentligen är felet med *middle range theory* inte dess beståndsdelar utan den arkeologi som den, kanske oavsiktligt, skapat. Troligen är det så att styrkan i Binfords resonemang också är dess svaghet. Kraven på tydlighet och verifikation tenderar att förstärka de inneboende dogmatiska dragen så att mänsklig kultur till slut reduceras till enklare former av produktion, analysen blir istället för utforskning illustration av det man redan vet (Moberg 1969:163). Min räddning från detta lockande men farliga arkeologiska perspektiv har varit det arkeologiska material som jag arbetat med. I Småland hittar man nästan aldrig fynd som med lätthet kan inpassas i en analys baserad på *middle range theory*.

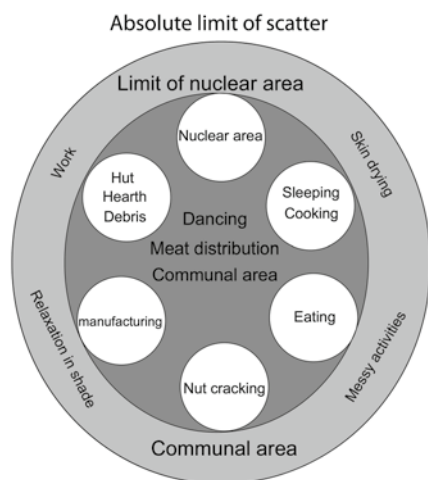
Man kan istället för att söka handlingar som genererar fyndmönster som vi känner igen, söka kulturella sammanhang som genererar fyndmönster som vi känner igen. Detta är också en analogi, men på en annan nivå. Hellre än att utgå från enskilda handlingar för att förstå helheten kan man utgå från resultatet av de samlade mänskliga handlingarna för att söka en plats funktion och dess betydelse. Med denna utgångspunkt undviker man att fördefiniera det arkeologiska materialet. Istället kan man använda flera metoder och olika infallsvinklar, inklusive *middle range theory* för att vidga förståelsen. Resultatet blir inte lika stringent som analysen av en slagplats eller en märkeplats, men det som förloras i stringens kan tas igen i realism.

Kanske lite förvånande hamnade jag i mitt letande efter analogier i sydvästra Afrika. I Kalahariöknen lever !Kung (ibland stavat !Xun) som är en folkgrupp som huvudsakligen lever på jakt och insamling av nötter. Numera lever mycket få på ett traditionellt sätt. De traditionella !Kung-grupperna har varit utgångspunkten för mängder av antropologiska undersökningar (Barnard 2007:129). Trots att deras kultur och levnadssätt ofta har ansetts som relativt enkel och socialt okomplicerad har tolkningarna av deras kultur varierat kraftigt. Varje ny antropologisk skolbildning har skapat en ny bild av !Kung. Ibland har de varit fredliga för att sedan beskrivas som i viss grad våldsamma. Ibland har de representerat en opåverkad och tidlös kultur för att sedan omtolkas till offer för imperialism och grannfolk (e.g. Kent1992; Moran 2009; Sylvain 2008). Det finns alltså inget enkelt primitivt och självklart arkaiskt med !Kung. Jag är emellertid i detta sammanhang inte intresserad av !Kung-kulturen ur ett förändringsperspektiv. Inte heller är jag intresserad av detaljerna i deras sociala organisation. I denna bok används de som en inspirationskälla och som grund för analytiska perspektiv. När jag fortsättningsvis diskuterar !Kung är det alltså ur ett perspektiv som betonar grunddragen i deras kultur i ett jämförande analytiskt perspektiv.

I John Yellens (1977) *Archaeological approaches to the present* finns en bilaga med data från 16 Kung-boplatser. Platserna var behandlade som vanliga arkeologiska boplatser. Ytorna och fynden var beskrivna utifrån ett sedvanligt rutnät. Vilka rester från djur och växter som fanns på platserna är beskrivna i detalj. Från varje plats finns också en beskrivning om hur länge platsen använts och i vilket socialt sammanhang. Yellen gör inte anspråk på en generell tolkning av boplatserna. Han beskriver dock några gemensamma drag. Hyddorna som rymmer en kärnfamilj tenderar att bilda en cirkel kring en gemensam yta i mitten som nyttjats för att dela upp kött, för dans och andra sociala aktiviteter. I periferin har man utfört mer utrymmeskrävande eller smutsiga aktiviteter som skinnberedning. Under perioder med intensiv hetta har man bytt plats och utfört alla tänkbara aktiviteter i skuggan av ett träd. En mycket förenklad framställning av denna modell återfinns i figur 31.

I jämförelse med Binfords logiska och handlingsorienterade tolkningar är Yellens beskrivningar hopplöst inexakta. Yellens modell har dock enligt min mening en stor fördel. Hans tolkningar utgår från reella sociala sammanhang och resultaten är odiskutabelt korrekta om än svårtolkade. I alla fall i de enskilda sammanhangen. Man kan exempelvis konstatera att de materiella spåren av nötbredning inte endast kan förstås ur ett funktionellt perspektiv. Aktiviteterna är istället knutna till en social kontext, nämligen familjerna. Vilken social enhet som handlingar relaterar till varierar, men enligt Yellen bör utgångspunkten för en analys alltid vara social: "Individuals cannot be treated as discrete additive units, and any archaeological formulation that makes such an assumption is probably doomed to failure. Individuals interact with one another, and one cannot assume that a husband and wife will take up twice as much space as one of them alone." (Gould & Yellen 1991:286)

Spridningen av avfall på en plats skall alltså ur detta perspektiv inte endast förstås utifrån handlingarna i sig utan också utifrån dess sociala kontext. Begreppet *social kontext* används ofta som ett samhällsvetenskapligt slaskbegrepp som kan betyda allt eller inget. Jag kommer nedan att diskutera sambandet mellan handlingar, arbete och det sociala livet. Redan i detta sammanhang vill jag dock poängtera att *social kontext* i Yellens analyser har ett tydligt definierat innehåll. I den sociala kontexten rymmer regler, funktionalitet och social grammatik. Han beskriver hur delningen av maten och det vardagliga sociala livet format de centrala delarna av boplatserna. I periferin har aktiviteter som kräver skugga och är utrymmeskrävande/avfallsgenererande utförts. I skuggan har det vardagliga sociala livet haft sin gång och tillfälliga arbetsuppgifter har utförts. Samtliga händelser rymmer samtidigt arbete och socialt liv som strukturerats av såväl funktionalitet som sociala regler. Det saknas alltså inte struktur, funktionalitet och regler. Det som saknas är, tråkigt nog för arkeologer, den självklara spatiala kopplingen:

Figur 31. Schematisk framställning av John Yellens ringmodell. (David 2001:260)

ännu svårare efter 9 000 år. En utmärkt hjälp för att uppnå en förståelse kan hämtas från en artikel av Gregg et al. från 1994. De har använt boplatser som Yellen dokumenterat och simulerat olika formationsprocesser för att därigenom undersöka hur förutsättningen för tolkningarna av platserna förändras. Resultatet av deras undersökning är på många sätt relevant ur ett allmänt arkeologiskt perspektiv. Ur Markarydsperspektivet är det speciellt två aspekter som är viktiga att framhäva. Fyndspridningen på den analyserade platsen påminner mycket om den som förekom på Raä 71. Det vill säga den karakteriseras av en brist på ett tydligt centrum och en periferi. Mönstret är oregelbundet med återkommande mindre ansamlingar av fynd. Deras analys inbegriper följande fyndkategorier: ben, mongongonötter, nötknäckerstenar, trädgrenar, träkol, härdar, stolphål, stenartefakter och växtlämningar. Denna mängd med data framstår i jämförelse med Raä 71 som ett mindre Pompeji och inte ens efter deras mest hårdhänta simulering av formationsprocesser liknade platsen ens avlägset Raä 71. I deras *maximum decomposition* simulering räknar de med att alla kategorier av fynd utom växtdelar fortfarande förekommer på platsen, men i mindre grad (Gregg et al. 1994:194). De ursprungliga sju hyddorna är efter denna simulering reducerade till tre och mongongoaktiviteterna i boplatserns periferi syns inte längre. Om man vill veta hur det skulle se ut om några !Kung lämnat Botswana för att hamna i på en ö i Markaryd för 9 000 år sedan måste vi ta simuleringen ytterligare ett steg. Det enda som då skulle återstå vore då stenföremålen, men eftersom !Kung satte stort värde på stenverktyg slutade de sällan som en del av det arkeologiska materialet (Yellen 1977:88).

"It is unfounded to assume that activities are spatially segregated or arranged by type within a single camp. Most tasks may be carried out in more than one place and in more than one social context, and conversely, in any single area, one can find the remains of many activities, all jumbled together. Thus behaviour analyses become difficult – if not impossible to undertake" (Holland & O'Brien 1995:164).

För att få en realistisk bild av sambandet mellan Yellens modell och undersökningen av Raä 71 är det nödvändigt att återvända till frågan om formationsprocesser. Om det är svårt att tolka en boplatser genom enskilda handlingar och en funktionell uppdelning omedelbart efter att den övergivits, är det rimligtvis

Denna kontrafaktiska förflyttning av !Kung i tid och rum är en arkeologisk skräckhistoria. Eller rättare sagt, en skräckhistoria för arkeologer. Binford kritiserade också Yellen för att bara berätta *cautionary tales* och torgföra mekanistiska diskussioner om !Kung med föga relevans för arkeologin (Holland & O'Brien 1995:164). Av !Kung så får vi dock en del intressanta perspektiv som kommer att påverka den fortsatta analysen. Den mest intressanta iakttagelsen är att vardagligt liv inte nödvändigtvis måste betyda att stora mängder arkeologiskt material ackumuleras. Kanske är det snarare så att det vardagliga livet i dess arkeologiska form ofta karaktäriseras av en tunn matta av fragmenterade fynd.

Yellens modell har ofta diskuterats i samband med Binfords boplatanalyser och hans idéer har ofta kontrasterats gentemot Binfords (e.g. Thuestad 2005; Larsson 1983a). Skillnaden dem emellan skulle kunna beskrivas som att Binford är intresserad av universella förklaringar medan Yellen accepterar mer platsspecifika tolkningar. En annan beskrivning skulle kunna vara att Yellen är intresserad av vilka principer som styr organisationen av boplatser. Binford fokuserar på hur olika element eller mönster sammanhänger med funktionella enheter (Cribb 2003:226). Den viktigaste förklaringen till att debatten stundtals har varit het står nog att finna i Binfords betoning av slutledning. Som påpekats ovan har denna betoning starkt normativa drag. Enligt Binford präglas korrekt vetenskap av starka slutledningar. Yellens material antyder att systematiken i det arkeologiska materialet till stor del grundar sig på sociala konventioner. Var avfallet hamnar beror helt enkelt på våra kulturellt styrda preferenser. Om detta skulle vara sant skulle inga slutledningar och förklaringar i Binfords anda vara möjliga. Arkeologin skulle få nöja sig med att förklara material utifrån specifika sociala kontexter (Wylie 2002:121). Ur Binfords perspektiv är detta traditionell arkeologi vilket är mycket dåligt. Ur mitt perspektiv verkar det dock som en rimlig utgångspunkt. Att Binford och Yellen har olika utgångspunkter och mål betyder dock inte att delar av deras perspektiv inte kan sammanföras i en analys. De båda tillsammans med Schiffer ingår i en arkeologisk tradition som betonar den jämförande aspekten av arkeologin där det arkeologiska materialet tolkas genom nutida erfarenheter. Schiffer har benämnt denna arkeologi *behaviorial archaeology* och påpekat att det rör sig om en utgångspunkt snarare än en teoribildning (Skibo & Schiffer 2008:5).

Analysen nedan utgår inte från ett specifikt samband mellan metod och material. Det är alltså inte frågan om att applicera en metod på ett material. Metoden är i stället en strukturerad diskussion om ett fyndmaterial ur flera perspektiv. Systematiskt tänkande kommer sig enligt Peirce från en känsla av förvåning som kan ha många källor, men som strävar efter en generell förståelse (Peirce 1903a:287). Binford, Schiffer och Yellen är utgångspunkter för systematisk diskussion, inte mål eller slutpunkter. Analysen kommer att ta en annan väg när väl boplatens strukturella egenheter uppenbarats.

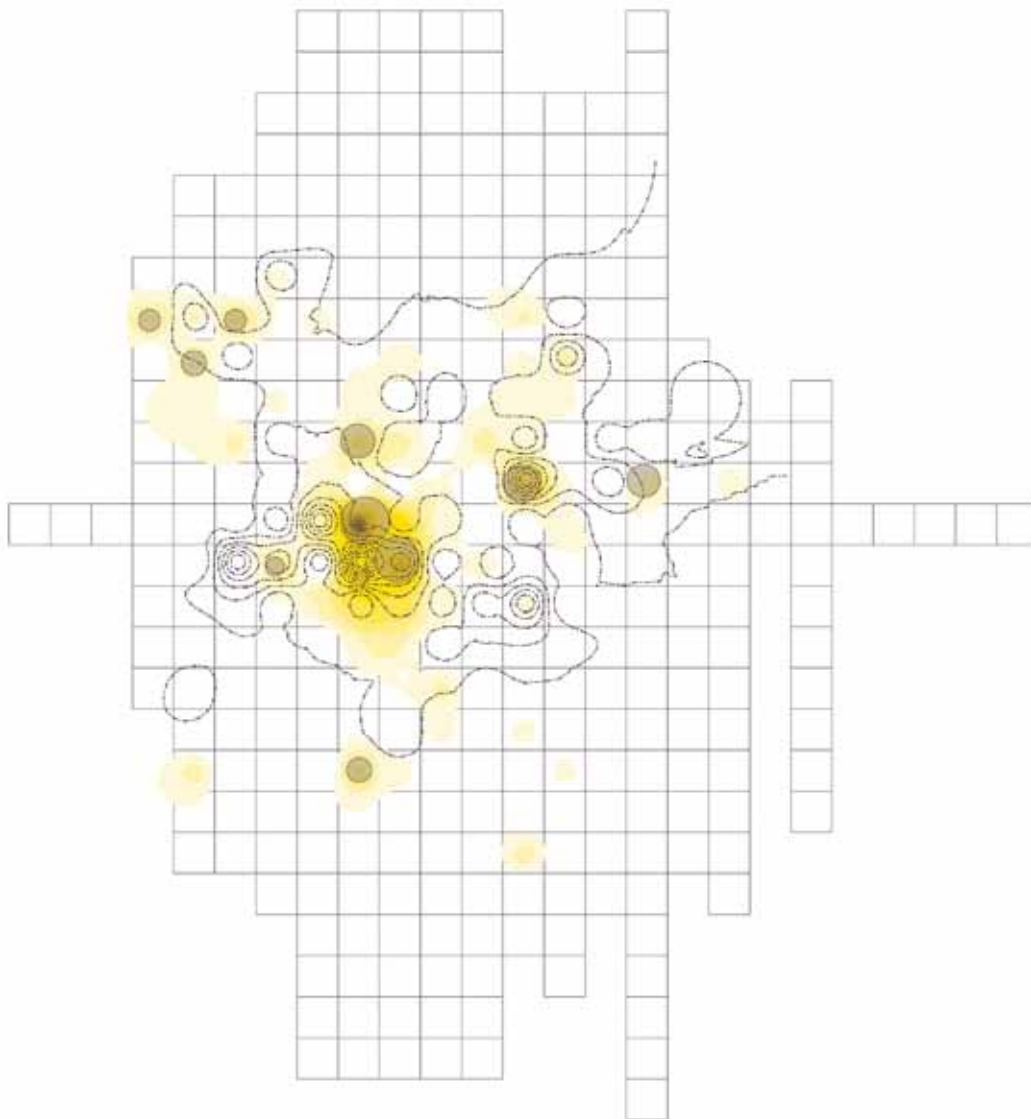
5.3 Att hitta värme – härdar inom ytan

Ett första perspektiv på fyndmaterialet hämtar sin inspiration från Yellens idéer om hur boplatser är strukturerade. En lämplig utgångspunkt är då härdan och hyddan. Ett problem i sammanhanget är att det inte finns några synliga härdar eller hyddor på platsen. Det har de tämligen brutala formationsprocesserna sett till. Som Dick Stapert konstaterat är dock avsaknaden av optimala förutsättningar i sig ingen orsak att ge upp:

“Hearth, especially if characterised by stone constructions, are relatively easy to identify archaeologically. Even in the cases where the hearth was neither stone-lined or located in a pit, and where the charcoal was removed secondarily, the location of the hearth can often be inferred from the clustered distribution of burnt flints. Moreover, it seems reasonable to suppose that many more types of activity bore at least some spatial relation to a hearth than were related to a dwelling structure - if indeed there was a dwelling. Thus, if one adopts a feature-oriented approach for spatial analysis the hearth is obviously the best choice.” (Stapert 1992:12)

Som framgått ovan gick det inte att skilja den brända stenen från den övriga stenen. En intressant iakttagelse var dock att cirka 45 % av all flinta (exklusive splitter) var bränd. Det har alltså uppenbarligen brunnit på platsen. Andelen brända flintor är hög och de förklaringar som är tänkbara är att de skapats genom skogsbränder eller av ett upprepat användande av eld i en boplatsskontext. Att de brända flintorna emanerar från skogsbränder förefaller osannolikt eftersom det krävs att flintorna exponerats under en längre tid för en värme mellan 350° och 500° (Price & Burton 2011:159). Man kan också konstatera att boplatssmaterial som skapats under en avgränsad tidsrymd tenderar att domineras av obränd flinta. Som exempel kan nämnas den lilla ytan längst åt söder på Raä 71 som diskuterats ovan. Om skogsbränder och svedjor skapar stora mängder bränd flinta borde det hända i lika hög grad på boplatser med olika storlek (se fig. 84).

Den mest givande utgångspunkten är dock relationen mellan de brända och de obrända flintorna. Som framgår av figur 32 samvarierar de inte vilket tyder på att skillnaden mellan brända och obrända flintor primärt skall förstås i en kulturell kontext. Det vill säga att mönstret skapas av mänskliga handlingar som emanerat från val och intentioner (Price & Burton 2011:159). Raä 71 är alltså en plats utan synliga härdar där det uppenbarligen eldats mycket. Möjligheten att förstå eldandet inskränker sig till antagandet att kluster av bränd flinta motsvarar forntida härdar. När man gör detta antagande är det viktigt att hålla en grundläggande premis i åtanke, nämligen att härdarna bara syns genom den glesa fyndmattan. Upplösningen är således synnerligen dålig och dessutom ojämn. Bäst kommer centralt belägna härdar där man arbetat med flinta att synas, sämst kommer härdar i periferin att synas. Trots det ger analysen ett tydligt intryck av att de brända och obrända flintorna inte samvarierar. Som framgått av diskussionen om Yellens idéer om boplatss-

Figur 32. Relationen mellan brända flintor (gula isaritmer, $\Sigma=316$) och obrända (grå isaritmer, $\Sigma=252$). Båda bygger på antal flintor per m^2 . Ekvidistansen är 1 och värden mindre än 2 är ej redovisade. Tänkbara bärdar är gråmarkerade och bygger på förekomsten av minst 5 brända flintor per meter. Man bör betänka att de eventuella bärdar som markerats bara ses genom den glesa fyndmattan. Sannolikt har det funnits fler bärdar på ytan.

strukturer i samhällen utan arbetsdelning är detta inte ett förvånade resultat. Aktiviteterna har varit av olika slag och spridda över ytan. De centrala delarna framträder dock tydligare.

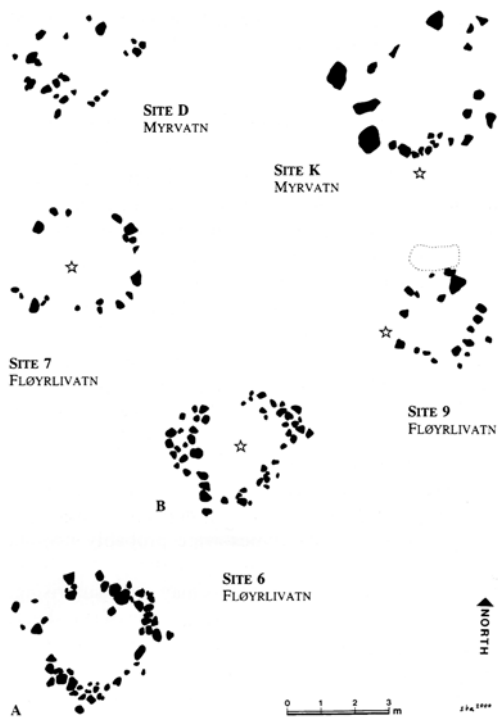
5.4 Tak över huvudet - på jakt efter den mesolitiska hyddan

Om härden är den ena utgångspunkten för boplatsanalyser är ett skydd för väder och vind det andra (Stapert 1992:12). När det gäller mesolitiska bostäder brukar de med få undantag benämnas hyddor oavsett hur stora de är. Mesolitikum är en tidsperiod på många tusen år och bara av den anledningen finns det skäl att förmoda en stor variation vad det gäller hyddornas utformning. Ett av Skandinavien stora bidrag till den internationella arkeologin är upptäckten av rektangulära hyddor från äldre delen av mesolitikum i våtmarksmiljö. Tack vare de ofta utmärkta bevaringsförhållandena har ibland golv av bark, stolpar och härddar anlagda på sandlager kunnat dokumenteras. Hyddorna karaktäriseras också av stora mängder fynd i form av flinta, skörbränd sten och hasselnötter (Andersen et al. 1982:12; Jochim 2002:124f). De är välbevarade, med en tydlig tidsmässig avgränsning och med en begriplig spatial uppdelning. Således har de ansetts lämpliga som utgångspunkter för analogier till platser med mindre lyckade bevaringsförhållanden.

Maglemosehyddorna fångar så lätt vår uppmärksamhet att det kan bli ett problem. Problemet ligger inte i själva hyddorna utan hos den enskilda arkeologen och i analogins givna begränsningar. Man kan exempelvis fundera kring om det normala mesolitiska livet framlevdes i igenväxande sjöar och om man alltid fyllde sina bostäder med skräp. För egen del kan jag tänka mig att det skulle kunna bli svårigheter att kombinera småbarnsliv med att bo i en igenväxande sjö och ha tusentals vassa flintor på golvet. Självt tror jag att de "klassiska" mesolitiska hyddorna speglar en normal del av det mesolitiska samhället, betoningen skall dock läggas på *del*. Senare års undersökningar har bidragit till att ge en mer varierad bild av mesolitiska hyddkonstruktioner. Mesolitiska hyddor finns i olika former. De kan vara små och rektangulära eller runda (Grön 1990:82f). Från undersökningarna vid Tågerup kan vi komplettera bilden med stora trapetsoida långhus och halvcirkelformade stora vindskydd (Karsten & Knarrström 2003:16-171). Det finns alltså inte någon typisk mesolitisk hydda (Hernek 2005:2005:16ff).

5.5 Fosfater, härddar, fynd och några tänkbara hyddor

Förutom variationer i form, konstruktion och storlek finns det också stora variationer vad det gäller mesolitiska hyddors relation till fyndspridningen. Egentligen borde detta förhållande inte förvåna de som tagit del av den sedelärande historien om !Kung. De diffusa spåren av deras boplatser är ju på många sätt den totala motsatsen till de klassiska maglemosehyddorna (e.g. Sjöström 2004:46; Nilsson et al. 2002:24).

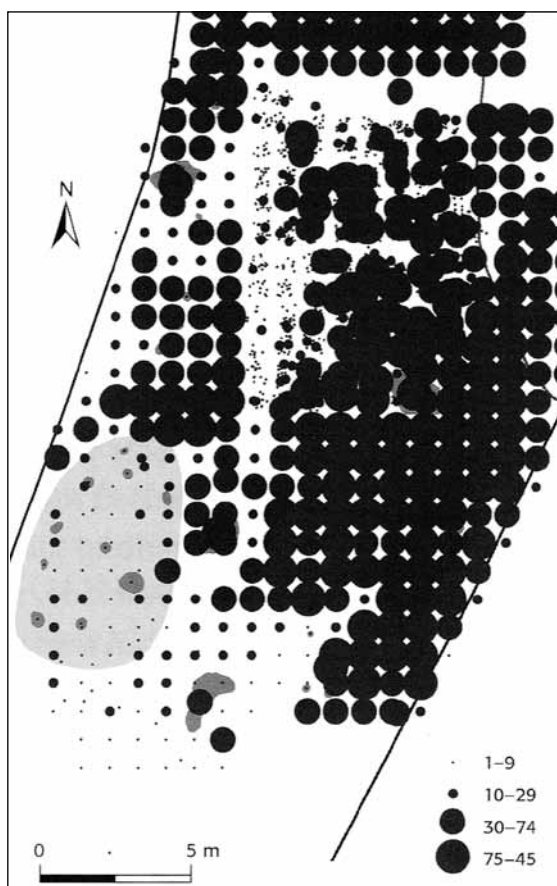
Figur 33. Exempel på relationen mellan härdar och hyddlämningar från Store Myrvatnet och Store Fløyrlivatnet i Norge. Härdarna markerade med stjärnor. Det finns hyddor av liknande typ både med och utan en arkeologiskt påvisbar centralt placerad härd. (Bang-Andersen 2003:201)

högar från hyddorna. Inte heller fyndspridningen följer något enkelt mönster. I hälften av hyddorna förekommer merparten av fynden inne i hyddan, i den andra hälften återfinns de flesta utanför hyddan. I de två hyddorna med en central härd fanns de flesta fynden inne i hyddorna (Bang-Andersen 2003:199). Formmässigt lika hyddor uppvisar alltså olika fyndspridning och olika placering av härdarna. Dessa till synes olika mönster behöver dock inte emanera från olika funktioner, kanske är det fråga om olika sociala sammanhang och därmed olika attityder till avfall. Det är också möjligt att själva konstruktionen av härderna påverkar vår förståelse. Det är skillnad på några glödande träbitar på en sandbädd och en uppbyggd stensatt härd. En hydda med stora mängder kol men utan synliga härdar (Nordqvist 2005:67) kan således förklaras både ur ett konstruktionsperspektiv och ur ett socialt perspektiv.

Ett tankeväckande exempel på ett annat förhållande står att finna i de preboreala hyddor som undersökts vid Store Myrvatnet och Store Fløyrlivatnet cirka 50 km öster om Stavanger i södra Norge. Eftersom platserna är belägna i högfjällsmiljö kan kanske den omedelbara kopplingen med Markaryd verka avlägsen. Förutom den ungefärliga samtidigheten delar dock platserna vissa förutsättningar. De är belägna på ett likartat avstånd från kusten och liksom i Markaryd förekommer inte flinta naturligt i närområdet. En ytterligare likhet med Raä 71 är att de varit belägna i omedelbar närhet av den forntida strandlinjen till en insjö. Hyddorna är också bra utgångspunkter för jämförelser eftersom de är välbevarade och framträder tydligt gentemot den närmast stenfria marken. De är dessutom undersökta med moderna och ambitiösa metoder (Bang-Andersen 2003:193-196). Som framgår av figur 33 ligger inte härdarna alltid centrerade i hyddan. Som författaren påpekar är en möjlig förklaring till detta att det som uppfattas som externa härdar är dump-

Hyddor som avviker från den klassiska modellen återfinns inte bara i preborela högfjällskontexter. I Leksand undersöktes 1984 två hyddor från atlantisk tid som uppvisade samma mönster, inga härdar och mycket få fynd i hyddorna (Larsson 1994:237-240). Också de mycket omfattande utgrävningarna vid Motala ström resulterade i hyddor som karaktäriserades av relativ fyndtomhet (Carlsson 2007:124). Förhållandet illustreras av figur 34 där man tydligt kan se hur fynden följer utsidan av hyddan. Enligt utgrävaren emanerar mönstret sannolikt från upprepade städningar av hyddan (Carlsson 2008:158f). Också undersökningarna av tidigmesolitiska hyddlämningar vid Årup i nordöstra Skåne har påvisat en stor variation vad det gäller konstruktioner och fyndspridning (Karsten & Nilsson 2006)

När man ska bestämma sig för hur en eventuell hydda ska se ut finns det alltså många tänkbara utgångspunkter. Som framgår av diskussionen ovan kring formationsprocesser och rotvälter gäller det att inte låta lura sig av naturliga processer. Diskussionen kring Yellen och Binford kan tyckas långsökt men har egentligen ett mycket konkret innehåll som kan knytas till tolkningen av mesolitiska hyddor. Exemplet ovan på hyddor och dess karaktäristik är inte bara ett försök att beskriva olika tänkbara hyddor. Jag har samtidigt försökt att beskriva två perspektiv som inspirerats av Binford respektive Yellen. Den klassiska hyddan som karaktäriseras av central härd och en av väggar avgränsad fyndspridning är en hydda med hög *middle range theory credibility*. Sannolikt emanerar lämningen från en relativt kortvarig bosättning som präglats av aktiviteter som skapat mycket stenmaterial (Olausson 1985:14). Den andra kategorin är resultatet av ett mer vardagligt liv där fyndmaterialet emanerar från många handlingar och kulturella föreställningar. Det arkeologiska resultatet blir då mer varierat, lite suddigt och inbjuder inte till enkla slutledningar (Sörensen & Casatic 2006:251-257).

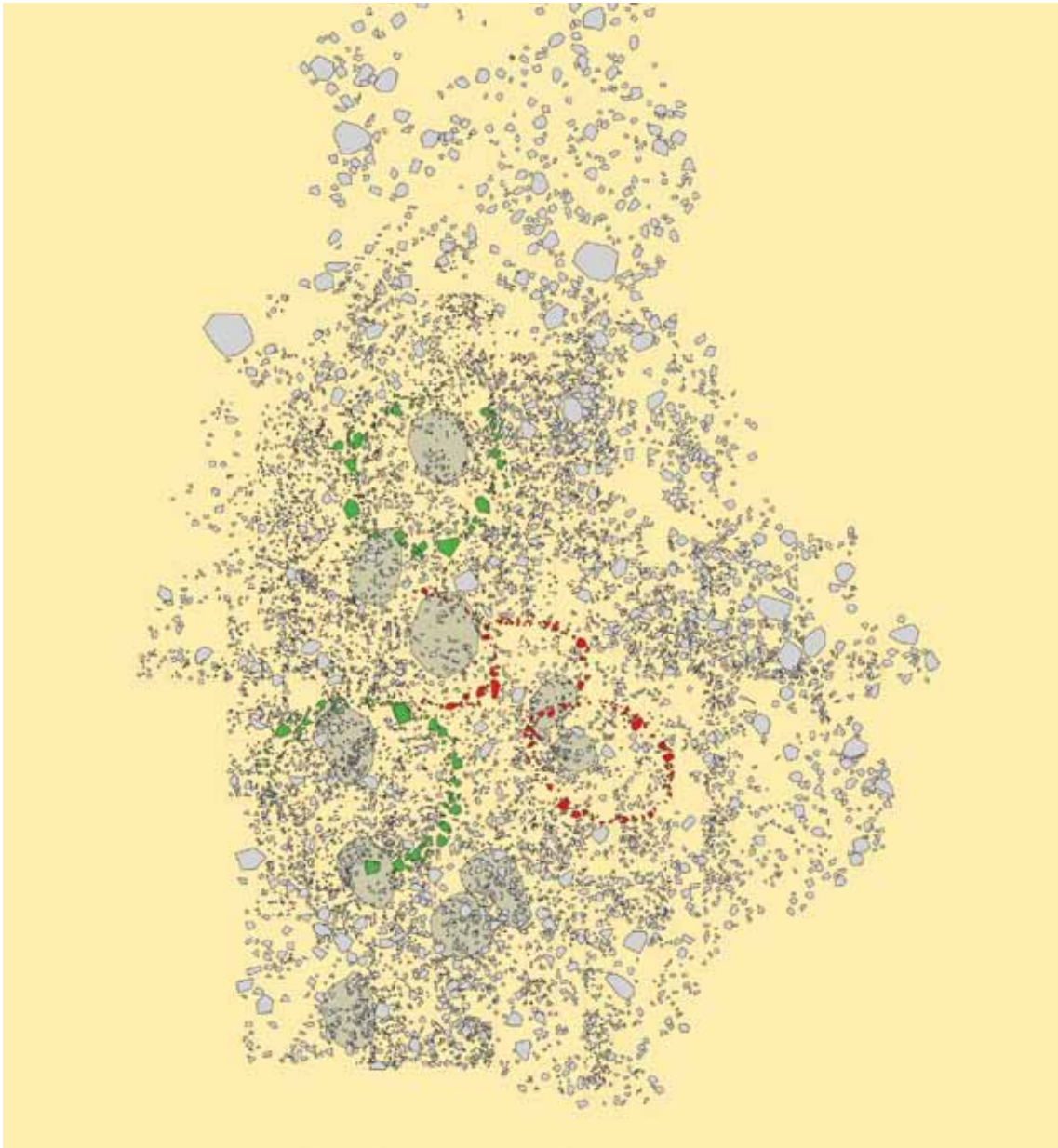
Figur 34. Relationen mellan fyndspridning och hyddlämningen vid Motala ström. Hyddlämningen är gråskrafferad och relativt fyndfattig. Antingen har man inte arbetat med stensmide i hyddan eller så har man städad den noggrant. (Carlsson 2008:109)

Diskussionen om eventuella hyddor måste alltså höja sig över de omedelbara synintryckens nivå. En givande utgångspunkt för diskussionen är förhållandet mellan de eventuella hyddorna och fyndens depositionsmonster. Det förekommer alltså att hyddor lämnar ett avtryck bestående av fynd, men även motsatsen. Mer komplicerade spridningsmonster förekommer också. Ett välkänt mönster är den så kallade väggeffekten, det vill säga att fynd samlats i anslutning till väggen (e.g. Nilsson 2006; Björk et al. 2007). Fynden kan antingen emanera från att material har kastats mot väggen från utsidan eller att de ansamlats från insidan genom städning av hyddan (Larsson & Lindberg 2007:520). Med dessa förutsättningar i åtanke kan vi återvända till de eventuella hyddorna på Raä 71. Eftersom marken består av sten kan vi inte förvänta oss någon nedgrävd hydda. Inte heller kan vi förvänta oss några stolphål, det fanns inte rum till några synliga nedgrävningar mellan stenarna. Det återstår då en hyddbotten som består av stenar.

Det är förstås inte lätt att argumentera för förekomsten av en hyddrest bestående av sten på en plats som är helt täckt av sten. Som påpekades ovan var detta förhållande en av orsakerna till att väldigt många stenar mättes in. Detta förfarande gav möjligheten att bokstavligt talat argumentera från flera perspektiv. Redan under fältarbetet uppfattade vi utifrån inmätningarna en cirkulär struktur i den norra delen av undersökningsområdet. Det är de grönmarkerade stenarna längst åt norr på figur 35. De gröna stenarna söder därom "upptäcktes" flera år senare. De rödmarkerade stenarna är hyddor som jag vid något tidigare tillfälle trott på. De utgör bra exempel på hur de inmätta stenarna fungerar som en fixeringsbild. För att komma ifrån problemet att alla stenar fungerar som fixeringsbilder har jag försökt hitta andra metoder att analysera de möjliga hyddorna. I detta fall fanns det uppenbarligen inte någon hydda fylld med flinta. Eftersom så var fallet prövades motsatsen, nämligen att hyddan systematiskt hållits ren. Om så var fallet borde resultatet bli ett tydligt mönster av tomhet gentemot de omgivande fyndförande ytorna. Som framgår av figur 36 stödjer fyndspridningen delvis detta antagande. Den norra stencirkeln verkar helt sakna fynd. Den södra cirkeln är mer svårtolkad.

Flintan är dock bara en ledtråd till förhållningssätt och processer. Som framgått av diskussionen ovan om formationsprocessernas påverkan på Kung-boplatser utgör sannolikt flintan på Raä 71 bara en mycket liten del av allt avfall som deponerats på platsen. Det nu synliga fyndmönstret av flinta var en gång en del av en ganska synlig samling med skräp. Kanske låg det mängder av brända ben, skinn, kasserade träföremål, överblivna ben och mycket annat längs hyddans utsida (Larsson 2007). Det är till och med möjligt att det som vi uppfattar som avfall var en del av hyddans konstruktion och fyllde en isolerande funktion (Holback 2007:177).

Allt detta material är sedan länge försvunnet, men om antagandet stämmer borde det organiska materialet avsatt spår i form av förhöjda fosfatvärden längs vägglinjen (Karlsson 2006:114; Vogel 2010:194f). Som framgått ovan uppmärksammades den norra stencirkeln

Figur 35. Här kan var och en skraffera sin egen hydda med hänsyn tagen till rotvältorna (skrafferade polygoner). Den norra gröna stencirkeln bedömdes i fält vara en hydda och som framgår i texten finns det stöd för den åsikten. Den södra gröna cirkeln är en ren efterbandskonstruktion som inte är helt osannolik. De röda stenarna representerar andra möjliga hyddor som jag vid någon tidpunkt trott på. De förtjänar sin plats på planen som exempel på hur lätt vi uppfattar mönster. Att vi uppfattar ett mönster betyder dock inte att det verkligen är signifikant. Detta förhållande är en av orsakerna till att analysen av boplatstyten konsekvent bygger på flera olika typer av data, somliga synliga för det nakna ögat, andra inte.

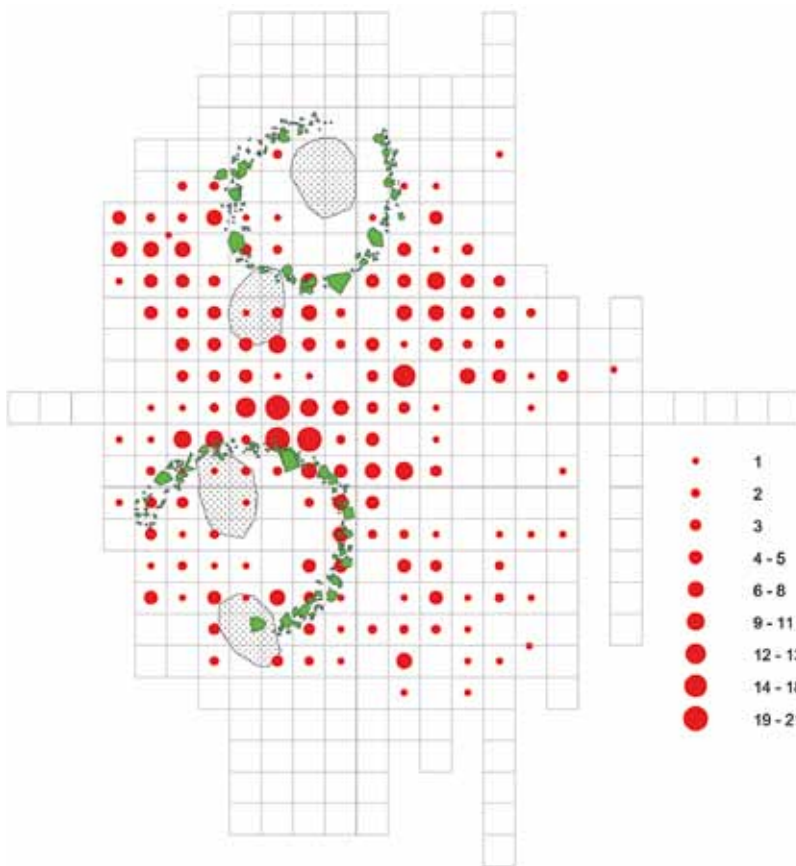
redan under fältarbetet. Eftersom det uppenbarligen fanns en tydlig gräns mellan olika förhållningssätt till flintan fanns det anledning att försöka se detta förhållande ur så många perspektiv som möjligt. Ett sätt att få ett nytt perspektiv var att lämna den rena fyndkontexten och undersöka den förmodade vägglinjen genom fosfatprover. Som påpekats ovan visade sig fosfatkarteringen i sin helhet vara svårtolkad. På figuren 37 redovisas dock bara de prover som har samma förutsättningar. Det vill säga de är tagna på den flata fyndförande ytan. Över större delen av ytan är skillnaderna försumbara och det genomsnittliga fosfatvärdet är 12 P°. Som framgår av figuren är värdena betydligt högre i anslutning till det som tolkades som vägglinjer. Närmare bestämt är värdena i den västra fosfatstegen (fr V) 16-96-75-98-153-39 och i den södra (fr S) 5-3-2-122-87-48. Visserligen togs inte några fosfatstegar genom den södra stencirkeln men ett antal av fosfatproven ligger i direkt anslutning till den möjliga vägglinjen och några förhöjda fosfatvärden kan inte ses. Med utgångspunkt från fyndspridningen, stencirkeln och fosfatvärdena går det alltså att argumentera för att åtminstone den norra stencirkeln faktiskt varit en hydda.

En central del av det traditionella sättet att presentera mesolitiska hyddor i vetenskaplig text utgör påvisandet av att det finns fler likadana hyddor. I texten ovan förekommer rikligt med mer odistinkta analogier som rör kulturella föreställningar. De principiella grunderna för analysen hämtas från varierande tider och omständigheter. Från högfjällsmiljö till Motala ström och från preboreal tid till medeltid. Utflykterna i tid och rum avslutas med figur 38 som visar en mesolitisk hydda från Paris-området som dessutom också är minst 2 000 år yngre. Syftet med illustrationen är egentligen begränsat till det principiella. Fyndspridningen är verkligen helt jämförbar trots avstånden i tid och rum.

5.6 Övriga hyddor från inlandet

Trots de yttre likheterna är kanske inte analogin med den franska hyddan så givande ur ett tolkande perspektiv. Ett alternativ är ett försöka snäva in jämförelserna både över yta och tid. Småland är inte ett välutforskat område och det existerande materialet lämpar sig inte speciellt bra för jämförelser av enskildheter som hyddkonstruktioner.

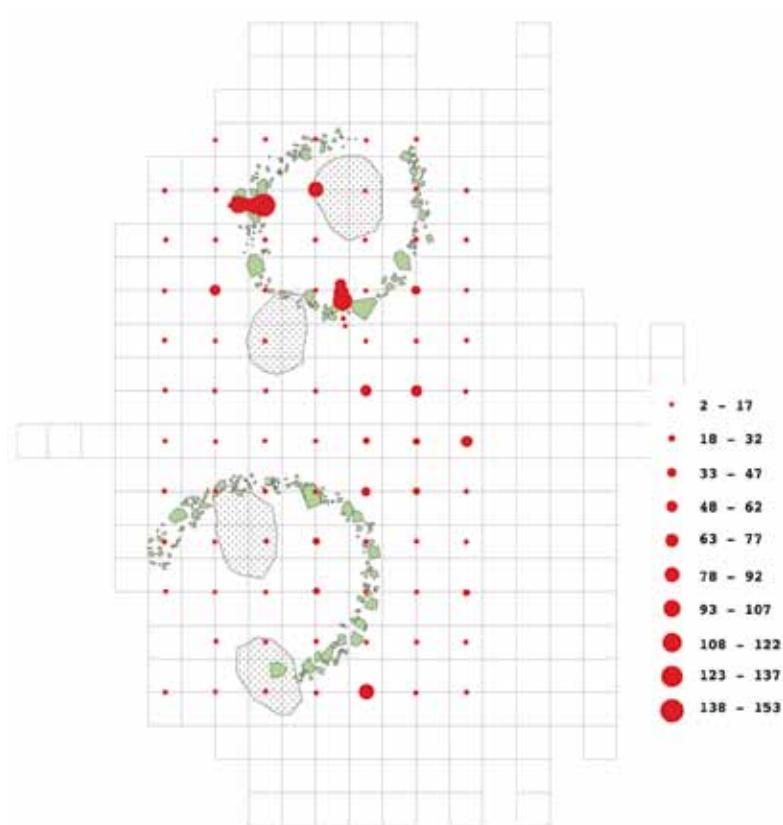
Min förvåning blev därför stor när jag vid läsning av Uv-Syds slutpublikation från E4-undersökningarna på sidan 74 såg en bild på några arkeologer som rensade fram en halvcirkel av skörbränd sten som låg i omedelbar anslutning till en våtmark (Cronberg & Knarrström 2007: 74). Stencirkeln rensades fram på en stenåldersboplats i Järingsholm cirka 20 kilometer sydväst om Raä 71. Parallellerna visade sig vara fler än geografisk belägenhet och yttre form. Till undersökarnas stora förvåning visade sig ytan innanför stencirkeln vara helt fyndtom. Enligt ¹⁴C-dateringen var den cirka 1 000 år äldre än stencirkeln på Raä 71. Själv är jag lite skeptisk till dateringen eftersom den bygger på enstaka kolbitar som påträffats bland stenarna. Enligt undersökarna stämde anläggningens karaktär väl överens med tidigare undersökta hyddor från Maglemosekultur. Inte minst på grundval av

Figur 36. Relationen mellan samtliga flintor ($\Sigma=586$) och de möjliga hyddlämningarna. De grå skrafferade polygonerna är rotvältor i de möjliga hyddornas närhet. De möjliga hyddorna särskiljer sig genom sin fyndtombet.

att de brukar ligga i omedelbar anslutning till vatten. Utifrån etnografiska paralleller ansågs den troligaste tolkningen av anläggningen vara den som tältring, det vill säga stenarna har hållit ned en tältduk. I presentationen problematiseras dock denna tolkning. Framför allt är det avsaknaden av en centralt placerad härd och bristen på fyndmaterial som bekymrar utgrävarna. Påverkan av formationsprocesser diskuteras men slutsatsen blir att avsaknaden av fynd inte kan förklaras ur detta perspektiv. Som förklaring till fyndlösheten presenteras alternativa tolkningar som att strukturen är en rest av en svetthydda eller en plats för initiationsriter. Till slut konstateras det att det inte finns någon trovärdig slutsats och att några hemligheter får stenåldersfolken behålla för sig själva (Cronberg & Knarrström 2007:74-76).

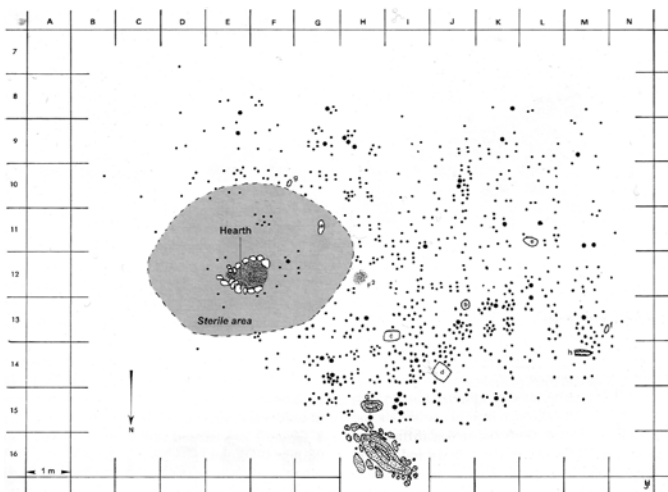
Inte heller jag kan avslöja alla hemligheter, men jag kan i alla fall anlägga ett annat perspektiv. Som framgått ovan finner jag det inte så bekymmersamt att det saknas en synlig härd i mitten av eventuella hyddor. Det finns hyddor som aldrig haft arkeologiskt synliga

Figur 37. Relationen mellan fosfatvärdena och de möjliga hyddlämningarna. Fosfatvärdena i den nordliga hyddans vägglinjer är extremt förhöjda i jämförelse med omgivningen.

härda i mitten av konstruktionen. Kanske har de aldrig funnits, eller så är de utstädade. De sista kolbitarna flöt kanske bort vid en översvämning för 9 000 år sedan. Bristen på fynd är inte heller ett förhållande som inspirerar mig till funderingar kring exotiska stenåldersriter. Det saknas dock inte exotism i mina tolkningar, det är bara inspirationen som är annorlunda. Som framgått ovan tror jag att fyndtomheten kan beskrivas ur ett teoretiskt perspektiv och exemplifieras etnografiskt. Det saknas inte heller arkeologiska analogier till förhållandet. Det är helt enkelt ett av många olika exempel på hur kulturella föreställningar skapar ett arkeologiskt material.

Min tolkning är att den cirkulära anläggningen är en rest av en hyddliknande lämning. Likheterna med Raä 71 vad det gäller utseende, läge och fyndtomhet är uppenbara.

Figur 38. Det är långt mellan Paris och Markaryd och det skiljer ca 2 000 år mellan hyddorna, men planritningen visar på ett pedagogiskt sätt en principiell relation mellan fyndspridning och hydda. (Verjux 2003:263)

Frågan är då om det finns likheter mellan denna plats och Raä 71 ur ett bredare perspektiv. Möjligheten att fördjupa analysen är avhängigt av de metoder som en gång valdes när platsen undersöktes. Den grundläggande relationen mellan boplatsens olika delar framgår av figur 39. Av planritningen framgår undersökningens prioritering, nämligen den fyndförande ytan cirka 20 meter åt sydväst om stencirkeln. Denna fyndförande yta är typologiskt daterad till sen Maglemose- och tidig Kongemosekultur, alltså betydligt yngre än hyddlämningens datering. Att det saknas fynd som relaterar till den fyndtomma konstruktionen är sannolikt ett resultat av denna prioritering. Fynddensiteten på Raä 71 var som påpekats mycket låg och trots att all jord vattensållats uppgick inte fyndmängden till mer än 1,7 flintor per kvadratmeter inklusive splitter. Medelvärdet för det fyndförande området på Järingsholm var 8,4 utan vattensällning, skillnaden är således större än vad siffrorna antyder. Av figuren framgår att några provrutor grävts några meter nordväst om hyddlämningen. De fåtaliga fynden i rutorna kan alltså mycket väl emana från en boplatsyta med högre fynddensitet än Raä 71. I relation till den mer fyndförande ytan ytterligare några meter åt nordväst, ter sig dock fynden som fåtaliga och perifera.

Att man alltså inte kan se någon relation mellan hyddan och de samtida fynden kan förklaras av den valda metodiken och undersökningens inriktning. Man får i detta fall nöja sig med relativt tydliga jämförelser som rör topografiskt läge, morfologi, fyndspridning och kanske tidsställning. Man kan slutligen fundera kring konstruktionen ur ett jämförande perspektiv. Utan att vara helt säker på min sak verkar stenarna rätt små för att hålla ned en tältduk. Dessutom bildar de inte en komplett cirkel. En alternativ tolkning med utgångspunkt från Raä 71 skulle kunna vara att stenarna kommer från en rensning av ytan. De som slängts inåt har stoppats av en väggkonstruktion och de som kastats utåt har hamnat i vattnet. Med denna tolkning utgör inte stenarna en del av konstruktionen, utan har hamnat på sin plats genom konstruktionen.

Figur 39. Inmätning från undersökningarna av stenåldersboplatsen i Järingsholm, Fagerbults sn. Skåne (Kjellqvist 2004, fig. 4). Bilden är något beskuren och redigerad utan att några väsentliga data ändrats. Den konstruktion som diskuteras är utmärkt som "Skärvestenskonstruktion". Den blå prickade linjen är en hypotetisk strandlinje. Som tydligt framgår av ritningen fanns det flera intressanta ytor att undersöka på platsen. Mest energi verkar naturligt nog ha lagts på det fyndrika området i NV. Möjligheten av en mer diskret boplatsyta liknande Raä 71 antyds av skärvestenskonstruktionen och de enstaka fynden i provrutorna väster därom. Figuren tydliggör väl svårigheten att skilja ut en fyndfattig tidshorisont från ett mer "normalt" fyndsammanhang.

6. Människor i arbete på en liten ö

6.1 Från handlingar till arbete

Så här långt har det alltså konstaterats att människorna som tidvis levde på den lilla ön för cirka 9 000 år sedan hade någon typ av tak över huvudet och använde eld. Kanske inte några förvånande insikter, men dock en grund för fortsatta undersökningar. Moderna arkeologiska undersökningar brukar som den mest grundläggande frågeställningen ha vad platsen haft för funktion. En ledtråd till funktionen brukar boplatsens interna uppdelning anses vara. Ett sätt att beskriva denna uppdelning är att använda *middle range theory* för att förstå handlingar som i sin tur kan sättas ihop till sekvenser och mönster. I praktiken blir det ofta så att analysen fokuserar på handlingar som producerar fynd i en omedelbart begriplig kontext. Man skulle helt hypotetiskt kunna beskriva det som följande: om man hittar flinta från yxframställning i ena änden av boplatsen och 15 slitna skrapor på den andra sidan är boplatsens funktion förklarad. Undersökningen har då fullgjort sina intentioner enligt undersökningsplanen och slutledningen präglas av exakthet och begriplighet. Boplatsen har en tydlig inre struktur och dess funktion var produktionsplats för yxor samt bearbetning av hudar. Denna inriktning har uppenbara fördelar, men också tydliga nackdelar. En första tämligen uppenbar invändning är den som diskuterats ovan, nämligen att människor förhåller sig till materiell kultur ur ett kulturellt perspektiv. De städar, tappar viktiga redskap, tar med sig saker till en annan plats och slänger saker i vattnet. Kanske har man bara förklarat två händelser som möjligen var helt insignifikanta för boplatsen i sin helhet. Av hundra hypotetiska aktiviteter har vi känt igen två och är nöjda med det. I den glesa fyndmattan som omger dessa två distinkta handlingar återfinns spåren av de övriga oräknade och oförstådda handlingarna.

Som den arkeologiska skräckhistorien om !Kung inskräppte är det dessutom så att mänskligt liv inte nödvändigtvis avsätter tydliga materiella spår. Den absolut största delen av dessa spår försvinner dessutom genom naturens försorg. Faktiskt avsätter de flesta av de viktiga och tidskrävande boplatsaktiviteterna inga fynd alls. Som exempel kan nämnas matlagning, barnuppfostran, planering av aktiviteter och berättande av anekdoter.

6.2 Den glesa fyndmattan

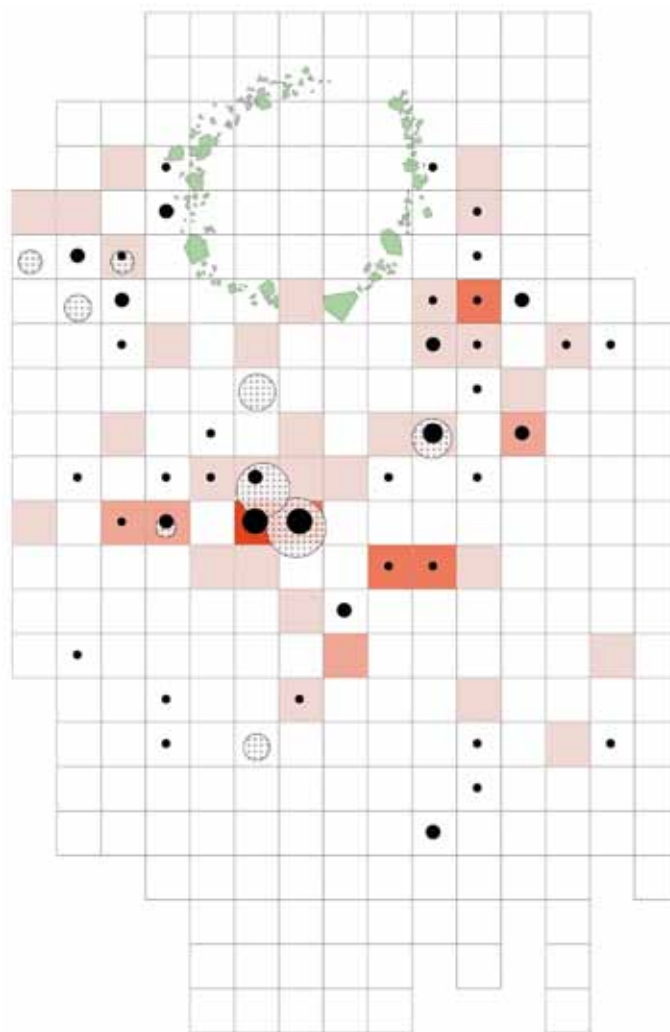
Eftersom flinta inte förekommer naturligt i området och sannolikt värderades högt kunde man inte förvänta sig att finna några större mängder "avfall". Alla bitar slagen flinta som var användbara togs sannolikt till vara. Efter en översiktlig genomgång av fyndmaterialet och GIS-analyser var det uppenbart att platsen inte rymde mönster av fynd som var omedelbart igenkännbara genom analogier eller *middle range theory*. Det fanns inte några produktionsplatser i dess normala betydelse, som exempelvis tillverkningsplatser för speciella artefakter eller slagplatser. Inte heller fanns det några tydliga koncentrationer av

flintor som man skulle kunna förvänta sig att finna på specialiserade aktivitetsytor, exempelvis slaktplatser. Sådana händelser genererar ofta fler fynd av flinta per meter än vad man hittar på hela denna boplat. Som framgått ovan var dessa förutsättningar välkända och bedömdes som positiva utgångspunkter för undersökningen. Ambitionen var att försöka finna diskreta kluster genom förutsättningslösa GIS-baserade analyser. Sökandet efter kluster inriktades på föremål som i enlighet med dessa förutsättningar kunde antas vara deponerade på platsen och inte tillvaratagna. Ett exempel på denna kategori av fynd var små fragment av kärnor. Till det som med en liberal tolkning skulle kunna kallas produktion räknades också obrända splitter och preparationsavslag. I detta sammanhang skall beteckningen preparationsavslag inte tas helt bokstavligt, ambitionen var att fånga små avslag som uppkommer när plattformen prepareras inför senare avslag från en kärna. I praktiken ansågs små avlånga avslag med tydlig plattform tillhöra denna kategori. En ytterligare kategori var spår efter arbete i form av uppskärningsavslag och kasserade redskap. Det är i detta sammanhang viktigt att påpeka att kategorierna inte utgjorde den samlade analysens beståndsdelar. De var bara en utgångspunkt för strukturella jämförelser. Uppdelningen i produktion och användande/deposition var alltså bara en tillfällig uppdelning.

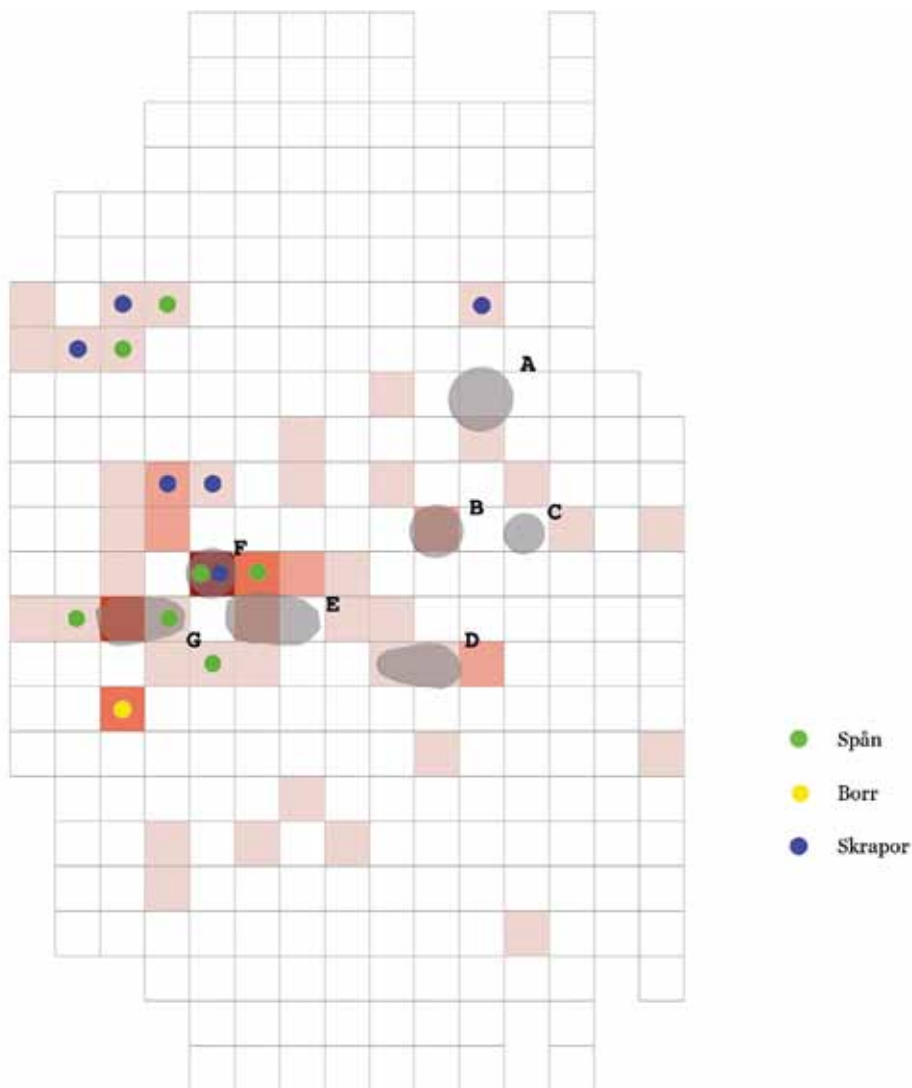
Den inledande analysen byggde på kategorierna smått, kasserat och tappat. Var för sig i enskildhet har inte kategorierna eller de enskilda fynden något större värde. Som framgår av figur 40 kan de dock tillsammans och i en GIS-kontext vara meningsfulla. Det är dock viktigt att påminna om att de diskreta klusterna inte är direkt relaterade till boplatsens funktion eller dess interna uppdelning. De är en form av data som bara bör användas i ett jämförande perspektiv. De kan jämföras med fonem som har en betydelse men ingen mening. De måste kontrasteras och relateras för att säga oss något av socialt värde. Som tidigare nämnts verkar relationen mellan hydda och fynd vara meningsfull. Av figur 32 antyds också en meningsfull relation mellan härdar och aktiviteter som inbegriper användandet av flinta. Det finns dock anledning att förhålla sig skeptisk till dessa små koncentrationers omedelbara förklaringsvärde, det finns alltid en inneboende fara i GIS-analysernas skenbara enkelhet.

Den ovan diskuterade generella fyndspridningen, spåren av eldar, de ytligt beskrivna generella dragen i flintmaterialet och de beskrivna klusterna är alla intressanta iakttagelser. Speciellt när de har kunnat sättas i en GIS-kontext och jämföras med andra klasser av data (e.g. fosfater, topografi och stenar). Fortfarande rör det sig om strukturer och mönster utan djupare empirisk mening. Vi kan inte utifrån dessa mönster säga något om funktion och tidsdjup. För att komma vidare i analysen behövs en mer tekniskt inriktad förståelse av dessa mönster. En mer noggrann analys kan också användas för att sätta det vi ser i relation till det som vi inte ser. Det vill säga arbetets slutresultat och de flintor som inte lämnats kvar på platsen. Hädanefter kommer alltså analysen att lämna den förenklade tolkningsram som exemplifierats av olika inriktningar inom den aktualistiska arkeologin. Analysen ovan har sökt generella strukturella relationer mellan olika attribut och olika sor-

ters data. Analysen nedan kommer att vända på perspektivet för att istället söka boplatsens fonem. Utifrån dessa kortvariga handlingar och enstaka fynd kommer sedan grundläggande begrepp som arbete och kosmologi diskuteras. Den tekniska analysen har utförts i samarbete med Anders Högberg.

Figur 40. Förekomsten av indikatorer på arbete som inbegriper flinta och dess relation till byddan och eventuella bärdar (grå cirkelar). Obrända splitter (svarta punkter, $\Sigma=58$) och kärnfragment/preparationsavslag (skrafferade rutor, $\Sigma=54$) förekommer med max 4 fynd per ruta. Antalet fynd är mycket lågt och det finns inga spår av flintslagning i den gängse meningen på platsen. Det fanns dock koncentrationer av små flintor som kom att utgöra utgångspunkten för fortsatta analyser.

Figur 41. Områdena A-G utgör områden som karakteriseras av en något bögre frekvens obrända splitter och kärnfragment/preparationsområden. Figuren avser att jämföra dessa områden med förekomsten av flintor över 1 gram (skrafferade rutor, max 5 per ruta, $\Sigma=57$) och formella redskap/spån ($\Sigma=14$). Det finns en tydlig tendens att de formella redskapen/spånen kasserats i den västra delen nära den dåtida vattenytan. De övriga större flintbitarna ligger tämligen spridda över ytan med undantag för en förtätning runt områdena E-G. Mönstret låter sig inte omedelbart förstås utan kräver en mer ingående analys.

6.3 Små flintor och mänskliga handlingar

Utgångspunkten för analysen är de diskreta koncentrationer av flintor som presenterats i figur 41. Analysen bygger på studier av råmaterialsval, det vill säga vilken typ av flinta som använts (Högberg & Olausson 2007), hur flintföremålen bearbetats, det vill säga vilka teknologier och strategier som använts då flintredskapen tillverkats och bearbetats (Holdaway & Stern 2004), och på slitspårsanalyser i högförstoringsmikroskop (nedan förkortat till HPA, av engelskans *High Power Approach*), det vill säga en undersökning av vilka material flintredskapen använts till för att bearbeta (Juel Jensen 1994). Dessa tre metoder har tidigare diskuterats i flera studier varför de här inte redovisas i detalj (e.g. Knarrström 2001; Odell 2004; Högberg 2009). I bildtexterna förekommer förkortningen EFI vilket betyder *Extended Focal Imaging*. EFI är en metod som genom sammanfogning av flera bilder skapar ett foto med fokus över en större yta än vad som annars skulle vara möjligt (Högberg 2009:75ff).

Syftet med den analysen har varit att problematisera de strukturer som framkommit vid GIS-analysen, från spridningsbilderna har vi försökt närma oss den sociala verkligheten (Grøn 2000). Ett sätt att försöka nå detta syfte är att presentera tolkningar som sätter mänskliga handlingar i fokus. Med utgångspunkt från spridningsbilderna och analysen av de enskilda flintföremålen har vi försökt beskriva tolkningsbara händelser. De händelser som vi känner igen och presenterar nedan skall inte förväxlas med boplatsens funktion eller ses som en lista på alla aktiviteter som utövats på platsen. De små berättelserna nedan ger dock tydliga ledtrådar till vilken typ av aktiviteter man ägnat sig åt på platsen. Analysen ger också tydliga ledtrådar kring hur fynden ackumulerats på platsen. Områdena (område A–G) (se fig. 41) har analyserats var för sig. Varje enskild liten flintbit har undersökts, tolkats och definierats utifrån utseende, status, flinttyp, teknologi och HPA. Definitionerna har införts i tabeller som sammanfattar iakttagelserna. Nedan ges först en översiktlig beskrivning av flintmaterialet. Därefter redovisas resultaten för varje område.

Totalt har 120 flintbitar analyserats, de formella redskapen är få. Merparten av flintbitarna är små prepareringsavslag eller avslag som skapats då flinta retuscherats. Det finns mikrosån och några makrosån i fyndmaterialet. Merparten av spånen är brutna. En stor del av det analyserade flintmaterialet är bränt. När flinta bränns blir den grå- eller vitfärgad, krackelerad och söndersprängd (Högberg et al. 2002). Detta försvårar analysarbetet, varför flera brända bitar från områdena A–G inte analyserats lika ingående som de flintbitar som inte är brända. Det råmaterial som använts är sydiskandinavisk senonflinta och flinta från äldre strandvallar längs västkusten av Halland och Bohuslän, så kallad *West Swedish Beach Flint*. Vårt att lägga märke till är att inga andra av de många flinttyper som finns tillgängliga i Skandinavien har använts (Högberg & Olausson 2007) (se tabell 3 och 4).

Område	Makrospån, fragment	Mikrospån	Mikrospån, fragment	Avslag från retuschering	Avslag från preparering	Avslag från retuschering eller preparering	Brända bitar som inte ingår i någon av övriga tabellkolumner	Splitter	Avslag som inte ingår i någon av övriga tabellkolumner	Formella redskap, skrapor	Kämor och kärnfragment	Totalt
A	1	1	1	0	3	1	3	0	0	0	0	10
B	2	0	1	1	3	3	2	1	1	0	0	14
C	0	0	0	0	4	0	1	0	1	0	0	6
D	0	0	1	7	0	0	6	1	0	1	0	16
E	2	1	6	5	0	4	3	16	2	0	1	40
F	4	2	1	0	0	1	1	1	2	1	0	13
G	4	0	4	0	1	1	1	5	5	0	0	21
tot.	13	4	14	13	11	10	17	24	11	2	1	120

Tabell 3. Översiktlig redovisning av analysen av flintmaterialet från områdena A–G. Det är viktigt att poängtera att resultaten bygger på några utvalda kontexter. Den grundläggande lärdomen av analysen är att många, kortvariga och varierade aktiviteter har utförts på platsen. Produktion av flinta har spelat en mycket liten roll. Bara enstaka mikrospån och avslag har producerats på platsen.

Typ av flinta	Antal	%
Sydskandinavisk senonflinta	48	40
West Swedish Beach Flint	22	18
Odefinierade flintbitar	50	42
Totalt	120	100

Tabell 4. Sammanställning av antal och procentuell andel av flinttyper som finns representerade i materialet.

Område A

Flintmaterialet från område A består av ett mikrospån, små prepareringsavslag från tillverkning av mikrospån och några bitar som är brända. En av de brända bitarna är en medial del av ett makrospån. Prepareringsavslagen och mikrospånet har tillkommit vid en aktivitet som bestått av att mikrospån avspaltats från en mikrospånkärna. Kärnan var färdigformad vid avspaltningstillfället. Vad som hände var att någon avspaltade ett fåtal små prepareringsavslag från plattformskanten med hjälp av en mjuk knacksten. Därefter trycktes med hjälp av en hornpuns ett eller flera mikrospån från kärnan. Flinten som användes är en sydiskandinavisk senonflinta. Vår tolkning av analysresultaten är att mikrospån tillverkats i område A (se tabell 5). Detta har gjorts från en mikrospånkärna som tagits med till platsen, och som när arbetet var klart också tagits därifrån. Denna mikrospånkärna var tillverkad av sydiskandinavisk senonflinta. Om arbetet på platsen ägde rum i en följd utan avbrott tog det mindre än 10 minuter att utföra.

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
291	Spånfragment, medial del	-	-	Bränd
292	Prepareringsavslag	-	Senon	Från tillverkning av mikrospån
293	Prepareringsavslag	-	Senon	Från tillverkning av mikrospån
294	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	Senon	Från retuschering eller tillverkning av mikrospån
295	Prepareringsavslag	-	Senon	Från tillverkning av mikrospån
296	Bit	-	-	Bränd
386	Mikrospån, proximal del	-	-	Bränd
387	Mikrospån	Postdepositionell yttäckande patinering	Senon	-
388	Bit	-	-	Bränd
389	Bit	-	-	Bränd

Tabell 5. Sammanfattning av analysresultaten från område A.

Område B

Flintmaterialet från område B består av avslag från retuschering eller prepareringsavslag, ett använt mikrospån och brända bitar. En av de brända bitarna är en medial del av ett makrospån. De många avslagen från preparering eller retuschering visar att någon form av curation av redskap eller kärnor utförts på platsen. Ett av dessa avslag har en polering som visar att redskapet det avspaltats ifrån har varit använt. Mikrospånet har använts till att bearbeta ben eller horn (det har inte gått att skilja på kontaktmaterialen ben och horn i HPA) (se tabell 6).

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
317	Spånfragment, medial del	-	-	Bränd
318	Mikrospån, proximal och medial del	Ben/horn.	Senon	Mikrospånet är brutet efter tillverkningstillfället
319	Avslag från retuschering	Generisk polering	West Swedish Beach Flint	Avslag från curation av använd skrapa.
320	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	West Swedish Beach Flint	-
321	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	Senon	Biten har en patinerad ursprunglig yta ("cortex/ weathered"), samma som fyndnr 323
322	Prepareringsavslag	-	-	Bränd
323	Avslag	-	Senon	Bränd. Biten har en patinerad ursprunglig yta ("cortex/ weathered"), samma som fyndnr 321
324	Bit	-	-	Bränd
325	Bit	-	-	Bränd
326	Distal del av avslag eller spån	-	Senon	-
327	Prepareringsavslag	-	Senon	-
328	Splitter	-	Senon	-
329	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	-	Bränd
330	Prepareringsavslag	-	West Swedish Beach Flint	-

Tabell 6. Sammanfattning av analysresultaten från område B.

Vår tolkning av analysresultaten är att flintmaterialet från område B har använts för att tillverka något av ben eller horn. Mikrospånet var ett arbets- eller hantverksredskap som slängdes på platsen under arbetet. De många avslagen från preparering eller retuschering är av både sydiskandinavisk senonflinta och *West Swedish Beach Flint*. De visar att ytterligare minst två redskap utöver mikrospånet användes i arbetet och att redskapens egg skarptes upp under arbetets gång. Dessa redskap togs med från platsen efter arbetet. Hur stor arbetsinsatsen var som flintmaterialet representerar går inte att avgöra. Om arbetet gjordes i en följd utan avbrott överstiger det dock inte en arbetsdag.

Område C

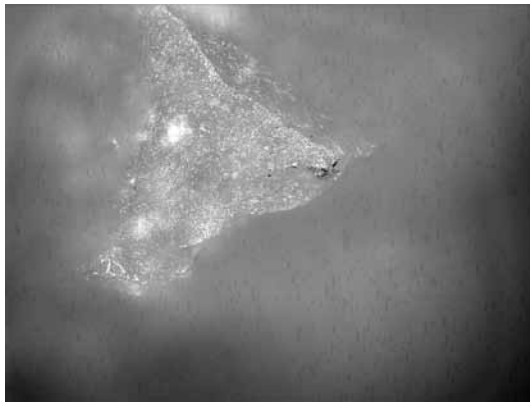
Flintmaterialet från område C består av ett avslag slaget med bipolär teknik och avslag från preparering. Några bitar är brända. De fyra avslagen från preparering visar att någon form av tillverkning utförts på platsen. Inga av flintbitarna uppvisar någon polering (se tabell 7). Vår tolkning av analysresultaten är att avslag tillverkats i område C. Detta har gjorts från en bipolär kärna. Avslaget slaget med bipolär teknik och prepareringsavslagen är restprodukter från denna tillverkning. Om arbetet på platsen ägde rum i en följd utan avbrott tog det mindre än 5 minuter att utföra.

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
299	Avslag	-	Senon	Avspaltat med bipolär teknik
300	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	Senon	-
301	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	Senon	-
302	Bit	-	-	Bränd
303	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	-	Bränd
304	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	-	Bränd

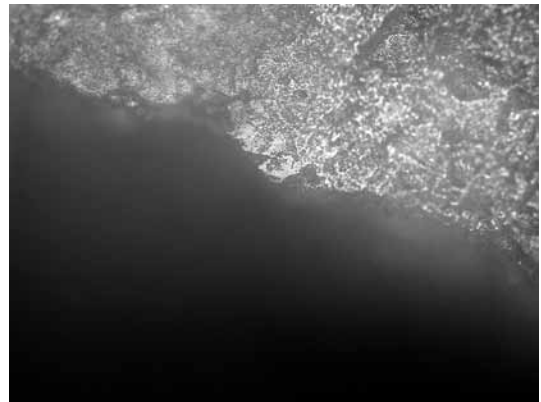
Tabell 7. Sammanfattning av analysresultaten från område C.

Område D

Flintmaterialet från område D består av en skrapa, avslag från retuschering, ett brutet mikrospåån och ett antal brända bitar. Skrapan, mikrospånet och merparten av avslagen från retuschering har polering som vi tolkat till kontaktmaterialet ben eller horn. Avslagen från retuschering och skrapan är av samma typ av västkustflinta. Skrapan uppvisar spår av skaftning (se fig. 42–45 samt tabell 8). Vår tolkning av analysresultaten är att bearbetning av ben eller horn utförts i område D. Redskapen som använts är en skaftad flintskrapa och ett mikrospåån. Skrapan har fortlöpande retuscherats under arbetet. Redskapen har lämnats på platsen under arbetet. Hur stor arbetsinsatsen var som flintmaterialet representerar går inte att avgöra. Om arbetet gjordes i en följd utan avbrott överstiger det dock inte en arbetsdag.

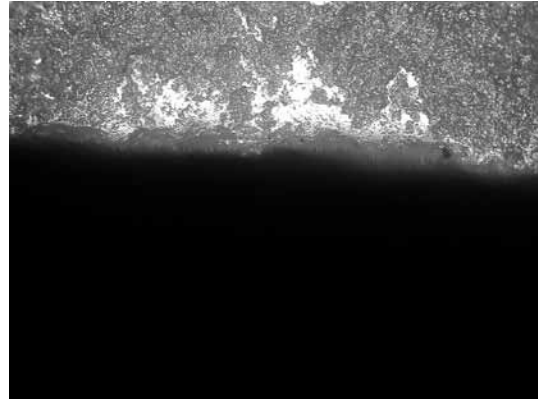
Figur 42. Foto från HPA, avslag från retuschering fyndnummer 255, ursprunglig förstoring 200x, EFI 7 bilder. Fotot är taget på avslagens dorsala sida. Avslaget har suttit på ett redskap, förmodligen den skrapa som hittades på platsen, fyndnummer 534. Avslaget har slagits av då skrapans egg skärptes upp genom retuschering. Tolkat kontaktmaterial är trä eller ben/horn. (Foto: Anders Högberg)

Figur 43. Foto från HPA, skrapa fyndnummer 534, ursprunglig förstoring 200x. Fotot är taget vid eggen på skrapans ventrala sida. Tolkat kontaktmaterial är ben eller horn. (Foto: Anders Högberg)

Figur 44. Foto från HPA, skrapa fyndnummer 534, ursprunglig förstoring 200x, EFI 4 bilder. Fotot är taget mitt på skrapans dorsala sida. Poleringen tolkas som spår av skaftning. (Foto: Anders Högberg)

Figur 45. Foto från HPA, mikrospån fyndnummer 530, ursprunglig förstoring 200x, EFI 5 bilder. Fotot är taget på ventrala sidan av spånets distala del, det vill säga längs eggen på den i spånets avspaltningsriktning tvärställda egg som uppstått då mikrospånet brutits av. Tolkat kontaktmaterial är ben eller horn. (Foto: Anders Högberg)

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
252	Bit	-	-	Bränd
253	Splitter	-	West Swedish Beach Flint	"Slagbuleäravslag"
254	Avslag från retuschering	Polering som jag inte kan tolka annat än att den kommer av arbete med hårt material. Ojämn struktur i flintan omöjliggör fotodokumentation.	West Swedish Beach Flint	Avslag från curation av använd skrapa.
255	Avslag från retuschering	Polering, tolkad till kontaktmaterialen trä eller ben/horn.	West Swedish Beach Flint	Avslag från curation av använd skrapa.
256	Avslag från retuschering	Polering som jag inte kan tolka annat än att den kommer av arbete med hårt material.	West Swedish Beach Flint	Avslag från curation av använd skrapa.
257	Bit	-	-	Bränd
530	Mikrospån, proximal del	Polering tolkad till kontaktmaterialet ben/horn.	Senon	Mikrospånet är använt i distal del på den tvärställda eggen som uppstått då mikrospånet brutits.
531	Avslag från retuschering	-	West Swedish Beach Flint	Bränd / påverkad av värme
532	Avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
533	Avslag från retuschering	Polering som jag inte kan tolka annat än att den kommer av arbete med hårt material.	West Swedish Beach Flint	Avslag från curation av använd skrapa.
534	Skrapa	Polering på retuscherad egg, tolkat kontaktmaterial ben/horn. Polering på dorsal sida tolkad som skaftningspolering.	West Swedish Beach Flint	Detta är en skrapa som varit skaftad och då ingått i ett redskap som använts för att bearbeta ben eller horn.
535	Avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
536	Bit	-	-	Bränd
537	Bit	-	-	Bränd
538	Bit	-	-	Bränd
539	Bit	-	-	Bränd

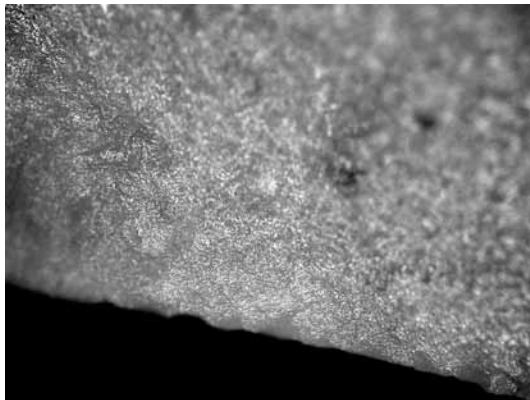
Tabell 8. Sammanfattning av analysresultaten från område D.

Område E

Flintmaterialet från område E är varierat. Flera makro- och mikrospån är brända. Ett flertal prepareringsavslag eller avslag från retuschering av *West Swedish Beach Flint* visar att ett eller flera redskap tillverkat av denna flinttyp har skärpts upp på platsen. Polering på några av dessa avslag visar också att redskapet eller redskapen använts. Ett avslag av senonflinta som avspaltats från en mikrospånkärna uppvisar också polering. De poleringar som jag kunnat tolka har kontaktmaterialet kött eller skinn. Flera mikrospån har generisk polering. Ett antal splitter av senonflinta visar att någonting bearbetats på platsen av denna flinttyp. Vad detta är kan vi inte avgöra (se fig. 46-47 samt tabell 9). Vår tolkning av analysresultaten från område E är att någon form av kött- eller skinnhantering utförts på platsen. Mikrospån, avslag från mikrospånskärnor och en eller flera skrapor har använts till detta. Skrapan eller skraporna har skärpts upp under arbetet, men inte lämnats kvar på platsen. Hur stor arbetsinsatsen var som flintmaterialet representerar går inte att avgöra. Om arbetet gjordes i en följd utan avbrott överstiger det dock inte en arbetsdag.

Område F

Flintmaterialet från område F består främst av makro- och mikrospån. En skrapa finns i materialet. Merparten av flintbitarna har använts som redskap. Skrapan och ett makrospån har polering som tolkats till kontaktmaterialet trä. Skrapan har polering som visar att den varit skaftad. Makrospånet har under arbetet brutits sönder och består därför av två bitar,

Figur 46. Foto från HPA, avslag slaget från en mikrospånkärna fyndnummer 101, ursprunglig förstoring 200x. Fotot är taget på avslagets ventrala sida, längs vänster omodifierade laterala egg. Tolkat kontaktmaterial är kött eller skinn. (Foto: Anders Högberg)

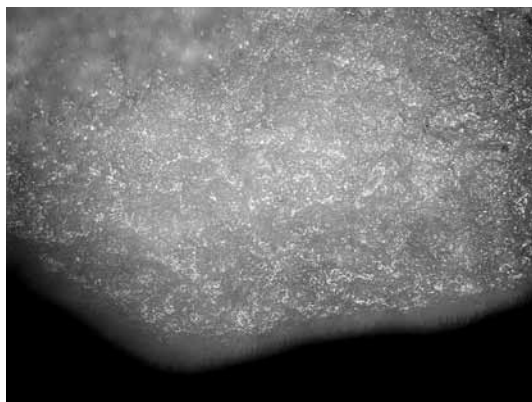

Figur 47. Foto från HPA, dorsal sida på avslag från retuschering fyndnummer 237, ursprunglig förstoring 200x. Avslaget har suttit på ett redskap, förmodligen en skrapa, från vilket det slagits av då redskapets egg skärptes upp genom retuschering. Tolkat kontaktmaterial kött eller skinn. (Foto: Anders Högberg)

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
99	Makrospån, medial del	-	Senon	Bränd
100	Bit	-	-	Bränd
101	Avslag	Polering på ventral sida, omodifierad egg. Tolkat kontaktmaterial skinn eller kött.	Senon	Avslaget är avspaltat från en mikrospånkärna
102	Kärna	-	-	Bränd
103	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
104	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
105	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
106	Avslag	Postdepositionell patinering	Senon	-
107	Mikrospån	Ingen polering	Senon	-
108	Mikrospån, medial del	Generisk polering	Senon	Stickelegg längs vänster lateral egg. Längs denna egg, både på ytan som formats av stickelavspaltningen och på ventral sida finns generisk polering.
109	Mikrospån, proximal del	Det finns polering längs alla tre eggar, dvs. båda laterala sidorna och distal del. Eftersom mikrospånet är täckt av en post-depositionell patinering kan jag dock inte tolka poleringen till kontaktmaterial.	Senon	
110	Mikrospån, medial del	-	-	Bränt
111	Splitter	-	-	Bränt
112	Splitter	-	-	Bränt
113	Splitter	-	-	Bränt
114	Avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
115	Splitter	-	Senon	-
116	Splitter	Ingen polering	Senon	-
117	Splitter	-	Senon	-
118	Mikrospån, medial del	Generisk polering längs höger lateral sida	Senon	-
228	Avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
229	Avslag från retuschering	Generisk polering	West Swedish Beach Flint	-
230	Avslag från retuschering	Ingen polering	West Swedish Beach Flint	-
231	Bit	-	Senon	Bränd
232	Makrospån, medial del	-	-	Bränd
233	Mikrospån, proximal del	-	-	Bränd
234	Mikrospån, proximal del	-	-	Bränd
235	Splitter	-	-	Bränd
236	Potlid	-	West Swedish Beach Flint	Bränd
237	Avslag från retuschering	Polering, tolkat kontaktmaterial skinn.	West Swedish Beach Flint	-
238	Splitter	-	-	Bränd
239	Splitter	-	Senon	-
240	Prepareringsavslag alt. avslag från retuschering	-	Senon	-
241	Splitter	-	-	Bränd
242	Splitter	-	-	Bränd
243	Splitter	-	-	Bränd
244	Splitter	-	-	Bränd
245	Splitter	-	-	Bränd
246	Splitter	-	-	Bränd
247	Splitter	-	-	Bränd

Tabell 9. Sammanfattning av analysresultaten från område E.

fyndnummer 194 och 463. Ett mikrospån har polering som tolkats till kontaktmaterialet skinn. Ett litet avslag har spår av slipning eller polering på dorsal sida. Detta avslag har avspaltats från ett föremål som varit slipat eller som polerats. Samtliga bitar är av senonflinta (se fig. 48–50 samt tabell 10). Vår tolkning av analysresultaten från område F är att någon form av bearbetning av trä och skinn utförts på platsen. Ingen curation eller uppskärpning av verktygen har utförts på platsen. Flera av verktygen som använts i arbetet har kvarlämnats på platsen. Hur stor arbetsinsatsen var som flintmaterialet representerar går inte att avgöra.

Figur 48. Foto från HPA, skrapa fyndnummer 191, ursprunglig förstoring 200x. Fotot är taget på ventrala sidan i mitten längs den retuscherade eggen. Tolkat kontaktmaterial trä. (foto: Anders Högberg)

Figur 49. Foto från HPA, skrapa fyndnummer 191, ursprunglig förstoring 50x. Fotot är taget på mitten av skrapans ventrala sida. Polering är tolkad som skaftningsspår. (foto: Anders Högberg)

Figur 50. Foto från HPA. Mikrospån fyndnummer 192, ursprunglig förstoring 200x. Fotot är taget på ventral sida längs höger laterala eggens proximala del. Tolkat kontaktmaterial skinn. (Foto: Anders Högberg)

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
191	Skrapa	Polering längs retuscherad egg, tolkat kontaktmaterial trä. Skaftningspolering.	Senon	Detta är en skrapa som varit skaftad och då ingått i ett redskap som använts för att bearbeta ben eller horn.
192	Mikrospån	Polering längs en distinkt avgränsad del av eggen, höger lateral sida, proximal del. Tolkat kontaktmaterial skinn.	Senon	-
193	Mikrospån	Generisk polering längs proximal del av vänster lateral egg	Senon	-
194	Makrospån, medial del	Polering längs brottskant i distal del. Tolkat kontaktmaterial trä.	Senon	Passar ihop med Fnr 463
195	Makrospån, proximal del	-	-	Bränd
196	Makrospån, medial del	-	-	Bränd
197	Avslag	Yttäckande patinering	Senon	-
198	Bit	-	-	Bränd
199	Avslag från retuschering eller preparering	På avslagets dorsala sida finns en liten yta med spår av slipning eller polering.	Senon	Avslaget är avspaltat från ett föremål som varit lätt slipat eller polerat.
200	Mikrospån, medial del	-	-	Bränd.
201	Avslag, medial del	Ingen polering	Senon	-
202	Splitter	-	-	-
463	Makrospån, proximal del	Polering längs samtliga egg. Tolkat kontaktmaterial trä.	Senon	Passar ihop med Fnr 194

Tabell 10. Sammanfattning av analysresultaten från område F.

Område G

Flintmaterialet från område G består främst av makro- och mikrospån och splitter. Stora delar av materialet är bränt. Två makrospån och ett mikrospån har polering vars kontaktmaterial inte går att avgöra. Det finns två brända bitar som kommer från plattformsdelen av en mikrospånskärna. Merparten av bitarna är av senonflinta (se tabell 11). Vi har svårt att tolka flintmaterialet från område G. Det finns inget i materialet som talar för att det använts för något ändamål som avsatt tolkningsbara spår.

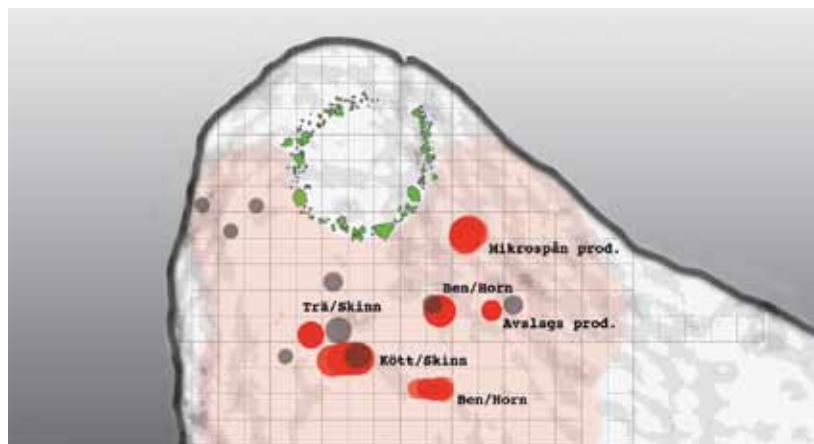
Analyserna av respektive område visar att ett antal olika aktiviteter utförts på platsen (se fig. 51). Vid område A har någon tillverkat mikrospån. Vid område B och D har någon använt flintredskap för att bearbeta ben eller horn. Ett av redskapen som den eller de som arbetade i område D använde var ett sammansatt verktyg med träskaft och skrapegg av flinta. Vid område C tillverkades avslag från en bipolar kärna. Vid område E hanterades kött eller skinn. Vid område F har någon bearbetat trä och skinn. Ett av redskapen som användes var ett sammansatt verktyg med träskaft.

De som arbetet på platsen har använt sig av två olika flinttyper, sydsandinavisk senonflinta och *West Swedish Beach Flint*. Den sydsandinaviska senonflintan har till stora delar tagits till platsen i form av mikrospån eller mikrospånkärnor. *West Swedish Beach Flint* har inte använts till spånproduktion. Den har främst tagits till platsen i form av formella red-

skap och som små noder. Det är alltså tydligt att stora delar av flintmaterialet går att tolka utifrån vilka aktiviteter som utförts inom respektive område. Utöver dessa finns det dock en mängd flintbitar, framför allt brända sådana, som inte går att tolka områdesspecifikt. Dessa bör mer ses som tillhörande ett generellt mönster med bränd flinta över hela ytan.

6.4 Generella lärdomar av flintanalysen

Analysen påvisar tydligt det småländska stenåldersmaterialets säregenhet. Småländsk stenåldersarkeologi har sedan 1920-talet karaktäriserat fyndmaterialet som bestående av få och små flintor. Detta förhållande stämmer utmärkt på Raä 71. Stenåldersboplatser med få fynd bedöms ofta som tillfälliga rastplatser som saknar värde. Detta är inte bara ett problem ur ett antikvariskt perspektiv, det vill säga att boplatser negligeras och förstörs utan arkeologisk undersökning. Det gör också att tolkningarna av stenåldersboplatserna tenderar att ständigt gravitera mot det enkla och tillfälliga på bekostnad av det komplexa och varaktiga. Analysen ovan nyanserar denna bild och förklarar varför det typiska småländska fyndmaterialet ser ut som det gör.

Figur 51. Resultaten från de analyserade områdena i relation till den allmänna fyndspridningen, härdarna (gråskrafferade) och hyddan.

En grundläggande orsak till den relativa fyndfattigdomen är att de första leden av flintproduktionen, som genererar stora mängder stenmaterial, helt saknas på platsen. Detta förhållande är inte oväntat eftersom flinta inte naturligt förekommer i det småländska inlandet. Mer förvånande är att övrig flintproduktion nästan helt saknas i vårt material. Bilden som framträder på figur 51 ger ett strukturerat intryck och är resultatet av en i vårt tycke rätt stringent, eller åtminstone transparent analys. Det är uppenbarligen så att de människor som efterlämnade flintorna ägnat sig åt olika sysslor på platsen. Vi kan inte

Fnr	Definition	HPA	Flinttyp	Övrigt
119	Avslag	Yttäckande patinering	Senon	Avslaget är tryckt från en spånkärna.
120	Mikrospån, medial del	-	-	Bränd
121	Mikrospån, proximal del	Yttäckande patinering	Senon	-
122	Prepareringsavslag, alt. avslag från retuschering	Yttäckande patinering	Senon	-
123	Avslag	Yttäckande patinering	West Swedish Beach Flint	-
124	Mikrospån, medial del	-	-	Bränd
125	Bit	-	-	Bränd
126	Splitter	-	-	Bränd
127	Splitter	-	Senon	-
128	Splitter	-	-	Bränd
129	Avslag	-	-	-
568	Makrospån, medial del	Polering längs alla egg. Kan inte tolka kontaktmaterialet.	Senon	-
569	Makrospån, proximal del	-	-	Bränd
570	Makrospån, proximal del	Polering längs laterala egg. Kan inte tolka kontaktmaterialet.	Senon	-
571	Mikrospån, medial del	Generisk polering längs alla egg	Senon	-
572	Splitter	-	Senon	-
573	Splitter	-	-	Bränd
574	Plattformsavslag alt. plattformsdela av mikrospånkärna	-	Senon	Bränd. Går ej att avgöra om det är ett avslag eller om biten gått av från en kärna då den brändes.
575	Avslag från (mikro)spånkärna	-	Senon	Bränd. Avslaget kommer från sönderspaltning av en spånkärna, förmodligen en kärna för mikrospånproduktion.
583	Makrospån, proximal del	-	Senon	Bränd
584	Prepareringsavslag	-	Senon	Från tillverkning av spån.

Tabell 11. Sammanfattning av analysresultaten från område G.

funktionsbestämna platsen på så sätt att vi kan ge den en eller flera entydiga funktioner. Vi anar att många och varierande aktiviteter utförts. Detta är egentligen vad man kan förvänta sig på en plats där människor bott. Vi ser också en tendens till rumslig uppdelning såttillvida att spåren av flintproduktion ligger några meter bort i den svaga slutningen öster om den centrala delen av bopplatsen. Det finns dock anledning att hålla isär bopplatsens egentliga funktion och dess interna struktur från de enskilda resultaten av vår analys. Det vi ser i analysen är de händelser som vi förmår uppfatta. De är öar av förståelse i ett hav av diffusa sammanhang. Det finns en gles oförklarad fyndmatta som utgör ett svagt återsken av andra händelser, tankar och ambitioner. Som påpekats tidigare avsätter inte heller alla mänskliga aktiviteter ett arkeologiskt material, det som vi uppfattar som materiell kultur utgör alltså bara ett segment av människors liv (se fig. 52).

Det är alltså mycket viktigt att skilja resultatet av våra ansträngningar från vilken roll platsen en gång haft för de människor som efterlämnade de små flintorna. Vi kan dock

Figur 52. Carl Axel Mobergs sammanfattning av den materiella kulturens förhållande till våra tolkningsmöjligheter. Det finns alltså människor och händelser som inte efterlämnat några spår.

Om de ändå efterlämnat spår kan de mycket väl vara utplånade för länge sedan. Alla våra ansträngningar handlar alltså bara om det som blev kvar, påträffades och sattes i en GIS-kontext.

Även om vi är väldigt nöjda med våra isaritmer, förstörde flinteggar och slutsatser bör vi ändå försöka vara realistiska och försöka vidga våra efterforskningar till det som inte är omedelbart åtkomligt. (Efter Moberg 1969:65)

med en större grad av säkerhet säga något om vad som inte gjorts på platsen. Som framgått ovan har mycket lite flinta producerats på platsen. Några enstaka mikrospån och några avslag har producerats. Sannolikt för att möta ett omedelbart behov. Man har sannolikt inte producerat några pilspetsar på platsen, det är alltså svårt att knyta platsen till någon aktivitet som anknyter till jakt. I brist på jaktanknytning ligger det nära till hands att fundera kring fiske. Liksom andra aktiviteter lämnar bearbetning av fisk distinkta slitspår (Högberg et al. 2009:1731). Bland de flinteggar som analyserats finns det inte några spår av fiskbearbetning. Givetvis är det fullt möjligt att det finns spår av fiskbearbetning bland de flintor som inte analyserats. Det går också att tillreda fisk utan att använda flinta. Dessutom är det så att reparationer av fångstredskap inte lämnar andra spår än av annan träbearbetning. Det finns dock inget i fyndmaterialet som direkt tyder på att Raä 71 var en plats som besöktes för att fiska. Det finns heller inget i slitspårsanalysen som antyder att platsen haft en betydelse för någon form av insamling av ätliga växter. Liksom för jakten och fisket kan man dock inte utesluta att det varit så. Det går kort sagt inte att koppla materialet från Raä 71 till mat i någon form. Sannolikt var det så att besöken på platsen hade andra motiv än att samla mat. Jag återkommer till denna frågeställning i landskapsanalysen.

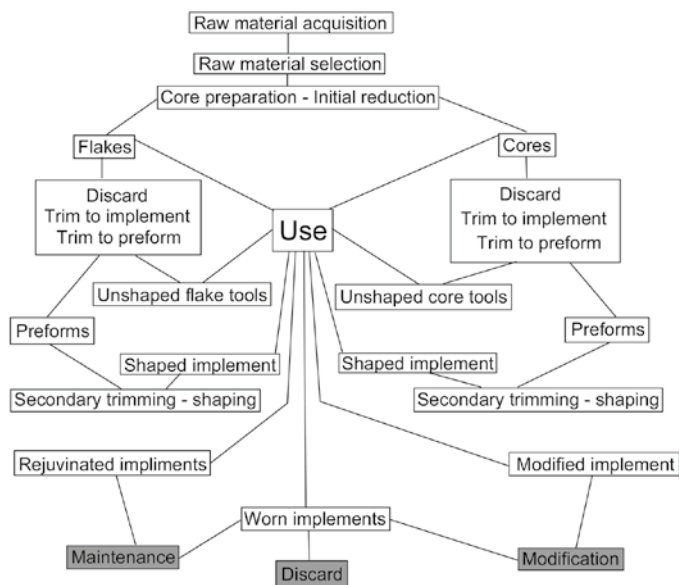
Efter att ha noterat de generella dragen kan vi då återkomma till karaktären av det vi faktiskt förstår. Analysen av område A bygger på 10 mestadels mycket små flintor. Någon har på platsen tillverkat några få mikrospån. Flintmaterialet från område C består av ett avslag slaget med bipolär teknik och fyra avslag från preparering. Produktionen har inte genererat något "avfall", kärnorna och resultaten från produktionen har tagits därifrån. Det är viktigt att hålla denna mycket blygsamma skala i åtanke. I en GIS-kontext tenderar även de mest diskreta kluster att se tydliga och definitiva ut när de gestaltas som isaritmer och färger. Dessa få spår av produktion skulle aldrig synas om inte den omgivande

fynddensiteten varit mycket låg och om inte många rutor vattensållats. Produktion är för övrigt ett begrepp vars konnotationer kanske är alltför omfattande. Snarare kanske man skulle kunna beskriva dem som spår av tillfällighetshandlingar med ett speciellt syfte. Kanske behövde några redskap repareras och någon tog några steg ned mot den sankare sluttningen och slog några flintor. Möjligen tog det 30 sekunder eller några minuter. Ur ett arkeologiskt perspektiv är det viktigaste att det på denna plats, med den praxis som då existerade, efterlämnades mycket lite för oss att hitta. Fyndmängden står dock inte i relation till mängden arbete som utförts på platsen. Mängden flinta står i relation till det arbete som utförts för att producera och omarbete flintredskap (se fig. 53). ***Raä 71 är alltså en stenåldersboplats där det nästan aldrig slagits någon flinta.***

Den naturliga följdfrågan efter detta konstaterande är hur vi förklarar den flinta som vi faktiskt hittar. Område B fångades upp i GIS-analysen genom en förtätning av preparationsavslagen. Analysen visade att detta inte hade något att göra med produktion av flintredskap utan med ett arbete som inbegripit ben/horn. I detta arbete har minst två olika redskap och ett mikrospån använts. Platsen var inte tolkningsbar genom efterlämnade redskap utan genom spåren av uppskärpning av redskapen. Spåren efter arbetet bestod alltså bara av små splitter av en typ som sällan tillvaratas vid arkeologiska undersökningar. Mönstret på område D är egentligen detsamma förutom att ett redskap som var typologiskt igenkännbart påträffades. Att den arkeologiska reduktionismen har sina begränsningar påvisades genom att skrapan inte använts för att skrapa hudar utan till horn- eller benbearbetning.

Område F avviker från de andra platserna eftersom ingen curation eller uppskärpning av verktygen utförts på platsen. Flera av verktygen som använts i arbetet har också kvarlämnats. Egentligen rör det sig bara om 13 mycket små flintor, så ur ett bredare jämförande perspektiv är det inte någon imponerande flintmängd. Ur ett lokalspecifikt perspektiv förefaller dock attityden till stenmaterialet som slösaktigt. Här har inte stenåldersmänniskorna gått åt sidan för att slå några flintor eller noggrant plockat upp även de mycket små avslagen. På denna lilla yta har platsens praxis inte efterlevts.

Så här långt i analysen kan man alltså förklara varför fynddensiteten är låg och varför flintorna är så små. Den helt grundläggande förklaringen är att mycket lite flinta producerats på platsen. Det är inte bara så att de första delarna av flintproduktionen saknas. Det vill säga det mycket avfallsgenererade arbete som leder fram till att man har en fungerande kärna. Även den efterföljande delen av reduktionsprocessen då man producerar spån och avslag från preparerade kärnor saknas nästan helt. Det är också tydligt att några flintkrävande ad hoc-aktiviteter som slaktning av djur inte utförts, inte heller något omfattande trähantverk. Platsens praxis verkar ha varit att ta med sig all flinta både till och från platsen. Det som återstår att hitta är alltså det som varit för smått för att ta med sig (e.g. preparationsavslag och rester av uppskärpning), det som medvetet kasserats (e.g. små skrapor)

Figur 53. Denna figur förklarar varför det småländska stenåldersmaterialet är litet och glesst förekommande på boplatser. Nästan samtliga fynd från Raä 71 emanerar från aktiviteter som kan knytas till de tre nedre gråfärgade rutorna. På boplatserna finns alltså få spår från tillverkningen av flintredskap. Den flinta som finns på platsen kommer snarare från människors arbete med flinta. (Efter Kooyman 2000:46)

och saker som tappats (e.g. enstaka spån) (Eriksen 2006:80ff). Materialet är resultatet av alla de små val, händelser och den praxis som vi brukar kalla kultur. I denna kulturella praxis har det helt enkelt inte ingått att deponera några större mängder flinta på platser som Raä 71. Detta förhållande kan också förstås ur ett rent funktionellt perspektiv som är väl empiriskt belagt, ju längre bort människor kommit från det litiska råmaterialet desto mindre blir det arkeologiska materialet (Kooyman 2000:68).

Boplatserna är alltså ut detta materialorienterade perspektiv avvikande från boplatser i exempelvis Skåne. Man kan emellertid också vända på det analytiska perspektivet och fråga sig hur de som tillverkade flintan och arbetade med den förhöll sig till arbetsprocesserna. Vad var deras *knowledge* och *know-how*? *Knowledge* kan karaktäriseras som det man kan lära sig genom en kommunikativ process eller genom reflexion. Med *know-how* menas en kunskap som är vunnen genom praktiska erfarenheter och som är kroppslig till sin natur (Högberg & Larsson 2011:19). Analysen har inte varit inriktad på att beskriva dessa förhållanden, men man kan konstatera att materialet ur dessa perspektiv inte skiljer sig från andra boplatser med ett typiskt maglemosematerial. Fyndmaterialet präglas av tämligen eleganta spån/mikrospån och den enda lancettmikroliten är helt typisk för sin tid. Det finns inget i materialet som tyder på ovana eller oskicklighet att använda flinta. Jag skulle vilja hävda att fyndmaterialet ur ett kognitivt perspektiv är ett typiskt maglemosematerial. Det vill säga artefakterna emanerar från ett *schema opératoires* som inbegriper specifika tidsbundna föreställningar om morfologi och sekvenser av handlingar (Eriksen 2000:79).

Om platsen uteslutande tolkats ur ett handlingsperspektiv som betonat produktion av stenmaterial hade boplatsens betydelse varit liten. Från ett annat perspektiv framträder en betydligt mer komplex bild. I den detaljerade analysen uppenbaras arbetsprocesser som bara kan ses ur ett specifikt och detaljinriktat perspektiv (Dobres 2000:200-205). Det visar sig då att boplatsen har en tydlig struktur och en praxis som emanerar från olika aktiviteter av liknande art. Att beskriva boplatsen som fyndfattig och tillfällig kan bara göras om man väljer ett mycket begränsat och orealistiskt tolkningsperspektiv. Platsen är alltså inte ur ett tolkningsperspektiv att betrakta som fyndfattig utan är helt enkelt strukturerad efter sina kulturella förutsättningar och sin praxis. ***De flintor vi hittat måste förstås i en strikt kulturell kontext.***

6.5 Funktion och signifikans

Så här långt kommen har säkerligen de flesta läsare befriat sig från stenåldersarkeologins fixering vid massmaterial av sten. Konturerna anas istället av en mer spännande berättelse som inte fokuserar på produktion av flinta utan intresserar sig för depositionen av densamma. Framställningen har hittills grundats på GIS-baserade analyser av objekt och attribut. Resultaten av dessa analyser har använts för att integrera och kontrastera andra former av data som exempelvis topografi och fosfater. Den mest grundläggande funktionen av GIS-analyserna har dock varit att generera hypoteser och underlätta det abduktiva tänkandet. Resultaten av dessa tankemödor har sedan använts för en mer tekniskt inriktad analys. Resultatet av analysen är så här långt en tänkbar övergripande intern boplatsstruktur, en allmän karaktäristik av stenmaterialet och en skissartad flintpraxis.

I binfordiansk anda har jag ovan kunnat länka några handlingar till specifika mönster i det arkeologiska materialet. Metoden har dock sina tydliga begränsningar. Fortfarande fokuserar analysen på händelser som genererar mer stenmaterial än omgivningen. Delvis beror denna bild på de ekonomiska och tidsmässiga begränsningarna för tekniskt inriktade analyser. Att skapa frågeställningar i en GIS-kontext är snabbt och billigt. Att grundligt analysera dessa frågeställningar med hjälp av mikroskop går långsamt och är dyrt. Det finns alltså många goda anledningar att använda de nyvunna kunskaper på ett friare och mer spekulativt sätt. Som konstaterats ovan är det generella intrycket att produktion av flinta spelat en mycket liten roll inom boplatsytan. De diskreta kluster som kunde anas i de centrala delarna av boplatsen visade sig emana från omarbetning och uppskärpning av redskap. Det finns ingen anledning att misstänka att en grundligare genomgång av materialet skulle förändra den bilden.

Vad gömmer sig då i den glesa fyndmattan som omger våra små analyserade ytor? Av figur 40-41 framgår att de lite större flintorna ligger tämligen jämt spridda över ytan med en tendens till koncentration i mitten. De flintor som arkeologer definierar som redskap har här en svag tendens att ligga nära den västra kanten. Det är viktigt att komma ihåg att

det som ovan kallas *lite större flintor* i jämförelse med normala boplatssfynd är väldigt små. Dessa fragment antyder händelser som varit så kortvariga till sin karaktär att redskapen inte behövt skärpas upp. Eller så har redskapen varit så små att de inte kunnat skärpas upp. Det finns alltså en hierarki i depositionsmonstret. Det finns handlingar som avsatt en sekvens av materiella spår. Det finns också händelser som bara kan skönjas genom en slutlig deposition. Många händelser som involverat stenredskap har inte lämnat några materiella spår alls. Som påpekats tidigare rymmer livet dessutom många händelser som inte alls involverar flintor.

När man vill förstå de enskilda fyndens signifikans måste man alltså fundera kring detta grundläggande problem. De enskilda små flintbitarna som ligger spridda över ytan är ur detta perspektiv mer signifikanta än vad man först kanske tänker sig. Om man följer hierarkin nedåt finner man inget uppenbart slut för hur många handlingar som kan ha utförts. Som påpekats ovan är den bild av aktiviteter som vi ser i figur 51 inte en funktionsbestämning av platsen. Det är bara exempel på utförda handlingar som är belagda i GIS-analyser och genom slitspår. Det finns dock ingen anledning att betvivla att även de andra flintorna som återfinns i den tunna fyndmattan stammar från liknande aktiviteter. Det vill säga, de är deponerade i samband med kortvariga aktiviteter där trä, ben, skinn, horn och kött bearbetats. Raä 71 var alltså inte en fiskeplats, en jaktplats eller någon annan enkelt funktionsbestämd plats. Det var en plats där man gjorde många, små och varierade sysslor. Platsens funktion var kulturellt bestämd och måste därför förstås i ett socialt sammanhang. Den diskussionen kommer att återupptas ur ett bredare landskapsperspektiv nedan. Det återstår dock att diskutera ytterligare några problem som rör platsen och dess karaktär.

6.6 Signifikans och varaktighet

Som antytts på flera ställen ovan finns det en utbredd arkeologisk förvirring kring vilka boplatser som egentligen är värdefulla och varför. Fyndfattiga boplatser prioriteras oftast bort och beskrivs på ett schablonartat sätt som tillfälliga uppehållsplatser som kan lämnas åt grävskoporna. Istället prioriteras platser med många fynd vilka på oförklarade grunder anses viktiga. Dessa prioriteringar grundas på en oftast undermedveten bedömning av varje enskilt fynds signifikans. Jag har här argumenterat för att varje enskilt fynd måste förstås utifrån den sociala kontext som den emanerar från. Tillverkningsteknik, råmaterialens tillgänglighet och depositionspraxis kan användas som utgångspunkter för denna förståelse. Det finns dock inte någon enkel metod att från dessa diskussioner komma fram till de efterlängtade svaren på frågorna om signifikans. Ett begrepp som är av stor betydelse för att förstå en plats signifikans är *varaktighet*. Egentligen finns det inget givet svar på hur man skall värdera varaktighet, allt beror på frågan och metoderna (Moberg 1969:138). Ur ett strikt *middle range theory*-perspektiv är kortvarighet något bra och de arkeologiska tolkningarna av flintslagningssekvenser är följaktligen legio. Å andra sidan brukar boplatser som skall lämnas över till grävskoporna beskrivas som platser för kortvariga uppehåll

under stenåldern. Egentligen betyder det sistnämnda bara att arkeologerna inte hittat så många fynd och inte har en aning om varför det överhuvudtaget fanns några enstaka flintor på platsen. Eftersom Raä 71 var just en sådan plats som i 999 fall av 1 000 utan vidare eftertanke skulle förpassas till grävskoporna är det ett speciellt ansvar att diskutera varaktighet lite utförligare. Speciellt som vi misstänker att förståelsen av platsers funktion och fyndens signifikans ofta är direkt kopplade till varaktigheten i platsernas nyttjande. Varaktighet i bred betydelse är en av de faktorer som reglerar platsers sociala betydelse. Platser som vi ständigt återkommer till fylls alltid med mening och struktur. Det är alltså av vital betydelse att ta reda på om analysen av Raä 71 rör en tidpunkt eller en tidsrymd.

Av det som framkommit ovan finns det inget som tyder på att vistelserna på den lilla mossholmen varit tillfälliga till sin karaktär. Till de förhistoriska tillfälligheterna som skapat en plats med så god upplösning kan man räkna platsens perifera läge i förhållande till andra stenåldersboplatser. Ytterligare en faktor var att vattennivåerna varierat i närområdet under mesolitisk tid. Raä 71 var alltså en plats som befann sig i ett topografiskt bra läge under en begränsad tid. Om platsen hade fortsatt ligga i ett gott topografiskt läge skulle säkert några individer slaktat en älg på platsen några hundra år senare. Efter ytterligare något tusental år skulle kanske en grupp med jägare ha tillbringat en vecka på platsen. Bara dessa hypotetiska händelser skulle helt ha förändrat platsens karaktär och de fåtaliga flintor som vi diskuterar här skulle bara finnas som en bakgrund till de relativt stora flintmängder som dessa hypotetiska aktiviteter skulle ha genererat.

Hur varaktiga var då besöken på den lilla ön? Besökarna verkar ha följt samma praxis och gjort likartade saker vid varje besök. Även om vi kan se, beskriva och uppskatta tiden för enskilda händelser undandrar sig handlingarnas totalitet vår förståelse. En ledtråd till denna totalitet kan vara aktiviteternas relativa kortvarighet. Istället för att försöka pressa in tolkningen av platsen till resultaten av de enskilda slitspårsanalyserna kan man låta resultatet från den samlade analysen utgöra basen för funderingar kring arbetets sociala dimension. Fynden verkar ha emanerat från arbeten av likartad karaktär även om objekten för arbetet varierat. Det samlade intrycket är att den art av arbete som speglas av flintmaterialet skulle kunna beskrivas som tillfällighetsarbete. Det finns ett uttryck, som mycket gamla människor ibland använder, som på halländska lyder att man bör *"ha något för händer"* vilket betyder att man alltid bör ha något att arbeta med. Man kan tänka sig att fynden från Raä 71 huvudsakligen kommer från mindre reparationsarbeten som man utfört samtidigt som man sitter och pratar om annat eller planerar nästa dags aktivitet. Flintmaterialet är ur detta perspektiv ett återsken av ett socialt arbete. Analysen ovan har gett några exempel på vad detta arbete gått ut på. Ibland har lite mer målinriktade handlingar utförts. Någon måste ha satt sig på en sten i den lite våtare sluttningen och slagit några mikrospån. Varför man tog några steg åt sidan är intressant, kanske var det bara så att man inte slog mikrospån i sociala sammanhang, något mellan tabu och artighet. Kanske barnen helt enkelt förde ett väldigt liv och några sekunders koncentration var nödvändig.

Av några analyserade områden kan man dra slutsatsen att arbetet utförts med viss ihärdighet. Med vissa undantag har man varit mycket noggrann med att plocka upp alla flintbitar och hyddan har definitivt inte varit en plats för vassa stenar. Att bedöma bosättningsarnas varaktighet med utgångspunkt från flintfrekvensen är dessutom meningslöst av den enkla anledningen att få aktiviteter i det vardagliga livet kräver att man deponerar flinta (e.g. Lee 1968:37). Med utgångspunkt från vår förståelse av den praxis som styr depositionen just på denna plats kan man ana att de fåtaliga flintorna indikerar en större varaktighet än vad man intuitivt skulle tro.

En intressant variabel är andelen bränd flinta. Som konstaterats ovan kan inte spridningsbilden förklaras genom skogsbränder eller svedjebruk. Koncentrationerna kan vara härdar eller dumphögar, men är säkert skapade av människor. Som också redan konstaterats ser vi bara härdarna där de framträder genom den glesa fyndmattan. Oavsett detta är det ur ett varaktighetsperspektiv en intressant bild som framträder. Mönstret från tolkningen av fyndspridningen går igen, man kan ana en otydlig bild av många händelser som ändå är strukturerade. Det finns inte en härd eller en möjlig dumphög, det finns upprepade händelser som involverat eld och värme. Exakt vilken grad av varaktighet som resulterar i att just 45 % av alla flintor (exklusive splitter) någon gång hamnar i en härd tillräckligt länge för att bli tydligt skadad är omöjligt att bedöma.

Slutligen kan man fundera kring de exceptionella fosfatvärdena som uppmättes i de förmodade hyddväggarna. Återigen är det svårt att kvantifiera vilken varaktighet som värdena indikerar eftersom jämförelseobjekt saknas. Strukturens förhållande till fyndspridningen tyder på att hyddans relation till fynden måste ha varit konstant över den tid som fynden ackumulerats, vilket bör vara samma tid som fosfaterna anrikades i anslutning till väggen. Detta förhållande antyder en betydande tid och en ganska kraftig konstruktion. Sammantaget kan man alltså konstatera att varaktigheten varit så omfattande att de enskilda händelserna kan ses som ett strukturerat men samtidigt knappt skönjbart mönster. Vistelserna har inbegripit så många människor under så lång tid att det ansetts nödvändigt att följa gängse kulturell praxis. Samtidigt har varaktigheten varit så kortvarig att det mönster vi ser inte har suddats ut av förändrade föreställningar, eller av att platsen helt bytt funktion. En tolkning som stämmer med dessa iakttagelser är att människor många gånger återvänt till en plats som man har ett personligt förhållande till. Något år kanske vattennivån var högre än vanligt och man var tvungen att bygga en provisorisk hydda och eldstaden fick förskjutas några meter. Nästa år kunde man återgå till det normala. På den svaga grunden att vi inte kan identifiera entydiga aktiviteter skulle man kunna hävda möjligheten att gruppen som besökte platsen var sammansatt av människor med skilda sociala roller och produktionsmässiga funktioner. En tänkbar grupp skulle kunna vara en familj som återkommande besöker platsen under en generation. Varje vistelse kan ha varat någon vecka och de har förmodligen sysslat med sådant som mesolitiska familjer brukade göra. Uppfostrat barn och lyssnat på historier om hur det var förr, kanske besökte de platser

av religiös betydelse i närheten. På den plats som vi undersökt har de också utfört lite tillfällighetsarbete och lagat några redskap. På Raä 71 har således därför få av deras flintor hamnat. Den lilla fyndsamlingen Lassebacken I som låg lite ovanför den stora ytan och den analyserade ytan F avviker båda från den samlade bilden. Som alla berättelser måste även den om Raä 71 ha en början och ett slut. Kanske kunde dessa händelser utgöra början och slutet på nyttjandet av den lilla ön. Den lilla fyndkoncentration F är då det första spåret efter människor på platsen. Eftersom det ändå bara var ett tillfälligt besök och snart skulle vända åter till havet hamnade ganska många flintor på marken. När de återvände hem tog de med sig minnet av vacker plats som de skulle komma att återvända till många gånger under de närmaste decennierna. Följaktligen är då den lilla aktivitetsytan längst åt söder (Lassebacken I) spåren av det sista återbesöket på platsen. Vid denna tid hade vattnet stigit över den gamla ytan och den äldre kvinnan kunde bara försöka beskriva för sin son hur det såg ut en gång för 30 år sedan.

6.7 Teknologi och den sociala världen

Analysen ovan har varit teknologiskt grundad på flera sätt. Flintar har tolkats genom att dess roll eller plats i en kedja av händelser beskrivits. Själva analysen har utgått från en avgränsad definition av det som brukar benämnas *agency*, analysens minsta beståndsdelar har alltså utgått från individuella handlingar och intentioner (Dobres & Robb 2000:8f). Denna avgränsade tolkning av sambandet mellan teknologi och handling har i denna bok används som ett metodologiskt perspektiv. Ambitionen har varit att fånga aspekter av teknologi för att kontrastera dem med mönster och strukturer. Nu är det dock dags att lämna dessa artificiella definitioner och med hjälp av Anthony Sinclair beskriva en mer realistisk syn på teknologi och handling:

"In recent years the conceptual and real link between technology and social action has been coherently drawn. Many authors have already noted that technology is not simply a body of explicitly formulated and objectively described knowledge. /.../ It is a suite of technical gestures and knowledge that is learned and expressed by individuals in the course of social practices. Technology is one of the social processes by which individuals negotiate and define their identities, in terms of gender, age, belief, class and so on. Sometime these actions may be explicitly formulated; more often than not they are habitual and tacit. In the very essence, therefore technical action parallels social, and should be understood as social agency." (Sinclair 2000:200)

Denna beskrivning ligger nära Bourdieus habitusbegrepp med dess betoning av varaktiga dispositioner som inom sina strukturella begränsningar genererar en praktik som genomsyrar det sociala livet (Bourdieu 1990:52f). Denna vidgade syn på sambandet mellan teknologi och social praktik behöver inte vara influerad av Marx, även om just Bourdieus var det. Min egen utgångspunkt har i ringa grad varit inspirerad av den arkeologiska diskussionen, men desto mer av Marx. Som denne påpekade kan man se ett verktyg som

Figur 54. Det arkaiska sociala arbetet är ur ett modernt perspektiv undflyende. Vi kan dock skapa begrepps hierarkier och strukturer som låter oss ana forntida konkreta förhållanden. Vår metodologi är dock aldrig detsamma som deras kosmologi.

humaniserad natur som används för att humanisera en själv. Utifrån detta perspektiv är teknologin inte bara en handling utan en del av definitionen av vad som är det mänskliga subjektet (Rockmore 1981:4; Godelier 1988:4f).

Förhållandet mellan produktion och teknologi är inte avgränsat till vad man gör för att upprätthålla livet. Teknologin och produktionen uttrycker kreativitet vilket är en grundläggande drivkraft som människor inte kan undvara. Teknologin och produktionen är alltså både social och estetisk till sin grundläggande natur. Människors sociala arbete är mångfacetterat och inbegriper såväl tillverkning av stenredskap som språk, sanning, humor, dans, målning och psykoanalys (Kithing 1988:21; Sayers 1998:35f). Givetvis är själva platsen/boplatsen en integrerad del av detta arbete. Platsen skall då inte ses som en produktionsfaktor utan som en grundläggande entitet som strukturerar och avgränsar människors tankar och önskningar (se fig. 54). Man skulle kunna säga att de mesolitiska människorna på Raä 71 ägnade sig åt både produktion och självutveckling/utforskning när de deponerade de fåtaliga flintorna (Honneth 1995:16). Ur ett modernt perspektiv verkar detta förhållande främmande eftersom vi likställer produktion med handlingar inom en tydlig teknologisk ram. Vår förvirring tydliggörs i arkeologins fåfänga försök att beskriva de materiella objektens relation till det sociala livet. Diskussionen kring den materiella kulturen har ersatts av den om materialitet som har ett vidare och mer inkluderande perspektiv, men frågorna

består. Är materialitet ett sätt att beskriva vad människor tänker "genom", eller strukturerar materialiteten tänkandet? (Cornell & Fahlander 2007 :5f). Svaret på denna enkla fråga tror jag beror på sammanhanget. I ett samhälle med utvecklade produktionsmedel är materialiteten en del av det mänskliga subjektet och vice versa.

Jag tolkar alltså arbetet på platsen som socialt och kulturellt kontextualiserat. Fynden är inte bara materiella spår av händelser utan också spår av mänskliga strävanden och ambitioner. Med detta konstaterande tror jag mig, så långt det går, ha förklarat platsens funktion utifrån dess interna strukturer och fyndens egenskaper. Platsen var en punkt i geografin där en grupp människor med jämna intervaller levde sitt vardagliga liv. Deras liv och arbete gav social mening och betydelse till en liten ö som i sin tur strukturerade deras liv. Det återstår då bara att förklara varför de besökte just denna lilla ö. För att kunna spekulera om det måste man vidga det geografiska och tidsmässiga perspektivet och försöka förstå hur världen såg ut för över 9 000 år sedan och hur människor upplevde den. Nästa avsnitt kommer därför att försöka integrera resultaten av denna analys med naturmiljön och söka det som Mauss kallade *totala sociala fenomen* (Mauss 1972:100).

7. Världen för 9 000 år sedan

7.1 En ny värld

"Markaryds kommun är beläget på sydsvenska höglandets sydvästra utlöpare. Höjden över havet varierar mellan 100-120 meter i kommunens södra delar och mellan 120-150 meter över havet i dess norra. Landskapet är småbrutet men ändå relativt flackt. Idag är landskapet huvudsakligen skogbeväxt med öppna partier kring bebyggelsen. Det öppna odlingslandskapet präglas av småskalighet. Berggrunden i området består huvudsakligen av gnejser. Jordarten i området domineras huvudsakligen av sandig, siltig morän medan det längs Lagan och Gryteån finns områden med isälvsavlagringar, både rullstensåsar och sand. Vad som i övrigt karakteriserar landskapet är ett stort antal större och mindre våtmarker, mossar, myrar och sjöar. Den stora rikedom på våtmarker förklaras delvis av att området är rikt på nederbörd, men också av det småbrutna landskapet, med ett stort antal större och mindre svackor där våtmarker kan bildas. Närheten till Lagans dalgång är givetvis en viktig faktor när det gäller förståelsen av områdets naturgeografiska förutsättningar."

Stycket ovan är sedvanlig arkeologisk text som tillsammans med kartor brukar användas för att kontextualisera arkeologiskt utgrävda platser. Ibland bidrar en beskrivning av landskapet till en bättre förståelse av platsen men de flesta vana läsare av arkeologiska rapporter hoppar nog snabbt över stycket. I detta fall finns det en ovanligt god anledning att strunta i hur landskapet ser ut eftersom vårt landskap nästan helt saknar likheter med det mesolitiska. Den som vill veta hur världen tedde sig för de mesolitiska människorna som en gång besökte den lilla ön måste istället lita på sin föreställningsförmåga och acceptera många osäkerheter. För att underlätta vår förståelse kan vi börja med att tänka bort allt som karakteriserar det nutida småländska landskapet. Granar, mossar, små åkrar, och humusfärgade sjöar låg många tusen år i framtiden för de människor som vi utgår från. Inte ens något så evigt som det stora vattendraget Lagan existerade vid denna tid.

Världen för 9 000 år sedan måste ha varit en märklig syn. Isen hade efterlämnat ett landskap som ännu flera tusen år senare var biologiskt ungt och instabilt. Marken var inte försurad och betydligt rikare på mineraler och näringsämnen. Några torvmarker fanns inte och sjöarna bör ha varit klara, basiska och näringsrika (Robert 1998:238f; Norton (ed.)1990:215; Welinder 1998:38f). Denna skillnad gäller inte områden som påverkats starkt av jordbruk under efterkrigstiden. Konstgödsling av åkrar, skogsgödsling och täckdikning har i dessa områden lett till kraftig eutrofiering av sjöarna (Hoffman et al. 2000). En besökare från vår tid skulle kunna förvånas och förskräckas av att plötsligt stå ansikte mot mule med en uroxer (*Bos primigenius*) (Newell 1990:57ff.). Det var alltså i bokstavlig mening en annan värld. Vår värld är i ekologisk mening ålderdomlig och präglad av försurning, podsolering, och näringsbrist. Det finns alltså ingen plats vi kan åka till för att titta på ett tidigmesolitiskt landskap. Kanske kan vi lura oss själva att en gammal ekskog känns mesolitisk men det är inte sant. Svenska skogar är nästan utan undantag granplantage eller rester av betesmark, endast barn och stadsbor tror något annat. När man ska försöka förstå den mesolitiska

världen är det alltså en bra förutsättning att strunta i kartan och i någon mån försöka bortse från våra vardagliga erfarenheter. Detta betyder dock inte att man måste inskränka efterforskningarna till fantasier och långsökta spekulationer. Det finns mycket forskning som rör den mesolitiska tidens miljö, klimat och ekologi. Som beskrivits ovan så utfördes många av de naturvetenskapliga pionjärinsatserna under första halvan av 1900-talet tillsammans med arkeologer. Ibland var aktörerna lite av varje, Uno Sundelin var paleoekolog men också en mycket skicklig arkeolog. Knut Kjellmark var en naturvetenskapligt utbildad arkeolog. Det finns alltså en lång vetenskaplig tradition av att utforska den mesolitiska människans miljö.

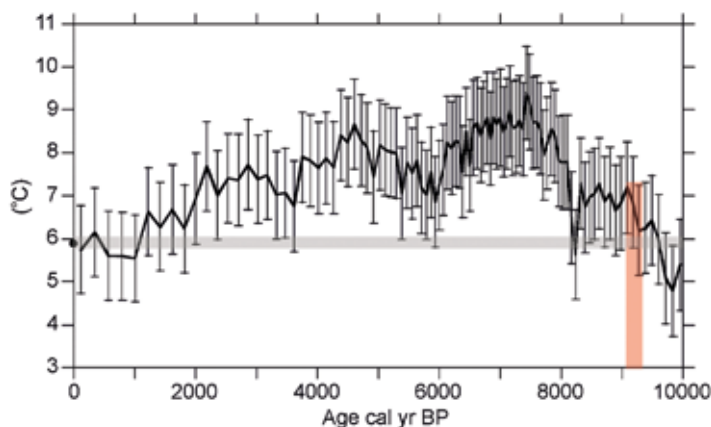
En av de stora fördelarna med ett ekologiskt långtidsperspektiv är att man kan diskutera dynamiken mellan mänsklig kultur och externa faktorer som klimat och ekologi. Detta perspektiv är väldigt arbetskrävande, av denna orsak har jag tonat ned det diakrona perspektivet. Istället kommer den fortsatta diskussionen i detta avsnitt huvudsakligen att fokusera på platsens landskapsmässiga kontext ur ett ganska snävt avgränsat tidsmässigt perspektiv. Liksom med analysen av boplatsen är syftet med diskussionen bredare än att söka efter boplatsen funktion i en avgränsad mening. Marcel Mauss menade att i det arkaiska samhället hängde allt ihop. Det utilitaristiska var andligt, liksom det sociala och religiösa var ekonomiskt (Lindberg 2009:81). När man letar efter det ena kommer man alltså kanske att ana det andra. Jag kommer att försöka dekonstruera vårt landskap för att istället skapa ett sannolikt 9 000 år gammalt landskap. Detta landskap är ett materiellt landskap, det vill säga ett landskap som existerar oavsett om människor interagerar med det eller ej (Bladh 1995:41). Jag kommer sedan att diskutera detta rekonstruerade landskap ur några olika sociala perspektiv för att finna tänkbara motiv för att befinna sig i Markaryd. Ambitionerna är dock relativt måttliga och framställningen nedan skall ses som en personligt präglad skiss. Det skall också påpekas att underlaget för diskussionen är av varierad kvalitet. Vad det gäller pollenanalytiska data är situationen god eftersom Leif Björkman publicerat en gedigen genomgång av de pollenanalytiska arbeten som utfördes för UV Syds räkning inom ramen för E4-projektet. Dessa data emanerar alltså från sjöar och mossar endast några mil från Raä 71. Andra delar av diskussionen bygger på data från angränsande regioner och länder som huvudsakligen rör generella processer.

7.2 En annan slags skog med konstiga djur

Lite mer än 2 000 år innan denna boks huvudpersoner satt vid en eld på den lilla ön tog istiden plötsligt slut. Under en kort period, kanske bara något tiotal år slog klimatet om från ett arktiskt klimat till ett som vi skulle kunna acceptera. Som antytts ovan betydde inte denna snabba klimatförändring att landskapet förvandlades till något som vi skulle känna igen oss i. Marken var fortfarande bar och bland stenarna växte bara arktiskt anpassade växter. Eftersom det inte fanns någon utvecklad jordmån kunde inte träden omedelbart ta det nya landet i anspråk. Dessutom hade de flesta träden en lång väg att tillryggalägga.

Exempelvis fanns troligen de närmaste ekarna i Italien vilket förklarar att det tog dem 1 800 år att nå Småland. Den första tiden efter istiden var en tid av obalans mellan klimat, växtlighet och fauna (Björkman 2007:63-72).

Den period som vi diskuterar här brukar betecknas som den boreala tiden och dateras till cirka 10 000-9 000 före nutid. Periodens klimat karaktäriserades av varma somrar och milda vintrar. Som framgår av figur 55 var sannolikt den årliga medeltemperaturen under senare delen av boreal tid någon grad varmare än i dag. I början av den boreala tiden dominerades vegetationen av tall-hasselskogar med inslag av asp, björk och alm. De första ekarna dök också upp vid denna tid. I slutet av perioden börjar en ny slags skog att ersätta den tämligen öppna tallskogen. På de väl-dränerade jordarna började nu ek och alm alltmer ta över samtidigt som de mer ljuskrävande arterna som björk och asp började minska. Pollendiagrammen ger en bild av en skog som sakta blev tätare. Någon gång omkring 9 500 Cal. BP börjar alen snabbt att expandera samtidigt som frekvenserna av gräspollen minskar. Detta tyder på att alen snabbt tog över de sista öppna kärrmarkerna. Några hundra år senare kan vi se de första spåren av ett träd som hör till den efterkommande atlantiska periodens karaktärsträd, nämligen linden. (Björkman 2007:74-77).

Figur 55. Rekonstruerad årlig medeltemperatur som bygger på data från sjön Flarken i Västergötland. Rekonstruktionen bygger huvudsakligen på en pollenanalys. Den nutida medeltemperaturen är gråmarkerad och den aktuella tidsperioden rödmarkerad. De grå staplarna indikerar 95 % sannolikhet. (Seppä et al. 2005:289)

När vi kommer till den tid då Raä 71 etableras verkar den långa resan mot ett stabilt skogligt ekosystem ha fullbordats. Det finns dock anledning att problematisera den bild man får av pollendiagrammen. Även om skogen tätnade var den fortfarande öppnare än vad den skulle bli något årtusende senare. Det skall också påpekas att tolkningen av pollendiagram inte är oproblematiserad. Den traditionella bilden av en allt mörkare skog har ifrågasatts av bland annat Frans Vera som beskriver det mesolitiska landskapet som parkliknande, han anser det vara jämförbart med en skog präglad av skogsbeta.

En annan beskrivning har utgått från bävrarnas verksamhet i landskap med få människor. Erfarenheter från Kanada visar att bävrarnas verksamhet helt kan omforma ett landskap. När oräkneliga bävvar byggde dammar på upptill 40 hektar förvandlade de skogen till ett vattenlandskap präglat av dränkta och döende träd (Vera 2000:84ff). Området runt Markaryd som präglades av mängder av bäckar, små sjöar och dammar måste ha varit optimalt landskap ur en bävers perspektiv. Samma pollenanalyser kan alltså ge tre helt olika bilder av landskapet. Med reservation för att faunafyndet i den omedelbara närheten är få, tror jag ändå att successionen av arter tyder på att skogen till slut blev tämligen mörk. Detta motsäger dock inte teorin om ett starkt bäverpåverkat landskap. Det är möjligt att landskapet var mosaikliknande med både områden av tät skog och stora vattendränkta ytor. Kanske förklarar de många öppna vattenytorna att frekvenserna av hasselpollen är fortsatt höga i en skog som enligt pollendata blir allt tätare.

Min bild av den närmaste omgivningen runt Raä 71 är att skogen ur vårt perspektiv (som är präglad av vår livslånga erfarenhet av skogsodlingar) måste ha uppfattats som en ganska mörk och oordnad plats. Vi skulle nog förvånats av halvt nedfallna träd i olika stadier av förruttnelse. Landskapet bör också ha varit svårframkomligt. Ett landskap som karaktäriseras av en blandning av mörk skog, nedfallna träd, tät buskvegetation, våtmarker, dammar och åar skulle nog snabbt tröttat ut en nutidsmänniska. Det betyder givetvis inte att en mesolitisk människa skulle uppfatta det så, de var experter på sin miljö. Jag tror dock ändå inte att detta var en miljö för alla. Det känns långsökt med milslånga förflyttningar i denna skog som involverat småbarn och åldringar.

Omvandlingen av landskapet mot ökad beskogning medförde förändringar i faunan. Till skillnad från Björkmans arbete om vegetationsutvecklingen finns det ingen sammanställning om periodens fauna som bygger på ett regionalt källmaterial. Leif Björkman har gjort en genomgång med utgångspunkt från vegetationsutvecklingen och jämförelser med näraliggande områden som ger en sannolik bild. Redan omedelbart efter istidens slut bör ren, älg, urox, visent, björn och varg ha invandrat. När björkskogen tätnade och tall och hassel expanderade kom arter som vildsvin, bäver, räv, kronhjort och rådjur. Först att försvinna var renen följt av visenten (*europaisk bison*). Framväxten av alsumpskogar var en utveckling som sannolikt inte uppskattades av uroxarna. Den generella bilden är att miljön under senare delen av boreal tid alltmer gynnade djur som trivdes i en ädellövskog, exempelvis vildsvin, rådjur och kronhjort (Björkman 2007:89-93). Eftersom vi inte har någon detaljerad kunskap om det boreala landskapet är det svårt att i detalj beskriva hur vanliga djuren var under senboreal tid. Kanske kunde urox och visent överleva längre i det småländska inlandet än vad vi vanligen tror. Om man ska utnämna något karaktärsdjur för den senboreala ädellövskogen är det självklara valet kronhjorten.

7.3 På jakt efter en vattenvärld i skogen

När jag för många år sedan började fundera kring relationen mellan Raä 71 och det omgivande vattnet antog jag att det inte skulle vara alltför problematiskt. Stenåldersboplatser brukar ligga vid sjöar och mossar och det verkade vara ett lätt arbete att lägga ett rekonstruerat mesolitiskt GIS-skikt över kartan för att uppenbara den mesolitiska vattenvärlden. Jag kände visserligen redan då till att boplatserna längre norrut i Finnveden prydligt samlade sig runt 150 meters höjd över havet, trots att de låg mitt i skogen. Jag antog att det var ett resultat av Bolmens sjötippning som inte var utredd i detalj. Runt Markaryd verkade dock huvuddelen av boplatserna ligga där man kunde förvänta sig, nämligen runt sjöarna. Med utgångspunkt från detta förhållande verkade det rimligt att anta ett liknande förhållande mellan stenåldersboplatser och våtmarker. Detta antagande komplicerades när jag genom Per Lagerås förstod att det inte fanns något samband mellan de nutida mossmarkerna och forntidens sjöar (Wallin m fl 1997:91f). Som en ytterligare börda kom insikten att det som vi uppfattar som naturgivna sjöar och mossar i hög grad är påverkade av mänskliga ansträngningar, stora sjöar är försvunna och mossmarker har dikats ut. Dessutom har naturliga processer förändrat vattenlandskapet. Min inledande tanke att använda de kända boplatsernas belägenhet och ett GIS-skikt med mossmarker för att förstå det mesolitiska landskapet var naiv. Eftersom kopplingen mellan vatten och de mesolitiska boplatsernas belägenhet är så tydlig fanns det dock inte någon tvekan om att en rekonstruktion av vattenlandskapet var nödvändig.

7.4 Försvunna sjöar och mossar

Nutidens människor tror ofta att vi är ensamma om att kunna omvandla vår omgivning efter eget önskemål. Det saknades dock inte tid, ambitioner och förmåga att storskaligt förändra omgivningen på 1800-talet. Göta kanal är ett exempel på vad man kan uppnå med organisation, ingenjörsskap, och många starka ryggar. Samtidigt som kanalen byggdes pågick sedan länge ett ännu större projekt, nämligen sänkningarna av Sveriges sjöar och dikningen av dess våtmarker. Hur länge människor sänkt sjöar i Sverige går inte att säga men i det skriftliga källmaterialet avsätter det spår från början av 1800-talet. Målet med sänkningarna var att skapa ny åkermark. Sänkningarna genomfördes genom att man sänkte passpunkterna samt rätade och fördjupade vattendragen.

De av oss som är lite agrarhistoriskt intresserade har säkert imponerats av den gigantiska sänkningen av Hjälmarén som berikade vårt land med 20 000 hektar högproduktiv åkermark. (Waldén (ed.) 1940). Kanske lever också sänkningen av Hornborgasjön och invallningsföretagen vid Väneren och utmed Helge å i det allmänna medvetandet, åtminstone lokalt. Det sena 1800-talets alltmer frikostiga statliga stöd till dikningsföretag och torrläggningar avsatte dock inte bara storslagna spår. Det var en verksamhet som pågick på många ställen och med olika ambitionsnivåer (Myrdal & Morell 2001:195f).

Som exempel kan nämnas att Kävlingeåns cirka tusen kvadratkilometer stora avvattningsområde år 1820 till 29 % bestod av sjöar, rinnande vatten och starkt vattenhaltiga ängsmarker. I början av 1950-talet var motsvarande yta 3,4 % (Gadd 2000:312). Om man stannar i Skåne kan vi vidare konstatera att i princip alla sjöar har sänkts (Bengtsson 2000:13). Den omvandling av landskapet som människor utfört är alltså helt genomgripande. Ändå är denna omvandling ganska okänd. Lokalhistoriskt intresserade människor brukar dock alltid ha en god uppfattning om vilka sjöar som sänkts. Ironiskt nog har några av de sjöar som en gång sänkts med statsbidrag på senare år höjts med EU-anslag till gagn för fåglar och grodor.

Denna landskapspåverkan förekom inte bara i de centrala jordbruksbygderna. Skogsbygderna i det småländska inlandet var inget undantag från den stora dikningseuforin. När man besökt några sänkta eller utplånade sjöar i Smålands skogsbygder kan man inte undgå att känna sig förundrad inför vad människor kan åstadkomma. Det är också en ganska sorglig upplevelse eftersom mycket få av sjösänkningarna visat sig vara långsiktigt hållbara. Ofta har landvinningarna snabbt förlorat sin bördighet och för att vidmakthålla dräneringen har det krävts omfattande underhåll vilket sällan fungerat. Det långsiktiga arvet av ansträngningarna är ofta flacka, blockrika och sumpiga stränder beväxna med sly och klenvuxna träd. I de fall som åkermarken verkligen fungerat på lång sikt kan man observera tydliga torrlagda strandhak. Som exempel kan nämnas de mycket tydliga strandhaken vid Fornbolmens utlopp. När man står vid Reftele kyrka och ser ut över det sedan många tusen år torrlagda utloppen krävs ingen större fantasi för att se den mesolitiska vattenytan. Om man söker sänkta sjöar i arkiven finns det mycket att hitta eftersom de statliga insatserna medförde ett behov av att kontrollera att arbetena utfördes enligt plan (Brock & Rickardsson 1981:1). Dessa kontroller och domstolsbeslut är utmärkta hjälpmedel för den som vill följa sjösänkingsföretagen i detalj. Det är dock ett källmaterial med begränsningar eftersom ingrepp också utfördes utan statligt stöd.

Effekten av sjösänkningar är uppenbarligen att sjöar sänks eller försvinner. Mindre uppenbara är effekterna på vattendragen. Större vattendrag påverkas genom att de rätas, de kan alltså idag uppfattas som kortare och rakare än vad som en gång var fallet. Mindre vattendrag påverkas av en allmänt sänkt grundvattennivå vilket medför att de i de övre delarna av sina avrinningsområden helt enkelt försvinner (Bengtsson 2000:67). Även mossmarkerna har påverkats av mänskliga ingrepp i form av dikningar för odling, skogsbruk och torvtäkt. Sammanlagt har i Sverige 600 000 hektar myrmark dikats för jordbruk och 1,5 miljoner hektar för skogsbruk (Wetterberg 2008). Ur ett regionalt perspektiv kan det konstateras att impedimentens storlek i Kronobergs län minskat från 175 000 till 92 000 ha mellan 1923 och 1980. De 88 000 ha som impedimenten minskat med förklaras förmodligen huvudsakligen av mossdikningar (Christoffersson 1993). När mossmarker dräneras för skogsodling är ambitionen att öka syretillgången i den övre delen av torven. En sänkning av vattennivån med 35-55 cm, beroende på torvens egenskaper, anses vara nödvändig.

På så vis syresätts rötterna och skogsproduktionen kan öka. Minskningen av vattennivån leder till kollaps och kompression av torven. Senare i processen kan nedbrytning samt ökad trädvolym ytterligare bidra till kompaktering (von Stedingk 2009:24f). Om dräneringen är lyckosam förvandlas alltså mossen till en skogsplantage och krymper både i höjddled och över yta. Det är så de flesta mossar ser ut idag och många antar nog att det är mossarnas naturliga tillstånd. När man tittar på äldre foton blir det dock snabbt uppenbart att fram till för något halvsekel sedan var mossarna i allmänhet obeskogade och såg ut som stora platta torvsjöar.

Trots att mycket stora delar av Småland är täckta av mossar var deras utsträckning för något sekel sedan betydligt större. Före detta mossmark kan ofta anas på kartan genom de regelbundna och raka diken som dränerar den gamla mossmarken. Om man i fält missar diken så kan man på relativt nydikade mossar notera att träden verkar stå lite i luften, man ser alltså mer rötter än vad man brukar. Att så är fallet beror på att den övre delen av mossen kompakterats och lämnat trädets rötter kvar på den gamla marknivån. Dikad jordbruksmark känns också den igen på de regelbundna dräneringsdiken. De kollektiva inslaget i dikningsprojektet syns ofta genom den väldigt regelbundna fastighetsindelningen som syftat till att rättvist fördela landvinningarna.

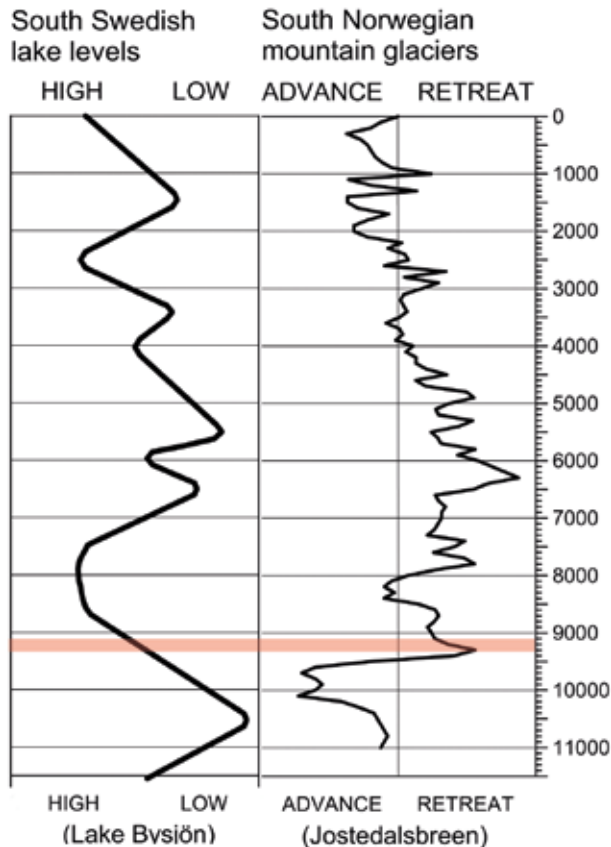
Människor har alltså påverkat våtmarker och sjöar i en förvånande hög utsträckning. Genom studier av äldre kartor och arkivalier finns det goda förutsättningar för att förstå hur dessa ingrepp påverkat enskilda platser. För den intresserade finns det också många spår i landskapet som antyder vad som hänt på platsen. Antikvariska problem uppstår dock när man försöker tolka moderna kartografiska data utan att ta hänsyn till denna typ av påverkan. Den boplatz som en gång låg vid en sjö hamnar på kartan mitt i skogen och det som på kartan ser ut att vara åker var i själva verket fram till för 70 år sedan en sjö. Förståelse av dessa processer är extremt viktigt för all arkeologisk landskapsförståelse och för all källkritisk värdering av stenåldersboplatser. Arkivstudier är en självklar utgångspunkt för förståelsen men betydelsen av fältobservationer skall inte underskattas.

7.5 Sjöars och mossars naturliga livslopp

Sjöar och mossar förändras inte bara av mänsklig påverkan. Som allt annat har de ett livslopp att följa. Med tiden kommer alla sjöar att grundas upp genom det ständiga tillflödet av organiskt och ickeorganiskt material. Tillflöden fyller sjön med sediment, andra sediment kommer via vindarna. Sjöns biologiska liv avsätter hela tiden nya organiska avlagringar på botten och från kanterna växer sjön sakta ihop (Terrell & Perfetti 1989:17). Trots känslan av beständighet är alltså varje sjö på väg att försvinna. Man skulle kunna säga att de flesta av våra småländska sjöar bara är en skugga av sitt forna jag. Nu är de igenväxande, sura och oftast näringsfattiga. Ur ett mesolitiskt landskapsperspektiv är denna process inte så bekymmersam. Man kan lätt tänka sig att våtmarker i anslutning till en sjö en gång har varit

öppet vatten. Det kräver inte heller någon större fantasi för att inse att ett kärr en gång varit öppet vatten. I verkligheten rymmer dock sjöarnas liv mer dynamik än den enkla utvecklingen från vattenyta till land. Sjöar påverkas av klimatförändringar men hur de reagerar beror på den lokala hydrologin och de regionala förutsättningarna. Södra Sverige är en av de bättre utforskade områdena och området generella paleohydrologiska utveckling är väl känd (e.g. Digerfeldt 1988,1997; Harrison & Digerfeldt 1993; Almquist-Jacobson 1995).

Figur 56 är ett exempel på förändringar av klimatet och sjöarnas vattennivåer. Det är dock viktigt att hålla i minnet att detta endast är en generell beskrivning. För den enskilda sjön är den lokala hydrologin helt avgörande för hur vattennivån kommer att förändras. Det är alltså inte givet att sjöar förändras på ett förutsägbart sätt i förhållande till klimatförändringar (Aaby 2006:169ff). En sjö med ett stabilt tillflöde långt ned i vattensystemet kommer inte att påverkas i någon högre grad av minskad fuktighet. En isolerad sjö kan under samma omständigheter helt försvinna. Att sjöars vattennivåer är föränderliga kan man för övrigt

Figur 56. Förändringar i sjöarnas nivåer och glaciärernas omfattning. Bysjön är belägen i sydvästra Skåne och beskriver väl de generella dragen för Sydsveriges del. Graferna kan också ses som paleoklimat-proxy som antyder förändringar i temperatur och fuktighet. Figuren avser inte att beskriva klimatet vid den tid när Raä 71 beboddes. Avsikten är att illustrera magnituden på de förändringar av klimat och fuktighet som skett under holocen tid. De tvåhundra åren runt den troliga dateringen av Raä 71 är skrafferat. Figuren är en bearbetning som bara tagit med variabler av generell giltighet. I originalet finns ytterligare två grafer som beskriver lokala förhållanden för Igelnsjön i Västergötland. (Hammarlund et al. 2003:363)

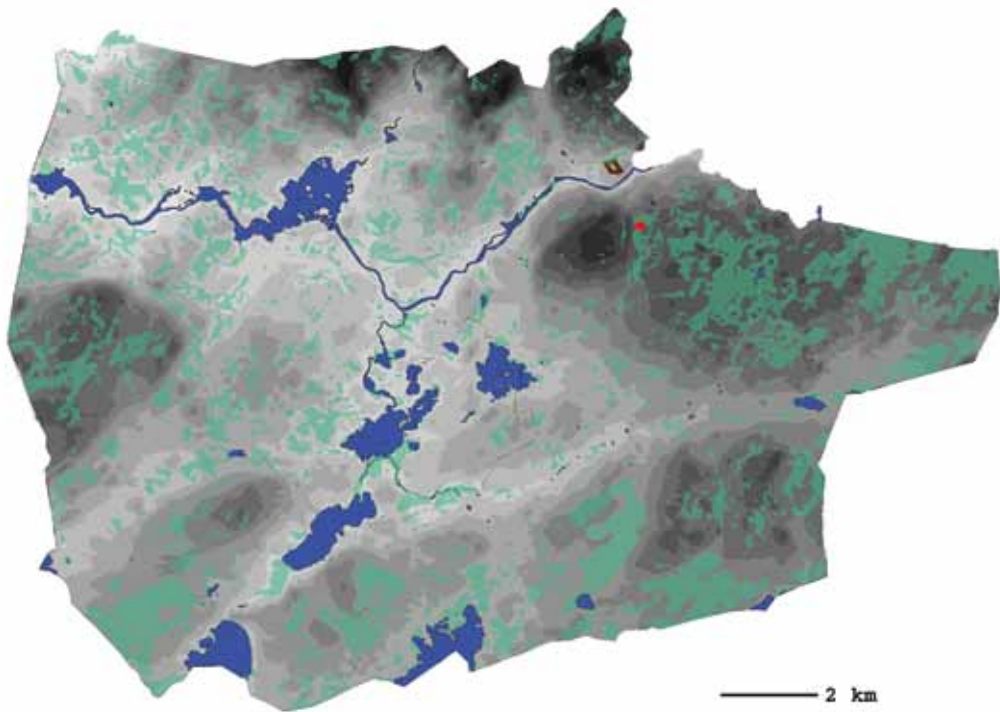
verifiera även på rent arkeologisk väg. I museimagasinen finns det många boplatssfynd som samlats på sjöbottnar under extrema torrår eller efter sjösänkningar (Lidén 1952:114).

Mossmarker är svårare att hantera än fornsjöar ur ett rekonstruktionsperspektiv. Som nämnts tidigare finns det en föreställning om att mossmarker på ett ungefärligt sätt korresponderar med forntida vattenytor. Missförståndet bygger på att sjöar ibland kan förvandlas till mossar. Detta sker genom en kontinuerlig sedimentation som sakta förvandlar sjön till ett kärr. Kärrret kan sedan genom fortsatt ackumulation utvecklas till en mosse. En mosse som bildats på detta sätt har den typiska lagerföljden: sand/morän-lera-gyttja-vasstorv-kärrtorv-mosstorv. Att sjöar kan utvecklas till mossar betyder dock inte att alla mossar en gång varit sjöar. Den andra principiella bildningsprocessen för mossmarker bygger på att klimatet förändras i fuktigare riktning vilket medför en grundvattenhöjning. Högre nederbörd och lägre temperatur ger minskad avdunstning vilket gör att växtmaterialet i den vattensjuka marken inte bryts ned. Detta är början på en torvbildning som snart blir självgenerande. En mossmark som bildats på detta sätt har följande typiska lagerföljd: sand/morän-lera-kärrtorv-mosstorv. Till det yttre går det oftast inte att se någon skillnad mellan de olika typerna (Lagerås 2004:145). Skillnaden ligger väl dold i botten av mossarna vilket kräver att man borrar sig ned och kontrollerar lagerföljden. På den skånska sidan var det klokt nog just vad UV-Syd gjorde innan de började utredningsgräva inför motorvägsbygget. Borrningarna visade att torvmarkerna i området med få undantag bildats genom försumpning. De tidigaste försumpningslagrena daterades till 7 000-6 000 Cal. BP vilket antyder att mossarna började bildas under den allra senaste delen av mesolitikum (Wallin et al. 1997:92f). Sannolikt gäller samma förhållande även i Markaryd några mil åt nordväst. En indikation på att de flesta mossar uppkommit genom försumpning är mossmarkernas placering. De ligger inte i de låglänta områden där man skulle förvänta sig att de forntida sjöarna var belägna. Istället ligger mossarna ofta i höjdlägen (se fig. 57).

När mossmarkerna började utvecklas hade de fåtaliga fynden som vi diskuterar här redan legat på en holme i tusentals år och perioder med torka och fuktighet hade avlöst varandra många gånger. För att få den eleganta lagerföljden som karaktäriserar en igenväxande sjö krävs en konstant fuktighet. Om gyttjan kommer upp på land börjar den att brytas ned och snart finns det ingen gyttja längre. Även om det förefaller högst sannolikt att Raä 71 en gång relaterat till en vattenyta finns det ingen gyttja på platsen som är samtida med fynden (se kapitel 3.5). Man kan alltså inte utgå från att frånvaro av gyttja i anslutning till en boplatz betyder frånvaron av en forntida vattenspegel. För den som intresserar sig för landskapsrekonstruktioner är mossarna problematiska ur fler perspektiv än de som rör själva bildningsprocessen. Mossarnas liv är präglad av dynamik, de föds och växer i varierande takt. Att mossarna tillväxer i höjdded har varit känt länge (e.g. Osvald 1923; Granlund 1932). Mossarnas laterala tillväxt har varit mer omdebatterad och en sådan auktoritet som von Post förnekade att det fanns en pågående lateral tillväxt. Robert Tolf beskrev dock redan 1894 hur Komosse bredde ut sig.

"men aldrig har jag skådat någon, som haft en, så att säga, sådan skurkfysionomi som denne. Utan nämnvärd trädväxtlighet, med den vidsträckt gråbruna ytan ymnigt fläckad af svarta dybålor eller rännor samt talrika vattensamlingar, i hvilka en blygrå himmel speglade sig, utan tecken till högre djurlif, låg den såsom en gigantisk, vidrig polyp, utsträckande sina ohyggliga armar och inkräktande på alla sidor. Långt borta i fjerran sammansmälte den gråa himlen och gråa mossen, och huru långt man än gick på densamma, tycktes horisontlinien allt jemnt skrida tillbaka lika stel och obruten /.../ Eburu Komosse på grund af sin stora höjd öfver havet icke lär verka frostförande och dymedelst ej derigenom medför fara för kringliggande nejdens åkerbruk, gör den dock genom sitt alltjemt fortgående försumpande af den närmaste ängs- och skogsmarken en oberäknelig skada. Den är för bygden ett öppet, ständigt kring sig frätande kräftsår. Den enskilda företagsambeten står rådlös och vanmäktig gent emot detta onda..." (Franzén 2002:5f)

Per Lagerås har i samband med E4-projektet på den skånska sidan försökt att närmare beskriva denna process i nordvästra Skånes inland. Baserat på dateringar och stratigrafier har han utfört översiktliga beräkningar av torvmarkernas expansion. Resultaten visar att torvmarkernas utbredning nästan fördubblats under de senaste tusen åren för att nu täcka

Figur 57. Mossmarkarnas (gröna polygoner) relation till höjderna i Markaryds socken. Raä 71 rödmarkerad. Det är uppenbarligen så att många mossar ligger bögt i terrängen vilket antyder att de skapats genom försumpning. De nutida mossarna var alltså inte alltid forntida sjöar. Kartan bygger på lantmäteriets höjddatabas och den ekonomiska kartan.

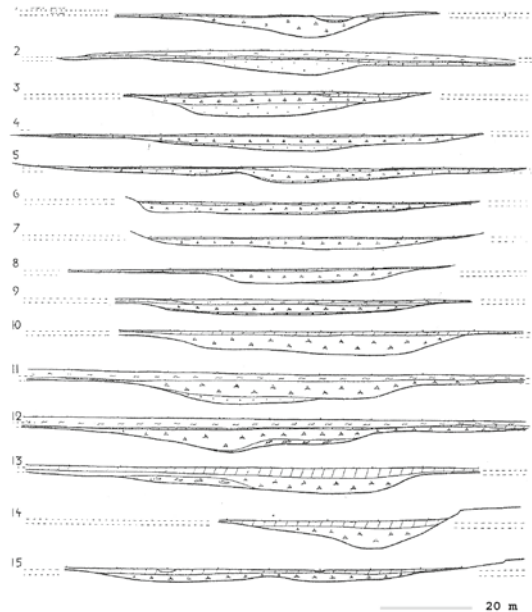
nästan en fjärdedel av landskapet. Runt år noll täckte torvmarkerna cirka 7 % av markytan. Under mesolitisk tid var inslaget av torvmarker obefintligt (Lagerås 2004:148). Torvmarkerna har alltså bildats relativt sent och expanderat mycket starkt under det sista årtusendet. Tolfs beskrivning ovan rimmar illa med dagens medvetenhet om mossmarkernas naturvärde men hans iakttagelser var alltså i princip riktiga. Mossmarker skall förstås som en dynamisk enhet med en betydande plasticitet. Mossmarker kan röra sig uppför sluttningar och helt fylla upp bassänger. Mossar kan också gå ihop och helt släta ut en småkuperad terräng (Charman 2002:11). När vi ser mossmarker på en karta ser vi alltså det nuvarande resultatet av mossmarkernas mångtusenåriga utveckling. Under mossmarkernas platta eller något välvda yta finns en annan ursprunglig och betydligt mer varierad topografi. Om ytterligare tusen år kommer kanske 40 % av Markaryds kommun att utgöras av mossar, och hela landskapet kommer att ge ett ännu plattare intryck. Det finns inget generellt korrelerat som på ett snabbt och smidigt sätt låter oss se vad som döljs under de vidsträckta mossmarkerna. En tänkbar möjlighet vore att använda satellitradar (*Synthetic-aperture radar*). Ett mer lågteknologiskt alternativ är att borra i mossarna för att avslöja botten-topografin. Som påpekats innan kan man också använda ett armeringsjärn om det bara är djupet man är intresserad av. UV-Syd utförde systematiska borrhningar inom ramen för E4-projektet, bland annat med syftet att försöka förstå den ursprungliga topografin. Dessa ansträngningar var sannolikt en del av förklaringen till varför det påträffades betydligt fler stenålderslämningar på den skånska sidan än på den småländska. Egentligen är det märkligt att UV-Syd varit så ensamma om att i modern tid uppmärksamma torvmarksproblematiken i ett exploateringsarkeologiskt perspektiv. Redan 1937 diskuterade Knut Kjellmark utförligt klimatförändringar och mossmarkernas tillväxt ur ett arkeologiskt perspektiv:

"Först är då att märka, att alla fynd av stenåldersföremål i Djurle myr — och de äro, som nedanstående lista visar, ej så få — enligt finnarnas av fynden under de sista par årtiondena utsago äro gjorda i eller på det under torvlagret liggande odlingsbara lagret. Ortsbefolkningen kallar nämnda lager »svartjordslagret» eller »matjordslagret», och detta uppges vara det lager, som etter myrens utdikning och uttorkning samt efter bortförande av det multnade, hopsjunkna torvlagret med de stubbar, stammar, grenar o. s. v. detta innehållit blivit tillgängligt för plogen. Av denna redogörelse torde framgå, att trakten här omkring Djurle myr under stenåldern och bronsåldern varit rikt befolkad, och att de uttorkade sjöbottnarna här sannolikt haft betydelse för befolkningen såsom betesmark eller för åkerbruk. /.../ Av detta br G:s uttalande tyckes framgå, att han tänker sig, att under en torr klimatperiod, som han sammanställer med stenåldern, den flacka uttorkade sjöbottnen å Djurle myr varit bebyggd och rent av uppodlad. Ty med bebyggelse förstår en jordbrukare också odling av marken. När han och de andra, som hava nyodlingar ute på myrområdet, kalla lagret under torven för »matjordslagret» eller »svartjordslagret», så ligger nog däri, att de anse, att detta lager varit uppodlat och använt till åker i forntiden." (Kjellmark 1937:93)

Ett annat exempel på ett tidigt arkeologiskt intresse för dessa processer kan hämtas från Uno Sundelins ambitiösa artikel om sjönötens spridning. När Uno Sundelin på 1910-talet sökte Fornbolmens utlopp utgick han från beräkningar av den olikformiga landhöjningen

som han korrelerat med nivelleringar av strandvallar. Enligt hans iakttagelser borde utloppet ligga någonstans i Refteletrakten. När han ville verifiera detta förhållande konfronterades han av ett typiskt småländskt problem. Hela området var täckt av mossmarker. Med stor elegans kunde han dock genom borrhningar i mossarna påvisa Fornbolmens utlopp (se fig. 58). Med en förståelse av mossmarkernas dynamik, en bra frågeställning och en ovanlig begåvning klarar man sig alltså utan GIS och satelliter.

För de av oss som är mindre begåvade än Sundelin återstår bara att utgå från den lokala topografin, den egna fantasin och ett källkritiskt resonemang. Som framgått ovan döljer inte de omfattande mossmarkerna runt Markaryd stora fornsjöar. Mer sannolikt är att det under dessa mossar under tidigmesolitisk tid fanns många mindre sjöar och våtmarker. Kanske fanns det också större öppna vattenytor i mer nedsänkta lägen. Om man vill rekonstruera en bit av den mesolitiska världen med utgångspunkt från sjöar och mossar måste man använda sig av flera metoder och perspektiv. För att börja skissa på en tänkbar mesolitisk värld är en höjddatabas en bra utgångspunkt. Till denna grund kan man sedan lägga fynd och iakttagelser av olika art. Mitt lilla rekonstruktionsförsök, som kan tjäna som utgångspunkt för vidare funderingar utgår från två mesolitiska och ett neolitiskt spån som påträffades vid undersökningen av den medeltida gårdslämningen Raä 75 (Markaryd sn) (Åstrand 2007:137). Sannolikheten att hitta spår från både mesolitikum och neolitikum i en skogsbacke utanför Markaryd är mycket liten. I detta fall ökades dock oddsen betydligt genom att det vid förundersökningen fanns två deltagare (Michel Guinard och Marcus Ericsson) som var verkligt angelägna att hitta stenåldersfynd och därför stannade kvar på platsen efter arbetsdagens slut och rensade schakten tills höstmörkret sänkte sig över utgrävningen. De fåtaliga fynden hade alltså en märklig förhistoria och skulle sannolikt inte ha hittats av någon annan kombination av arkeologer. Fynden påträffades på en sandig yta i omedelbar närhet till en våtmark. I den efterföljande slutundersökningen gjordes ambitiösa försök att

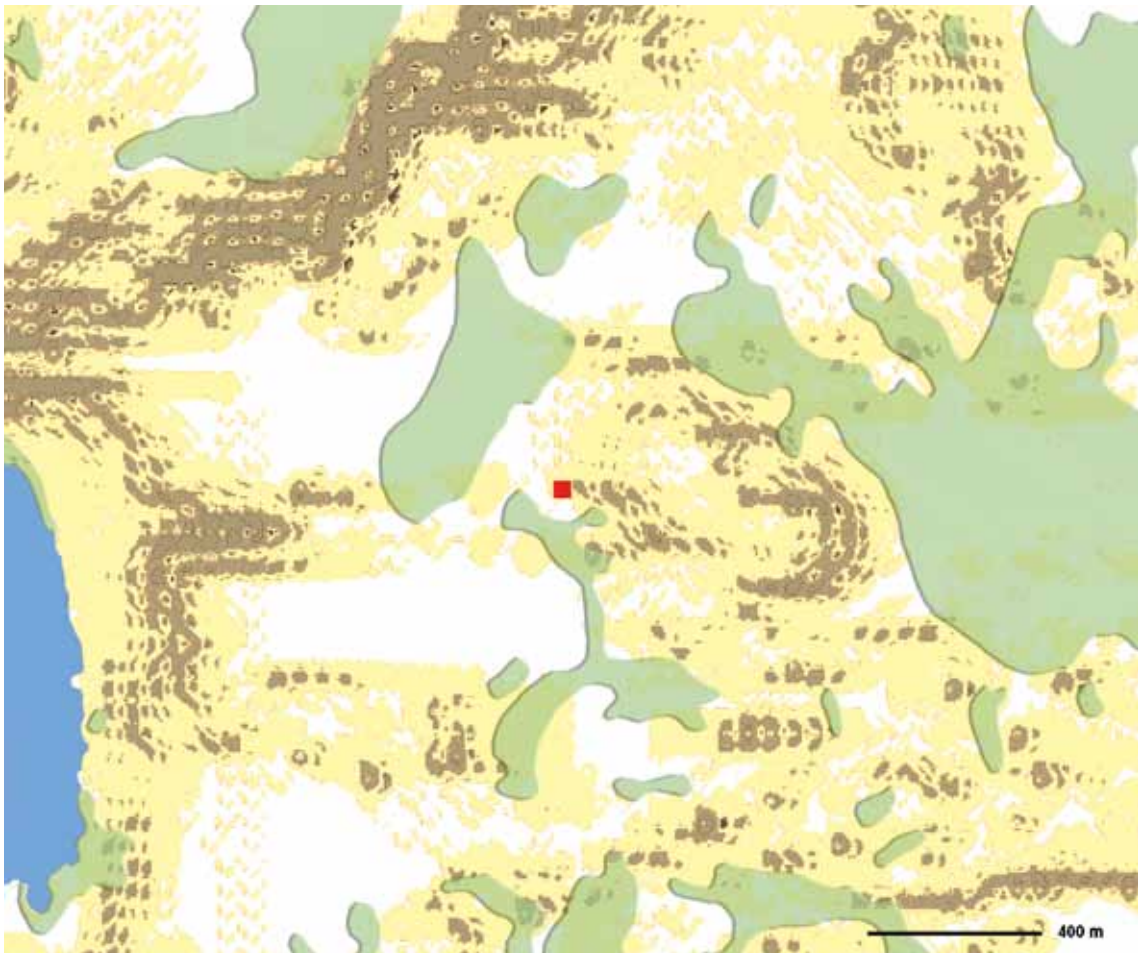

Figur 58. Uno Sundelin hade på 1910-talet räknat ut att Fornbolmens avlopp måste ha legat i närheten av Reftele. Problemet var att den forntida topografin var helt dold av de mäktiga mossmarkerna. Eftersom satelliter inte var ett alternativ cyklade han till Reftele och borrade många hål i mossmarkerna. Sundelin hade som vanligt rätt i sitt antagande och på bilden kan man se de utmejslade erosionsrännorna från Fornbolmens utlopp (Sundelin 1921:150).

förstå vad de sparsamma flintfynden egentligen representerade. Som i all arkeologi måste dock insatserna prioriteras och i detta fall stod valet mellan en intakt övergiven medeltida gård med lämningar av järnframställning och några spridda flintor. På goda grunder vann den medeltida gården och vad det gäller flintorna får vi nöja oss med att se dem som tidsmässiga indikatorer, platsen har besökts åtminstone en gång under mesolitikum och en gång under neolitikum.

Under åren som gått har jag ibland funderat kring platsen och hur den skall tolkas. I slutrapporteringen ansågs det att platsen inte varit strandbunden eftersom det inte fanns någon gytta i våtmarken utanför bopplatsen (Åstrand 2007:140). Som framgått ovan kan man inte likställa frånvaro av gytta med frånvaro av vatten. På denna plats var det dessutom så att torvlagrena inte var äldre än cirka 2 650 Cal. BP. Om vi antar att fynden var från den äldre delen av mesolitikum skulle de tunna gytjelagrena från en eventuell kortvarig sjö haft 7 500 år av varierande klimat på sig att försvinna innan torvtillväxten började. Som framgått av diskussionen kring gytta i anslutning till Raä 71 får man anse det som osannolikt att gytta i denna grunda försänkning skulle finnas kvar till nutid.

Förutom den osannolika kombinationen av stenåldersfynd väckte det tunna sandiga lagret som återfanns mellan odlingslagret och den underliggande moränen min nyfikenhet. Redan vid förundersökningen kunde man tydligt se att sanden ändrade karaktär efterhand som man närmade sig våtmarken. På ett märkligt sätt kändes det som att man stod på en strand mitt i en uppväxande granskog. En av vattnets många egenskaper är att den fraktionerar och flyttar material. På botten hamnar sediment och vissa stränder utsätts för erosion medan andra stränder mottar det eroderade materialet. Det är denna process som skapar sandstränder i olika skala. (Currey & Sack 2009:496; Cohen 2003:190). Att denna process även verkat i Markaryd kunde jag konstatera när jag besökte kända stenåldersboplatser. De låg i allmänhet på en liten sandstrand och stränderna runt omkring karaktäriserades av sten i olika storlekar. Vattnet hade alltså sorterat de olika fraktionerna och lagt dem på olika ställen. Det är förstås fullt möjligt att sanden hamnat vid Raä 75 vid en tidigare tidpunkt. Men förhållandet är ändå ett bra exempel på de många problemen man stöter på vid en mer detaljerad analys. För att försöka se sambandet mellan mossarna och topografin har jag gjort en illustration som utgår från lantmäteriets höjddatabas. Eftersom databasen endast har mätpunkter var 50 meter blir kvaliteten inte optimal. Dessutom är inte *Arc View* ett speciellt bra program för att presentera resultatet, men efter mycket photoshoppande kan resultatet ses i figur 59. En första iakttagelse är mossmarkernas tydliga plasticitet. Det finns en tendens till att de fyller ut lägre liggande områden men de klättrar också upp och ned för sluttningarna. Stora flacka ytor är inte alls täckta av mossmarker. Relationen mellan bopplatsen och de omgivande mossmarkerna såsom den framträder på en vanlig karta är inte analytiskt meningsfull. Den verkliga topografin ser däremot intressant ut. Området väster om bopplatsen ger intryck av att vara en flack eller nedsänkt yta som begränsas av stigande terräng. Det är en yta som under en fuktig period skulle kunna ha varit en sjö.

Figur 59. Illustration av förhållandet mellan boplatsen Raä 75, markens lutning och de omgivande mossmarkerna (gröna polygoner). Mossmarkernas plasticitet framgår tydligt och man ser att de ibland klättrar på höjderna. Man kan också notera att alla flacka ytor inte är täckta av mossmarker. Kartan bygger på Lantmäteriets höjddatabas och den ekonomiska kartan.

Det skulle i så fall sannolikt varit en sjö som varit periodisk och kortvarig. Öster om den lilla förhöjningen med boplatsen återfinns en kombination av topografi och mossmark som väl exemplifierar problemet med mossarnas laterala tillväxt. Frågan är om man ser en fördjupning i terrängen som är uppfyllt av en mosse eller om vi ser en plan yta skapad av mossens tillväxt. Att bedöma det utan att schakta med en grävmaskin i mossen är omöjligt. Som tur är har det skett varvid det kunde konstateras att det fanns tydliga gyttjelager i den västliga delen av mossen (Persson 2001:6). Eftersom mossen täcker såväl sluttningar som plana ytor motsvarar dock inte mossen i sin helhet en forntida sjö.

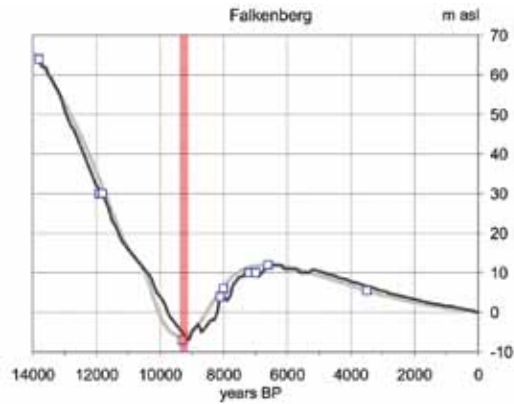
Min tolkning är alltså att de fåtaliga flintorna på Raä 75 en gång tappades eller slängdes i ett landskap som var betydligt mer präglad av öppet vatten. Resonemanget bygger på en kombination av iakttagelser av olika art. Hur man skall bedöma sannolikheten av dessa olika iakttagelser är inte självklart. Själv tror jag att fyndomständigheterna och topografin är viktiga ledtrådar. I detta fall är mossmarkernas utbredning och dokumenterade historia mer osäkra hjälpmedel för att tolka platsens forntida sammanhang. Den generella lärdomen av detta exempel är att förståelsen av det småländska landskapet ofta kräver en lokalspecifik analys.

7.6 När hela världen kantrar – glacial isostatisk landhöjning i praktiken

En ytterligare process som omformat landskapet är den glacial-isostatiska landhöjningen och de eustatiska vattennivåförändringarna. Kombinationen har dränkt enorma landmassor och fått stora sjöar att kantra. Till förändringen av temperatur, flora och fauna som vi diskuterat tidigare kan vi därför också lägga en relativt snabb förändring av kusters och insjöars grundläggande geografi.

Grunden till dessa förändringar var de stora mängder vatten som i slutet av istiden var bundna i inlandsisarna. Enkelt uttryckt tryckte dessa isar ned den skandinaviska halvön. När isarna försvann fjädrade jorden upp igen. Ju närmare iskanten desto tydligare var denna återfjädring eftersom processen var kraftigast omedelbart efter att isen nyligen lämnat ett område (Morén & Påsse 2001:8). Därför är landhöjningen fortfarande möjlig att uppleva under en livstid i norra Sverige. Eftersom stora mängder vatten bands i de stora inlandsisarna steg vattennivåerna i oceanerna när temperaturen hastigt ökade efter istidens slut. Samtidigt som havsytorna steg över hela världen fjädrade berggrunden upp i de områden som tidigare varit istäckta. Trots den globalt stigande vattenytan fanns det alltså områden där nytt land steg upp ur havet. Exempelvis var stora delar av det som nu är Nordsjöns och Kattegatts botten land under de första årtusendena efter istidens slut (se fig. 60 och 61).

Doggers bankar som förekommer i sjörapporten var då en del av en sammanhängande landmassa och beboddes av mesolitiska människor. Från denna plats som brukar kallas Doggerland har yrkesfisket med viss regelbundenhet återvänt med märkliga bifångster i form av stubbar och torv. Exempelvis återvände trålaren Colinda 1931 med en stor klump torv som visade sig innehålla en perfekt bevarad hullingspets av horn från sen-glacial tid. Där trålaren drog fram jagade man alltså en gång renar. Vid den tid som vi här utgår från började dock dessa rika jakt- och fångstplatser förändras. De första tecknen på förändring var att marken började bli allt sumpigare och att träden började dö av det stigande grundvattnet. Ek och lind var de första att dö långt innan man kunde märka den stigande havsnivån (Mithen 2006:150f). Eftersom landhöjningen avtagit men vattennivåerna i oceanerna fortfarande steg var Doggerland oåterkalleligen på väg att slukas av havet. Denna process måste ha varit tydlig eftersom kusten för varje generation flyttades flera kilometer (Verhart

Figur 60. Strandlinjeförskjutningen vid Falkenberg beräknad på två sätt. Oavsett metod kan vi se att runt tidpunkten för bosättningen vid Raä 71 (rödmarkerad) övergick regressionen till en transgression som kom att vara i ca 3 000 år och till slut ledde till att vattnet stod 10 meter över den nuvarande nivån i Falkenberg (Påsse 2001:23).

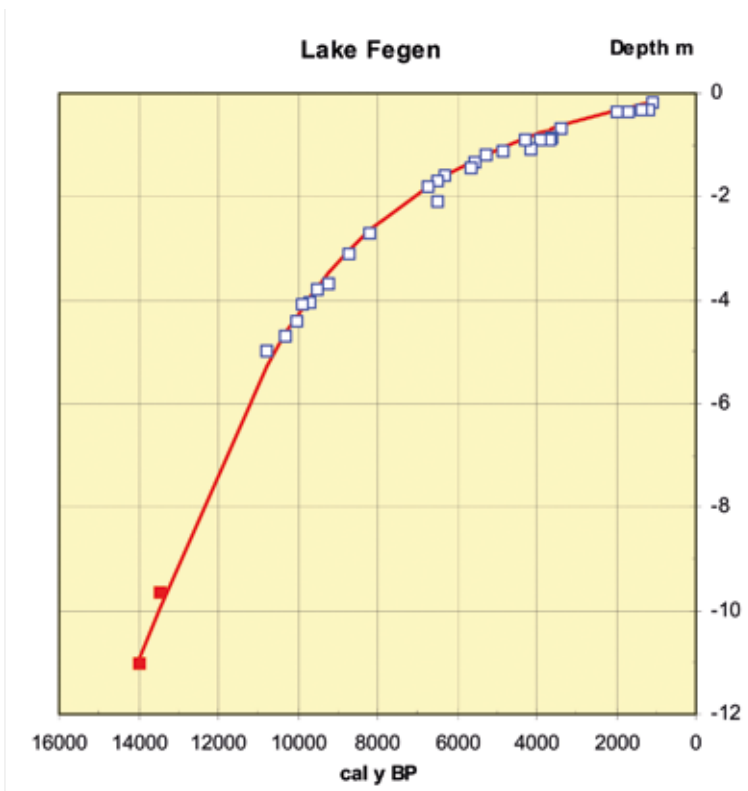
Figur 61. En solig försommardag för cirka 9 500 år sedan, men dimmolnen bänger ännu kvar över västra Doggerland. Bilden är inte en exakt återgivning av hur världen såg ut för 9 300 år sedan men ändå mer rättvisande än dagens karta. Raä 71 utmärkt med röd prick. (Inspiration: Weninger et al. 2008:15 & Karsten 2004:73). (Foto: NASA Denmark A2004153 1145 bearbetad av Carl Persson.)

1995:291). En annan effekt av istidens slut var att väldiga mängder sediment samlades på kontinentalsockeln mellan Norge och Island (Evans et al. 2002:144). För cirka 8 100 år sedan kollapsade cirka 290 km av kontinentalsockeln och 3 500 km³ sediment gled ner mot oceanens botten, händelsen benämns *the Storegga Slide*. Följden av denna händelse var en enorm tsunami som drabbade hela Nordsjöområdet. Om Doggerland fortfarande existerade vid denna tid fick den smygande förändringen av landskapet ett katastrofalt slut (Weninger et al. 2008:2).

Även om dessa processer rör havet saknar de inte betydelse för tolkningen av Raä 71. Av den tekniskt inriktade flintanalysen framgick det att råmaterialet kom från kusten. Detta förhållande kommer nedan att diskuteras ur olika perspektiv. Tillsvidare får vi dock nöja oss med att konstatera att världen såg mycket annorlunda ut under perioden i fråga. Figur 61 är ett försök att sätta Raä 71 i relation till det omgivande landskapet i en större skala. Tyvärr är det inte möjligt att ge en säker och fullständigt korrekt bild av det omgivande landskapet för ca 9 000 år sedan. Oavsett sin bristfällighet är i alla fall skissen mer rättvisande än kartan som den ser ut idag.

Av mer närliggande intresse är en annan konsekvens av den glacial-isostatiska landhöjningen. Den återfjädrande jordskorpan flyttar inte bara strandlinjer vid havet, den stjälp också sjöar i inlandet. Orsaken till detta är att berggrunden höjer sig snabbare i norr än i söder (Påsse 1996:1). Denna höjning är i allmänhet inget som förändrar landskapet, men när det gäller långsmala sjöar med nord-sydlig utsträckning kan konsekvenserna bli betydande. Mycket förenklat kan processen jämföras med en ugnform med lite vatten i. Om man bara obetydligt höjer den ena änden hamnar allt vatten i den andra ändan. Samma sak kan i princip hända med en insjö, man säger då att den *tippat* och processen brukar benämnas *sjötippningsprocess (lake-tilting)*. Att sjöar kan tippa har varit känt sedan länge och är oomtvistat (e.g. De Geer 1893; Sandegren 1916; Sundelin 1920a och Norman 1964). Alla sjöar tippas dock inte, en rund sjö eller en med öst-västlig utsträckning påverkas i liten grad. En långsträckt sjö med utlopp i söder kommer att påverkas såtillvida att strandlinjerna i den norra delen förskjuts söderut, den södra delen kommer dock inte att översvämmas eftersom pasströsklen är densamma. Störst effekt får processen om man har en tämligen lång och grund sjö med ett utlopp åt väster eller öster. Då kommer hela sjön att förändras genom att de norra delarna successivt torrläggs samtidigt som de södra delarna samtidigt översvämmas. Eftersom processen orsakades av landhöjningen var tippningen snabbast under tiden närmast efter att isen lämnat ett område. Följaktligen var tidigmesolitikum en tid där många sjötippningsprocesser pågick (se fig. 62).

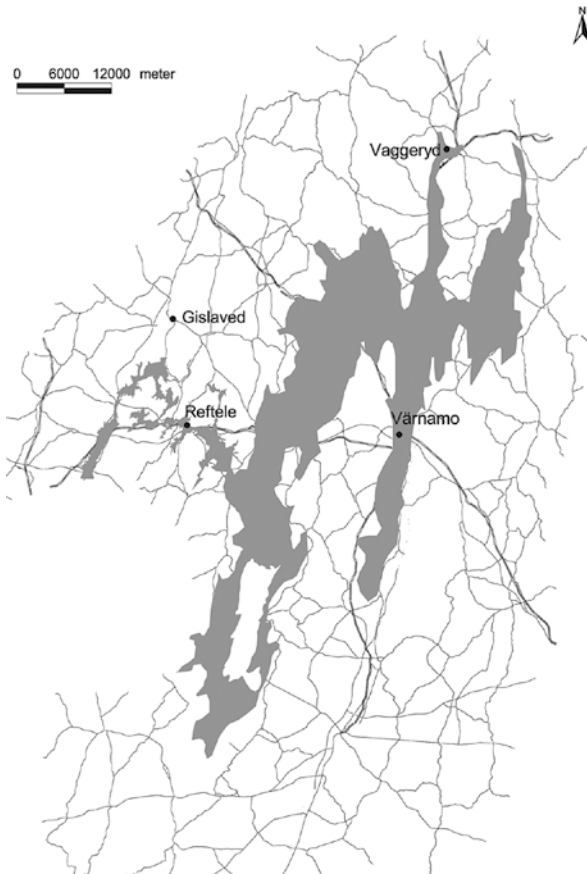
Bolmen som är en sjö belägen cirka 30 kilometer norr om Raä 71 är just en sådan långsträckt sjö som en gång i tiden hade ett utlopp åt väster. Uno Sundelin, vars verksamhet beskrivits ovan, publicerade 1920 en artikel som heter "*Om stenåldersfolkets och sjönötens invandring till småländska höglandet*". Genom en kombination av arkeologiska

Figur 62. Ett exempel på hur sjö-tippningsprocessen verkar över tid hämtat från sjön Fegen belägen cirka 80 kilometer NNV om Raä 71. De vita fyrkanterna är ^{14}C -daterade strandlinjer och de röda är gradienterna för strandlinjer formade av Göteborgs- och Bergbems moränerna. Under tidigmesolitisk tid är landhöjningen kraftig för att sedan avta och under det senaste årtusendet har sjön inte tippat. Den som söker efter en lika gammal boplats som Raä 71 i södra delen av Fegen bör leta på nära 4 meters djup. Det organiska material som sällan återfinns på mesolitiska boplatser ligger kanske på botten av Fegen och väntar på sin upptäckare (Påsse 2001:9).

iakttagelser och kvartärgeologiska insatser lyckas han tydligt belägga att Bolmen tippat och att dess forntida utlopp var vid Reftele (se fig. 58) (Sundelin 1920a:152ff). Kvartärgeologen Erik Nilsson skrev i slutet av 1960-talet en avhandling som bland annat behandlade Fornbolmens historia. Där påvisade han att sjön under tidigmesolitisk tid sträckte sig från nuvarande Bolmen i söder till Vaggeryd i norr och från Reftele i väster till sjön Vidöstern i öster (se fig. 63) (Nilsson 1968).

Även om principerna är klarlagda återstår många oklarheter. En märklig omständighet är den talrika förekomsten av stenåldersboplatser söder och öster om Bolmen som ligger på 150 meters höjd över havet vilket är samma höjd som Fornbolmens pasströskel vid Reftele. Boplatserna är alla belägna i skogsmark långt från närmaste vatten vilket gör att misstanken väcks att de en gång relaterat till samma vattenyta. Denna tanke är dock inte helt förenlig med vår nuvarande uppfattning av Fornbolmens utveckling. För att förklara denna märkliga anhopning av boplatser borde det finnas en forntida pasströskel söder om Skeen vid Bolmens södra sida där sjön nu avvattnas (Jönsson & Persson 2003:25). Detta intressanta problem ämnar jag återvända till i ett annat sammanhang. För tillfället får vi nöja oss med att konstatera att det finns oklarheter kring det mesolitiska landskapet några mil norr om Raä 71. Man kan dock konstatera att Lagan inte existerade i sin nuvarande form

Figur 63. En tolkning av Fornbolmens utbredning under mesolitisk tid. Som framgått av diskussionen förklarar inte denna tolkning de många boplatserna söder om denna hypotetiska sjö som är belägna på samma höjd som pass-trösklen i Reftele. (Nilsson 1968:60 & Gustafsson 2007:8).

under den tid som diskuteras här. Sannolikt fanns det en proto-Lagan men inte någon å som liknar dagens Lagan som avvattnar stora delar av Småland. Dessa stora vattenmängder mötte istället havet via den då väsentligt större Nissan. När denna förändring skedde är inte klarlagt med moderna metoder. I väntan på detta klarläggande kan man dock vända sig till Sundelin som ansåg att utloppet vid Reftele slutade att fungera i en framskriden del av den postglaciala varmetiden, yngre än Littorinasänkningens maximum (Sundelin 1920a:152). Denna åsikt byggde han på det arkeologiska boplatsmaterialet i närheten samt på pollenanalyser av gytta vid utloppet. I de lager som avsatts närmast före igenväxningen påträffades för trakten mycket höga halter ekpollen. I vissa borrhärdar utgjorde ekens andel av trädpollensumman ända upp till 20 %. På Sundelins tid var den absoluta kronologin oklar och radiometriska dateringar låg ännu många decennier i framtiden. Hans datering kan därför synas vara lite svävande. När Sundelin skrev sin artikel var både kunskaperna om paleoekologi och strandlinjeförskjutningar i sin linda. Enligt vår moderna uppfattning börjar Littorinahavets tidiga regression ca 6 000 Cal. BP, det vill säga i övergången mellan

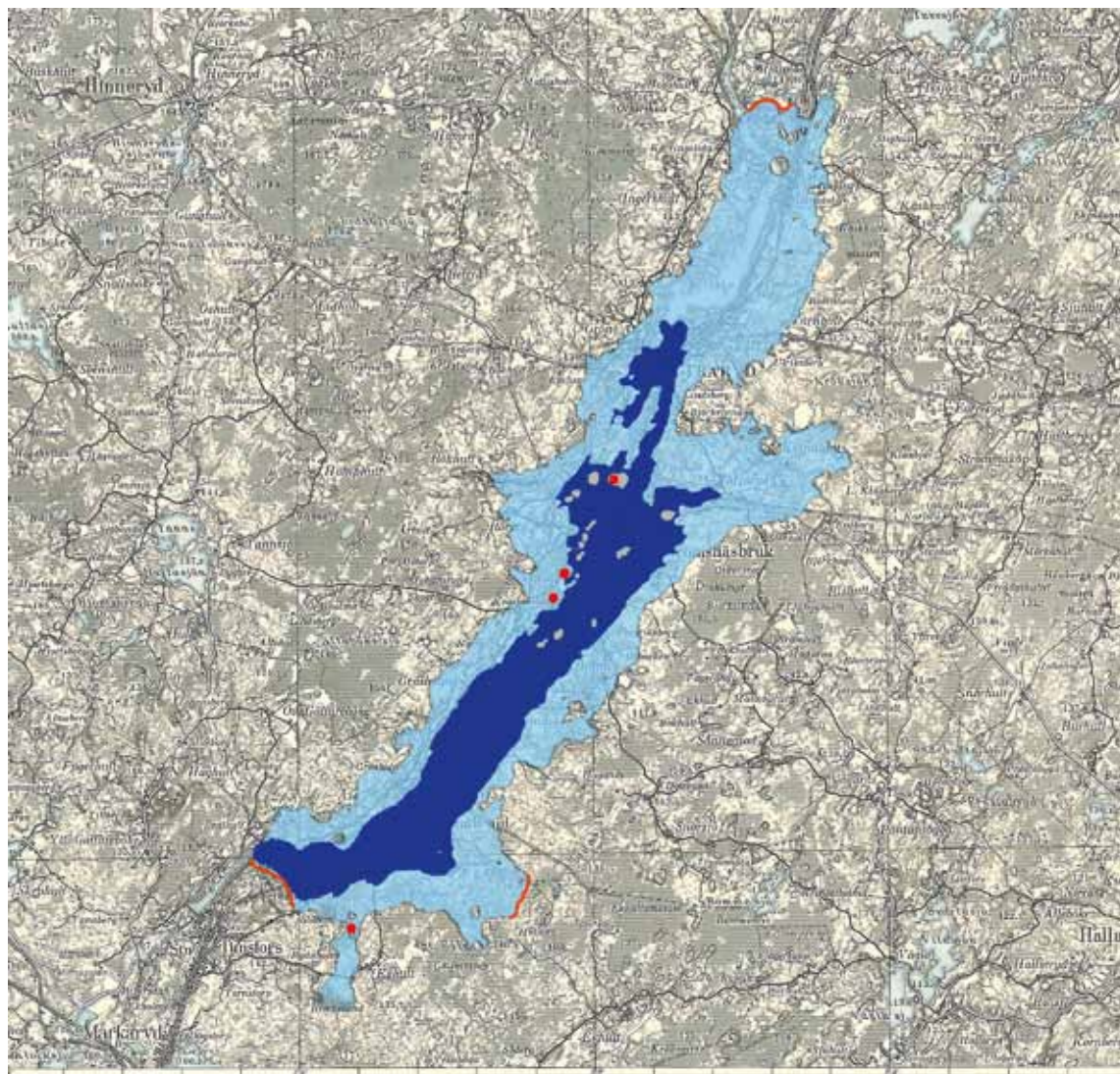
mesolitisk och neolitisk tid (Björk et al. 2002:10). Min tolkning av Sundelins ursprungliga pollendatering är att utloppet upphörde tidigast i övergången mellan mesolitisk och neolitisk tid, sannolikt något tusental år senare under mellan-neolitisk tid. Lagan skapades alltså minst tre tusen år efter att de fåtaliga flintorna lämnades på Raä 71.

7.7 Människor på en liten ö

När jag ovan diskuterat vattennivåerna och dess förändringar har det huvudsakligen varit ur ett formationsprocessperspektiv. I förbigående har det nämnts att boplatsen var belägen på en ö men jag har ännu inte definierat i vilken sjö som ön befann sig. Min utgångspunkt var från början att mossmarken approximerade en forntida sjös utbredning. När jag började leka med lantmåteriets höjddatabas över Markaryds kommun blev jag därför förvånad när det visade sig att den vattennivå som jag var säker på existerat vid boplatsen dränkte hela Halland och Skåne. Eftersom min uppskattade vattennivå stöddes av såväl fyndspridningen som eroderade strandhak och förekomsten av gytta fanns det all anledning att söka förklaringar som kunde kombinera dessa iakttagelser på ett sannolikt sätt.

Ett förhållande som förtjänade lite tankemöda var vad som egentligen fann i Lagans dalgång innan Lagan existerade. Om det en gång funnits en sjö där skulle det kunna förklara vattennivån. För att testa denna hypotes har jag i min rekonstruerade värld valt att sätta en propp i Lagans dalgång. Som framgår av figur 64 skulle den trånga passagen norr om Timsfors kunna vara en lämplig plats för denna hypotetiska propp. Var det verkliga stoppet funnits vet vi inte men det bör ha varit i närheten av den platsen. Figuren visar vad som händer om man höjer vattennivån till cirka 140 meter över havet. Eftersom mossmarkerna är tjocka och höjddatabasen gles skall bilden tolkas med vissa reservationer. Var själva utloppet legat går inte att säga med säkerhet. När man höjer vattennivån i simuleringen rinner det samtidigt över både vid Raä 71 och vid det rödmarkerade området några kilometer åt öster. Även om vi inte kan veta säkert var det troligtvis så att Raä 71 inte var en boplats på en ö i en liten sjö utan en boplats mitt i utloppet från en stor sjö (se fig. 65). Eftersom den östra sidan av ön är flack och torvig är det lite svårt att bedöma om det har varit en ö. Kanske var det en halvö vars östra delar var sumpiga och ofta översvämmades. Denna hypotetiska sjö passar också på ett annat sätt in i den diskussionen kring de varierande vattennivåerna. Jag kommer senare mer i detalj att diskutera de forntida vattensystemen, men vi kan redan här konstatera att sjön legat högt upp i vattensystemet och haft ett begränsat upprinningsområde. Sjön måste alltså ha varit känslig för klimatförändringar som påverkat vattennivåerna. Av GIS-analysen kan man dra slutsatsen att vattennivåerna inte kan ha varit mycket över 140 meter över havet eftersom det är pasströsklarnas höjd. Hur låg vattennivån varit är svårare att besvara. Om vi utgår från uppskattningen i figur 56 kan vi se att mer än hälften av den mesolitiska tidsperioden varit torrare än vad som var fallet när den lilla ön var bebodd.

Att belägga de lokala hydrologiska variationerna på rent naturvetenskapliga grunder ligger utanför detta projekt. Att titta på de arkeologiska beläggen för förändrade vattennivåer genom de närliggande mesolitiska boplatsernas läge är däremot enkelt eftersom de bara finns tre boplatser i området. Den nordligaste röda prickken på figur 64 är en lite märklig mesolitisk boplats (Raä 138, Traryd sn) som förundersökts två gånger, och där det finns

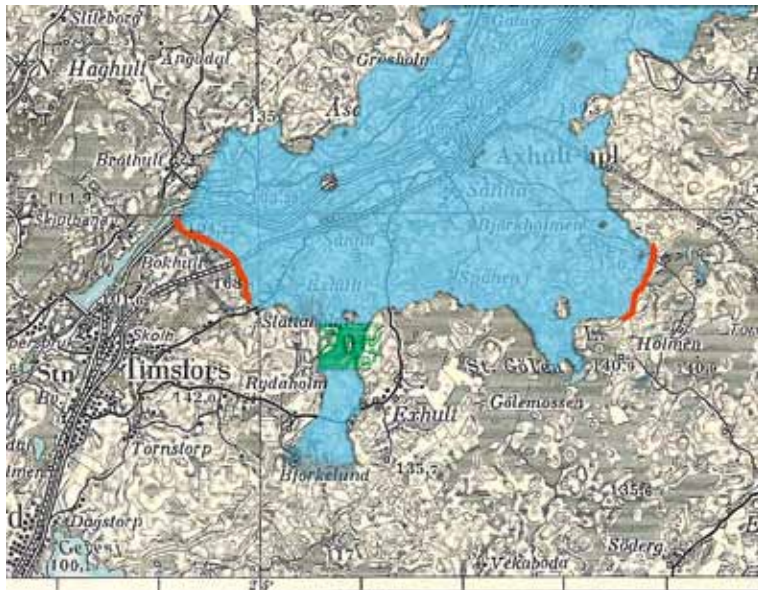

Figur 64. Två hypotetiska sjönivåer inlagda på 1955 års generalstabskarta. Den översta relaterar till Raä 71 som markeras av den röda prickken längst åt söder. De övriga röda prickarna är från söder till norr; Raä 138 (Traryd sn), en fyndplats för flinta (Persson 2001) och Raä 112 (Traryd sn). Deras höjd varierar mellan 123-125 meter över havet och indikerar en möjlig lägre sjönivå. Strecken i nederkanten motsvarar en kilometer.

tre dateringar från tydliga anläggningar (6660±50, 6835±70 och 6890±85 BP). Boplatsen omfattade cirka 1 500 m² och 15 anläggningar påträffades. Intressant nog påträffades inte ett enda fynd som kunde knytas till stenålder trots att provrutor grävdes och schakten rensades noggrant (Skoglund 1998:10f; Skoglund 2005:6f). I ljuset av analysen av flintan från Raä 71 är detta förhållande kanske inte så konstigt. Kanske var Raä 71 trots allt en boplats med en relativt hög fynddensitet. Alternativt hamnade provrutorna några meter fel i förhållande till de fåtaliga fynden. För egen del förvånades jag mest av det lite udda läget på en höjd långt från vatten. Höjden var cirka 125 meter över havet enligt Lantmäteriets höjddatabas.

Den mittersta av de tre nordliga prickarna representerar en mer diskret lämning. Vid en utredningsgrävning för en mindre väg i anslutning till den nya E4:an påträffades ett ganska elegant litet flintavslag, men trots stora ansträngningar påträffades inga ytterligare fynd. Fyndet påträffades i ett sadelläge mellan en ö och fastlandet vid en mosse. Flintan påträffades i en ganska märklig stratigrafisk position. Från ytan var lagerföljden: 0,1 m bruntorv – 0,15 m ljusbrun torv – 0,05 m grå sand som övergår i silt – 0,05 bruntorv – 0,05 m brungrå sand/grus – gulgrå sand. Fyndet gjordes i det näst nedersta lagret bestående av brungrå sand/grus. Efter att flintan deponerats hade alltså torv bildats som sedan överlagrats av sand och silt för att slutligen överlagras av torv igen. I rapporten konstaterades att fyndet gjordes på en yta som inte kunde anses vara ett bra boplatsläge och att platsen inte kunde förstås utifrån dagens landskap. Det konstaterades också att stratigrafin bara kunde förstås som ett resultat av varierande vattennivåer (Persson 2001:8f). Enligt Lantmäteriets höjddatabas var höjden över havet cirka 123 meter. Den sydligaste punkten är stenåldersboplatsen Raä 112 (Traryd sn) som påträffades vid den senaste inventeringen. Orsaken till att den påträffades var att man tagit bort matjorden eftersom området skulle ingå i utvidgningen av en grustäkt. På den avbanade ytan påträffades några enstaka flintor och skörbrända stenar. Höjden över havet var 124 meter.

De enda tre platser med spår av människors aktiviteter under mesolitisk tid i området delar alltså egenheten att de enligt höjddatabasen är belägna på mellan 123 och 125 meters höjd över havet (se fig. 64). Några andra likheter i läge och omgivning finns inte. Den lägst belägna fyndplatsen är dessutom tydligt överlagrad. Förhållandena utgör en miniatyrversion av Bohusläns mesolitikum som karaktäriseras av boplatser på olika nivåer från olika tider, samt boplatser som är överlagrade (e.g. Alin 1934; Fredsjö 1953). Även om antalet boplatser i detta fall är ringa tror jag ändå att en tolkning inspirerad av det bohuslänska exemplet är den mest sannolika. Boplatsernas läge i terrängen och den märkliga stratigrafiska iakttagelsen förklaras enklast av att de tre boplatserna relaterat till en gemensam vattennivå i en hypotetisk sjö. Denna hypotetiska sjö stöds av förekomsten av gyttna, fyndspridningen, GIS-analysen, stratigrafiska iakttagelser och de omgivande boplatsernas läge. Liksom i exemplet med Raä 75 finns det inte *ett* korrelat eller *en* metod som kan ge oss en fullständig bild av det mesolitiska landskapet.

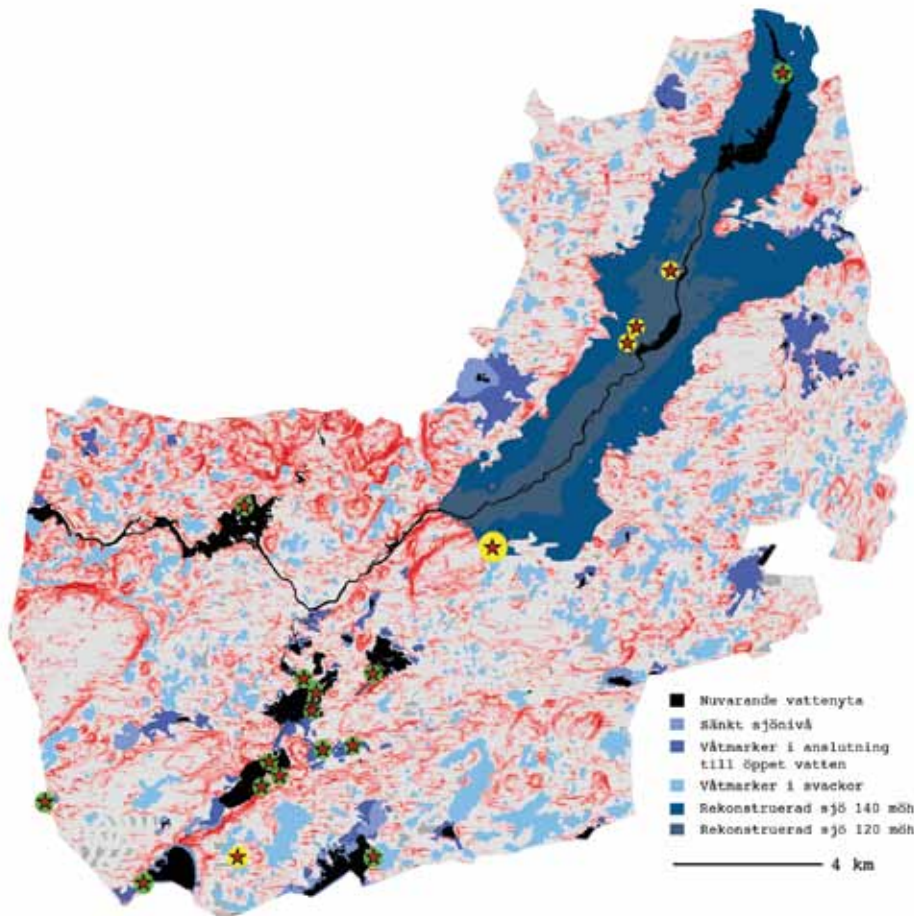

Figur 65. Resultatet av GIS-analysen presenterat på 1955 års generalstabskarta. Ön/halvön med boplatsen är inom den gröna rektangeln. Den röda linjen i väster markerar den begränsning av den hypotetiska vattennivån som skapats i GIS-miljön. Den röda linjen i öst är en alternativ pasströskel. Strecken i nederkanten motsvarar en kilometer.

7.8 På väg i kanoten

Ovan har jag kortfattat beskrivit de processer som förvandlat landskapet och också gett några exempel på hur man kan gå till väga för att skissera tänkbara mesolitiska miljöer. Jag ska nu försöka omsätta dessa spridda iakttagelser till en mer enhetlig bild av Markaryds och Traryds socknar under tiden kring bosättningen på Raä 71. Resultatet av dessa ansträngningar presenteras i figur 66. Grunden för figuren är en modell av lutningsförhållandena i landskapet som bygger på lantmäteriets höjddatabas. Framställningen följer i stort sett beskrivningen ovan av hur olika processer påverkat landskapet. Följaktligen är vissa resultat tämligen säkra, andra mer osäkra.

Den säkraste nivån på kartan är de svarta vattenytorna som är de nutida sjöarna. Sjöarna runt Markaryd är något höjda i enlighet med pappersindustrins behov. Det som ser ut som sjöar i Lagans dalgång är kraftverksdammar. *Sänkt sjönivå* är också ett kartlager som kan sägas vara tämligen säkert belagt. Uppgifterna kommer från en sammanställning som utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen i Kronobergs län (Brock & Rickardsson 1981). *Sänkta och utdikade sjöar i Kronobergs län* bygger huvudsakligen på arkivmaterial som rör syneförrättningar i samband med sjösänkningar senare än år 1824. Helt säkert har sjöar sänkts tidigare än så, sjöar har också sänkts utan statlig medverkan senare än år 1824. Kartlagret rymmer alltså inte alla sänkta eller helt utdikade sjöar. I somliga fall har det funnits uppgifter om hur stor sänkningen varit. Dessa sjöar har jag höjt igen genom att använda höjddatabasen för att återställa den forna höjden på vattenytan. På figuren känns de igen genom att de har

Figur 66. En rekonstruktion av vattenlandskapet i Markaryds och Traryds socknar för cirka 9 000 år sedan. Denna karta relaterar terrängens lutning till nutida sjöar och rekonstruerade vattenytor av olika typer. Samtliga fynd- och boplatser av möjlig mesolitisk karaktär är utmärkta. De gulmarkerade har diskuterats i texten, längst åt SV återfinns Raä 75. De andra förekommer med namn i figur 64. Raä 71 markeras av den större gula cirkeln med stjärna i kartans mitt. Kartan bygger på Lantmäteriets höjddatabas och den ekonomiska kartan.

naturligt flikiga stränder. I andra fall har uppgifterna inskränkts till den landvunna arealen. Dessa sjöar känns igen på kartan genom att stränderna är onaturligt raka, arealen är dock korrekt.

Ytterligare en bit ned på sannolikhetsskalan hittar vi *våtmarker i anslutning till öppet vatten*. Eftersom ambitionen med detta kartlager var att fånga sjöarnas naturliga igenväxningsprocess rymmer lagret våtmarker i anslutning till öppet vatten samt försvunna och sänkta sjöar. Också den rekonstruerade sjön i anslutning till Raä 71 räknas till de försvunna sjöarna. Som diskuteras tämligen ingående ovan är tolkningen av sambandet mellan de nuvarande

torvmarkerna och forntida vattenytor komplicerad. Torvmarker växer över yta och täcker såväl höjder som tidigare sjöar. Det är samtidigt inte säkert att alla forntida vattenytor täckts av torv. Dessutom har mänskliga ingrepp drastiskt minskat torvmarkernas volym och yta. Torvmarker är alltså inte i sig själv någon markör för speciella forntida landskapsförhållanden. Mitt försök att använda torvmarkerna i analysen utgår från erfarenheterna från Raä 75 som diskuterats ovan. Rekonstruktionen utgår alltså från torvmarkernas förhållande till topografin. Torvmarker som avgränsas av markens lutning eller befinner sig på mark som inte nämnvärt lutar har valts ut och markerats. Själva arbetsprocessen har utförts genom att lägga olika ytor över varandra. Lutning har jämförts med höjder, mossmarker med avrinning och så vidare. Det är svårt att beskriva processen och jag får tyvärr nöja mig med att konstatera att den impressionistiska tolkningen rymde fler lager än vad som går att presentera på en karta. I detta fall var dock detta förhållningssätt rimligt eftersom målet var att ge ett intryck snarare än att skapa en karta.

Det finns alltså olika grader av säkerhet i det vi kan säga om sjöar och våtmarker. Jag tror dock att bilden av landskapet som den framstår i figur 66 fångar en aspekt av det försvunna mesolitiska landskapet. Självt föreställer jag mig ett landskap präglat av vatten och ganska mörka svårframkomliga skogar. Jag tror att Raä 71 var en väl-dränerad och solig plats där man kunde överblicka utloppet från en ganska stor sjö. När de som var på platsen såg ut mot sydväst bör de ha sett branta sluttningar bevuxna med stora lövträd och hasselbuskar som lutade sig ut över en blank forsacke. Alla vi som är lite intresserade av fiske och har färdats i ett vattensystem med en kanot känner nog direkt att det här måste ha varit en bra plats att stanna på. Självt förlorar jag mig direkt i funderingar kring hur det vore att fiska i en boreal sjö som är näringsrikare och har ett högre PH än något som jag någonsin varit med om. Dessutom hade de arter som trivs i kallare vatten inte försvunnit så öringen var säkert allmän och harren kunde man ända till kraftverksbyggena på 1950-talet se vaka i Lagan. De som tycker om att jaga kan försjuka i fantasier om en skog nästan utan människor. Hur faunan såg ut är liksom mycket annat som rör paleoekologi svårt att föreställa sig. Huruvida det fanns fler djur än numera är svårt att säga. Dagens trakthyggesbruk och obefintliga rovdjursstam utgör en grund för mycket stora bestånd av klövvilt. I en skog i ekologisk balans var sammansättning av arter annorlunda. Sannolikt fanns det mindre klövvilt och mer rovdjur, vildsvin och bäver. Den som föredrar vegetabilisk föda kan föreställa sig den ofattbart stora mängden hasselbuskar. I de långgrunda områdena öster om boplatser bör det ha vuxit mängder med kaveldun. Det är en växt som man kan äta under större delen av året och som dessutom kan användas för att tillverka rep och dreva kanoter. Platsen var alltså en plats som var bra både ur ett försörjningsmässigt och ett kommunikativt perspektiv.

Det är alltså på ett plan enkelt att utifrån det rekonstruerade landskapet förklara varför människor en gång sökte sig till platsen. Om man nöjde sig med att äta kaveldun och ål skulle det inte finnas någon anledning att lämna platsen överhuvudtaget.

Då som nu bestod dock livet av mer än mat och det är inte rimligt att likställa en boplats funktion med vad man kan äta i dess omgivning. Det är visserligen sant att det fanns rika resurser i omgivningen, men det fanns det runt alla tänkbara platser vid denna tid. För att på ett mer realistiskt sätt besvara frågor om varför just denna plats besöktes måste man vidga analysen med ambitionen att förstå landskapets socialasignifikans för dem som levde i det. Att komma åt forntida människors uppfattning av sin omgivning är svårare än att rekonstruera det fysiska landskapet. Det finns inte någon given metodik för att återskapa ett landskaps signifikans och betydelse. Själv finner jag den mer grundläggande ekologiskt inriktade rekonstruktionen outhärlig som utgångspunkt för en mer socialt inriktad analys. Resultatet som vi kan se i figur 66 är visserligen en representation utan social signifikans men samtidigt en strukturell utgångspunkt som ur sitt eget perspektiv är sann. I relationen mellan de strukturer som vi kan ana i figur 66 skapades betydelser och historier som för länge sedan är glömda. Vi kan inte återberätta historierna men vi kan diskutera strukturer ur flera olika perspektiv, vilket är vad jag kommer att göra nedan.

8. Människorna i inlandet

8.1 Varifrån de kom

En slutsats av den noggranna flintanalysen är att de som deponerade fynden inte permanent bodde i inlandet. De slog i princip ingen flinta på platsen och använde inga lokala råmaterial. De höll mycket strikt på sin råvarupraxis som tydligt anknöt till en syd- eller västsvensk tradition. Den flinta som togs till platsen var av två typer: *sydskandinavisk senonflinta* och *West Swedish Beach Flint*. Till de lite mer krävande flintföremålen har det förra använts och till de mindre komplicerade föremålen det senare. Eftersom bara dessa två typer av flinta valts ut måste man förmoda att det var ett medvetet val. Trots det som namnen antyder kan man finna båda typerna på de halländska stränderna (Högberg & Olausson 2007:88f,140f). Att just Halland är den troliga utgångspunkten för resan till Markaryd är inte förvånande med strandlinjeförskjutningen i åtanke (se fig. 61). Att komma söderifrån skulle innebära en mycket lång resa genom skogen, vilket i och för sig inte vore orimligt. Men om de kom därifrån skulle man inte kunna vänta oss några fynd av *West Swedish Beach Flint*. Om de istället skulle komma från sydost skulle man kunna förvänta sig ett inslag av Kristianstadflinta. Så är inte fallet och Kristianstadflinta är för övrigt närmast icke-existerande i mesolitiska kontexter från Finnveden. Mest sannolikt är alltså att resan tog sin början från Hallandskusten.

Så här långt kommen kan det vara på sin plats att kort försöka beskriva hur världen i stora drag var strukturerad vid denna tid. Vi har två punkter i landskapet som tycks oss begripliga. Boplatserna Raä 71 var belägen vid en sjö i inlandet och de som stannade på platsen kom från kusten cirka 40 km åt nordväst. För att förstå arten av detta samband måste man fråga sig var människor brukade bo och vad de vanligtvis levde av. Dessa till synes enkla frågor är mer komplicerad att besvara än vad man skulle kunna tro. Jag kommer i kapitel 10 att återkomma till förhållandet mellan kust och inland ur ett bredare tids- och rumsperspektiv. För tillfället nöjer jag mig med två tämligen okontroversiella utgångspunkter som få mesolitiskt intresserade arkeologer torde ha något att invända mot.

- Det finns mycket få boplatser i inlandskontext från preboreal och boreal tid i Skåne. Antalet boplatser och dateringar ökar vid övergången till atlantisk tid. (e.g. Larsson 2001:27; Cronberg & Knarrström 2007:62f, Larsson et al.1997:18). Även i Danmark är spåren av de tidigmesolitiska människorna få (Petersen 1993:47).
- I Bohuslän finns det ett stort antal boplatzlämningar från senpaleolitisk- och tidigmesolitisk tid (e.g. Cullberg 1996:188; Kindgren 1996:203; Larsson et al. 1997:35).

Vi kan direkt konstatera att skillnaden inte beror på exploateringstryck eller akademisk tradition. Båda områdena kan uppvisa nya motorvägar och en lång tradition av mesolitiskt

intresserade arkeologer. Enligt min mening förklaras skillnaderna istället av att Skåne under den angivna tiden låg i inlandet och Bohuslän vid kusten. Som framgår av figurerna 60 och 61 saknas huvuddelen av de dåtida kusterna eftersom de nu ligger under vatten (Burenhult (ed.)1999:187). Detta gäller dock inte Bohuslän där kustboplatserna istället ligger på höjder långt över den nuvarande havsnivån. De många stenåldersboplatserna i Bohuslän skall alltså förstås ur ett bevarandeperspektiv, områdets rikedom på stenålderslämningar beror på att den forntida kusten är tillgänglig för oss. Att de paleolitiska/tidigmesolitiska kusterna är tillgängliga i dessa områden är ur ett globalt perspektiv ett undantag. Det finns många indirekta spår av kustadaptationer från de senaste 200 000 åren men eftersom kusterna numera oftast ligger långt under vatten är de direkta spåren få. Det är alltså möjligt att de nordvästskandinaviska kustboplatserna utgör ett unikt exempel på den anatomiskt moderna människornas vanliga habitat (Price 1995:423). Min enkla förklaring till den stora skillnaden mellan boplatzförekomsten i inlandet och vid kusten är att de tidigmesolitiska (och möjligen de senpaleolitiska) människorna var starkt bundna till havsmiljön. Jag tror att deras givna ekologiska och kulturella utgångspunkt var havet, deras kompetenser rörde havet som också strukturerade deras värld. Denna åsikt är inte originell (e.g. Alin 1934; Cullberg 1996; Kindgren 1996; Bjerck 1995) och en likartad marin anpassning antyds av andra skandinaviska kontexter. Som exempel kan nämnas att de människor som koloniserade Finnmarkskusten inte såg någon anledning att regelbundet besöka inlandet förrän efter 5 500 år (Rankama 2003:38) och i södra Norge uppträder de första inlandsboplatserna först 1300-1800 år efter att kusten tagits i anspråk (Bang Andersen 1988:339). Bilden av den mesolitiska världen som kustbaserad kommer att utgöra ramen för analysen nedan av vilken social mening en plats som Raä 71 kan ha haft för sina besökare. Till den mer generella frågan om kolonisation och utnyttjande av inlandsresurser under mesolitikum kommer jag att återkomma i bokens avslutande del. Då kommer perspektivet att vara bredare och också innefatta samtliga boplatser och dateringar från det småländska inlandet.

8.2 En kortfattad neoklassisk ekonomisk analys

Som kommer att framgå nedan var sannolikt inte Markarydstrakten något prioriterat resesmål under tidigmesolitikum. Det tog många tusen år innan människor började ta inlandet i besittning. Men när människor till slut valde att resa till den plats som vi känner som Raä 71 måste de ha haft sina tydliga skäl. Vad var det som de ville uppleva och/eller vilka resurser ville de utnyttja? Eftersom våra frågor till stor del utgår från en teknologisk värld tenderar våra beskrivningar och frågor färgas av detta förhållande. Det är ingen tillfällighet att vi diskuterar flintindustrier och kallar människor för resurser (Dobres 2000:14). Eftersom vi lever i ett samhälle där allt har ett pris tenderar vi följaktligen att förstå utdöda kulturer genom vår egen förståelse av varors och tjänsters marginalnytta. Detta betyder att vi ser behovstillfredsställelse genom ytterligare en konsumerad vara som livets drivkraft. Prismekanismen bygger på en relativ knapphet av varor och resurser. Om man väljer något är det på bekostnad av något annat och för att en vara skall få sitt pris måste det finnas

en efterfrågan. Vi är alla uppfostrade att tolka handlingar och intentioner utifrån truismer om sakers pris. Föreställningar om kostnad och värde har tydligt influerat den arkeologiska analysen, främst under 1970- och 80-talen. Påverkan kom dock inte direkt från neoklassisk ekonomi utan från *behavioural psychology* och den moderna ekologin i form av *optimal foraging models* (e.g. Sheehan 2004; Jochim 1981). Den grundläggande tanken var att analysera människors val genom dess marginalnytta. För att beräkna marginalnyttan måste man jämföra kostnader och i det här perspektivet utgjorde energiåtgången själva kostnaden. Med utgångspunkt från analysen ansåg man sig kunna räkna ut var det var lämpligast att bosätta sig och hur de omgivande resurserna utnyttjades (Mithen 2001:118). Resultaten av dessa analyser uttrycktes ofta grafiskt på kartor som koncentriska cirklar. Cirklarna påvisade då de resurser som kunde konsumeras till en begränsad energikostnad. Om man i efterhand vill finna invändningar mot metoderna kan man konstatera att förhållandet mellan den ekologiska rekonstruktion/analysen tenderade att ha ett oklart samband med de ekonomiska tolkningarna. Även om en ekologisk rekonstruktion är helt korrekt behöver det inte betyda att människor står i ett enkelt ekonomiskt förhållande till denna ekologiska verklighet (Eriksson 2003; Meillassoux 1978:28). Uppenbarligen kan dessutom såväl samhällen i sin helhet som enskilda individer utföra handlingar som är irrationella. Samhällen kan också medvetet tillåta handlingar som inte är rimliga ur ett ekonomiskt perspektiv av såväl rationella som helt sociala skäl. Ur ett arkeologiskt perspektiv kan man också notera att de kulturer som vi studerar *inte* har överlevt. Kanske finns de inte längre därför att de levde på ett sätt som visade sig vara oklokt och irrationellt (Salmon 1989:13).

Som tydligt framgått ovan utgår denna text från att de ekologiska förhållandena är centrala för tolkningen av den mesolitiska sociala världen. Jag tror dock inte att den neoklassiska ekonomin, som utgår från ekonomi som ett autonomt aktivitetsfält är en bra utgångspunkt för förklaringar (Godelier 1971:36f). Det betyder dock inte att analysen av den angränsade ekonomin är meningslös. Tvärtom är den ett verkningsfullt redskap för att tydliggöra motsättningar och likheter mellan mesolitikum och vår tid. En neoklassiskt inspirerad analys är ett tankehjälpmiddel som hjälper oss att förstå avgränsade aspekter av det mesolitiska livet. Det finns alltså flera anledningar att översiktligt diskutera området och tiden ur ett ekonomiskt perspektiv. Som vi redan konstaterat finns de flesta bosättningar vid denna tid vid kusten. Åtminstone gäller detta vid de platser där den dåvarande kusten finns tillgänglig för oss att leta boplatser på. Det kustområde som vi misstänker att människorna från Raä 71 kom från finns inte länge tillgänglig, kustlinjen ligger mer än 5 meter under havets nuvarande yta (se fig. 60). Denna förändring kan tyckas dramatisk men är egentligen inte märklig ur ett analytiskt perspektiv. Kustlinjen gick en bit ut i det nuvarande havet, men södra Halland var sig relativt likt. Kustslätten var lite bredare men floderna bör ha varit desamma, Nissan var dock mäktigare och Lagan betydligt mindre på grund av sjötipningen.

8.3 Tillgång och efterfrågan för 9 000 år sedan

En ekonomisk analys måste utgå från efterfrågan på varor och tjänster. Man måste följaktligen börja med att fråga sig hur många människor som det fanns vid denna tid. Det kan tyckas vara en relativt enkel frågeställning, men så är inte fallet. Som framgått ovan var det mesolitiska landskapet helt annorlunda än det nutida. Alla jämförelser och analogier kräver alltså att man väger olika faktorer mot varandra. När istiden tog slut fanns det inte något befolkningsöverskott som väntade på att fylla ut det nya landet (Rozoy 1988:23). Eftersom mänskliga populationer växer långsamt fanns det vid denna tid betydligt färre människor än vad de ekologiska förutsättningarna medgav. Vidare är det svårt att räkna ut spridningen i landskapet eftersom människor har starka preferenser för var de vill bosätta sig. Paleodemografi rymmer alltså många metodologiska problem oavsett om man utgår från etnografiska analogier eller beräkningar av födelse- och dödstal utifrån gravfältsdata (Newell 1990:38-68). De oftast citerade skattningarna för norra Europa under mesolitisk tid hamnar mellan 0,05-0,10 personer per kvadratkilometer (e.g. Binford 2001; Constandse-Westermann & Newell 1989). Per Karsten har föreslagit en tidigmesolitisk befolkningsdensitet på 0,02 som ökar till 0,2 personer per km² under loppet av mesolitikum. Under tidigmesolitisk tid skulle alltså Skåne ha bebotts av cirka 200 personer. När jordbruket infördes skulle befolkningen ha ökat till cirka 2 000 personer (Karsten 2004:77). Jag tror att Karstens uppskattning är rimlig och att den dessutom fångar den stora skillnaden mellan tidig- och senmesolitikum. Om vi väljer att befolka södra Halland utifrån denna siffra kan vi konstatera att halva Halland är ungefär 2 393 km² vilket då skulle ge en befolkning på 47 individer, det rådde ingen trängsel vid de halländska stränderna på den tiden. Från vårt tillfälligt antagna ekonomiska perspektiv kan vi alltså konstatera att efterfrågan var begränsad.

Hur var det då ställt med tillgången på mat och andra nyttigheter? Jag har ovan påpekat att vattensystemen under denna tid präglades av en hög produktivitet. Man kan konstatera att lövskogar i den tempererade zonen är ekosystem med en hög produktivitet (Zvelebil 1986:1). Skogarna och våtmarkerna är dock inte de ekologiskt rikaste platserna, istället är det kusterna som är de absolut mest produktiva platserna. Av de i allmänhet rika kustområdena utmärker sig Nordsjön genom sin extremt höga produktivitet. Nordsjön är betydligt mer produktiv än exempelvis Medelhavet eller Östersjön (Jarman 1982:76). De mest produktiva platserna vid denna produktiva kust finner man vid flodmynningarna (Jackes & Meiklejohn 2008:218). Med lite god vilja kan man säga att Kattegatt är en del av Nordsjön och inte mindre än sju åar i varierande storlek (Stensån, Genevadsån, Lagan, Fylleån, Nissan, Suseån och Ätran) rinner ut i det område som vi diskuterar. Med viss förenkling, så satt de 47 människorna i en av historiens mest optimala geografiska positioner vad det gäller omgivningens produktivitet (Andersson & Ragnesten (ed.) 2005:64f). Förvånande nog hände det att några av dem ibland lämnade detta land av mjölk och honung för att istället bege sig till Markaryd. Visserligen kan en insjö i den tempererade zonen producera 30 kilo

fisk per hektar och dessutom sjönötter och svärdsiljor (Jarman 1982:80). De senare är visserligen mest stärkelse, men för växtätaren saknades det aldrig hasselnötter. I det boreala landskapet måste det ha funnits obegränsade mängder hasselnötter, de är lättåtkomliga, lätta att lagra och är med sin höga andel fett och protein en bekväm och nyttig energikälla (Regnell & Sjögren 2006:86f, 108). Enkelt uttryckt var den tidsperiod som vi diskuterar här en tid av få människor och mycket fiskar, nötter och djur.

För att den neoklassiska ekonomiska analysen ska fungera måste det finnas informerade och rationella konsumenter. Eftersom den ätande människan ofta varit i centrum för den mesolitiska forskningen finns det stora mängder litteratur om den mesolitiska människans kompetens som konsument. Eftersom detta resonemang är på ett mer principiellt plan lämnar jag dock alla dessa insikter utan beaktande. Istället väljer jag att återvända till Sydvästafrika och de tidigare diskuterade !Kung. !Kung har alltsedan Richard B. Lee presenterade deras liv och kultur på det sedermera berömda *Man the Hunter* symposiet varit en självklar referens i diskussionen om jägare/samlare. Mycket förenklat skulle man kunna säga att man tidigare sett på deras sätt att leva som en ständig kamp för överlevnad och i den mån de hade en kultur var den synnerligen primitiv. Lee presenterade istället en inkännande och sympatisk bild av !Kung och deras kultur. Han betonade att det verkligen *var* en kultur och att den var komplex och välfungerade. !Kung har sedan dess varit en antropologisk klassiker och de har använts för att diskutera allt från territorialitet till förhållandet mellan könen. Givetvis finns det många tolkningsproblem och det har förekommit invändningar mot vissa av Richard B Lees slutsatser (Eibl-Eibesfeldt 1989:327ff). I denna text kommer dock endast grundläggande och okonventionella iakttagelser att diskuteras. Ur ett ekologiskt perspektiv kan man konstatera att !Kung lever på en plats som inte har många likheter med Sydsandinavien för 9 000 år sedan. Deras plats på jorden är nämligen Kalahariöknen och orsaken till att de kunnat bevara sin särpräglade kultur är att denna plats är så föga produktiv att ingen annan velat bo där. Kolonisateurer och jordbrukande stammar sökte sig istället till områden med mer gynnsamma förutsättningar. Som anförts ovan var Hallands kust för 9 000 år sedan en av jordens mest produktiva ekologiska zoner, Kalahariöknen är dess totala motsats.

Trots de mycket ogynnsamma yttre omständigheterna var !Kung inte speciellt hårt arbetande. Efter att noggrant följt en grupp under fyra veckor kunde Lee konstatera att de i snitt använde mellan tolv och nitton timmar per vecka för att skaffa föda. Till detta kan för kvinnornas del läggas mellan en till tre timmar per dag för matlagning, vedhämtning och andra vardagssysslor. Den hårdast arbetande individiden kom upp i en 32-timmarsvecka. All hans arbetstid var dock jakt vilket verkar ha intresserat honom utöver det vanliga. Dålig jaktlycka resulterade för övrigt ofta i att den drabbade tog sig en ledighet på en månad eller längre. Dessa pauser fylldes med aktiviteter av religiös natur och besök hos andra grupper. Också kvinnorna besökte andra grupper eller underhöll besökare.

Det var alltså uppenbarligen så att sociala och religiösa aktiviteter upptog större delen av deras tid (Lee 1968:37).

Även om Lee hade en ganska avgränsad definition på vad som utgör arbete är ändå den lilla tid som !Kung använde för att skaffa mat anmärkningsvärd. Man kan fråga sig om de var extremt effektiva eller om de kanske nöjde sig med mycket lite. Ett sätt att bedöma hur väl en kultur fungerar i relation till dess naturliga omgivning är att se vilka resurser som används. Man skulle då kunna förvänta sig att en kultur som ligger på gränsen till att gå under skulle exploatera alla resurser i sin omgivning. !Kung var dock mycket selektiva, de kände till 223 lokalt förekommande djurarter men endast 54 ansågs ätliga. På regelbunden basis jagades dock bara 17 arter. Också deras nyttjande av växter var ytterst selektivt. Som man kan förvänta sig av en kultur som kan kosta på sig att vara så selektiv med maten var människorna välnärda och friska (Lee 1968:35, 37f). Det kan också påpekas att Lees fältarbete sammanföll med en mycket svår torka. Vid tidpunkten var 30 % av Botswanas befolkning beroende av nödhjälp för att inte svälta ihjäl. De kringboende jordbrukande stammarna kunde bara överleva genom att slå sig ihop med !Kung-kvinnorna och leta efter vilda växter. De ovan refererade exemplen gäller alltså hur !Kung fungerar under extrem ekologisk press (Lee 1968:40).

Man ska dock vara försiktig med att dra några generella slutsatser kring hur jägare/samlare lever med utgångspunkt från !Kung. Den generella bilden av mesolitiska människors hälsa är att de sällan är felnärda och att svält är ovanligt, skillnaden gentemot de efterföljande neolitiska kulturerna är i dessa fall tydliga (Wittwer-Backofen & Tomo 2008:f; Baer et al. 2003:61). Det existerade dock perioder av svält även under mesolitisk tid (Cohen 1987:261) och den generella bilden motsvarar inte den enskilda människans upplevelser. Även en kultur som existerar i en rik ekologisk miljö möter säsongsvisa utmaningar och råkar ut för extraordinära saker som extrema klimatfenomen och enorma flodvågor. Den mesolitiska människans upplevde säkert sin värld som mer kaotisk och riskfylld än den som jag beskriver. Det är också viktigt att hålla i minnet att det vi benämner mesolitikum rymde många och varierade samhällsformer. Exempelvis tyder mycket på att den senare delen av mesolitikum var präglad av bofasthet och konkurrens om resurser. Ur våra mesolitiska människors perspektiv låg emellertid denna utveckling mer än tre tusen år i framtiden. När de sista sydsandinaviska jägarna/samlarna tittade tillbaka på den tid som behandlas här var alltså tidsavståndet lika stort som när vi betraktar den äldre bronsåldern från vårt perspektiv. Med de stora tidsavstånden och mänsklighetens alla varierande kulturformer i åtanke tycker jag ändå att det finns tydliga lärdomar av denna kortfattade och mycket förenklade analys. Om människor med måttliga arbetsinsatser kan leva komfortabelt i Kalahariöknen under en pågående svältkatastrof förefaller det orimligt att tidigmesolitiska människor tvingades till Markaryd för att överleva.

8.4 Människors sociala och ekologiska värld

Jag tror alltså att neoklassiskt ekonomiskt inspirerade förklaringar har sina begränsningar. Det finns dock ingen motsättning mellan ekologiska iakttagelser och socialt grundade förklaringar. Istället är det en utgångspunkt för denna text att ekologin *är* social i arkaiska samhällen och vice versa (Burkett 1999:29; Knutsson 1995a:94ff).

Utifrån vårt nutida perspektiv är dock skillnaden mellan den sociala och den ekologiska världen tydlig. Detta förhållande kan man använda som ett tankehjälpmedel för att öppna nya perspektiv. Man kan exempelvis konstatera att somliga platser är rika på resurser, andra fattiga. Ett ekologiskt perspektiv hjälper oss att sortera och förstå beståndsdelarna i det som vi benämner kultur. Om vi vill förstå cirkumpolära jakt- och fångstkulturer måste vi förstå det arktiska områdets ekologi. Deras miljö är mycket annorlunda än Kalahariöknen som bebos av !Kung. Också ett tydligt begrepp som mesolitikum rymmer en stor kulturell variation. Om vi vill förstå den äldsta delen av den bohuslänska Hensbackakulturen måste vi föreställa oss en havskultur i ett arktiskt klimat. Hensbackakulturen har mycket lite att göra med Erteböllekulturen från den senaste delen av mesolitikum. Sannolikt var det en kultur präglad av relativ bofasthet och tydliga sociala skillnader, dessutom i ett betydligt varmare klimat. Om man vill jämföra dessa två kulturer är en ekologisk utgångspunkt något som snarare vidgar vyerna än inskränker dem (Gunstone 1994:132).

Ur ett ekologiskt perspektiv kan man exempelvis fråga sig om jakt vanligen bedrivs för att skaffa föda eller om det huvudsakligen är en social syssla. Om vi återvänder till !Kung kan man konstatera att männen lade ned mycket tid på att jaga, men med ett rätt klen resultat. Mellan 60-80 % av den årliga matkonsumtionen kom från vegetabilier. Kött var ett mycket välkommet tillskott i dieten med ingen svält om jakten misslyckades (Lee 1968:40). Jakten var alltså betydelsefull och möjlig att tolka ur ett ekologiskt perspektiv men dess upplevda betydelse stod inte i proportion till den oerhörda sociala betydelse som männen tillmätte den. Att det inte var nödvändigt att uppsöka inlandet på grund av resursbrist betyder inte att det saknades anledningar som kan förstås ur ett ekologiskt perspektiv. Per Karsten har diskuterat de tidigmesolitiska inlandsbosättningarna i nordvästra Skåne ur ett jaktperspektiv. Han framför tanken att den relativa torkan under preboreal tid gjort att sjöar och våtmarker torkat upp i södra Skåne. Eftersom storvilt som uroaxar, bison och älg var beroende av våtmarkernas rika bete samlades de i områden med större nederbörd, som kanterna på det småländska höglandet (Karsten 2004:85). Jag tror att iakttagelsen av jaktens betydelse är värd att utveckla. Inlandsmiljöer är på nästan alla plan strukturellt olika i jämförelse med kusten. I inlandet kan det ha funnits refuger för viltbestånd som var hårt pressade av den hastiga ekologiska förändringen. Vi kommer aldrig att veta var den sista uroxen dog sin ensamma död. Sannolikt var det någonstans med vidsträckta våtmarker och få människor, ett tänkbart alternativ skulle kunna vara trakterna runt Markaryd. Kanske kunde man hitta den sista vildhästen på den norra delen av det småländska

höglandet. För den som sökte dessa sista djur var de ekologiska förutsättningarna viktiga. Hans eller hennes jakt kan dock inte förstås i ett strikt ekonomiskt perspektiv. Det var inte brist på mat som drev dem till inlandet. De sista uroxarna var sannolikt inte bara en hög med protein och fett, de var mytologiska varelser med stor kosmologisk betydelse. Det var viktigt och intressant att besöka inlandet och människor gjorde det med en tydlig intention och med ett syfte. Det finns dock inget som tyder på en enkel kausalitet. Det fanns inget som drev bort människor från kusten och det fanns ingen enskild vara som eftersöktes i inlandet, det som migrationsforskning brukar benämnas *push factors and pull factors* (Golledge & Stimson 1997:438).

Det vi vill förstå kan kanske inte knytas till en punkt i landskapet, en egenskap eller en vara. Vi kan inte heller bara utgå från en aktivitet som jakt. Det är förvisso sant att människor bedrev jakt under mesolitikum men jakten under mesolitikum var inte samma sak som i nutid. Som kommer att framgå nedan var förhållandet till djur under mesolitikum mer komplicerat än vad nutidsmänniskan ofta föreställer sig. Även om jakt kan användas som en nyckel för att försöka förstå de mesolitiska människorna är jakt ingen förklaring i sig själv. Istället tror jag att det som motiverat människor att besöka inlandet står att finna i relationen *mellan* punkter, egenskaper och föreställningar. Till det rekonstruerade landskapet måste man alltså lägga ytterligare ett lager. Man måste försöka beskriva landskapets sociala signifikans. Eller mer exakt, det mesolitiska landskapet såsom människor upplevde det. Utgångspunkten för denna diskussion är det som Maurice Bloch benämnde *transcendental social*, det vill säga människans förmåga att anta roller och ge sin omgivning en social dimension. Dessa roller och relationer är föränderliga och under ständig diskussion och omdefinieras hela tiden (Bloch 2008:2057). Även om den grundläggande mekanismen för denna ständigt pågående definition av det mänskliga subjektet och den sociala omgivningen återfinns på en djupare kognitiv nivå är uttrycken språkliga och symboliska. Diskussionen nedan är ett försök att fånga speglingar av denna kognitiva process genom dess strukturella uttryck.

9. Människor och det sociala landskapet

9.1 Människor och landskap

Som framgått ovan finns det många perspektiv på förhistoriska landskap. Somliga landskapsanalyser har en påtaglig likhet med ekologiska analyser, andra verkar mest bestå av illustrativt kartritande. Arkeologiska rapporter är fyllda av enkla geografiska sammanfattningar av denna typ (Knapp & Ashmore 1999:1). Intresset för landskapet ur ett mer socialt perspektiv har väckts sent inom arkeologin men vuxit explosionsartat under de senaste decennierna (Layton & Ucko 1999:16). Det finns få arkeologiska publikationer som inte poängterar landskapsanalysens betydelse. Den grundläggande idén i moderna landskapsanalyser är att det kognitiva landskapet är format av människor. I vår förståelse av vår omgivning ingår minnen och mytologi. Landskapet är alltså inte bara en fysisk verklighet, det är också en del av vår kosmologi. Förhållandet till landskapet är inte passivt utan människor kan också påverka det genom att förändra det (Ucko 1994:xviif). Eller som Christopher Tilley formulerade det:

"Landscape is a signifying system through which the social is reproduced and transformed, explored and structured - process organized. Landscape, above all, represent a means of conceptual ordering that stresses relations. The concept emphasizes a conventional means of doing so, the stress is on similarity to control the undermining nature of difference, of multivocal code, found in the concepts of place or locale. A concept of place privileges difference and singularity; a concept of landscape is more holistic, acting so as to encompass rather than exclude" (Tilley 1994:34).

Tilleys beskrivning av landskap är på ett typiskt postmodernt sätt mångordigt och föga upplysnande. Ur detta perspektiv är landskapet allt och inget på samma gång och jag har svårt att gå från det konkreta till abstrakta och tillbaka. Inte heller ser jag någon begreppshierarki som jag kan relatera till. Den kan dock tjäna som utgångspunkt för en beskrivning av mina konkreta utgångspunkter. Man kan börja med att konstatera att det mesolitiska landskapet inte självklart kan tolkas ur ett bredare landskapsperspektiv som bygger på att människor manipulerar sin omgivning. I det neolitiska landskapet finns monument i form av gravar och andra konstruktioner. Dessa monument har ofta förklarats som uttryck för ett domesticerande av landskapet och/eller för att skapa och vidmakthålla maktrelationer (Thomas 1999:34ff). Det har också hävdats att megaliterna var en integrerad del av den ökande sociala komplexiteten under neolitisk tid. Ur detta perspektiv var megaliterna metaforiska uttryck för sociala konflikter och ideologisk konkurrens (Sherrat 1997:353). Det neolitiska landskapet antas alltså vara fyllt av sociala manifestationer och tolkningsbart ur ett socialt perspektiv. Mesolitikum är i litteraturen oftast bara en kontrast som tjänar syftet att beskriva ett landskap utan socialt innehåll. Ett passivt landskap som väntar på att fyllas av mening av neolitiseringsen (e.g. Tilley 2010:42-48). Richard Bradley påpekade skämtsamt att: "successful farmers have social relations with one another, while hunter

gatherers have ecological relations with hazelnuts” (Bradley 1984:11). Betoningen av sociala konflikter, manipulation och förändring av omgivningen gäller inte bara den neolitiska forskningen, utan all övrig landskapsorienterad forskning. I mitt undersökningsområde har två böcker behandlat det symboliska landskapet. Peter Skoglund har diskuterat hur man genom anläggandet av gravrösen konstruerat en idealiserad bild av världen (Skoglund 2005). Martin Hansson har beskrivit den medeltida adelns förhållande till det omgivande landskapet med betoning på maktförhållanden (Hansson 2006).

Jag har låtit mig inspireras av diskussionen om makt, ideologi och landskap. Spåren i denna text är dock få eftersom denna bok behandlar en värld som var mycket annorlunda än den neolitiska. Som Claude Meillassoux påpekar är det en stor skillnad mellan ”land as a an instrument of labor (in agricultural societies) and land as a subject of labor (in foraging societies)” (Barnard 1983:202). I det förra fallet är produktivkrafterna betydligt mer utvecklade och människans förhållande till marken präglades av en förväntan om förräntning av de egna investeringarna. I denna fixerade ekonomiska relation utvecklas interna sociala spänningar till asymmetriska maktrelationer. För att stabilisera detta sociala och ekonomiska system krävs släktskapssystem med vida ambitioner och tydliga befogenheter. Slakten blir då en ram för produktionen och kräver i sin tur mekanismer för att reglera sina inre motsättningar (Donham 1999:78). Det krävs ingen större vetenskaplig fantasi för att sätta detta system av framväxande asymmetriska maktrelationer i ett landskapsperspektiv som betonar motsättningar och social reproduktion. Det är dessa förhållanden som huvuddelen av de neolitiska landskapstolkningarna behandlar.

Till skillnad mot senare tiders landskap var det mesolitiska landskapet inte i någon högre grad förändrat av människor. Det finns olika åsikter om huruvida det förekommit mindre anlagda bränder i den mesolitiska skogen (Moore 2003:140; Bell & Walker 2005:195; Welinder 1988:366). Även om det förekommit bränder måste den totala påverkan på landskapet ha varit mycket liten. Skillnaden mellan det mesolitiska landskapet och det öppnare neolitiska landskapet fyllt av gårdar och megaliter är mycket stor. Ur ett generellt perspektiv finns det också en tydlig skillnad mellan mesolitiska och neolitiska samhällen vad gäller deras sociala organisation. Från och med neolitisk tid accentuerades den sociala skiktningen. De ovan beskrivna neolitiska forskningsperspektiven utgår alla från samhällen med i någon mån ojämlika sociala relationer. Det finns dock också jägar/samlarsamhällen som är socialt komplexa så till vida att de är bofasta och har gemensamma rituella platser (Brown & Price 1984:437). Det är exempelvis tydligt att den sena Ertebøllekulturen i Sydsandinavien karaktäriseras av relativt hög befolkningsdensitet, bofasthet och produktion av överskott. Det var också ett samhälle präglat av ett frekvent våldsanvändande, vilket kan ses som ett mått på social komplexitet (Karsten & Knarrström 2003:219f). Det finns dock inget som tyder på att dessa förhållanden karaktäriserade den tidigare delen av Sydskandinaviens mesolitikum. Snarare tyder alla arkeologiska data på stor mobilitet,

låg befolkningsdensitet och ringa arbetsdelning. Dessa förhållanden är utgångspunkten för den fortsatta diskussionen

9.2 De sociala relationernas fonem

Det neolitiska landskapet existerade således i en samhällskontext som var långt från den tidigmesolitiska. De var inte bara två samhällsformationer som följde på varandra tidsmässigt. I det senmesolitiska samhället hade produktivkrafterna utvecklats till en nivå som inte kunde jämföras med det tidigmesolitiska. I det neolitiska samhället fanns förutsättningarna för det tydligt stratifierade bronsålderssamhället (Marx 1970:10). Skillnaderna mellan det mesolitiska landskapet och det neolitiska var alltså inte en fråga om grader utan snarare en artskillnad.

Det finns givetvis många perspektiv som är användbara för den som vill förstå människor i en förgången samhällsform. Eftersom jag har en dragning till fransk strukturalism och ett intresse för samhällsformationernas inre spänningar föreföll det mig rimligt att återvända till Derrida. Jag har tidigare påstått att Derrida inte var speciellt intresserad av tid ur ett historiskt perspektiv. Han var dock synnerligen intresserad av att transcendera tiden och söka relationernas ursprung. Ett centralt begrepp i detta sökande är det svårdefinierade begreppet *différance*, min förståelse av begreppet har jag lånat (och kanske har jag missförstått det) från Per Cornell (2011:48). Det som främst intresserat mig är Derridas iakttagelse att människan är en ständigt semiotiskt kommunicerande varelse. Ursprunget till denna kommunikation står inte att finna vid en entydigt definierad punkt i tiden. *Différance* är inte varandet eller dess ursprung. Det är den rörelse som skapar de skillnader och kategoriseringar som är ramen för meningsskapande, vilket i sin tur är grunden för varandet. *Différance* producerar enligt Derrida på ett systematiskt och regelmässigt sätt strukturella förändringar och omdefinitioner. Detta betyder inte att dessa strukturer är universella eller har något tydlig utvecklingsväg. Det är dock så att människan och hennes sociala liv, det vill säga människan som subjekt, bara kan existera inom ramen för *différance*:

"Man calls himself man only by drawing limits excluding his others from the play of supplementary: the purity of the nature, of animality, primitivism, childhood, madness, divinity. The approach to those limits is at once feared as a threat of death, and desired as access to life without difference. The history of man calling himself man is the articulation of all these limits among themselves. All concepts determining a non-supplementarity (nature, animality, primitivism, childhood, madness, divinity, etc.) have evidently no truth-value. They belong – moreover, with the idea of truth itself – to an epoch of supplementarity. They have meaning only within a closure of the game." (Derrida 1998:244f)

Citatet ovan är hämtad från Derridas analys av Rousseau och ur mitt konkreta perspektiv är det framför allt Derridas analys av Rousseaus tankar om ursprung och förändring som är

intressanta. Derrida beskriver, mycket förenklat, uppkomsten av språket (vilket är människan som vi känner henne) som en händelse fixerad i tid och rum och övergången till detta första stadium som en katastrof (Derrida 1998: 243-245). Detta är en tolkning som i likhet med Rousseaus beskrivning av människans urtillstånd är problematisk. Om det nu var så att de tidiga stadierna av människors sociala liv var så stabilt, varför förändrades de då? Även Marx och Engels hade klara problem med att förklara detta. När väl produktivkrafterna utvecklats är utvecklingens dialektik begriplig, svårare har det varit att förklara varför människor lämnade den behagliga tillvaron i det urkommunistiska samhället. Trots att Derrida oftast uttrycker sig metaforiskt och inte är speciellt intresserad av konkret historisk tid skulle jag vilja hävda att hans diskussion om Rousseau är intressant ur detta praktiska perspektiv. Liksom i den klassiska strukturalismen antar Derrida att det finns bestående och generella drag hos alla människor. Hos Derrida är dessa drag ständigt föränderliga inom sina ramar, det är inte strukturerna som gör människan utan människan som skapar sig själv inom sitt givna fält. Det är bara inom ramen av *différance* som det sociala fenomen som kallas för det mänskliga subjektet kan existera. För att skapa oss själva måste vi skapa och utforska strukturer vilket med nödvändighet innebär att vi både exkluderar och inkluderar andra människor. Det måste alltså även i Rousseaus och Marxs ursamhällen finnas spänningar, sociala konflikter och hierarkier. Makt och sociala skillnader existerar alltså inte bara i samhällen med utvecklade produktionsformer. Däremot är de sociala skillnadernas uttryck helt olika, att vara respekterad i ett arkaiskt samhälle är inte detsamma som att i annat samhälle ägna sig åt systematisk utplundring av sina medmänniskor.

9.3 Sociala relationer i arkaiska samhällen

Hur fungerar då maktrelationer i ett samhälle där produktionsmedlen inte är utvecklade. En grundläggande iakttagelse är att maktutövning och sociala relationer inte är direkt knutna till produktionsmedel eller släktskap. Makten emanerar inte från kontrollen av landskapet eller ärftliga positioner. Maktutövningen är knuten till den enskilda personens förmåga att utöva inflytande genom sin auktoritet (Meillassoux 1981:18). Släktskap är ur detta perspektiv ett sätt att uttrycka sociala relationer, inte ursprunget till sociala relationer och makt (Meillassoux 1978:136). Meillassoux formulerade det på följande sätt:

"It is sufficient for present purposes to say that the use of land as a subject of labor fosters a type of 'instantaneous' production whose output is immediately available, allowing a process of sharing which take place at the end of each enterprise. The hunters, once they share the common product, are free from any further reciprocal obligations or allegiance. The process gives no ground for the emergence of a social hierarchy or a centralized power, or even the extended family organization. The basic social unit is an equalitarian but unstable band with little concern for biological or social reproduction" (Meillassoux 1973:99)

Uppenbarligen är den här beskrivningen av skillnaden mellan olika samhällsformer schematisk. Det finns en tendens hos Meillassoux att beskriva jägare/samlare som en tidlös social formation (Yanagisako & Collier 2004:278). Det förklaras av att hans ambition var att beskriva en principiell utveckling inte att beskriva mesolitikum i sig. Hans tydlighet har den stora fördelen att den låter oss klargöra vad vi letar efter i det mesolitiska samhället. Om de inte, som de neolitiska människorna, skapade metaforer om makt eller omförhandlade sina medfödda sociala relationer, vad gjorde de mesolitiska människorna då?

Det var sannolikt så att de uttryckte identitet samt skapade och omförhandlade hierarkier. Meillassoux betonade den sociala instabilitet som han menade kännetecknade samhällen med outvecklade produktionsmedel (arkaiska samhällen). Denna instabilitet skall inte tolkas ur ett socialevolutionistiskt perspektiv, det rör sig inte om ofullgångna primitiva samhällen. Ett arkaiskt samhälle saknade inte ackumulerad kunskap, myter, konst, estetik, och komplicerade sociala relationer. De sociala relationerna var bara organiserade på ett sätt som kan verka främmande för oss. Det som kan uppfattas som en bristande stabilitet var egentligen bara en annan sorts stabilitet. Ur Meillassoux (och Derridas) perspektiv var det arkaiska samhället en värld nästan helt grundad på sociala relationer och social identifikation. Varje akt av dominans och varje tolkning av omvärlden måste grundas på en individuellt erhållen social auktoritet. Makt eller tillgång till materiella objekt var i detta sammanhang inte detsamma som makt över människor. Att känna världen var däremot ett sätt att skapa en social position och utöva makt. När vi försöker förstå det mesolitiska landskapet är det alltså en rimlig utgångspunkt att hela människans omgivning var social (Bloch 2008:2057). Landskapet var inte en bakgrund eller ett skafferi, det var en utvidgning av det mänskliga subjektet. Det mesolitiska landskapet var alltså lika fullt av mening som det neolitiska. Landskapet var laddat av betydelser, associationer och minnen. Somliga platser hade en kosmologisk betydelse, andra var bara en punkt på en väg någon annanstans (Tilley 1996:67). Men det var i jämförelse med det neolitiska landskapet ett betydligt mer personligt och socialt landskap.

9.4 Att försöka förstå en arkaisk värld

Ovan har jag försökt beskriva Raä 71:s funktion och mening utifrån resterna av det arbete som utförts på platsen. De mesolitiska människorna på platsen verkar ha utfört varierade småsysslor och förmodligen mest suttit och småprat. Platsen var förvisso utmärkt för det syftet och det saknades dessutom inte resurser i omgivningen. Den lilla ön var dock bara en av tusentals liknande platser i landskapet. För att vidga förståelsen måste analysen fortsätta genom att dessa resultat sätts i ett större landskapsperspektiv. För att diskutera detta måste man byta perspektiv och istället för att utgå från den enskilda platsen, utgå från relationen mellan olika platser. Dessa olika relationer är dock bara olika moderna tankeakter. Om vi skulle fråga dem som bodde på platsen för cirka 9 000 år sedan vad dess funktion var skulle de förmodligen inte förstå frågan. De skulle nog också vara oförstående

inför frågor om resande och sociala positioner. Men vi nutida arkeologer har den metakognition som vi har, och vi måste utgå från de frågor vi förmår att formulera. Per Lekberg skrev i sin avhandling att hans förståelsesträvan bara begränsades av det vetenskapliga omdömet, den tillgängliga tiden för arbetet och tolkningsutrymmet (Lekberg 2002:211). Liksom Lekberg tror jag inte att det finns något givet slut på vår strävan efter förståelse. Vad analysen leder till är istället en fråga om nyfikenhet och temperament. Av tidsskäl har jag begränsat min ambition till att diskutera det rekonstruerade landskapet ur några utvalda tydliga perspektiv. Dessa perspektiv är inte ömsesidigt uteslutande och ambitionen är inte att genom speciell teoretisk inriktning förvandla den kartografiska världen till en social. Istället kan texten nedan ses som en metakognitiv resa i Vygotskijs anda med ambitionen att fånga tankeakterna som är nedlagda i begreppen (Arevik & Hartzell 2007:194-199). Utgångspunkten är det mänskliga subjektets kognitivt grundade sociala karaktär. Denna socialitet inbegriper bland annat det som vi benämner landskap och teknik. Inspirationen är till stor del hämtad från en heterogen fransk marxistisk tradition som inbegriper Mauss, Meillassoux, Derrida och Bloch (Barrett 1984: 137; Graeber 2001:152; Saul 2005:755). Steget från fransk marxism till det småländska inlandet är långt och de diskuterade tänkarna erbjuder givetvis inga anvisningar för mesolitisk arkeologi i perifera områden. Det går inte att förklara det sociala livet i Markaryd för 9 000 år sedan genom Claude Lévi-Strauss, men kanske kan en strukturalistiskt inspirerad analys låta oss ana arkaiska sociala relationer. Inte heller tror jag att den mesolitiska världen entydigt kan beskrivas som en resande värld, men sannolikt har Mary W Helms fångat en viktig aspekt av de mesolitiska människornas liv. Diskussionen nedan utgör alltså försök att förstå fragment av den mesolitiska sociala världen genom att återkomma till fyndmaterialet utifrån flera perspektiv.

Ett första perspektiv utgörs av Marcel Mauss och Claude Lévi-Strauss. De brukar beskrivas som motpolar inom den franska antropologin under efterkrigstiden, vilket dock är en förenkling (Saul 2005:755). De intresserade sig båda för samhällen som ur ett socialevolutionistiskt perspektiv avfärdades som primitiva och outvecklade (Pace 1983:100). Istället för att hänfålla till schematiskt tänkande försökte de förstå och beskriva dessa arkaiska samhällen utifrån sina egna villkor. Lévi-Strauss betonade likheterna både vad det gäller människors tänkande och samhällsformernas komplexitet. När Lévi-Strauss diskuterar synen på "primitiva människor" kan man ana ilskan i texten. Det som gör honom så upprörd är inte bara den nedlåtande attityden utan kanske främst vår civilisations tendens att tro att vi vet bäst (Lévi-Strauss 1984:13-28).

9.5 Människor och det sociala systemets helhet

Marcel Mauss menade liksom Claude Meillassoux att i arkaiska samhällen hänger allt samman, det utilitaristiska är andligt och det sociala är religiöst. I det arkaiska samhället sökte man alltid den totala förklaringen av ett fenomen. I *Gåvan* (1972) visade Mauss hur de sociala- och ekonomiska sammanhangen samtidigt var moraliska och religiösa.

Gåvan var för Mauss inte ett utbyte av nyttigheter eller en försäkring, snarare en form av närmast språklig kommunikation. Mauss använde gärna oklara begrepp som "det sociala systemets helhet" och "totala sociala fakta" vilka är svåra att förstå utan ett konkret sammanhang (Lindberg 2009:82). Mauss betonar de mänskliga samhällenas intrikata uppbyggnad där delarna bara kan förstås av helheten och vice versa. Han antyder samtidigt att samhällena uppvisar liknande mönster. Ett samhällens delar är inte slumpvist organiserade, de tenderar att samvariera enligt återkommande mönster. Tanken på att mänskliga samhällena är analoga med språkliga strukturer ligger inte långt bort. Den skenbart lättbegriplige Mauss drar dock inte resonemanget till sin spets utan lämnar det åt läsaren.

Som tur är behöver vi inte börja från början med att fundera kring sambandet mellan det sociala systemets helhet och språket eftersom Lévi-Strauss redan gjort det. Han tog de språkliga aspekterna av Mauss tänkande på allvar och försökte fylla dem med innehåll. Mauss är lättläst men i grunden komplicerad, Lévi-Strauss är inte lättläst men om strukturalismen fungerar borde han vara lätt att förstå. Hans grundläggande iakttagelse är ju att mänskligt tänkande följer en implicit axiomatik enligt vilken all klassifikation sker genom kontrastpar. Tänkandets system äger en inre koherens och en praktiskt taget obegränsad förmåga till utvidgning. Han menade att det arkaiska tänkandet inte var vilt i betydelsen att vildar tänker på ett visst sätt. Det arkaiska tänkandet kan ses som tänkandet i ett vilt tillstånd, skilt från det kultiverade eller domesticerade tänkandet (Lévi-Strauss 1984:218). Enligt Lévi-Strauss fungerar vi människor helt enkelt på följande sätt:

"När den klassificerande intentionen s.a.s. går uppåt, i riktning mot den största allmängiltigheten och abstraktionen, kan ingen skiljaktighet hindra den från att tillämpa ett schema, under vars inverkan verkligheten undergår en serie av allt längre gående reningar, vars slutpunkt som ausett fastställs i form av en enkel binär opposition (bögt och lågt, böger och vänster, krig och fred osv.), bortom vilken det av inre skäl är lika onödigt som omöjligt att gå. Samma operation kan upprepas på andra plan: den sociala gruppens inre organisation, som de så kallade totemiska klassifikationerna ger en möjlighet att utvidga till ett internationellt samballes dimensioner genom tillämpning av samma organisatoriska schema på allt talrikare grupper; eller rums-tidsplanet, tack vare mytisk geografi som gör det möjligt att organisera ett landskaps outtömliga variation genom successiva reduktioner, vilka återigen utmynnar i en binär opposition (i det här fallet mellan riktningar och element, eftersom det här är en kontrast mellan jord och vatten). Nedåt känner systemet inte heller någon yttre gräns, eftersom det klarar av att behandla de naturliga arternas kvalitativa skiljaktigheter som det symboliska materialet för en ordning, och dess vandring mot det konkreta, det särskilda och individuella inte ens bejdas av personbenämningarna: till och med egennamn kan tjäna som klassifikationstermer." (Lévi-Strauss 1987:217f)

Ur ett arkeologiskt perspektiv antyder citatet betydande möjligheter. Den grundläggande idén att vi alla är lika ur ett strukturellt och tankemässigt perspektiv är en tanke som är lockande. Det skulle ju betyda att det fanns en genväg till den forntida människans medvetande. Denna förhoppning om människors intellektuella likhet gällde dock inte innehål-

let. Där Jung såg arketyper såg Lévi-Strauss former och strukturer (Lévi-Strauss 1987:73). Strukturalismen är alltså inte en teori som förklarar världen och människorna. Den är ett sätt att utvidga tänkandet och sätta regler för samtalet. Man kan inte förvänta sig att genom en strukturalistisk analys avkoda den värld som Meillassoux och Mauss låter oss ana. Man bör hellre närma sig strukturalismen med nyfikenhet och med ambitionen att skapa modeller som kan användas för att diskutera empiriskt observerbara fenomen (Cornell & Fahlander 2002a:92). Kanske finns det bland dessa observerbara fenomen aspekter av den mesolitiska världen som annars skulle vara oåtkomliga, som Lévi-Strauss påpekade är det så att "det sannas natur skiner igenom redan i den omsorg med vilken den döljer sig" (Lévi-Strauss 1955:62). Strukturalismen är ur detta perspektiv ett hjälpmedel som hjälper oss fånga tankeakterna bakom begreppen. Lévi-Strauss menade att vetenskapsmannen skiljer sig från tusenkonstnären bara genom de funktioner som de i instrumentalt och finalt avseende tillskriver händelsen och strukturen. I det förra fallet skapas händelser av strukturer, i det andra skapas strukturer av händelser (Lévi-Strauss 1968:133). Jag tycker att denna iakttagelse utgör en lämplig utgångspunkt för de fortsatta försöken att fånga de sociala aspekterna av det mesolitiska landskapet.

9.6 Vatten som struktur

Ett genomgående tema i denna bok är att vatten strukturerar mänskligt liv. Det är sedan länge känt att mesolitiska boplatser ofta påträffas i anslutning till vatten. Detta samband är inte bara något som gäller Skandinavien. Vattensystemen verkar i allmänhet spela en mycket stor roll för människors kognitiva upplevelser (Kelly 2003:49f; Degn Johansson 1995:124). Som framgått ovan är detta samband mellan vatten och människor nog starkare än vad en översiktlig titt på boplatsernas spridning ger intryck av. En mer ambitiös och detaljerad analys förstärker istället sambandet (se fig. 64 och 66). Det sparsamma arkeologiska materialet från Småland antyder dessutom att sambandet mellan människor och vatten inte bara är enkelt och funktionellt. Som redan Kjellmark och Sundelin påpekade är det mycket tydligt att vattensystemen strukturerade flödena av råmaterial. Ur ett mera övergripande perspektiv tror jag att spridningen av flintor med olika provenienser speglar en grundläggande landskapsgrammatik. Förståelsen av boplatsernas relation till vatten är dock inte detsamma som dess förklaring, vattnet är i detta fall bara struktur, inte mening.

Om vi utgår från Raä 71 och dess position i denna större struktur finner vi att platsen har en intressant position. Som framgår av figur 67 och 68 ligger boplatserna centralt placerad mellan olika vattensystem. Det är visserligen osäkert hur Lagan fungerade vid denna tid men någon form av proto-Lagan bör ha funnits. Det är viktigt att i detta sammanhang hålla i minnet att det måste ha varit en betydligt mindre å än vad den är nu. Eftersom vi inte förstår tippningsprocessen är även avgränsningen åt norr mot Nissans vattensystem oklar. Sannolikt var det så att det räckte att komma ytterligare några mil norrut för att hamna i ett mycket stort vattensystem som täckte stora delar norra Småland, det vill säga Lagans

nuvarande vattensystem. Rönne å och Stensån som mynnar ut i Kattegatt är ur kommunikativ synpunkt inte lika intressanta. Helge å är däremot ett intressant vattensystem som Raä 71 har en nära anknytning till. Från den lilla ön kunde man lätt hitta några av Helge ås källflöden som låg bara några kilometer bort. Därifrån kunde man börja en resa nedströms som slutade i Hanöbukten. Den alternativa resan nedströms ledde till Laholmsbukten. Raä 71 låg alltså vid en vattendelare (se fig. 65 och 68) och eftersom höjddatabasen inte är helt exakt är det faktiskt möjligt att Raä 71 låg så långt upp man kunde komma i Helge å snarare än överst i Lagans vattensystem. Att platsen låg vid en vattendelare är knappast en faktor som ensamt förklarar varför de valde att stanna på just denna plats, men insikten förskjuter perspektivet. Istället för att fråga oss varför just denna plats besöktes kan vi fråga oss vad som var nästa mål var när man bröt upp. Endast på den svaga grunden av fyndmaterialets enhetlighet och proveniens skulle jag kunna tänka mig att om de inte var på väg tillbaka till Laholmsbukten, så var de på väg mot Helge å och slutligen ett annat hav.

9.7 Mellan två hav

Om man fortsätter nedför Helge å skulle man vid denna tid hamna i Ancylussjön/Littorinahavet (Andrén 2003:8f; Berglund & Björck 1994:86). Enligt den senaste uppdelning av Östersjöns fasar kanske snarast i Littorinahavet. Vid denna tid var dock Östersjön fortfarande en klarvattensjö med svagt bräckt vatten varför jag fortsättningsvis för tydligheten skall benämna den Ancylussjön (Berglund & Sandgren 2010:19). Det är i sammanhanget viktigt att komma ihåg att Öresund inte existerade vid denna tid, det fanns alltså ingen lätt vattenväg till Ancylussjön från västkusten. Vägen via Markaryd var dessutom kognitivt enkel, hade man nått Raä 71 var det bara att följa strömmen nedåt till Ancylussjön. De som levde vid detta hav delade många förutsättningar med människorna som levde vid Västerhavet. Genom de nyligen publicerade undersökningarna vid Årup (ca 20 km väster om Kristianstad) kan vi fördjupa jämförelserna. Platsen ligger vid Skråbeån mellan Östersjön och Ivösjön. Platsens läge i förhållande till kusten har varierat under mesolitisk tid, ibland har platsen legat vid kusten och vid andra tider någon mil in i landet. Utan att gå in på undersökningens många och fascinerande detaljer kan man göra några iakttagelser som är av betydelse för förståelsen av Raä 71. Man kan för det första konstatera att undersökningarna stärker bilden av tidig- och mellanmesolitikum som en tid av stor rörlighet. De boplatser som varit belägna vid kusten uppvisar tecken på större komplexitet än de som legat någon mil innanför kusten. Det tydliga och föga förvånande resultatet är att de mer permanenta bosättningarna legat vid kusten. Utifrån en ekologisk analys tecknar författarna en bild av ett rörligt mesolitiskt liv som huvudsakligen strukturerats av rörelser längs kusten. Från kusten har man ibland följt åarna in i inlandet för att utnyttja specifika resurser som fåglar och migrerande fisk (Nilsson et al. 2006:180-184). Även om det fanns sannolika likheter mellan livsmönstren fanns det också skillnader mellan de båda haven. Ancylussjön var betydligt näringsfattigare än Västerhavet, det var alltså inte bara faunan som skiljde sig åt utan också havets produktivitet (Grøn 1998:186). Det fanns också skillnader mellan vilka

råmaterial som fanns att tillgå, bland de råmaterial som inte fanns tillgängliga på västkusten kan nämnas Kristianstadsflinta och ordovicisk flinta (Högberg & Olausson 2007:81; 137).

Man skulle kunna säga människorna som levde vid detta andra hav på många sett var en spegelbild av de som levde i södra Halland. De bodde vid ett hav som var sött istället för salt. I detta betydligt mindre produktiva hav fanns också fiskar och sälar men av andra sorter. De använde också flinta men oftast av en annan typ. Denna samtidiga känsla av likhet och olikhet för tankarna till Lévi-Strauss idé om den sociala dualorganisationen: "en organisationsprincip som kan tillämpas på mycket skiftande sätt och som kan drivas olika långt. I vissa fall tillämpas principen bara på idrottstävlingar, i andra utvidgas den till politiska livet /.../ i åter andra till det religiösa och ceremoniella livet. Man kan slutligen utsträcka den även till äktenskapssystemen." (Lévi-Strauss 1992:251). Själv tycker jag inte att idén om dualstrukturer är speciellt lyckad eftersom den tenderar att antingen förklara för mycket eller för lite. Till och med Lévi-Strauss själv verkar ständigt vara i behov av ad hoc-hypoteser för att få det att fungera. Just i detta fall kan kanske teorin ändå fylla en pedagogisk funktion eftersom Raä 71 befinner sig i ett intressant strukturellt förhållande till dessa båda hav. Mitt emellan de spegelvända platserna fanns en plats som på många sätt var motsatsen till de båda, nämligen inlandet. Inlandet var vid denna tid en mycket annorlunda plats än kusterna. Kusten var en plats som man normalt uppehöll sig vid i olika konstellationer. Inlandet var ett vattenlandskap utan hav, där märkliga djur levde.

Om vi, trots risken för att ständigt reproducera binära motsatspar med tveksamt värde, låter oss inspireras av Lévi-Strauss framstår begreppsparen i figur 67 som en bra utgångspunkt. Det är i detta sammanhang viktigt att påpeka att motsatsparen inte rymmer en beskrivning av ett socialt liv, de är en modell som tillåter oss att experimentera och göra observationer. Halland – salt – flinta – horisont – nutid - gemenskap är inte en beskrivning av hur människorna vid havet uppfattade sina liv. Begreppen finns bara som en del av en modell som vi använder för att vidga vår förståelse. Begreppen hjälper oss att finna en möjlig abstraktionsnivå för jämförelser.

9.8 Människor och djur

Som diskuterats ovan var det sannolikt så att faunan skiljde sig mellan kusten och inlandet. De djur som inte längre fanns vid kusten fanns kanske fortfarande i begränsad omfattning i inlandet. Denna skillnad mellan kust och inland hade säkerligen fler dimensioner än den ekologiska och måste ha varit tydlig för alla. Redan i slutet av 1700-talet uppmärksammades att medlemmarna i vissa indianstammar hade ett personligt förhållande till olika arter av vilda djur. Förhållandet mellan individen och djuret präglades av klara regler och tabuföreställningar. Denna grundläggande iakttagelse har sedan upprepats många gånger och tolkats och åter omtolkats av antropologer och psykologer. John Lubbock menade att totemismen var en primitiv religion som kom efter ateismen men före monoteismen i

Västkusten	Inlandet	Ancylussjön
Salt	Sött	Sött
Saltvattensfiskar	Sötvattensfiskar	Sötvattensfiskar
Säl	Frånvaro	Andra sälar
Känt	Okänt	Igenkännbart
Horisont	Växtlighet	Horisont
Flinta	Frånvaro	Annan flinta
Djur	Märkliga djur	Djur
Gemenskap	Ensamhet	Gemenskap?
Nutid	Urtid	Annan tid?

Figur 67. Strukturella likheter och skillnader mellan Västerhavet, inlandet och Ancylussjön, med utgångspunkt från västkusten. Observera att detta inte är en beskrivning av en mesolitisk kosmologi, snarare ett tankehjälpmiddel. Huvudsakligen utgår de strukturella förhållandena från en nutida förståelsehorisont. Begreppsparet nutid-urtid utgår dock från uppfattningen att tid och rum kan förstås som samma sak ur ett kosmologiskt perspektiv.

religionernas evolution. James Frazer ansåg att totemismen var en primitiv religion med två dimensioner. Den sociala dimensionen utgör stammens uppdelning i mindre enheter och den religiösa uttrycker viljan att kontrollera omgivningen. Han trodde dock inte att totemismen var ett universellt fenomen. Sedan dess har såväl Malinowski som Freud diskuterat vad som egentligen utgör totemismens kärna. Är det ett socialt system, en religion, ett giftermålssystem eller kanske allt på en gång? Med tiden blev det mer och mer uppenbart att totemismen inte var ett samordnat regelverk. Djuren och växterna kunde användas på många sätt och Alexander Goldenweiser menade att de inte var något annat än socialiseringar av objekt och symboler (Lindberg:162f). Denna tolkning ligger nära Maurice Blochs idé om *transcendental social* där socialiseringen av icke-mänskliga objekt närmast är en kognitiv nödvändighet för människor (Bloch 2008:2057). Utifrån vårt analytiska perspektiv spelar det egentligen ingen roll om totemismen i sig är en generell tolkningsram för alla mänskliga kulturer. De samlade iakttagelserna har fortfarande en stor betydelse om vi vill förstå den strukturella skillnaden mellan kust och inland. Även om vi inte kan inordna våra iakttagelser i ett schema kan vi utgå från att djur fyllde en helt annan funktion för människor under mesolitisk tid än vad de gör idag. Givetvis är uttrycket "fyllde en annan funktion" problematiskt ur ett mesolitiskt perspektiv eftersom funktion för de flesta oss för tankarna till en varas värde. Ett annat förhållningssätt till djur och dess funktion kan illustreras av följande vittnesmål från en nordamerikansk indian:

"Vi vet vad djuren gör; vad bävern, björnen, laxen och de andra djuren behöver; ty för länge sedan gifte sig människor med dem och då fick de detta vetande från sina djur-gemåler /.../ De vita har levt kort tid i detta land och de vet inte mycket om djuren; men vi bor här sedan tusentals år, och djuren lärde oss dessa saker för länge sedan. De vita skriver upp allt i böcker för att inte glömma bort det; men våra förfäder gifte sig med djuren, de lärde sig alla dessa vanor och de har vidarebefordrat dessa kunskaper från generation till generation." (Jennes 1930:540)

Trots sin konkretion misstänker jag att citatet är lätt att feltolka. Nordamerikanska indianer är ofta utsatta för politisk sentimentalitet och ekologiskt korrekta tolkningar. Yttranden som det ovan får ofta exemplifiera esoteriska kunskaper som överskrider eller föregår vår mekanistiska världsbild. Urbefolkningar får finna sig i att agera bärare av visdom och att vara ett exotiskt dåligt samvete. I likhet med Lévi-Strauss tror jag att det finns anledning att ta människors konkreta utsagor på allvar. Citatet ovan är inte metaforiskt, snarare konkret och beskrivande. Detsamma kan sägas om de bororoindianer från Brasilien som uttryckligen hävdade att de var röda papegojor. Eller mer exakt, de var en mellanform mellan en fisk och en papegoja, före födseln var människor fiskar och efter döden papegojor. Somliga kunde dock vara papegojor även under den mänskliga övergångsformen och då äta frukter i träden (Smith 1978:268f). Det är viktigt att poängtera att de inte trodde sig härstamma från, eller befinna sig i en relation till de röda papegojorna, de *var* röda papegojor. Man kan tycka att denna beskrivning av det mänskliga subjektet är märklig. Men jag antar att när bororoindianer hörde talas om transsubstantiationsläran var de nog lika förvånade som antropologerna var när de fick höra om fiskarna och papegojorna. Men med utgångspunkt från en värld där alla relationer är sociala finns det inget märkligt med en stark identifikation med omgivningen. I denna omgivning finns bland annat djur, landskap och paranormala företeelser. Jag antar att man skulle kunna kalla detta sammanhang för det sociala systemets helhet. Om vi skulle vistas i en sådan miljö en längre tid skulle nog deras världsbild verka begriplig och förnuftig för oss. De var ju trots allt experter på att leva i sin miljö och i sin tid.

Vi är alltså olika, men samtidigt lika, vilket var en av Lévi-Strauss stora poänger. Själv utgick han från stora mängder antropologiska data. Exempelvis utgår hans analys av släktskap från 800 etnografiska exempel (Lindberg 2009:130). Trots det, eller kanske just därför, är hans analyser ofta svåra att följa. I en analys som utgår från Raä 71 är källmaterialet väsentligt annorlunda både ur ett kvalitativt och kvantitativt perspektiv. Här jämförs några hundra små flintbitar i inlandet med en kust som vi inte vet mycket om. Förhoppningsvis är tankekedjan och analogierna i alla fall tydliga. De exakta tolkningarna förblir tyvärr dunkla. De binära motsatsparen som presenterats ovan är som tidigare nämnts bara utgångspunkter för en diskussion. Den sanna strukturen finns i den forntida taxonomin av omvärlden, i vilken säkert varianter av det som kallats totemism ingick. Den förhistoriska taxonomin var inte lik vår även om den var strukturerad efter samma principer.

Som exempel kan nämnas Navahoindianerna som indelade djur i springande, flygande och klättrande. Dessa grupper delades sen in i de som förflyttar sig på marken, de som förflyttar sig på vattnet, de som förflyttar sig på dagen och de som förflyttar sig på natten. Eftersom Navahoindianerna ansåg sig vara stora klassifikatörer var detta dock bara början på taxonomin. Den vidare uppdelningen grundade sig bland annat på relativ storlek, plats i färgskalan och på djurens magiska egenskaper. Resultatet blev en mycket detaljerad och funktionell uppdelning av faunan. Ur ett modernt perspektiv är dock uppdelningen märklig eftersom samma arter kunde anses vara helt olika sorters djur beroende på dess kön eller ålder (Lévi-Strauss 1987:49). Insikterna om människors komplicerade förhållande till sin omgivning ger oss en aning om styrkan av de känslor och estetiska upplevelser som måste ha funnits i dessa relationer (Knutsson 1995a:24). Utifrån detta perspektiv var inte de sista uroxarna bara en vandrande köttreserv, kanske var också gäddornas lek mer än bara ett plaskande i vassen. Förflyttningen från kusten till inlandet var inte bara en upplevelse av något annorlunda, det var kanske också en mycket känslomässig upplevelse.

9.9 Människor som reser

Vad var det då som lockade i inlandet? Svaret beror på hur man ställer frågan. Man kan säga att inlandet var en rik ekologisk miljö. Men som framgått ovan vore det att gå över ån efter vatten. Jag har svårt att föreställa mig några fiskar som inte går att få i närmast obegränsade mängder någon timmes paddlande in från en halländsk åmyrning för 9 000 år sedan. Det är dock helt möjligt att mina rika erfarenheter av fiske och mina stela kategoriseringar hindrar mig från att nå en djupare insikt. Några ekonomiska orsaker till resan kan jag inte se, men jag kan tänka mig många saker som skulle kunna vara sevärda. Att se gäddorna leka en solig dag i april i de grunda sjöarna måste ha varit en estetisk upplevelse och att jaga dem med en harpun måste ha varit roligt. Jag kan alltså se många känslomässiga skäl att besöka Markaryd för 9 000 år sedan.

Den strukturalistiskt inspirerade diskussionen ovan har mest belyst olika relationer. Människorna har i detta sammanhang huvudsakligen varit bärare av föreställningar av strukturalistisk natur. Att beskriva verkligheten så har många poänger och kan vidga våra förståelsehorisonter. Diskussionen har varit präglad av att försöka förstå upplevelsen och känslan av att transcendera det vardagliga livet. I relationen mellan kusten och inlandet fanns möjligheter för många sorters möten och sociala relationer. För att kunna diskutera dessa måste man lämna den mer strukturalistiskt inriktade diskussionen och istället fokusera på den forntida människans personliga relation till sin omgivning. Man måste fråga sig vad det egentligen betydde att resa under mesolitisk tid. I den moderna världen är resandet en så självklar och integrerad del av det vardagliga livet att det är svårt att definiera dess innebörd. Jag tror att en underförstådd del av vår definition är kontrasten med en föreställd mindre mobil historia. Förmodligen är det uppfattningen om det sena jordbruks-

samhällets påstådda inskränkthet som projiceras bakåt i tiden. Resandet kan alltså ses ur ett kvalitativt perspektiv där dess betydelse hämtas ur förändrade relationer. Resande är dock ett begrepp med fler betydelser och Edward Said har betonat dess sociala natur:

“Like people and schools of criticism, ideas and theories travel - from person to person, from situation to situation, from one period to another. Cultural and intellectual life are usually nourished and often sustained by this circulation of ideas, and whether it takes the form of acknowledged or unconscious influence, creative borrowing, or wholesale appropriation, the movement of ideas and theories from one place to another is both a fact of life and a usefully enabling condition of intellectual activity. Having said that, however, one should go on to specify the kinds of movement that are possible, in order to ask whether by virtue of having moved from one place and time to another an idea or a theory gains or loses in strength, and whether a theory in one historical period and national culture becomes altogether different for another period or situation.” (Said 1983:226)

Resandet är alltså en verksamhet med konsekvenser som bara kan förstås i sin egen kontext. Det är aldrig en enkel fråga om förflyttning och förhållandet mellan vårt resande och det mesolitiska resandet är inte analogt. Detta vore ett problematiskt förhållande om denna bok hade som ambition att fullständigt förklara alla aspekter av det mesolitiska resandet. Liksom med förhållandet till djuren är dock ambitionen begränsad. Resandet är i denna analys bara ytterligare ett strukturellt perspektiv som hjälper oss att ana sammanhang och generera hypoteser.

Den period som diskuteras här brukar benämnas Maglemosekulturen men man vet inte om det var något som ens avlägset liknade en kultur i etnisk eller språklig mening. Vad man vet är att människor över ett stort område använde pilspetsar av flinta som såg likadana ut. Det fanns också över stora ytor en gensam uppfattning om estetik som uttrycktes i naturalistisk konst och ornamentik (Gendel 1988:44f; Toft 2006:110). Eftersom förändringar i form och utförande spreds snabbt antas det att Maglemosekulturen var ett relativt öppet socialt nätverk. Markaryd befinner sig i den nordliga ändan av detta område, den södra gränsen låg i mellersta Tyskland. Åt öster kan man hitta lansettmikroliter ända bort till Ural och i väster bort till England (Kozłowski 2003:XX). Man kan också tydligt se hur råmaterial förflyttas, exempelvis har snäckor och andra råmaterial förflyttats hundratals kilometer på kontinenten (Jochim 2002:125; Cleyet-Merle & Madeleine 1995:303ff). Ett annat intressant exempel kan hämtas från de mesolitiska bosättningarna i Mellansverige. Fyndmaterialet domineras helt av kvarts, men det finns ett återkommande inslag av flinta. Även om flintan inte är av någon större betydelse för tolkningen av boplatserna i sin helhet är de en tydlig indikation på en kontakt med områden cirka 450 km söderut (Åkerlund 1996:35ff). Det kan också konstateras att en av de äldsta finska bosättningarna (ca 9 200 Cal. BP) karaktäriseras av mycket och välarbetad flinta (Matskainen 1996:251; Zvelebil 2008:35f).

Vi kan alltså se ett mönster av möten och resor som avsätter materiella och estetiska spår. Dessa möten kan ha olika karaktär. Bakom det vi uppfattar som likhet kan finnas

äktenskapsnätverk eller intrikata mönster av transporter av exotiska råmaterial. Även om vi ser en struktur så undandrar sig mötenas exakta mening vår tolkning. Liksom med totemismen finns det anledning att vända sig till etnografien för att finna inspiration och vidga förståelsehorisonten.

9.10 Kosmologi, makt och vardag

Ovan har det konstaterats att människors värld under perioden i fråga var präglad av sociala relationer. Jag har också konstaterat att människor rörde sig över stora ytor. Det återstår då att koppla ihop resandet med den hypersociala världen. För att göra detta måste man byta perspektiv från strukturerna till ett perspektiv som betonar intentioner och människor som aktörer. Det som vi uppfattar som landskapsarkeologi, ekologi, kartografi, släktskapssystem och resande var för den mesolitiska människan kosmologi, eller om man så vill, deras vardagliga liv. Den abstraktion och reduktion av verkligheten som en vanlig karta utgör var för en förmodern människa helt obegriplig. Våra kartor skulle för en mesolitisk människa vara en lika god utgångspunkt för informationsutbyte som att använda det periodiska systemet för att diskutera stenar. Som vi lärt oss av Lévi-Strauss skulle våra troliga kommunikationssvårigheter med våra mesolitiska förfäder inte bero på att vårt tänkande skiljer sig i komplexitet. En mesolitisk människa skulle inte ha svårt att förstå min karta för att den är komplicerad och gjord med hjälp av en dator. Hon skulle helt enkelt funnit kartan meningslös och utan något praktiskt värde för henne. Hon hade nämligen andra sätt att orientera sig i sin omgivning som fungerat utmärkt i tusentals år (Bender 1999:36). Skulle hon stöta på ett problem skulle hon kunna lösa det genom sina sociala kontakter. Det fanns, då som nu, människor med extraordinära egenskaper i form av minne och geografisk förmåga.

Varje insikt i hur förmoderns människor ser på sin omgivning som bygger på etnografiska paralleller är alltså bättre än att använda vår vanliga geografiska uppfattning som utgångspunkt. Detta inte för att den etnografiskt grundade kunskapen har ett högre förklaringsvärde, men perspektivförskjutningen är en god grund för realism. Att vår uppdelning i geografi och kosmologi inte på något sätt är självklar har länge varit känt. Som framgått ovan är denna förståelse en naturlig del av ett strukturalistiskt perspektiv och inom sociologi, etnografi och mytforskning har insikten utgjort en given utgångspunkt (e.g. Durkheim 1968 & Eliade 1958; 1963). Själv har jag låtit mig inspireras av den amerikanska etnologen Mary W. Helms som intresserat sig för hur förindustriella samhällen förhållit sig till sambanden mellan geografi, kunskap och makt (e.g. Helms 1975;1988;1998 & 2000). Inspirerad av Durkheim gör hon den grundläggande iakttagelsen att förståelsen av rummet, liksom tiden, är en social konstruktion. För att den ska få en mening måste den innehålla kategoriseringar som inte är utbytbara. Sociala konstruktioner är i detta sammanhang inte något som befinner sig i motsättning till empiriskt grundade begrepp. Man kan på samhällsnivå organisera tid och rum på många sätt, men alla kategoriseringar måste vara förutsägbara.

Det som vi skulle kalla geografin eller omgivningen har ingen direkt motsvarighet i förmoderna samhällen. Vi tenderar att uppfatta rummet som en aspekt av omgivningen där våra sociala aktiviteter äger rum. Vår omgivning är alltså tydligt skild från våra sociala aktiviteter. I förmoderna samhällen är istället rummet, de sociala aktiviteterna och tiden integrerade:

"Space as an aspect of traditional 'worlds' instead is finite in extent and is socially and cognitively differentiated into qualitatively different aspects, 'identified' and filled with points and locations, with social interactions and paths of activity. Space is charged with meaning and differentiations, with mundane familiarities, and with cosmic mysteries. It changes shape and form. Its attributed powers and values, its intimacy or its expanse give significance to actions, people, places, things; makes them accessible or render them 'distant', make them mundanely commonplace or instil them with foreign exoticism" (Helms 1988:8)

Trots tydligheten i framställningen kan det ändå vara på sin plats med ett etnografiskt exempel för att förstå hur en förmodern geografisk praxis kan se ut. Ett intressant exempel på hur man kan kategorisera tid och rum kan hämtas från de indianska invånarna i San Juan Chamulas i Chiapas, Mexiko. Det är i sammanhanget viktigt att påpeka att exemplet är just ett exempel på *en* geografisk praxis. Det finns i de flesta kulturer olika uppfattningar om omgivningens beskaffenhet beroende på social position och kunskap om omvärlden. Ett segment av befolkningen i San Juan Chamulas uppfattar dock att tid och rum är samma sak och såväl tiden som rummet utgår från deras hemstad som uppfattas som världens centrum. Eftersom deras stad är närmast solen är det den enda platsen i världen som är sant dygdig och trygg. Invånarna där är de enda fullt ut civiliserade och moraliskt korrekta människorna i hela världen. När man lämnar denna plats färdas man inte bara genom rummet utan också genom tiden. Utöver de senaste 500 åren innehåller tiden även fyra separata skapelser och en kaotisk tid innan den första skapelsen. Geografin följer samma uppdelning och om man når Guatemala har man samtidigt nått den andra skapelsen. Eftersom detta är en plats/tid som karaktäriseras av kaos kan man följaktligen förvänta sig att träffa forntida människor, korsningar mellan djur och människor och människor från andra länder. Allt som händer på denna plats är av stor metaforisk betydelse och besökaren är ständigt hotad av oordning och kaos. Bortom denna horisont finns bara ett fullständigt kaos befolkat av apor, demoner, judar och häxor. Att de frågade den besökande amerikanska antropologen om kannibalism förekom i USA berodde alltså inte på några förutfattade meningar om USA. Det var istället en, ur ett kosmologiskt perspektiv, fullständigt rimlig fråga. Eftersom USA existerade vid den yttersta gränsen till den kategoriserade världen låg platsen också mycket långt tillbaka i tiden. Man kunde alltså förvänta sig att det där fortfarande förekom asocialt beteende som kannibalism. I forntidens kaos finns dock inte bara fara, det var också en plats fylld av krafter med kosmologisk signifikans. Följaktligen intresserade sig invånarna också för antropologens eventuella släktskap med olika gudar och helgon (Helms 1988:8).

Ur ett modernt perspektiv ter sig detta kosmologiska perspektiv udda och kanske komisk. En medlem i den europeiska medeltida intellektuella eliten skulle dock finna få anledningar att göra sig lustig över denna geografi. Föreställningen om att centrala platser ligger nära himlen och geografin rymmer platser med helt olika metafysiska kvaliteter (exempelvis paradiset) skulle inte förvåna honom. Till skillnad från oss skulle han uppfatta det som självklart att världens yttre begränsningar befolkas av halvmänniskor och monster (Mittman 2006:18-24). Ytterligare ett exempel på en geografi som utmanar vår förståelse kan hämtas från de sibiriska evenkerna. De hävdar att de alltid bor på samma ställe och inte förflyttar sig alls. Detta påstående kan verka märkligt eftersom de lever på att jaga ren och därför rör sig över mycket stora ytor. Utifrån deras perspektiv är det dock istället så att världen rör sig, varje ny boplats är således organiserad på exakt samma sätt som den förgående. Denna något egocentriska idé har observerats i flera andra jägar/samlarkulturer vars livsstil kännetecknas av stor rörlighet. Kanske är det så att i en extremt rörlig värld kan det finnas anledning att betona det stabila (Grön & Kuznetsov 2003:217).

9.11 Kunskap är makt

Kosmologi är inte bara en fråga om kategorisering av världen. Att kunskap är makt är känt och ur ett kosmologiskt perspektiv är det verkligen så. Den som vet hur världen är beskaffad och fungerar har alltid ett övertag. Speciellt tydligt är det i förmoderna samhällen där kunskapen om världen integrerar religion, ritualer, släktskap och mycket mer. Som diskuterats upprepade gånger ovan är avståndet mellan mesolitikum och nutid inte bara en fråga om tid. Mesolitikum var en tid präglad av sina produktionsförhållanden och sin specifika form av socialitet. Begreppet makt skall följaktligen förstås i denna kontext. Makt är bara ett begrepp med skiftande historisk betydelse som vi använder för att förstå människors drivkrafter och relationer. Vi kan med goda skäl tolka bilinköp, barnvagnar och matresor till Toscana i klass- och maktperspektiv. Det innebär inte att aktörerna uppfattar det på samma sätt. De uppfattar istället att de har ett speciellt intresse och att de förverkligar sig själva. Man skulle kunna säga att driften att skapa och förändra sin sociala roll är emancipatorisk. Genom att förändra sin sociala roll blir man sitt genuina jag. Det finns ingen anledning att tro att förhållande under tidig- och mellanmesolitikum var principiellt annorlunda. De som reste till Markaryd upplevde sannolikt spänning, glädje och gemenskap. Säkert var det en resa som rymde många upplevelser, somliga estetiska andra religiösa. Resandets förhållande till makt var alltså inte bara en fråga om manipulation. Det komplexa sambandet mellan makt och socialitet illustreras väl av följande exempel hämtat från Yakutat Tlingit (Alaska):

"Furthermore, for the youth, travelling to strange places and meeting strange people was not only an exciting adventure, but was considered a valuable part of his education, especially if he were the nephew of a sib chief and might act as a interpreter or adviser to his uncle when foreign guests

came to visit /.../ Such young people, especially if they showed promise, were sent away to travel 'all over' to learn the songs and stories of other groups. Each youngster, at about the age of ten, went to a different foreign tribe to live with the local chief until he reached manhood, and to learn the language, history, songs and traditions of his hosts. /.../ This education in foreign customs, songs, and stories was essential for a future chief and for any person of rank, for whom display of esoteric languages and superior learning were an essential requirement." (Helms 1988: 76).

Av citatet framgår hur komplicerat sambandet mellan makt, geografi, släktskap och esoterisk kunskap är. Det är inte så enkelt att kunskaperna legitimerar en elit eller används av enskilda individer i ett manipulativt syfte. I det korta citatet kan vi ana äventyrlust, ambitioner, samhällsstruktur, maktrelationer, släktskap och mycket mer på bara några rader. Citatet illustrerar också på ett tydligt sätt sambandet mellan resandet och landskapet. Landskapet är en integrerad del av resandet och vice versa. Båda är en del av, och en förlängning av, det mänskliga subjektet. Att röra sig i landskapet var att lära sig saker och därmed att förändras som social varelse. Citatet ovan betonar kunskapens roll för att på ett nästan lekfullt sätt förändra sociala roller (Meillassoux 1981:18). Eftersom exemplet är hämtat från ett komplext samhälle med utvecklad arbetsdelning fanns det där dock mer osympatiska sätt att uttrycka social identitet och utöva makt. Flera av sätten känns igen från den arkeologiska diskussionen om framväxten av stratifierade samhällen. Som exempel kan nämnas ledande av krigsföretag, kontroll över slavar och hantverksspecialister samt tillgång till exotiska föremål (Ames 1995:172ff; Kristiansen & Rowlands 1998:337).

För den som är intresserad av att få en mer direkt känsla av hur maktutövning i relation till det omgivande landskapet fungerar rekommenderas Genesis Första Mosebok. Denna skrift som påstås vara en del av vårt kulturarv utgör en främmande och fascinerande läsning som många gånger utmanar vår moderna förståelse av hur en historia borde berättas. För den som intresserar sig för landskap, släktskap och makt är Genesis en guldgruva som skulle förtjäna en grundlig analys. Detta är knappast platsen för detta varför jag nöjer mig med ett exempel som tydliggör sambandet mellan släktskap, makt och förmågan att kategorisera landskapet. Att namnge en brunn kan bara den göra som har den rätta härstamningen vilket i sin tur ger honom ökad status. Att namnge ett vattenhål är inget som görs utan altare, brännoffer och festligheter. Allt hänger alltså ihop: härstamning, ceremonier, namngivning, religiös auktoritet, kunskap om sambandet mellan genealogin och landskapet. Allt detta framgår av Första moseboks 31:a kapitel där Jakob når en uppgörelse med Laban och i samband med det gör en del, utifrån vårt perspektiv, märkliga saker.

"Då tog Jakob en sten och reste den som en stod. Och han sade åt sina släktingar att plocka stenar, och de hämtade stenar och byggde ett röse. Sedan höll de måltid där på röset. Laban kallade röset Jegar Sabaduta och Jakob kallade det Galed. Laban sade: 'Detta röse står i dag som vittne mellan dig och mig.' Därför fick det namnet Galed. Det kallades också Mispa, ty Laban sade: 'Herren skall hålla vakt mellan dig och mig när vi är utom synhåll för varandra. Om du behandlar mina döttrar

illa eller tar dig andra bustrur vid sidan av dem, så tänk på att Gud står som vittne mellan dig och mig, även om ingen människa är närvarande.' Laban sade till Jakob: 'Här är detta röse och här är stenstoden som jag har rest mellan dig och mig. De är vittnen, detta röse och stoden: jag skall inte passera detta röse på väg mot dig med ont uppsåt, och du skall inte passera röset och stoden på väg mot mig med ont uppsåt. Må Abrahams Gud och Nachors Gud döma mellan oss.' Och Jakob svor eden vid honom som hans far Isak fruktade. Han offrade slaktoffer på berget och inbjöd sina släktingar till en måltid. De åt och stannade sedan på berget över natten."

Jakob som var en handlingskraftig man reste alltså en stod och bad sin släkt att bygga ett röse. Genom detta bygge visade Jakob sin förmåga att förändra det kognitiva landskapet samtidigt som han markerade sin makt grundad på släktskap. Att de inte skulle passera röset med onda avsikter skall förstås inte tolkas bokstavligt. Överenskommelsen mellan två släkter har i röset och stoden fått en konkretion som går vida utöver det geografiska. Röset är både en produkt av överenskommelsen och en maktdemonstration. Jakob som uppenbarligen var på offensiven passade dessutom på att kategorisera världen genom att namnge röset *Galed*. Labans försök att visa handlingskraft genom att döpa röset till *Jegar Sabaduta* verkar inte alls ha fungerat. Jakob avslutade försoningen med ett slaktoffer och bjöd sin släkt att hålla måltid på berget. Exemplet är intressant eftersom vi har en nästan journalistisk vittnesbörd om hur en aktör medvetet skapar ett symboliskt laddat landskap samtidigt som han legitimerar sitt ledarskap.

Som framgått ovan har alltså det som vi brukar kalla kosmologi flera funktioner. I alla samhällen finns det speciella kategorier av människor som transcenderar de kosmologiska skillnaderna. Detta sker genom ritualer, konstnärliga uttryck, tillgång till exotiska material, andliga och fysiska resor till andra platser. Av speciell betydelse är förfäderna som utgör en förbindelselänk inte bara till ursprunget utan till hela den esoteriska sidan av världen. I denna uppdelning av sysslor och människors härkomst finns en tendens att legitimera en existerande elit (Helms 1998:8). Det är dock viktigt att betona att det inte rör sig om ett cyniskt bedrägeri. De som lever i denna värld delar den grundläggande kosmologiska övertygelsen om sakers tillstånd vilket inte betyder att de kan ha olika intentioner och strategier. Det är också så att det finns skillnader mellan olika samhällsformer och tider.

9.12 På jakt efter makten och den esoteriska kunskapen

Varför hamnade en grupp människor på en liten ö i Markaryd för cirka 9 000 år sedan. Jag tror att man kan finna en förklaring, eller åtminstone en tänkbar intention i människors förhållande till sin kosmologi. Vi kan utgå från att de esoteriska kunskaperna var en del av det som Mauss kallade det *sociala systemets helhet*. Tillsammans med äktenskapssystem, genealogi, tillgången till råvaror och andra saker som vi inte förstår, var resandet och den esoteriska kunskapen både ett sätt att förklara och förändra världen.

Att lägga dessa dimensioner till det existerande arkeologiska materialet har visat sig ge intressanta resultat vid analysen av stratifierade samhällen (e.g. Kristiansen & Larsson 2005).

Egentligen menar jag dock att betoningen på kunskap som förklaringsfaktor är mer uppenbart givande i ett samhälle som det tidigmesolitiska. Det var ett öppet samhälle präglat av förflyttningar. Samtidigt var det paradoxalt nog en av de perioder i mänsklighetens historia där man har haft minst anledning att förflytta sig för att utnyttja olika resurser. Ett sätt att förklara detta förhållande vore att skifta perspektiv och se tidigmesolitikum som ett kunskapssamhälle. Kanske inte riktigt av samma sort som det vi nu påstår inträda i, snarare ett esoteriskt kunskapssamhälle. Liksom vårt kunskapssamhälle var det mesolitiska inte präglat av social likställdhet. Att ett samhälle var utan äganderätt och ärftliga formella skillnader mellan människor betyder inte att det var helt egalitärt. Människor ville olika saker och somliga kände sig säkert ofta åsidosatta, andra tyckte att det var bra som det var. När vissa människor talade lyssnade man uppmärksam, andra nonchalerades. Somliga fick bestämma vad saker i omgivningen skulle heta, andra fick nöja sig med att namnge sina barn. I ett mesolitiskt samhälle måste människors under- och överordning ha fungerat genom andra mekanismer än vad vi är vana vid. Vi kan på demografiska grunder anta att det inte vore någon större mening för någon enskild individ att kontrollera laxfisket i Nissan. Resten kunde bara sätta sig i kanoten och åka till Lagan. Inte heller fungerade det att utöva makt genom att samla på sig materiella resurser, detta var ett samhälle med stor rörlighet. Att utöva makt genom våld måste också ha varit svårt eftersom det var lätt för individer och grupper att undandra sig kontroll. Det fanns inga investeringar som band dem vid en viss punkt i landskapet eller till en viss social relation (Meillassoux 1978:136).

Ett uppenbart sätt att upprätthålla en given social ordning var genom skiftande tillgång till kunskap. Meillassoux menade att denna kunskap inte var praktiskt och empiriskt grundad. En av dess förutsättningar var att den inte kunde återupptäckas av vem som helst. Istället var kunskapen som medel för maktutövning med nödvändighet esoterisk (Meillassoux 1981:22). Möjligheterna att omförhandla villkoren och skapa sig en annan social roll måste dock ha varit betydande. För den som var nyfiken och socialt begåvad fanns det alltid en möjlighet att vinna respekt och bli omtalad genom kontakter och resor. Att röra sig i landskapet var inte det enda sättet att vinna inflytande. Andra kanske hade mindre social kompetens men en förmåga att minnas släkter, platser och dess kosmologiska signifikans. Etnografer har ofta förvånats av exempel på extrema minnesförmågor bland förmoderna kulturer (Kristiansen 2004:267). Jacques Derrida antog att själva grunden för skriftspråkens framväxt var viljan att driva möjligheterna till genealogiska kategoriseringar bortom den mänskliga hjärnans begränsningar (Derrida 1998:25). Betydelsen av kunskap om dessa fjärran platser och kosmologiska sammanhang var alltså vidare än vad vi vanligen föreställer oss. Den som kände fjärran platser hade inte bara varit någon annanstans i en inskränkt geografisk betydelse. Vissa kom hem med esoteriska kunskaper som få andra hade och

deras erfarenheter transcenderade den vanliga verkligheten. Genom kunskaper om det fördolda kunde man förstå hur världen kategoriserades. Den som förstod kategorierna kunde också sätta ihop en ny och lite förändrad historia om hur världen var beskaffad, eller som Derrida påpekade:

"To recognize writing in speech, that is to say différance and the absence of speech, is to begin to the lure. There is no ethics without the presence of the other but also, and consequently, without absence, dissimulation, detour, difference, writing. The arche-writing is the origin of morality as of immorality. The nonethical opening of ethics. A violent opening. As in the case of the vulgar concept of writing, the ethical instance of violence must be rigorously suspended in order to repeat the genealogy of morals." (Derrida 1998:139f)

Derridas iakttagelse att all kommunikation är *arche-writing* som transcenderar språket är intressant. Människors kommunikation är aldrig en fråga om att beskriva fenomen "*writing is not a sign of a sign*", istället är vi alla hänvisade till att leta efter betydelser genom jämförelser och relationer. Kanske är det denna fåfänga jakt som gör människor till de dedikerade klassifikatörer som Levi-Strauss beskriver. Om vi tror på Bloch är denna språkliga och kognitiva förmåga en del av den hypersocialitet som skiljer oss från djuren. Att skapa och förändra sociala roller är inget som människor väljer, det är en konsekvens av att vara människa. Människor, besatta av klassifikation som ständigt letar efter mening och hyper-socialiserar sin omgivning kommer förr eller senare att hamna i Markaryd. De kunde omöjligtvis nöja sig med att sitta på en strand och titta på horisonten, det vore okreativt och därmed inte mänskligt.

9.13 Några alternativa vägar till Markaryd

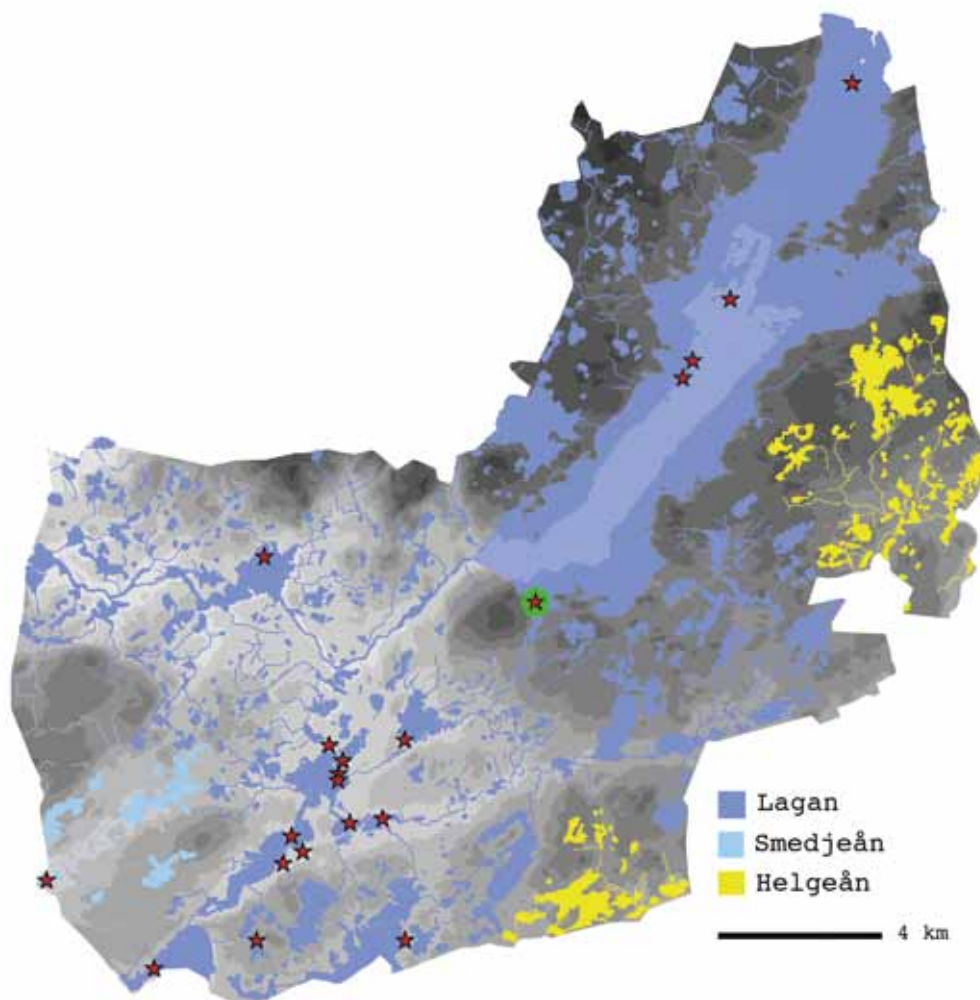
Att de mesolitiska människorna förr eller senare skulle hamna i Markaryd är en beskrivning med litet vetenskapligt värde även om utsagan vore sann. Liksom de mesolitiska människorna vill jag berätta en begriplig, strukturerad historia med en början och ett slut. När jag har funderat på platsen har jag försökt att inte bara utgå från de enskilda fyndens möjliga funktion. Ambitionen har varit att peka på lakuner och strukturella egenheter i materialet som i sin tur kan hjälpa oss att förstå platsens sociala betydelse. Också landskapsanalysen har varit inriktad på förståelsen av människors sociala liv. Som framgått finns det många olika tänkbara perspektiv på denna vidare sociala kontext. I texten ovan har jag huvudsakligen utgått från det som vi benämner maktrelationer och geografi. Det rekonstruerade landskapet har använts för att fånga olika aspekter av dessa perspektiv. Ambitionen har alltså inte varit att förklara platsen utifrån dess omgivning. Snarare har platsens sociala betydelse diskuterats genom relationen mellan många sorters data och perspektiv.

Själva platsen Raä 71 kan ges många betydelser och ses från många perspektiv. Den ligger vid utloppet av en sjö, men också så långt bort man kan komma i ett vattensystem. Att den ligger vid slutet av ett vattensystem betyder också att den ligger vid början av ett annat (se fig. 68 och 69). Bara utifrån denna enkla analys kan man tänka sig tre alternativ. En första iakttagelse är att Raä 71 var så långt bort från den normala världen vid havet man kunde komma. Om man följde vattnet inåt landet så tog det helt enkelt slut där, platsen var en ändstation. Vi kan också tänka oss att Raä 71 var en plats där man möttes. Kanske kom människor från Ancylussjön den långa vägen dit för att möta människor från det salta havet. En tredje möjlighet är att Raä 71 var en plats att pausa på när man var väg någonstans. Ett tänkbart mål kan ha varit de stora sjöarna åt norr, fast själv skulle jag nog ha föredragit vägen upp längs Nissan (se fig. 69). Ett sannolikare mål var Ancylussjön. Eftersom Öresund vid denna tid inte existerade var vägen från proto-Lagan till Helge å en logisk väg (se fig. 61). Om man utgår från råmaterialet finns det dock ganska lite som talar för tanken på en kontakt med Ancylussjön. Flintor av annat ursprung än sydvästra Skåne och Halland är extremt sällsynta i alla mesolitiska kontexter i Finnveden. Det finns i och för sig inte någon naturlag som säger att man måste ta med sig råmaterial från sin hemtrakt och deponera detta vart än man kommer. Att vi kan använda förekomsten av råmaterial för att ana sociala sammanhang betyder inte att frånvaron av råmaterial är detsamma som frånvaron av kontakter.

Vilka var det då som åkte och vilka var deras intentioner? Fynden säger inte mer än att de verkade återkomma med viss regelbundenhet och att deras besök inte hade en bestämd funktion. De stannade en period och verkar ha sysslat med lite av varje, spåren tyder på ett helt vanligt liv. De stannade tillräckligt länge för att följa en praxis som styrde hur och var man deponerade sitt flintavfall och annat skräp. Så mycket flintavfall blev det för övrigt inte eftersom de knappast slog någon flinta på platsen. Sparsamheten med flinta är ytterligare ett tecken på att resan från kusten var mer än en kort tripp.

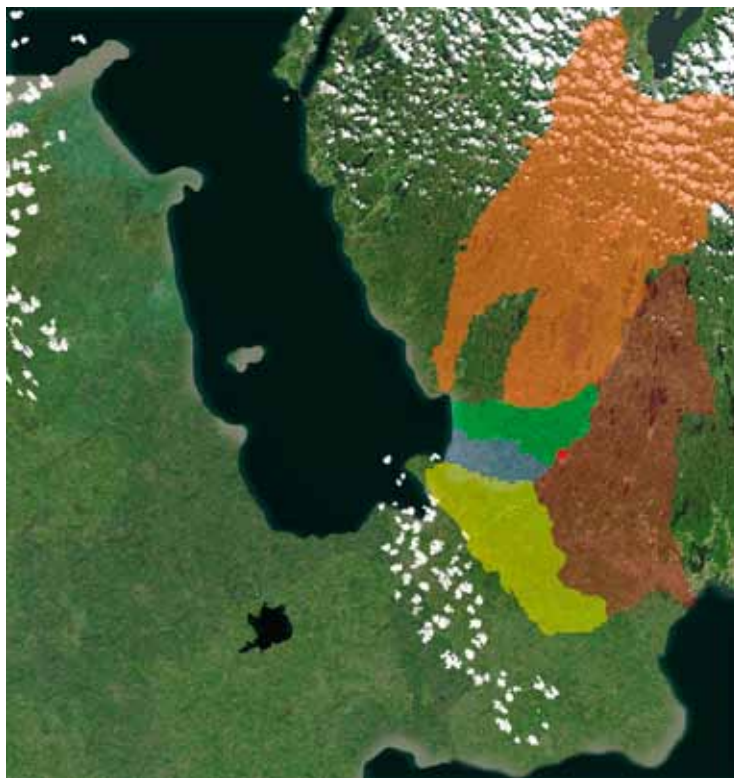
När jag en gång började intressera mig för platsen tänkte jag mig att platsens funktion kunde förstås genom dess omgivning och ekologi. Det vill säga att förståelsen var detsamma som rekonstruktionen. Som tydligt framgått ovan har jag med tiden ändrat inriktning och på ett sätt vet jag nu mindre än när jag började skriva om platsen. Jag tror nu att boplatsen emanerade från en tid där kunskap var det främsta sättet att skilja sig från andra människor. Esoterisk kunskap konstituerade individen och utgjorde en möjlighet att öka sin status och skilja sig från andra. Inlandet var en plats som man inte behövde besöka av överlevnadsskäl och som kanske uppfattades som hotfullt och kaotiskt. Skälet för att besöka platsen var kanske just dess kaotiska natur. Att beskriva dessa intentioner är svårt eftersom avståndet mellan vår värld och den mesolitiska inte bara kan mätas i tid. I den arkaiska världen var det vi uppfattar som den geografiska omgivningen laddat med betydelser som övergår vår förmåga att beskriva. Kanske var de mesolitiska människorna på väg till sina släktingar vid Ancylussjön (vilket är något som vi förstår) men resan hade

säkert också andra betydelser. De färdades på vattnet genom skogen och mötte halvmytiska djur. Kanske färdades de också tillbaka i tiden till en mörkare och mer kaotisk värld. Lättnaden måste ha varit stor när de nådde Ancylussjön och det fanns säkert mycket att berätta när man kom fram. Det är möjligt att dessa resor utfördes av vissa kategorier av människor. Det har flera gånger ovan påpekats att kultur är en immateriell företeelse som förvisso kan inbegripa materiella objekt. I ett hypersocialt samhälle var de materiella uttrycken också i någon mån sociala. De fick dock sin betydelse av sin sociala kontext.

Figur 68. En rekonstruktion av de forntida vattensystemen. Även om kartan inte motsvarar den exakta mesolitiska verkligheten är sannolikt de olika vattensystemens utbredning korrekt återgivna. Smedjeån är egentligen en del av Lagans vattensystem men eftersom den rinner ut i Lagan nära utloppet på har den särskilt på kartan. Man skulle kunna säga att Smedjeån var en egen väg till Markaryd. Sannolika mesolitiska boplatser är utmärkta med stjärnor, Raä 71 är grönmarkerad. Kartan bygger på Lantmäteriets höjddatabas och den ekonomiska kartan.

Ting kunde vara tillverkade för vissa bestämda händelser eller av specifika personer för bestämda funktioner. Objekt kunde också anses tillverkade av icke-mänskliga entiteter eller komma från platser som beboddes av andra främmande varelser (Cornell 2004:59). Om vi antar att esoterisk kunskap hämtades kan den utifrån vårt perspektiv ha manifesterat sig på olika sätt. Det kan ha varit materiella objekt men det kan också ha varit myter eller sånger. Själv skulle jag ha uppskattat om de hämtat Kristianstadsflinta och deponerat på platsen eftersom det vore en bra utgångspunkt för en elegant arkeologisk slutledning. Ur ett realistiskt perspektiv är det nog inte ett givet val. Varför släpa en ganska ful flinta med måttliga tekniska egenskaper genom hela Sydsverige? Om man nu ändå gjorde det räckte det nog med en bit för att visa sina vänner och släktingar. I så fall skulle flintbiten inte hamnat i Markaryd utan på en boplats som nu ligger under vattnet.

Figur 69. Om man förutsätter att vattensystemen var grundläggande för de mesolitiska kognitiva kartorna skulle man kunna säga att Raä 71 var en ganska centralt placerad boplats. Speciellt om man var på väg från Västerbavet till Ancylussjön via proto-Lagans (grön) och Helge ås (brun) vattensystem. Övriga vattensystem är: Nissan (orange), Stensån (blå) och Rönne å (gul). Illustrationen bygger på ett manipulerat satellitfoto från NASA och avrinningsdata från projektet TRK som bedrivs av SLU och SMHI (<http://www-nrciws.slu.se/TRK/index.html>).

Det finns alltså många olika möjligheter att beskriva resan till Markaryd. Själv tror jag att det kanske var så här:

"Inför stigningen av de stora laxarna hade förväntningarna varit stora och alla hade efter bästa förmåga deltagit i reparationerna av de stora fiskfällorna. Det var en tid av förväntan och de äldre hade många anekdoter att berätta om extra minnesvärda år. När försommaren började ta slut och de stora laxarna slutat stiga började spänningar uppstå i den lilla gruppen. När de inte hade något gemensamt att se fram emot började sångerna som bara för några veckor sedan var fångslande kännas repetitiva. Faktiskt kunde man ana ett visst mått av skrytsambet i en del av dem. De flesta tyckte fortfarande att den helt bruna flintkärnan var fascinerade men till skillnad från för någon månad sen fick nu barnen ta på den och titta på den i eldens sken.

Det var dags för somliga att ge sig av. De äldre skulle förstås inte lämna platsen på flera månader än. Tillsammans med de små barnen skulle de tillbringa sommaren med att berätta historier och sjunga. Kanske skulle det dyka upp kajaker från norr vilket skulle vara ett spännande avbrott. Chansen att det skulle hända var visserligen liten men de skulle se till att elda med lite extra våt ved när sikten var god. Kanske skulle deras rökpelare synas för de som passerade ute på havet.

De flesta som packade ihop sina tillhörigheter siktade på att snabbt färdas över havet mot norr för att sedan följa kusten västerut. Eftersom det var tätbefolkade trakter på sommaren var de yngre speciellt ivriga att få komma iväg. För den som kunde vägen och kunde beräkna månens faser kunde sammankomster på över 200 personer förväntas. Vad som hände på dessa möten skulle sedan diskuteras ända fram till våren. Vilka som tyckte mer om varandra än vanligt skulle inte undgå någon. Kanske skulle dessa förhållanden leda till fler och farligare resor under vintern. Att resa vid den årstiden gjorde man bara om man hade allvarliga intentioner. Resorna var farliga och omtalade.

Det fanns dock de som styrde kajaken åt annat håll. Unga par lämnade ibland kusten för att resa inåt landet. Också halvvuxna människor vågade sig en bit in i landet. Vid det som nu kallas Karsefors träffades de under hösten för att fiska havsöring. Egentligen var det inget fiske eftersom öringarna av sig självt hamnade på de blanka klipporna. Fisksamling skulle nog vara en bättre beskrivning. Men det var i alla fall en insamling som de gjorde alldeles själva.

Det var alltså med nostalgiska känslor som hon släpade kanoten över klipporna vid Karsefors. Barnen måste ha sett på den öppna ytan nedanför fallet med förväntan fast det var flera år tills de skulle få komma hit ensamma. De var i alla fall nöjda med att slippa stanna med de äldre och småbarnen hela sommaren. Den föregående sommaren hade känts otroligt lång.

När mannen lämnade den kända världen bakom sig måste det ha varit med andra känslor. Eftersom han kom norrifrån där klipporna försvann direkt ned i vattnet kunde han inte finna sig tillrätta i skogen. Han hade vant sig vid de långgrunda sandstränderna och till och med börjat tycka om säl trots den ganska märkliga smaken. Han kunde dock inte låta bli att titta hungrigt på småvalarna

när de vältrade sig runt båtarna. Här hade de inget att frukta eftersom folk häromkring har många släktingar bland valarna. Först hade han tviolat på det, men de brukade faktiskt titta på honom med tankfulla och sorgsna ögon. Han var hur som helst inte så intresserad av andar och förfäder, han hade alltid haft svårt att komma ihåg de enklaste saker om sin släkt. För barnens skull försökte han verkligen berätta på det rätta sättet. Men nästan direkt började han blanda ihop saker på det mest pinsamma vis. Kanske skulle det fungera bättre nu när de skulle vara iväg flera veckor i lugn och ro.

Längre upp i vattensystemet blev vattnet allt grundare och allt oftare måste de släpa kanoten över forsar och bäverdammar. Detta var ett helt annorlunda landskap med andra lukter och ljud. Skogen var mörk med avbrott för de ständigt återkommande grunda sjöarna. I hans ögon såg allt exakt likadant ut och han misstänkte att han aldrig skulle kunna hitta till kusten igen om han skulle bli lämnad ensam. Varje gång de följde en ny bäck berättade hon om träd som en gång stått där. Ibland stannade hon till vid stenar och berättade med en inlevelse om varför djuren förstenats. Ibland följde de en liten bäck bara något hundratal meter för att sedan gå tillbaka igen och upprepa berättelserna. Till skillnad från honom verkade barnen komma ihåg allt. När hon försökte lura dem tappade de aldrig riktningen och när hon ändrade berättelserna rättade de henne direkt. Detta var tredje gången de färdades denna väg och redan kände de skogen bättre än några andra, förutom deras mor förstås. Somliga skulle säga att det var meningslös kunskap eftersom det inte fanns något annat än onda andar så långt in i skogen. Men han visste att många samtidigt var imponerade och nyfikna. De få gånger hon berättade om de märkliga djuren som lever bland sjöarna tystnade de flesta och lyssnade mer intresserat än vad de kanske skulle vilja. Första gången han färdades ensam med henne uppför vattnet var han mest rädd, men det kunde han knappast visa. Nu för tiden känner han bara ett litet obehag men samtidigt en stark förväntan. Han kanske har ett dåligt minne vad det gäller sånger men han har lätt för jakt. Att jaga de väldiga djuren i de grunda sjöarna är dessutom inte helt olik småvalsjakt. Det var inte varje år han lyckas att döda en uroxe, men han har aldrig kommit tillbaka till kusten utan en imponerande samling born.

När de kommer fram måste hon bygga upp hyddan på rätt sätt. Hon gör alltid på samma sätt om vattnet inte är för högt. Barnen kommer att rusa iväg för att leta material till fiskfällan, i år kommer de nog att kunna bygga den utan hjälp. Fiskarna här är grågnistrande, små och luktar mycket märkligt. Lukten väcker minnen och starka känslor. Hon minns en annan plats vid den andra sidan av sjön.

Han har redan gett sig iväg för att se om det finns några riktigt farliga djur i omgivningen. Hon vet att det inte finns några farliga djur här. Hennes släkt har alltid kommit hit och hon känner alla djur. Om man bara gör allt rätt och följer reglerna är man helt trygg. Egentligen letar han efter röken från någon lägereld. Han hoppas att människor från det andra havet ska finnas i närheten. De är hennes släktingar men det är han som är mest intresserad. Om han bittar dem kommer han att spendera dagar med att berätta om jakten på valarna i havet och renarna på berget. Han är verkligen en bra berättare när det kommer till jakt och de kommer att lyssna intensivt. Nästa år kanske de ger sig av tidigare och följer vattnet ner till det söta havet. Han skulle verkligen älska det och barnen skulle ha färdats längre och kunna fler sånger än några andra barn. Tanken var lockande.”

Så kanske det var. I alla fall lyckades jag klämma in de flesta tidigare diskuterade aspekterna av mesolitiskt liv i en kort text. Ett nytt inslag var den korta beskrivningen av hur man skapar en kognitiv karta i en boreal skog. Denna karta kan täcka en stor yta men behöver bara rymma få punkter. Av detta kan man förstå att en plats kan ha betydelse just genom att den finns på en kognitiv karta (Knutsson 2006:175). Man återvänder alltså till en plats därför att man känner till den och man känner till den för att man ofta återvänder. Platsen har utifrån detta perspektiv en materialitet som kännetecknas av upprepningar och motstånd mot förändring, det vill säga platsen i sig strukturerar människor (Fahlander 2008:128; Kelly 2003:49f). Den som känner sin Binford kanske också anar en diskret hänvisning till *The Lovers Camps* (Binford 1983:119ff).

10. Inlandet som ett arkeogram

10.1 Raä 71 i en bredare kontext

Jag är väl medveten om att de två föregående avsnitten kan uppfattas som lite ovanliga. Men jag hoppas att det delvis kompenseras av ett ganska detaljerat återgivande av hur resultaten erhållits. Som den uppmärksamme läsaren säkert noterat har framställningen varit väldigt generell och jag har mestadels undvikit exakta tidsangivelser. Istället har jag diskuterat samhällen med outvecklade produktivkrafter/arkaiska samhällen ur ett generellt perspektiv. De arkaiska samhällsformerna har ibland översiktligt kontrasterats mot mer komplexa och stratifierade samhällen från senmesolitikum och neolitikum. På det hela taget har dock framställningen varit principiell och tidlös till sin natur. Denna form av analys har den stora fördelen att de övergripande frågeställningarna och tankeakterna tydliggörs. Vägen till slutsatserna har varit en lång och rolig process som involverat många metoder och flera sorters data. Detta växelspel mellan det empiriska materialet och olika tankeakter har Moberg beskrivit med begreppen *Arkeografi* och *Arkeologi* (se fig. 8). *Arkeografien* beskriver ordnandet och beskrivandet av data som kan bestå av *arkeoskopi* (att se på materialet) och *arkeometri* (att mäta materialet). Resultatet av dessa ansträngningar blir ett *arkeogram*. Till *Arkeologin* hör enligt Moberg tolkningen, analysen och slutledningen. Arkeologins yttersta mening är enligt Moberg att bedriva just *Arkeologi* eftersom den kunskap vi söker är okroppslig och inte står att finna i "sakforskningen" (Moberg 1969:41,65). Det finns dock inget värderande i uppdelningen, *Arkeologin* är inte finare än *Arkeografien*. Det finns inte heller någon riktning såtillvida att slutledningar går från det ena begreppet till det andra. De är båda integrerade delar av den vetenskapliga processen.

Försöket att komma ifatt det senaste århundradets mesolitiska forskning har inneburit prioriteringar och genvägar. Jag har försökt använda en sorts data för att tolka andra typer av data vilket ibland kunnat illuminera nya sammanhang. Man skulle kunna säga att jag försökt skapa ett *inlands-arkeogram* som utgångspunkt för de sociala tolkningarna. Den ena extreman i detta *arkeogram* är de samlade radiometriska dateringarna från det småländska inlandet som kommer diskuteras nedan, den andra extreman är slitspårsanalysen av flintfragment från Raä 71. Det finns i texten många korta referenser till historiska förändringar och oförklarade antaganden. Att i detalj diskutera dessa historiska förändringar och förklara varje antagande skulle ha gjort en redan tungfotad text helt oläsbar. Om man exempelvis skriver att det uteslutande fanns redskap av flinta på platsen borde man egentligen berätta hur det förhåller sig på andra platser och hur detta förhållande förändras över tid. Detta är möjligt om man har oproblematiska data att förmedla vilket inte är fallet. Det har alltså funnits pedagogiska och dispositionsmässiga skäl till att *arkeogrammet* varit delvis osynligt.

Detta är ett kapitel som avser att tydliggöra det inlandsarkeogram som utgjort en förutsättning för den socialt inriktade analysen ovan. Här kommer ramen runt tolkningen av

Raä 71 beskrivas. Det vill säga hur olika delar av inlandet relaterar till varandra kronologiskt och funktionellt. Jag kommer också försöka förtydliga och empiriskt underbygga mitt tidigare antagande om förhållandet mellan kusten och inlandet. Charles Sanders Peirce menade att sökandet efter ny kunskap präglas av en kamp för att göra data som förvånat utforskaren meningsfulla (Peirce 1903:282). Texten nedan är ett försök att redovisa data som förvånat mig. Det är framför allt tre enkla frågeställningar som kräver en fördjupad, empiriskt grundad diskussion:

1. Jag har ovan konsekvent utgått från att fyndmaterialet från det småländska inlandet uteslutande består av flinta. Att så var fallet på Raä 71 är sant men många av mina påståenden har på ett oproblematiserande sätt utgått från att detta förhållande gällt även andra boplatser. Såväl frågor om representativitet som den vetenskapliga kontextualiseringen kräver en analys av råmaterialanvändningen. Grundmaterialet för diskussionen är källkritiska analyser av några utvalda boplatser samt generella jämförelser av boplatsmaterial från Finnveden och nordvästra Skåne.
2. Knuten till frågan om representativitet är frågan om variabilitet. Även om det vore så att Raä 71 är principiellt typisk för boplatser på det småländska inlandet emanerar den från ett bestämt sammanhang och återfinns i ett speciellt läge i landskapet. Det måste ha funnits andra boplatser med andra funktioner i landskapet. För att kunna diskutera denna enkla men samtidigt komplicerade fråga har jag översiktligt jämfört Raä 71 med ett antal välundersökta boplatser från nordvästra Skåne.
3. Slutligen har tolkningen av Raä 71 byggt på en tydlig dikotomi mellan kust och inland som inte på något sätt är självklar. Jag kommer nedan att fördjupa bilden av förhållandet mellan kusten och inlandet genom att översiktligt analysera boplatser i Varend, Finnveden och nordvästra Skåne. Om denna diskussion skall vara meningsfull måste perspektivet vara diakront och inbegripa boplatsernas funktionalitet och kommunikativa läge.

För att fördjupa diskussionen kring Raä 71 måste man alltså diskutera nästan samtliga klassiska ämnen inom den mesolitiska forskningstraditionen; förhållandet mellan kust och inland, råmaterialanvändande, sociala grupper samt förändringar av resursutnyttjandet. Givetvis är det inte möjligt att lösa dessa angelägna mesolitiska forskningsproblem bara för att förklara en liten boplatz utanför Markaryd. Ambitionerna är alltså i detta fall måttliga och förhoppningen inskränker sig till att resultaten från det småländska inlandet kan lämna ett litet bidrag till den arkeologiska diskussionen samtidigt som analysen av Raä 71 fördjupas. Med dessa begränsade ambitioner kommer jag att presentera några enkla jämförelser mellan olika sorters lämningar under olika tider och på olika platser. Trots den uppenbara risken för upprepningar är det viktigt att åter påminna om källmaterialets speciella karaktär. Denna bok handlar om en extremt fyndfattig boplatz vilket ger speciella

förutsättningar för jämförelser. Jämförelsematerialet från Finnveden är av varierad natur, där återfinns både små och stora boplatser som undersökts med olika ambitionsnivåer. Boplatserna från Varend präglas av få fynd och en avsaknad av systematiskt undersökta mesolitiska boplatser. Resultaten från nordvästra Skåne är av en helt annan karaktär då undersökningarna utfördes utifrån tydliga frågeställningar, i en tvärvetenskaplig kontext och med moderna metoder. E4-projektet resulterade i 19 grävda platser med 17 677 flintor och 22 ¹⁴C-dateringar ur bra kontexter. Dessa boplatser låg i ett landskap betydligt närmare havet, än de i Finnveden och Varend (se tabell 12, fig. 70 samt bilaga 1).

Undersökt plats	Antal flintor	Undersökt yta m ²	Flintor per m ²	Antal kvarts	Kvarts per m ²	Antal ¹⁴ C	Källa
Raä 107 Anderstorp sn	4745	525	9	22	0,04	2	Pagoldh 1995
Raä 123 Odensjö sn	316	129	2,4	97	0,80	2	Jönsson & Persson 2003
Raä 71 Markaryd sn	586	326	1,7	0	0	1	Persson 2004
Raä 123 Ljungby sn	5	2	2,5	0	0	2	Persson 2002
Raä 67 Hamneda sn	80	27	3	380	14,07	1	Torstensdotter m fl 2002; Knarrström 2000
Raä 246 Båraryd	35	53	0,7	0	0	2	Ameziane & Gustafsson 2006
Raä 36, Gnosjö sn	23	12	1,9	2	0,20	0	Gustafsson 2006
Raä 147 Forsheda sn	412	56	7,6	7	0,12	1	Nordström 1993
Raä 609 Reftele sn	11310	333	34	184	0,6	14	Gustafsson pers. kom samt Gustafsson 2008
Raä 544 Reftele sn	539	72	7,48	667	9,26	3	Gustafsson pers. kom.

Tabell 12. Samtliga undersökta mesolitiska boplatser i Finnveden. Undersökt yta utgår endast från de rutgrävda områdena. Platserna är utmärkta på Fig. 70.

10.2 En kort beskrivning av några undersökta boplatser i Finnveden

Under de senaste 15 åren har det åter bedrivits stenåldersarkeologisk verksamhet i västra Småland. Undersökningarna har mestadels föranletts av byggnationer av vägar, hus och gasledningar. De flesta undersökningar har varit små och de enskilda dateringsunderlagen är svaga. Det har dock också utförts större undersökningar där det påträffats över 10 000 flintor. Var för sig har utgrävningarna ett begränsat värde, tillsammans har de dock en betydande vetenskapligt potential. Sammanlagt finns det nästan 30 ¹⁴C-dateringar från mesolitiska boplatser i Finnveden. Som demonstrerats i rekonstruktionen av landskapet kring Markaryd är det svårt att utan noggrann analys beskriva stenåldersboplatsernas relation till sin naturmiljö. I Finnveden är det speciellt frågan om Bolmens tippning som är intressant

för förståelsen av området i sin helhet. Själv misstänker jag att Fornbolmen varit betydligt större och nått längre söderut än vad som vanligen antas. Misstanken grundar sig på den rikliga förekomsten av boplatser på 150 meters höjd i området runt Ljungby. För denna analys spelar det dock inte någon roll om det existerade en mycket stor, eller en väldigt stor sjö i Finnveden under mesolitisk tid. Det som främst är intressant i detta sammanhang är fyndmaterialets likhet och dess strukturella relation till kusten. Finnveden är ett kustnära inlandsområde som avvattnas av några få vattensystem som rinner ut i Västerhavet. Boplatserna som analysen bygger på sammanfattas i tabell 12 och deras belägenhet redovisas i figur 70. De radiometriska dateringarna återfinns i kalibrerad form i figur 73. Ytterligare upplysningar om dateringarna finns i bilaga 1. Samtliga dateringar som refereras kommer från säkra arkeologiska kontexter, det vill säga arkeologiska anläggningar som gropar och härdar (inte lager eller stolphål).

Raä 147 Forsheda sn. Platsen förundersöktes 1992 av Jönköpings läns museum med anledning av en planerad utbyggnad av Forsheda kyrkogård. Inom förundersökningsområdets östra delar ned mot Storån framkom spridda förekomster av flinta. Sammantaget avbanades ca 370 m² varav 56 m² sållades. Fynd av flinta framkom i 39 av rutorna och de var spridda över hela schaktet men med en markant koncentration till den norra delen i området. Vid undersökningen påträffades 412 flintbitar, ett slipat grönt bergartsavslag samt 7 tveksamma kvartsavslag. Material från senare tider förkom också i form av järnslag och bränd lera. Boplatsytan var täckt av flygsand. En datering av ett hasselnötsskal placerar boplatsen till något efter 8 000 Cal. BP. Bland fynden återfinns inga typologiskt daterbara artefakter men 16 mikrospån och 1 mikrospånkärna visar på en utvecklad mikrospånteknik. Boplatsen var belägen på 153 meters höjd över havet vilket talar för att den skall förstås som en till Fornbolmen knuten strandnära boplat (Nordström 1993).

Raä 107 Anderstorp sn. Boplatsen var belägen i skogsmark och upptäcktes 1989 i en sandtäkt som var utsatt för vind- och vattenerosion. Särskilt hotad var en 4-10 meter bred och cirka 60 meter lång kvarlämnad sandpir. Boplatsen provundersöktes 1990 varvid man påträffade spridda skärvstenar, brända hasselnötsskal och flinta. I samarbete med Anderstorps hembygdsförening undersökte Jönköpings läns museum mellan 1992 och 1994 den kvarlämnade piren. Flintfynden dominerade men ett mindre antal bergartsavslag påträffades. Flintan var utspridd och mer än ett par avslag per ruta var sällsynt. Undersökningen var en räddningsgrävning utförd med knappa ekonomiska resurser. Av naturliga skäl prioriterades inte avgränsningen av boplatsen. Som framgår av figur 71 berördes troligtvis bara en liten del av den ursprungliga boplatsen av undersökningen. Bara den på figuren markerade täkten täcker en yta av minst 10 000 m². Boplatsen har sannolikt varit betydligt större. Boplatsen var belägen på 150 meters höjd över havet vilket talar för att den skall förstås som en till Fornbolmens vattensystem knuten strandnära boplat. Att sortera flinta rymmer många möjligheter till subjektiva bedömningar och det är inte på något sätt märkligt att man kan ha olika åsikter. I detta fall rör min tveksamhet framför allt

Figur 70. Mesolitiska boplatser i Kronobergs län som ingår i analysen. Platserna är sammanfattade i tabell 12 och bilaga 1. Raä 123 Odensjö sn ligger väster om Raä 123 Ljungby sn. Tillsammans med Raä 186, 170 och 174 återfinns också Lilla Fjäll och Fylleryd 1:1 som saknar fornlämningsnummer. Det västra boplatstret ligger i Finnveden, det östra i Väreend. Platserna som undersökts inom E4-projektet markeras av vägens ungefärliga sträckning. Åarna är schematiskt markerade med den sträckning som de troligtvis hade under mesolitisk tid. Liksom åarna är de större sjöarna endast schematiskt markerade. Det område som är markerat som Åsnen inbegriper också det fyndrika området vid Hönshyltefjorden. (Foto: Nasa BalticSea A2004093)

de många sticklarna (979 st registrerade) och en i mitt tycke frikostig bedömning av vad som är en mikrolit (1,5 % av flintfynden). Det förekommer dock ovanligt mycket mikroliter i materialet. Många är fragmentariska men det återfinns minst åtta hullingspetsar och tiotals lancettmikroliter. Bland fynden förvånar de sex trindyxorna och en fragmentarisk kärnyxa

Figur 71. Relationen mellan de undersökta ytorna och de ytor som förstörts av sandtäkt på Raä 107 (Anderstorp sn). Sannolikt har boplatsen från början täckt en yta på över 10 000 kvadratmeter. Bilden är en tolkning utifrån planritningarna i rapporten. (Pagoldh 1995:12).

då mesolitiska yxor är sällsynta i området. Mikroliterna i kombination med den eleganta mikrospåntekniken stämmer bra med de radiometriska dateringarna som pekar på senare delen av Maglemosekultur (Pagoldh 1995).

Raä 123 Ljungby sn. Boplatsen är belägen på en mycket markerad höjd i Ljungbys norra utkant några hundra meter från Lagan. Boplatsen förundersöktes 2001 av Smålands museum. Platsen visade sig vara tidsmässigt komplex och det påträffades såväl anläggningar från järnålder som keramik från stridsyxekultur. I ett schakt påträffades en tydlig koncentration av flinta. Avgränsningen var något osäker men troligen täckte fyndkoncentrationen en yta av ca 100 m². Fynden bestod av starkt fragmenterad flinta med några enstaka definierbara redskap. Några direkta typologiska iakttagelser kunde inte göras men man kan notera att spånfragmenten var tämligen tjocka och plattformsprepareringen inte alltför noggrann. De radiometriska dateringarna (7260±65 samt 6660±105 BP) tyder på upprepad användning av området under senmesolitisk tid (Persson 2002). Platsen är senare slutundersökt av Arkeologisentrum (Wennstedt Edvinger 2007). Rapporten var i skrivande stund inte tillgänglig eftersom den ännu inte var en offentlig handling. Liksom de ovan refererade undersökningarna var också denna boplats belägen på 150 meters höjd över havet.

Raä 67 Hamneda sn. Boplatsen var belägen i skogsmark och undersöktes i samband med att den nya E4:an byggdes förbi Hamneda. Våren och försommaren 1996 genomfördes en särskild arkeologisk undersökning inom röjningsröseområdet Raä 67.

Fyndmaterialet hade en sammanlagd vikt av 1 746 gram och bestod av flinta, kvarts och övrig bergart. Kvartsen dominerade med cirka 380 fragment vilka utgjordes av splitter, avslag, kärnfragment samt enstaka diagnostiserbara verktyg som segmentknivar och en skrapa. Flintmaterialet som uteslutande bestod av sydkandinavisk flinta, utgjordes av ca 80 fragment och var mer varierat än fynden av kvarts. Bland fynden märktes förutom splitter och avslag även spån, mikrospånfragment, möjliga mikrolitfragment och diverse små kärnor. Bland fynden återfanns även sex bergartsavslag och en del av en yxa, sannolikt en trindyxa.

Som framgår av figur 75 är inte boplatsen säkert avgränsad. En sannolik yta utifrån figuren skulle kunna vara cirka 113 m² om man antar att boplatsytan är rund. I rapporten diskuteras dateringen av en grop i mitten av flintförekomsten ur ett källkritiskt perspektiv. Gropen daterades till tidigmesolitikum 10 350-9 900 Cal. BP. Den daterade kolbiten var av ek, vilket är förvånande eftersom pollendiagrammen från Sydsverige visar att eken förekom mycket sparsamt eller saknades helt och hållet vid denna tid. Dateringen stämmer inte heller med den typologiska dateringen av flintorna. Liksom de flesta andra stenåldersboplatserna i Finnveden är också denna plats belägen på 150 meters höjd över havet (Torstensdotter et al. 2002).

Raä 123 Odensjö sn. Boplatsen är belägen några hundra meter från Bolmens strand. Den slutundersöktes av Smålands museum 2001. Fynden och anläggningarna från den mesolitiska bosättningen daterades till mellan 9 200 och 8 500 Cal. BP. Det mesolitiska fyndmaterialet utgjordes av sydkandinavisk flinta och lokal kvarts. Fyndmaterialet tydde på att flint- och kvartskärnorna förts till platsen färdigpreparerade. Boplatsen har utnyttjats vid minst ett par tillfällen under slutet av tidigmesolitikum. Större delen av fyndmaterialet har troligen ackumulerats på platsen genom att man har tappat, glömt eller lämnat kvar föremål. På två ställen kan man dock ana en begränsad produktion av spån och mikrospån. Man har då använt färdigpreparerade kärnor och tryckt mindre mängder mikrospån/spån på platsen. ¹⁴C-daterade anläggningar och fynd av keramik visade att platsen också nyttjats under senneolitikum – äldre bronsålder, samt under romersk järnålder. Om vi försöker beräkna boplatsytan med utgångspunkt från flintspridningen var ytan sannolikt mindre än 100 m². Liksom de flesta andra stenåldersboplatser i Finnveden är också denna boplats belägen på 150 meters höjd över havet (Jönsson & Persson 2003).

Raä 246 Båraryd sn. Under hösten 1997 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning av en boplats belägen på en flack sandplatå bevuxen med barrskog. Platsen låg i omedelbar närhet till Nissan. Vid sällning av rutor framkom ett flintmaterial bestående av avslag, spån, spånfragment, splitter och en skrapa. Boplatsen daterades via två samstämmiga radiometriska dateringar till cirka 7 000 Cal. BP. Boplatsen var tämligen stor (ca 1 200 m²) men det är svårt att dra några slutsatser om hur ytan disponerats (Gustafsson 1998; Ameziane & Gustafsson 2006).

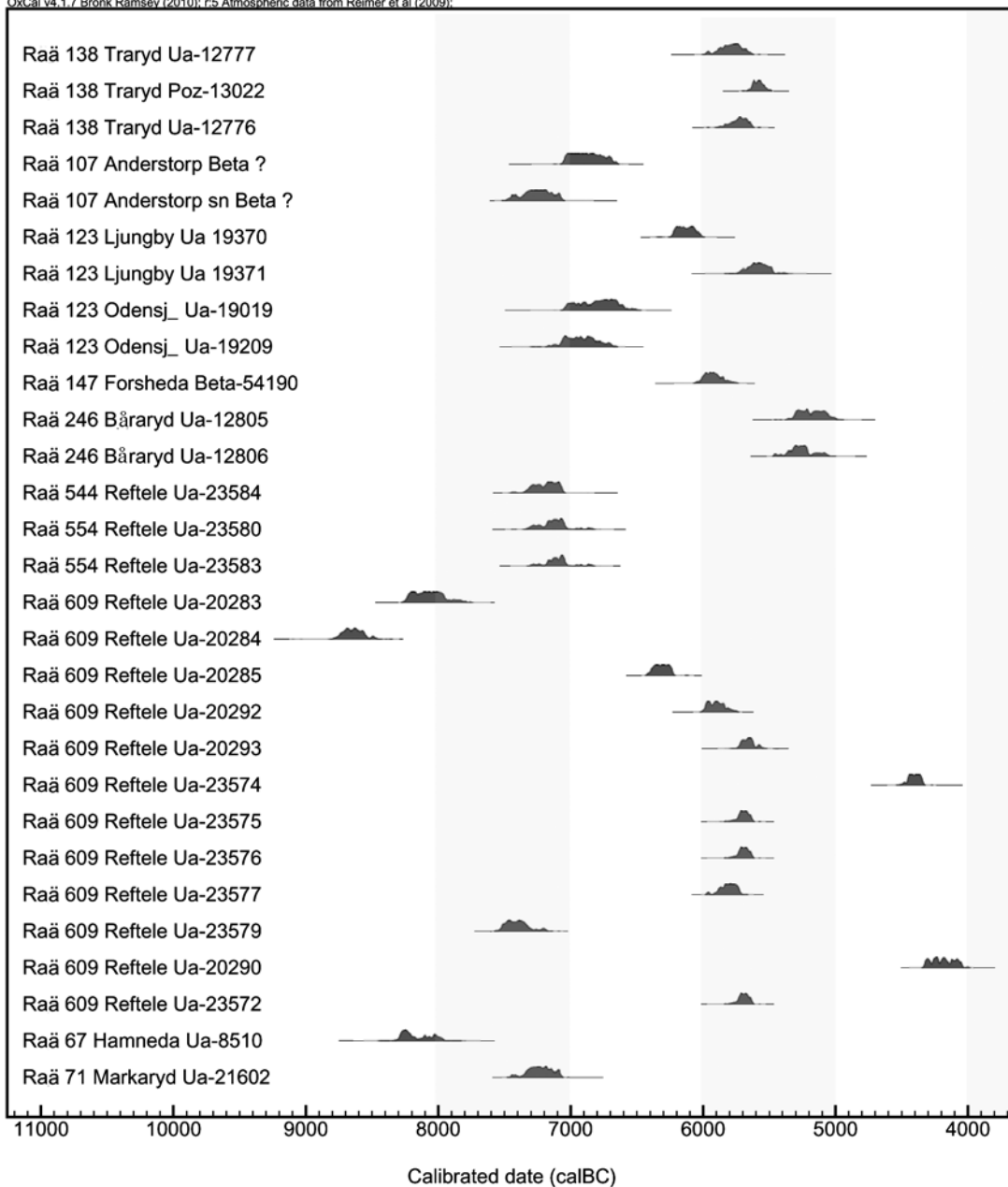
Raä 36, Gnosjö sn. Jönköpings läns museum genomförde 2004 en arkeologisk efterundersökning inom delar av boplatsen. Boplatsen utgörs av en cirka 400 meter lång stenåldersboplats längs stranden av sjön Hären. Fynden, som var relativt jämnt fördelade över rutorna, bestod mest av flinta men också av en del kvarts och någon bit harts. Flintan bestod av mindre avslag och splitter samt ett mikrospåån. När det gäller dateringen av flintan tyder mikrospånet på en mesolitisk datering, förmodligen till senare delen av tidigmesolitikum, cirka 10 000-8 000 Cal. BP (Gustafsson 2005).

Raä 609 Reftele sn. Våren 2002 undersökte Jönköpings läns museum en stenåldersboplats strax utanför Reftele i Gislaveds kommun (se fig. 72). Boplatsen låg på den västra sidan av en halvö vid Fornbolmens strand (ca. 150 m ö h), det undersökta området var drygt 200 meter långt och cirka 17 meter brett. Sammanlagt påträffades 177 anläggningar inom undersökningsområdet varav nio daterades till mesolitikum. Av de mesolitiska dateringarna var fem placerade runt 6 800 Cal. BP och de fyra andra ca 7 400, 8 400, 8 900 och 9 400 Cal. BP (se fig. 73). Flinta, som var den dominerande fyndkategorin, påträffades i stora mängder (11 310 är i skrivande stund sorterade och sammanlagt påträffades cirka 15 000). Flintan var liten och väl utnyttjad (Gustafsson 2008).

Raä 544 Reftele sn. Boplatsen är belägen ca 2,5 kilometer väster om Reftele vid vad som en gång bör ha varit Fornbolmens utlopp i Nissan. Boplatsen undersöktes 2004 av Jönköpings läns museum. Resultaten som presenterats i den sammanfattande figuren samt uppgifter om ¹⁴C-dateringarna har erhållits av den undersökande arkeologen Jörgen Gustafsson.

Figur 72. Som framgår av bilden var undersökningen av Raä 609 (Reftele sn) omfattande. Efter avbaning krävs det inte mycket fantasi för att se att platsen en gång varit en strand. (Foto: Jönköpings läns museum)

Figur 73. Kalibrerade dateringar från arkeologiskt undersökta platser i Finnveden. Samtliga dateringar kommer från bra arkeologiska kontexter, det vill säga arkeologiska anläggningar som bårदार och kokgropar. Inga dateringar är från lager eller stolpbål.

10.3 Små, små flintor

Det har länge varit känt att fyndmaterialen i form av flinta från det Småländska inlandet har en hög fragmenteringsgrad och att redskapen generellt är mycket små. Exempelvis förekommer det kärnor som inte är större än sockerbitar (Cronberg & Kjällquist 2006:228). Uno Sundelin formulerade det på följande sätt 1920:

”Man torde rörande dessa visserligen böra sätta ett frågetecken, huruvida de kunna anses som boplatsspår, men då all flinta införts, ofta långväga ifrån, och fynden vanligen utgörs av små spån, kärnor, 'knutor', flisor och annat auffall från redskapstillverkningen, torde även dessa fåtaliga fynd beteckna platser för åtminstone ett tillfälligt uppehåll eller, om man så vill, en boplats.” (Sundelin 1920a:135)

Mer än 80 år efter att Sundelin cyklandes utforskat Fornbolmens ständer och letat sjönöter i mossarna befann sig arkeologer från Riksantikvarieämbetet Uv-Syd i skogarna sydväst om länsgränsen vid Markaryd. Deras iakttagelser påminde om Sundelins:

”I det stora hela så förväntades bara små fyndmängder och alla var också på det klara med att de skulle få gräva många fyndtomma rutor. Ribban lades därför lågt. Tre flintor fick vara lika med en fyndkoncentration och därmed värd att gå vidare med. På detta sätt ringade vi sakta men säkert in flera små slagplatser och boplatser utifrån några första ensamma flintbitar i en kvadratmeterruta. På andra platser förundrades vi över att fyndrika rutor med uppemot hundra flintor varvades med ytor utan ett enda fynd.” (Cronberg & Knarrström 2007:36).

En omedelbar reflektion när man tittar på tabell 12 är att Sundelins beskrivning av det småländska inlandets stenåldersboplatser stämmer bra. Fyndmängderna är verkligen små, om än med stora skillnader mellan boplatserna. Det mest robusta sättet att mäta dessa skillnader är att räkna ut hur många flintor som påträffats per grävd kvadratmeter. Denna enkla operation antyder att boplatserna i närheten av Fornbolmens utlopp tenderar att ha en större fynddensitet (Raä 107, 147, 544 och 609). Jag betvivlar dock att denna tendens representerar en tydlig skillnad i boplatsernas funktion eller människors råmaterialpraxis. Istället förklaras sannolikt förhållandet av platsernas läge i landskapet. Området runt Fornbolmens utlopp måste ha varit en extremt rik miljö. Dessutom var läget bra ur ett kommunikativt perspektiv (Gustafsson 2008). Längs de mycket tydliga strandvallarna runt Reftele finns det väldigt många stenåldersboplatser, det är bara att vänta på att en åker plöjs i anslutning till 150 meterskurvan så finner man nästan alltid små flintor. Det är inte alltid några stora mängder som påträffas, men vid uddar och på sydsidan av de forntida öarna ökar mängden flintor. Man kan i princip säga att all mark i anslutning till 150 meterskurvan är en del av en enda stor stenåldersboplats. Förutom de ovan beskrivna gynnsamma ekologiska förutsättningarna förklaras den rika förekomst av stenåldersboplatser också av den relativa landskapsmässiga stabiliteten. Eftersom Fornbolmens pasströskel låg vid Reftele på 150 meters höjd påverkades inte närområdet av sjötipplingen. Norr om pasströsklen hamnade

de en gång strandnära boplatserna mitt i skogen och i söder dränktes de strandbundna boplatserna av den tippande sjön. Runt Reftele var landskapet oförändrat under tusentals år vilket man kan se på de mycket tydliga strandvallarna. Det som i tabell 12 ser ut som stora och relativt fyndrika boplatser är alltså sannolikt resultatet av flera samverkande faktorer. Detta antagande styrks av att boplatserna enligt ¹⁴C-dateringarna karaktäriseras av ett stort tidsdjup (se fig. 73). Skillnaderna i boplatsernas storlek och fynddensitet kan också förklaras av hur boplatserna undersökts. Exempelvis har undersökningarna av Raä 107 berört de centrala delarna av en större boplatser vilket medfört en hög fynddensitet. Raä 71 är däremot en liten boplatser som är undersökt i sin helhet och har avgränsats genom rutgrävning, denna metodologi ger fler tomma rutor och därmed en lägre fynddensitet.

Man kan alltså inte utifrån jämförelserna i tabell 12 och de korta beskrivningarna belägga några tydliga skillnader mellan de olika boplatserna i Finnveden. Det finns däremot tydliga likheter. Förutom att flintan varit hårt utnyttjad kan man också notera att den är tolkningsbar i ett syd- och västskandinaviskt perspektiv. De typologiska skillnaderna kan huvudsakligen förklaras av bristen på råmaterial (Knarrström 2000:24). Det finns alltså inget i den allmänna bilden som motsäger resultaten från analysen av Raä 71. Fyndmaterialet från Finnveden består huvudsakligen av flinta som kommer från reparationer, har tappats eller kasserats. Det extrema utnyttjandet av flintan är förklaringen till att andelen definierbara redskap är högt. Vid analysen av fyndmaterialet från Raä 123 (Odensjö sn) visade det sig att definierbara redskap utgjorde 4 % av det totala antalet. Om man till redskapen lägger flintor som för blotta ögat framstod som bruksskadade eller retuscherade utgjorde de synbart använda flintorna nära 14 % av materialet (Jönsson & Persson 2003:10ff). Som jämförelse kan nämnas att av de över 230 000 flintobjekt som insamlades vid undersökningarna i Tågerup utgjorde de definierbara redskapen 1 % av det totala fyndmaterialet (Knarrström 2001:33). Min uppfattning är att fynden från Raä 71 är ett ganska normalt boplatsermaterial från Finnveden. Det finns boplatser med mindre fynddensitet, exempelvis Raä 138 (Traryd sn) där man trots tre dateringar från tydliga anläggningar inte påträffade ett enda fynd (Skoglund 1998:10f; Skoglund 2005:6f). Andra boplatser, som Raä 609, uppvisar en relativt hög fynddensitet men fynden har ackumulerats under tusentals år. Kanske bildas en sådan boplatser av 1 000 händelser som var för sig kunde ha resulterat i en lämning som Raä 71.

För att tydliggöra skillnaden gentemot boplatser i angränsande regioner kan det nämnas att det vid undersökningen av ett delområde av stenåldersboplatserna Raä 9, Hyllie sn, Skåne påträffades 210 flintor per m² (Jonsson 2005:17). Som ytterligare ett exempel kan nämnas Raä 167, Torslanda sn, Bohuslän som daterats till Sandarnakulturen. I de centrala delarna av boplatserna påträffades upptill 488 flintor per m² och inte ens i de perifera delarna av den 18 000 m² stora boplatserna närmade sig fyndfrekvensen de småländska förhållandena (Knutsson 1978:95 ff). Man kan fundera kring hur många småländska boplatser man skulle kunna lägga ovanpå en fyndrik stenåldersboplatser från Skåne eller Bohuslän utan att de överhuvudtaget skulle märkas.

10.4 Att välja sten - flinta och/eller kvarts

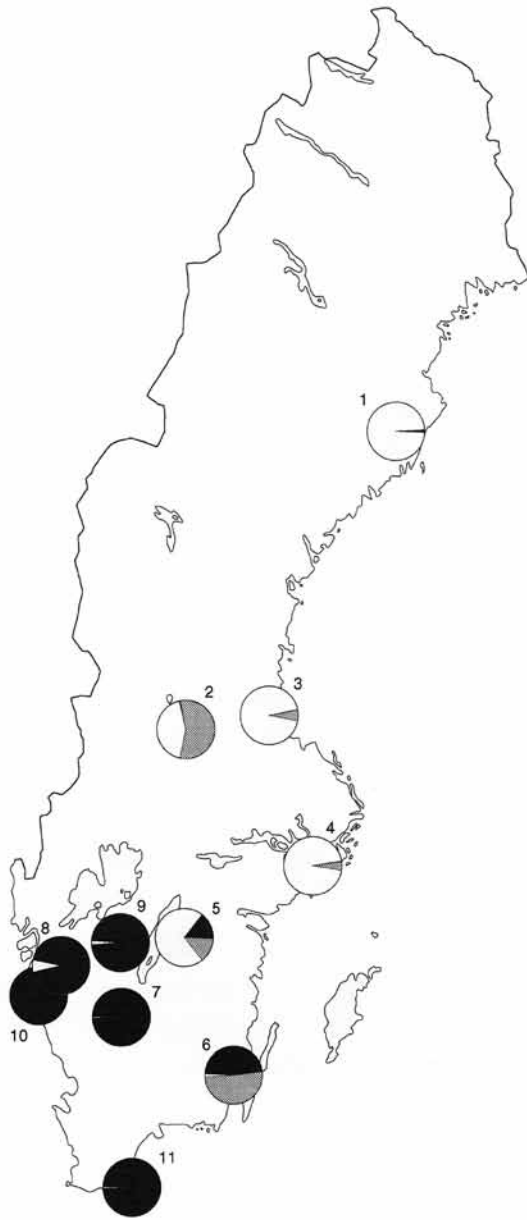
Den enda tydliga avvikelserna i förhållande till Raä 71 i det samlade materialet är att det förekommer inslag av kvarts på några platser. Att fyndmaterialet på Raä 71 uteslutande bestod av flinta förklaras lättast av att människorna var på en tidsmässigt begränsad utfärd. Det fanns ingen anledning att använda några andra stenmaterial än den vanliga flintan. Det räckte att vara sparsam med det man tagit med sig. Att flintan är så dominerande i Finnveden är dock lite märkligt. Flinta är inte en förutsättning för ett drägligt stenåldersliv och ur ett större tidsmässigt och geografiskt perspektiv bestod stenålderns materiella kultur av många andra stenmaterial. Av de nyligen utförda undersökningarna i Motala framgår att kvarts, flinta och ultramylonit använts under den tidigare delen av senmesolitikum (5 500-5 000 Cal. BC) (Carlsson 2007:137ff; 2008). För Västergötlands del antyder Hans Kindgrens uppsats från 1991 att inslaget av lokala bergarter (främst kambrisk flinta) ökar under senmesolitikum (Kindgren 1991:64). Från Möre i Kalmar län kan vi se ett mesolitiskt råmaterialutnyttjande som inbegriper porfyr, kvarts, kvartsit, hälleflinta, ordovicisk flinta samt sydiskandinavisk flinta (Alexandersson 2001:122). Det finns alltså många användbara alternativa stenmaterial som använts inom ett måttligt avstånd från det smäländska inlandet.

Utifrån ett arkeologiskt perspektiv är råmaterialanvändning inte bara en fråga om ekonomi och rationalitet. Råmaterialen är jämte artefaktens former utgångspunkten för två grundläggande arkeologiska analyser. I denna text har råmaterialet, det vill säga flinta, använts för att beskriva riktningen på resandet och tänkbara kontaktvägar. Detta förhållningssätt ingår i en arkeologisk tradition där råmaterial används för att spegla kontakter (e.g. Gronenborn 1990:178; Nordqvist 1997:64ff). Att så är fallet är ur ett bredare perspektiv sant eftersom råmaterial knappast förflyttar sig utan hjälp från människor. Den andra utgångspunkten är att valet av råmaterial speglar sociala eller kulturella entiteter. Detta antagande är livligt diskuterat och ifrågasatt utifrån flera perspektiv. Jag ska inte här referera denna välbekanta diskussion, men det är i detta sammanhang viktigt att poängtera att social och kulturell identifikation vanligen bygger på system av skillnader och likheter, inte förefintlighet av råmaterial eller formelement (Hodder 1987:7). Realistiskt sett är valet av råmaterial bara *ett* uttryck, som dessutom begränsas av tillgänglighet (Verhart 1990:139ff). Jag är alltså skeptiskt till att likställa val av råmaterial med kulturell tillhörighet, men samtidigt tror jag att råmaterial och stilskillnader emanerar ur reellt existerande sociala sammanhang. Min tolkning av fyndmaterialet från Finnveden har haft en tydlig tendens att sätta materialet i en västlig kontext. Analysen har utgått från det strukturella förhållandet mellan Västerhavet och inlandet. Argumentationen har underbyggts av den tekniska analysen av flintan, dess typologi och dess proveniens. Jag har argumenterat för att det knappast kan ha existerat permanent inlandskultur vid den tid då människor besökte den ö som sedan blev Raä 71. Med permanent inlandskultur menas i detta sammanhang att människor permanent bodde i inlandet, inte att delar av inlandet ingick i de årliga förflyttningarna.

Detta antagande bygger på att det inte förekommit något vardagligt användande av lokala råmaterial i det småländska inlandet under den här diskuterade tidsperioden.

Antagandet är inte självklart och som framgår av tabell 12 har slagen kvarts påträffats i det småländska inlandet. Regionen befinner sig dessutom mellan områden som karaktäriseras av användandet av olika råmaterial under mesolitisk tid (se fig. 74). I Syd- och Väst-sverige förekommer nästan bara flinta på boplatserna och i östra Mellansverige dominerar kvarts de mesolitiska fyndplatserna (Åkerlund 1996:37ff). Denna grundläggande uppdelning har utgjort grunden för Larsson et al. (1997:47-50) när de beskrivit sambandet mellan sociala territorier och materiell kultur under mesolitisk tid. Carlsson et al. (2003:308) har beskrivit de två områdena som tydliga "världar" som präglats av sina respektive råmaterial. Eller kanske reflekterade råmaterialen på ett mer passivt sätt olika världsbilder skapade av interaktioner och resor? Liksom jag verkar författarna lite osäkra om sambandet mellan råmaterial och socialt liv. Undersökningen vid Motala ström är i detta sammanhang intressant eftersom platsen ligger mellan de olika råmaterialvärldarna. Fyndmaterialet uppvisade en blandning av olika råmaterial och även om kvartsen dominerade stort påträffades också tiotusentals flintor. Platsens belägenhet mellan olika råmaterialområden och ekologiska zoner understryks också av fynden av sälben och östsvenska knivar av skiffer från Östersjöområdet. Från andra sidan Vättern har flinta från Kinnekulle hämtats (Carlsson 2004:54f; Rolöf 2003:79f). Man skulle alltså kunna säga att Motala ström uppvisar de fynd som man skulle kunna förvänta sig från en plats som befinner sig mellan två distinkta råmaterialområden. Fynden antyder dock inte bara tillhörighet, de antyder också en världsbild. Från Motala ström har man på regelbunden basis färdats till Östersjön och över Vättern och exotiska föremål antyder kontakter ännu längre bort.

Motala ström är dock bara en boplatz och dessutom från en avgränsad tid. Det har flera gånger framförts att förståelsen av sambandet mellan de olika råvaruzonerna kräver arkeologiska insatser i de mellanliggande områdena som exempelvis Småland (Larsson et al. 1997:49; Åkerlund 1996:37). Det småländska inlandet har samma grundläggande förutsättning som de kvartsdominerade områdena, det vill säga naturligt förekommande flinta saknas. Om det småländska mesolitiska materialet skulle följa mönstret från östra Mellansverige skulle det förväntade fyndmaterialet helt domineras av kvarts eller vara en blandning av kvarts och flinta som i Motalaström. Det är alltså ur flera perspektiv rimligt att förvänta sig att finna kvarts i mesolitiska kontexter i det småländska inlandet. Den enda som försökt beskriva förhållandet mellan olika strategier för råmaterialval i det småländska inlandet är Bo Knarrström. Utifrån ett mycket magert material har han försökt sätta fynden i en vidare social och ekonomisk kontext. Även om jag kommer att argumentera emot somliga av hans slutsatser vill jag samtidigt understryka hur viktigt det varit att kunna bygga vidare på en forskning som utgår från ett områdes egna förutsättningar. Det är annars lätt hänt att ett (uppfattat) perifert område tolkas som mindre värt jämfört med mer centrala områden. Knarrström har dock inte behandlat inlandet som ett sämre sorts Danmark utan

Figur 74. Andelen råmaterial (%) på några utvalda boplatser daterade till cirka 9 000 – 7 000 Cal. BP. Boplats nummer 7 är Raä 107 Anderstorp sn. (vit=kvarts, svart=flinta, grå=annan bergart). (Åkerlund 1996:38).

utgått från områdets egenart och vetenskapliga potential. Utifrån den relativt höga andelen kvarts på boplatserna Raä 67 (Hamneda sn) har Knarrström argumenterat för att boplatserna emanerar från en stationär befolkning som endast upprätthållit sporadiska kontakter med befolkningen vid kusten. Kvartsen har till 90 % producerats genom bipolär teknologi där kvartskärnorna bearbetats mot en städsten (Knarrström 2000:24-29). I boken *Stenåldersjägarna* beskrivs också en mer stationär befolkning i Småland och nordvästra Skåne som under sen Maglemosetid utnyttjar lokala råvaror som kvarts kombinerat med en hushållande flintteknologi (Cronberg & Knarrström 2007:108). Den mesolitiska kulturen i inlandet beskrivs som isolerad och alltmer beroende av lokalt förekommande råmaterial (Knarrström 2006:284).

Med utgångspunkt från de då kända fyndplatserna och kunskapen om hur råmaterial använts i Sydsandinavien var slutsatserna väl underbyggda. Jag har själv antagit att det funnits kvarts och andra bergarter i det mesolitiska materialet från det småländska inlandet men att de av olika orsaker inte uppmärksammats av de arkeologer som varit verksamma i området. Efterhand som fler boplatser undersökts har jag dock ändrat uppfattning om flera aspekter av inlandets mesolitikum. Som framgått ovan har min ursprungliga tanke om tidiga och permanenta boplatser i inlandet förändrats. Vad det gäller val av råmaterial har jag rört mig bakåt i forskningshistorien och tror nu liksom Sundelin, Lidén och Kjellmark att sydvästkandinavisk flinta var det helt dominerande råmaterialet under mesolitisk tid i det småländska inlandet (Sundelin

1920a:159; Kjellmark 1924:86;1939:12; Lidén 1944:123). Texten nedan är alltså resultatet av en långsam och personligt präglad källkritisk omprövning av det arkeologiska materialet.

Innan jag kommer att diskutera det arkeologiska materialet finns det anledning att kortfattat diskutera ett grundläggande källkritiskt problem. Kunskapen om kvarts har utvecklats snabbt under de senaste 25 åren (e.g. Callahan 1987; Knutsson 1988 Lindgren 2004) och det finns anledning att fundera kring om dominansen av flinta beror på att det är ett råmaterial som arkeologer känt igen och därför uppmärksammat (Carlsson et al. 2003:303). Vad det gäller de äldre undersökningarna från det småländska inlandet kan man som vanligt lita på Knut Kjellmark. När han diskuterar fynden från en hällkista i Aringsås redovisar han fynd av kvarts och kvartsit (Kjellmark 1906:158f). Eftersom Uno Sundelin tillsammans med Kjellmark undersökte Draftinge-boplatsen (Ås socken, Jönköpings län) 1918 kan man nog anta att han senast vid denna tidpunkt blev insatt i det förhistoriska användandet av olika litiska material. Av fyndlistan framgår att såväl kvarts som andra bergarter påträffades och tillvaratogs (Taffinder 1982:33).

Det finns inte heller någon anledning att misstänka den moderna exploateringsarkeologin för att på ett systematiskt sätt ha skapat en felaktig bild av hur råmaterial använts under stenåldern. De arkeologer som varit verksamma i Småland under de senaste decennierna har kommit från olika delar av Sverige. Detta förhållande borgar för att erfarenheter från hela landet kommit den regionala utgrävningsverksamheten till del. Det finns alltså inte någon småländsk arkeologisk tradition, inte heller kan den småländska arkeologin knytas till något speciell universitetsort. Det kan också påpekas att även om litiska massmaterial är sällsynta i det småländska inlandet har sparsamt förekommande litiska material dokumenterats vid ett antal utgrävningar. Exempelvis har porfyr nyttjats under tidig bronsålder (Persson & Brynielsson 2003). Flinta har påträffats i såväl senneolitiska som sena bronsålderskontexter (Högberg 2003; Persson & Kadefors 2005). Resultaten från undersökningen av de tidigneolitiska delarna av boplatsen Seglaren i Växjö visade att huvuddelen av det extremt sparsamma flintmaterialet helt emanerat från slipade yxor (Åstrand 2004). Det har uppenbarligen funnits en god arkeologisk beredskap inför fynd av oväntade stenmaterial. Det finns alltså inget som tyder på att bilden av råmaterialutnyttjandet är grundad i en systematisk regional inskränkthet.

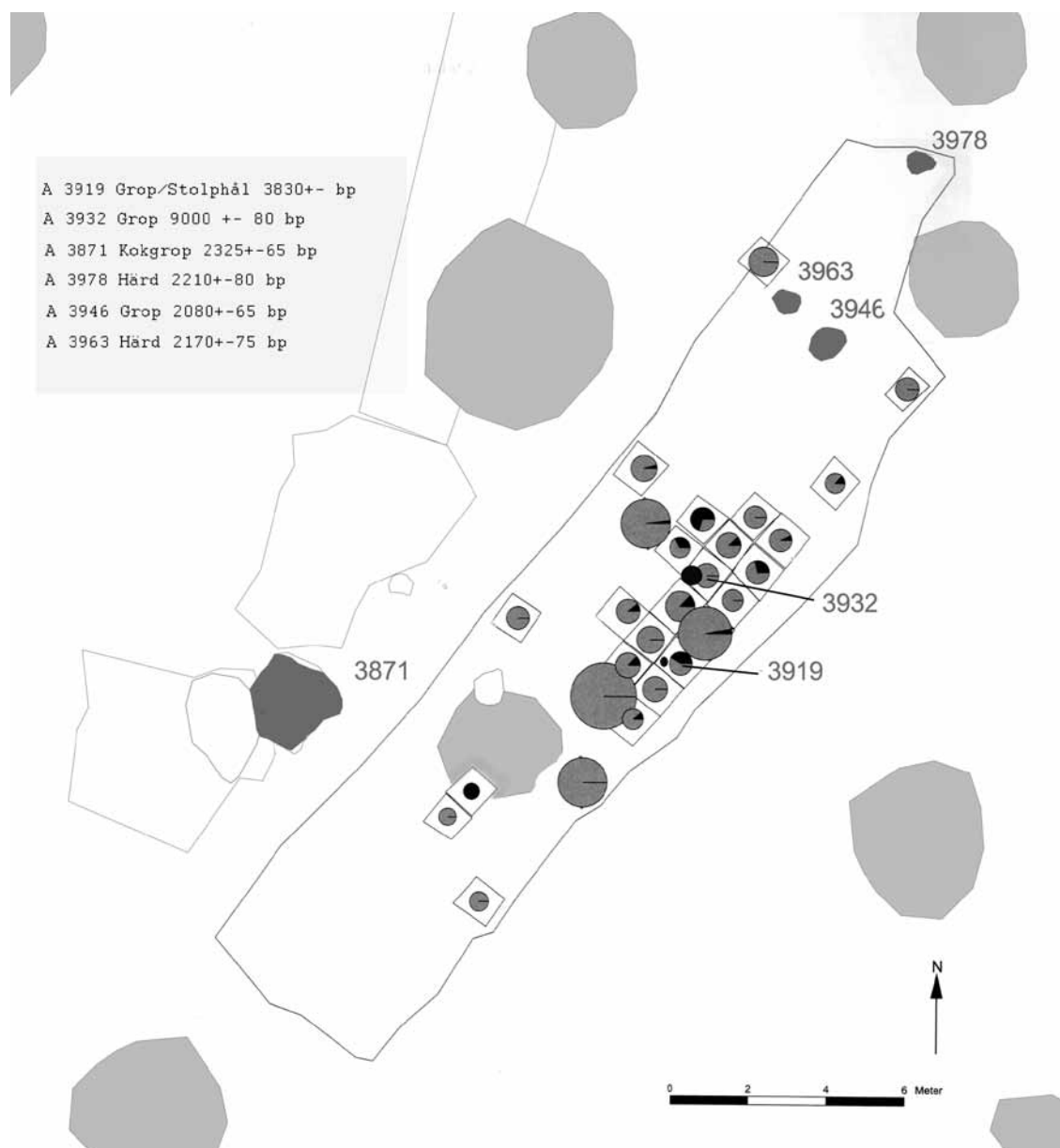
10.5 Tre boplatser med kvarts

De kvartsförande boplatserna i Finnveden är Raä 67, 544 och 123 (Odensjö sn) (se tabell 12 och fig. 70). Raä 554 är inte rapporterad och kommer här bara att diskuteras med utgångspunkt från de radiometriska dateringarna. Boplatserna 67 och 123 är publicerade och väl ägnade åt en mer källkritiskt inriktad analys.

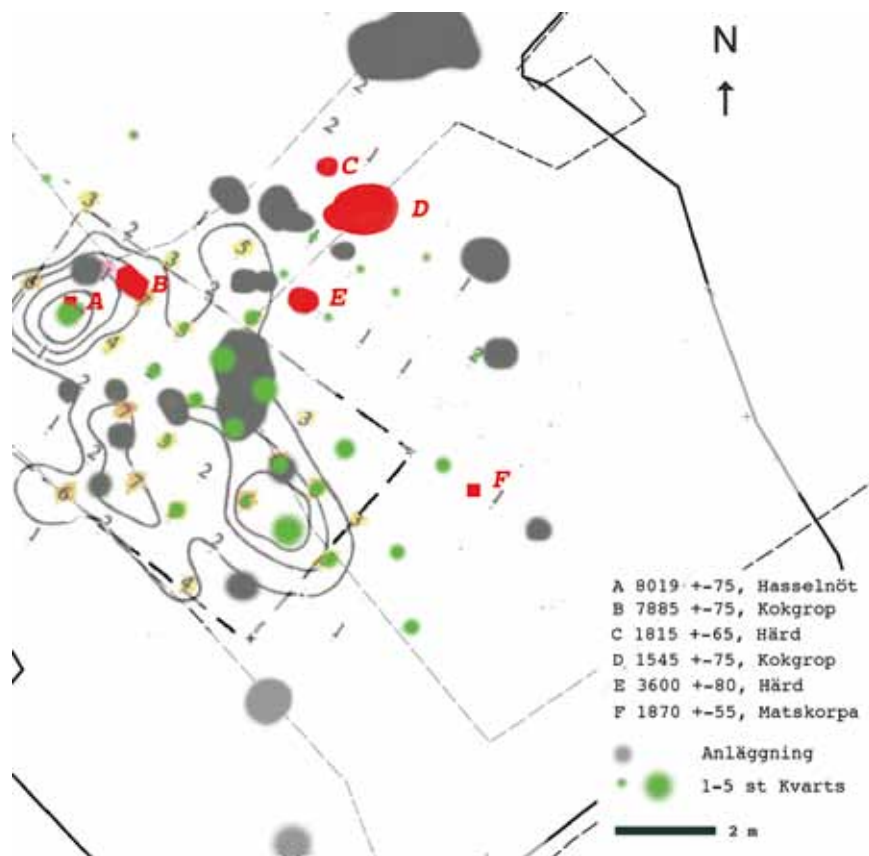
Raä 67 var en boplats med betydande kronologisk komplexitet. Stenåldersmaterialet påträffades oväntat efter avbaning när ytan rensades och ingick alltså inte i undersökningens ursprungliga målsättningar (Torstensdotter et al. 2002:40). Förutom de mesolitiska fynden påträffades också keramik. Skärorna hade drag av senneolitisk sydkandinavisk keramik men också likheter med järnålderskeramik som påträffats på en närliggande boplats. Eftersom inga andra flintföremål med drag av sydsvenskt neolitiskt flinthantverk påträffades ansågs den yngre dateringen av keramiken mest sannolik (Knarrström 2000:19). Att Raä 67 är belägen mitt i ett röjningsröseområde understryker ytterligare boplatsens komplexitet. Figur 75 är ett försök att problematisera sambandet mellan dateringarna, flintan och kvartsen. Som framgår av figuren speglas boplatsens komplexitet även i de mesolitiska fyndens omedelbara närhet. Fyra ¹⁴C-dateringar från bra kontexter tyder på en tämligen intensiv aktivitet i området under äldre järnålder. Dateringen till äldre delen av mesolitikum bedöms av författarna som osannolik på grund av den tidiga förekomsten av ek. En verksamhet i området under övergången neolitikum/bronsålder antyds av ytterligare en datering. Sambandet mellan dateringarna och fyndmaterialet är inte okomplicerat. Att flintan är mesolitisk är tydligt men kvartsens datering till mesolitisk tid är indirekt och bygger på antagandet att den samvarierar med flintan.

Femton år senare har det arkeologiska materialet från Finnvedens mesolitikum mångfaldigats och ur detta efterkloka perspektiv ter sig inte sambandet lika säkert. Som framgår av figur 75 verkar kvartsen ha en betydligt större spridning och i periferin finns det rutor med kvarts som saknar flinta. En möjlig tolkning är att kvartsen inte är mesolitisk utan från någon annan tid. Eftersom det finns flera anläggningar från järnåldern i omedelbar anslutning till kvartsen är möjligheten att kvartsen slagits under denna tid värd att överväga.

En bokstavligt talat nära parallell till förekomsten av kvarts i en boplatskontext från äldre järnålder påträffades inom ramen för samma motorvägsprojektet. Vid undersökningen av boplatsen/röjningsröseområdet Raä 66 påträffades ett varierat kvartsmaterial präglad av samma bipolära reduktionsmetod som används på Raä 67. Kvartsen påträffades i områden där också brända ben och keramik hittades. Enligt undersökarna förklaras troligen mönstret av närheten till hus som daterades till romersk järnålder. Det fanns många och varierade dateringar inom området, dock inga sannolika från mesolitisk tid (Torstensdotter et al. 2002:19, 22-24,35). Att man hittar kvarts i boplatsssammanhang är som framgått ovan en sällsynt händelse i Finnveden. Eftersom man här har hittat det på två platser på bara några hundra meters avstånd känns det som att det borde finnas en gemensam nämnare, vilket det också finns. I det ena fallet samvarierar kvartsen med andra fynd som troligtvis skall tolkas i en äldre järnålderskontext. I det andra fallet påträffas kvartsen i omedelbar anknytning till fyra anläggningar från äldre järnålder. Båda tolkningsalternativen bygger på hur en samvariation skall tolkas och några självklara slutsatser kan inte dras från de enskilda boplatserna.

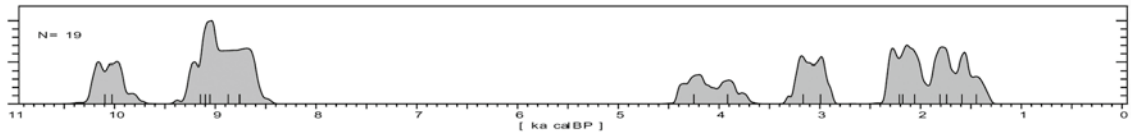
Figur 75. Undersökningsschaktet med rutor samt spridning och frekvens av artefakter och råmaterial på Raä 67 (Hamneda sn). Cirklarna anger andelsförhållandet mellan kvarts (grått) och flinta (svart). Den totala materialmängden illustreras av cirklarnas storlek. Anläggningar är mörkfärgade och odlingsrösen ljusgråa. Illustrationen bygger på befintliga figurer som sammanfogats digitalt. Fyndspridningen är hämtad från slutrapporteringen av undersökningen (Knarrström 2000:20). Anläggningar, odlingsrösen samt dateringar är från den mer grundläggande avrapporteringen (Torstensdotter et al. 2002:42,48).

Figur 76. En kanske väl informationstyngd illustration över sambandet mellan kvarts, flinta och dateringar på Raä 123 (Odensjö sn). Flintförekomsten visas med både isaritmer och siffror. Alla kvartsbitar utom splitter är medtagna. Illustrationen bygger på två befintliga illustrationer som bearbetats digitalt. Kvartsspridning är hämtad från fyndtabellen. Dateringarna är okalibrerade BP. (Jönsson & Persson 2003:18-23 samt bilaga A).

Den andra publicerade bopplatsen där det påträffats kvarts i ett mesolitiskt sammanhang är Raä 123 (Odensjö sn). Bopplatsen var belägen på en väl-dränerad avsats ovanför sjön Bolmen. Vid undersökningen av Raä 123 påträffades ett tämligt rikligt keramikmaterial som genom en matskorpedatering kunde dateras till romersk järnålder. Dateringen stöds av ytterligare två dateringar ur bra kontexter till äldre järnålder. Inom den tämligen lilla undersökningsytan fanns också en kokgrop som daterats till senneolitikum/äldre bronsålder.

Bopplatsen utgjordes alltså av en yta som varit attraktiv under flera förhistoriska epoker. Eftersom jag var med vid undersökningen kan jag säkert säga att tanken på en icke-mesolitisk datering av kvartsen inte slog mig vid denna tid. För mig verkade det självklart att kvartsen och flintan emanerade från samma tid. Tio år senare inser jag att det inte var

Figur 77. De samlade dateringarna från de kvartsförande boplatserna Raå 67 (Hamneda sn), 123 (Odensjö sn) och 544 (Reftele sn). De mesolitiska dateringarna är förväntade, de många dateringarna från äldre järnålder är mer förvånande. Dateringar från äldre järnålder återfanns på samtliga boplatser. (CalPal-2007)

så självklart. Tre dateringar till äldre järnåldern och stora mängder hushållskeramik på en liten yta antyder att platsen snarare var en boplatz från äldre järnålder med ett inslag av mesolitisk flinta. Dessutom återstår kokgruppen från senneolitikum/äldre bronsålder att förklara. När jag idag ser fyndspridningen och dateringarna i figur 76 känns sambandet mellan kvartsen och flintan svagt. Mängden kvarts är liten och korrelerar inte speciellt bra med flintspridningen.

Från undersökningen av Raå 554, som inte är slutrapporterad, finns det två dateringar som tyder på aktiviteter under bronsålder (Ua-23581, 2865±40 BP samt Ua-23585, 2980±40 BP) samt en datering från romersk järnålder (Ua-23582, 1670± 40 BP) (Gustafsson pers. kom.). För att åskådliggöra den samlade bilden av dateringarna från de tre refererade platserna har de sammanfogats i figur 77. Samtliga dateringar stammar från riktiga arkeologiska kontexter, det vill säga tydliga anläggningar. Från Raå 67 har de fem dateringarna från området i anslutning till flint- och kvartsfynden medtagits (se fig. 75). Som förväntat finns det dateringar från mesolitikum. Att det finns dateringar till andra tider på mesolitiska boplatser är vanligt, i detta fall är fördelningen intressant eftersom den inte är slumpmässig. Det finns dateringar från senneolitikum/bronsålder men den tydliga tendensen gäller den äldre järnåldern. Det är inte bara så att det finns många dateringar från denna tid, de förekommer också på samtliga boplatser. Antagandet om ett samband mellan kvarts och aktiviteter under äldre järnålder stärks dessutom av exemplet från Raå 66 ovan som visar på kvartsens närvaro i normala boplatzkontexter från äldre järnålder i Finnveden under denna tid.

10.6 Boplatser med bara flinta

Som framgår av tabell 12 finns det sju undersökta mesolitiska boplatser i Finnveden som helt domineras av flinta. Inslaget av kvarts och andra bergarter i fyndmaterialen är litet eller obefintligt. Boplatserna är mycket olika i storlek och läge men tendensen är ändå mycket tydlig. Raå 71 som är en liten, tidsmässigt väl avgränsad boplatz saknar helt andra råmaterial än flinta och mönstret upprepar sig på de lite mer svårtolkade boplatserna Raå 246, 36, 147 och 123 (Ljungby sn). Dessa boplatser kan samtliga tolkas som tämligen väl tidsmässigt avgränsade.

Raä 609 är en helt annan sorts boplats. Platsen är undersökt på ett professionellt sätt med moderna metoder och med småländska mått har stora mängder fynd påträffats. Eftersom platsen nyttjats under en mycket lång tidsperiod finns det anledning att förmoda att många olika aktiviteter av olika art utförts på platsen. Trots det stora tidsdjupet är kvartsinlaget ytterst marginellt. Också Raä 107 är en boplats med ett stort tidsdjup. På dessa båda platser har över 16 000 flintor hittills registrerats medan antalet kvartsbitar inskränker sig till 206 stycken. Eftersom jag tittat på fynden från Raä 107 kan jag säkert säga att bedömningen av vilka kvartsbitar som kan tänkas ha varit slagna av människor varit generös. Undersökningen av Raä 609 följde jag ganska noggrant och jag känner mig säker på att relationen mellan flinta och kvarts återspeglar de faktiska omständigheterna. Arkeologerna som utförde undersökningen var öppna för alla tänkbara fyndmaterial och hade en bred erfarenhet från olika delar av landet. Det har alltså inte utförts någon systematisk reduktion av kvarts på de platser som beskrivits ovan. Det kan i detta sammanhang också påpekas att flintan på boplatser väster om Helge å till 99,8 % består av sydvästkandinavisk flinta, inslaget av Kristianstadsflinta är 0,2 %. Öster om Helge å är motsvarande siffror 38 respektive 62 % (Nilsson 1984:49). Man har alltså i Finnveden inte bara varit noggrann med *att* använda flinta, det finns också en tydlig preferens för *vilken* flinta man borde använda. Den praxis som skapat fynden på Raä 71 återfinns alltså också på andra platser.

Erfarenheterna från UV-Syds undersökningar inom E4-projektet är också en lämplig utgångspunkt för en diskussion kring råmaterial. Undersökningarna berörde många olika platser och utfördes med stora resurser. På 19 platser påträffades 17 677 stycken flintor. På två platser påträffades kvartsavslag. I det ena fallet (Eket 1,2 och 3) beskrivs fynden inte närmare än "ett mindre antal möjliga kvartsavslag". Från platsen finns sju radiometriska dateringar från goda kontexter som är senare än mesolitisk tid. De täcker perioden bronsålder till nyare tid. Vid Lärksjöhult 43, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 och 12 tillvaratogs 79 kvartsbitar. Från platsen finns daterade anläggningar från yngre bronsålder och äldre järnålder. Från de övriga fyndplatserna rapporterades inga fynd av kvarts eller andra bergartsavslag (Cronberg & Knarrström 2007:175-208; Cronberg 2004:11).

Att jämföra fynd av kvarts och flinta kan dock inte inskränkas till att räkna och jämföra. Istället bör jämförelsen inbegripa både materialens inneboende kvaliteter och människors idéer och preferenser. I det småländska inlandet är resultatet av människors preferenser och flintans fysiska kvaliteter en praxis som kan karaktäriseras som *smått, sparsamt och tappat*. Hur spåren ser ut efter människor som använde kvarts som sitt vardagliga första-handssval varierar över tid och rum, men resultatet kan aldrig beskrivas som *smått och sparsamt*. Stensmide i kvarts genererar mycket stora avfallsmängder (Lindgren 1998:61). Ett sätt att skapa förståelse för hur mycket produktionsavfall som genereras är att experimentellt reproducera olika reduktionssekvenser. Tabell 13 utgör en sammanfattning av ett försök som genomfördes vid SAU. Författarna konstaterade: "Experimentet visar också att det inte nödvändigtvis krävs en längre tid för att åstadkomma stora mängder slagen kvarts.

	Plattforms kärna 1	Plattforms kärna 2	Bipolär kärna 1	Bipolär kärna 2	Bipolär kärna 3	Bipolär kärna 4	Bipolär kärna 5
Antal slag	12	21	11	5	20	9	11
Antal fragment	191	224	49	88	128	59	163
Vikt (g)	957	757	46	144	246	100	128
Medelvikt	5	3,4	0,9	1,6	1,9	1,7	0,8
Fragment per slag	16	10,7	10	7	6,4	6,5	8,1

Tabell 13. Data hämtad från experimentell kvartsbearbetning. Sammanställning av experimentets sju slagserier, två med plattformsmetod och fem med bipolär metod. Av tabellen framgår tydligt att även en mycket kortvarig bearbetning av kvarts kan generera stora mängder avfall. (Sundström & Darmark 2005:123).

Koncentrationer tycks bildas efter bara några slag, vilket har avgörande betydelse för att förstå komplicerade orsakssamband (Sundström & Darmark 2005:123)". Om vi utan vidare eftertanke eller analys utgår från kolumnen längst till vänster skulle all kvarts som påträffades på Raä 123 (Odensjö sn) kunnat vara producerad med mindre än sju slag. Dessa sju slag skulle kunna utföras på 20 sekunder. Om vi utgår från att flintan på Raä 123 ackumulerats på samma sätt som på Raä 71 är det tänkbart att de representerar många månaders aktiviteter. Kvartsen utgör 23 % av de litiska fynden men kan alltså stamma från en aktivitet som tagit 20 sekunder att utföra.

Från de 29 boplatser som använts i denna diskussion stannar alltså sammanlagt 35 718 flintor och 1 438 kvartsbitar. Av dessa kvartsbitar kommer 1 231 stycken från tre tydligt kronologiskt blandade boplatser. Signifikanta mängder kvarts har alltså bara påträffats på uppenbart blandade boplatser med ett tydligt inslag av aktiviteter under äldre järnålder. På stenåldersboplatser som är tydligt tidsmässigt avgränsade har *aldrig* några signifikanta mängder kvarts påträffats. De boplatser som antyder ett extremt beroende av flinta rymmer ett mycket stort material och ett avsevärt mesolitiskt tidsdjup. Det är dessutom så att kvartsavfall produceras snabbt, den flinta som vi diskuterar här har sannolikt ackumulerats mycket långsamt. Trots det stora tidsdjupet verkar det som att flinta varit det helt dominerande råmaterialet i det småländska inlandet under hela mesolitikum. Det betyder dock inte att kvarts aldrig har använts i det småländska inlandet. Mesolitikum utgör en enorm tidsrymd och förändringar i den materiella kulturen som varat i hundratals år kan mycket väl vara omöjliga att detektera inom det område som diskuteras här. Från Hjälmjön i nordvästra Skåne finns ett kvartsmaterial som ur ett teknologiskt perspektiv ligger nära flintan som påträffats på samma plats (Knarrström 1998). Preliminära resultat från de pågående E22-undersökningarna i Blekinge antyder också att kvarts använts under tidig- och mellanmesolitisk tid.

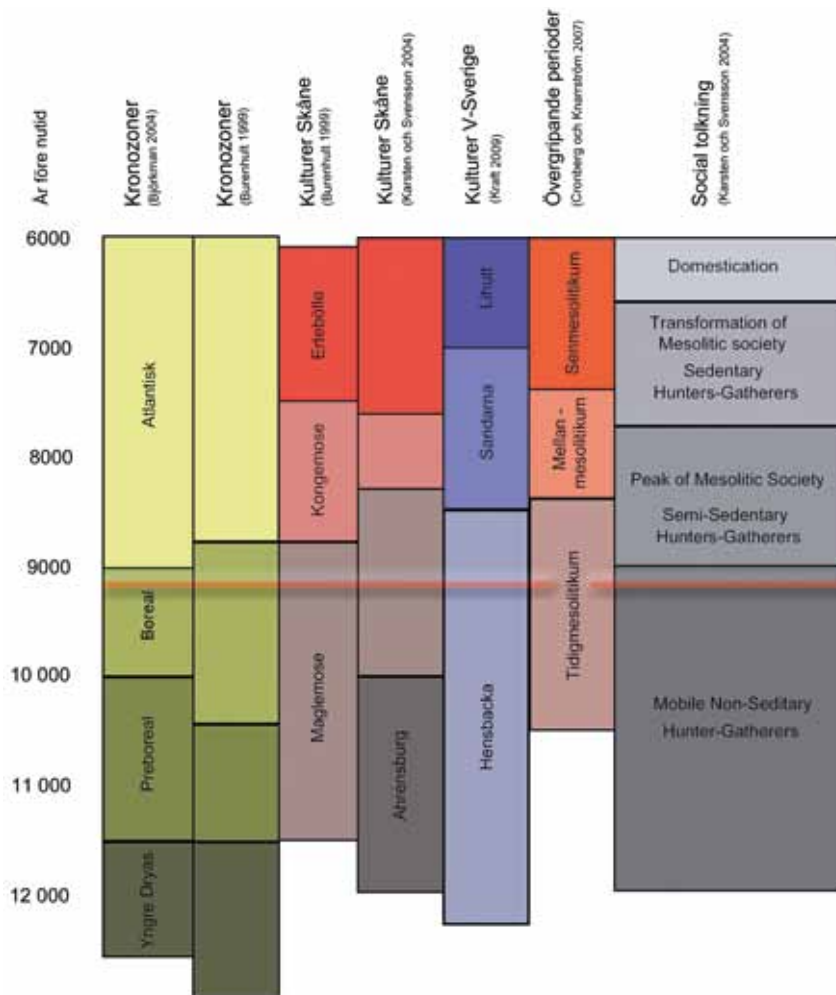
Jag tror dock likväl att fyndmaterialet från det småländska inlandet nästan uteslutande består av flinta som vanligen är mycket fragmenterad. Detta grundläggande drag har utgjort utgångspunkten för den strukturalistiskt inspirerade diskussionen i kapitel 9. Att diskutera valet av råmaterial är dock bara en av många tänkbara variabler som kan användas för att vidga förståelsen av det mesolitiska inlandet. För att kunna diskutera området ur ett mer dynamiskt perspektiv kommer jag nedan att använda ytterligare två områden och fler jämförelser mellan olika boplatser. Utöver de ovan presenterade boplatserna från Finnveden kommer också boplatser från Varend och sydvästra Skåne att diskuteras.

10.7 Tid och förändring

Mesolitikum kan synas som statisk tid men är i själva verket en synnerligen dynamisk tidsperiod, om än i ett makligt tempo. I början av mesolitikum följde små grupper av människor renarna och fiskade längs iskanten. När mesolitikum tog slut levde människor i komplexa samhällen som karaktäriserades av bofasthet och en befolkningsdensitet som var tio gånger högre än vid dess början (Karsten 2004:77). I figur 78 återfinns Per Karstens och Mac Svenssons tolkning av de socioekonomiska förhållandena under mesolitisk tid. Jag tror att den bilden är principiellt riktig och som framgår av figuren återfinns Raä 71 tidsmässigt i övergången mellan de rörliga jägarna/samlarna och den period som de kallar "Peak of Mesolithic Society". Denna tidsperiod karaktäriseras av en större grad av bofasthet och ett mer socialt komplext samhälle än tidigare. Fortfarande ligger dock det senmesolitiska samhället med dess bofasthet och stratifiering långt i framtiden. Raä 71 är alltså en boplatz från en tid präglad av en långsam men betydelsefull förändring. Det är i ljuset av denna förändring som Raä 71 bör förstås. Som alltid i denna bok står dock varken förmågan och resurserna i rimlig relation till frågeställningarnas potential. Följaktligen kommer diskussionen kring tid och förändring vara präglad av schematiska jämförelser och enkla samband.

En utgångspunkt för en diskussion om förändring är en tydlig tidsmässig ram. Att vara tydlig med tidsangivelser kan tyckas vara självklart. Men som många rapportskrivande arkeologer kommit att inse, är tidsangivelser mer komplicerade än vad man först kan tro. Att arkeologer inte är överens om vad som egentligen konstituerar arkeologiska kulturer är naturligt och en del av den vetenskapliga diskussionen (e.g. Cullberg 1974; Friman 1996; Welinder 1973). Mer förvånande är att det inte finns någon konsensus kring när de artificiella indelningar som vi benämner som arkeologiska kulturer börjar och slutar. Det är sällan två publikationer har exakt samma tidsangivelser.

När jag i presentationen påstod att Raä var cirka 9 300 år gammal, vilket motsvarar den senaste delen av Maglemosekultur som sammanfaller med senboreal tid gjorde jag mig alltså skyldig till en förenkling. Eftersom analysen ovan inte utgått från typologi och arkeologiska kulturer har tidsangivelsen dock inte spelat någon större roll. I detta sammanhang

Figur 78. Sammanställning av några moderna indelningar av mesolitikum, den ungefärliga tiden för nyttjandet av Raä 71 är rödmarkerad. Övergången yngre dryas/preboreal representerar istidens slut vilket traditionellt räknats som mesolitikums början. Samtliga indelningar är tolkningar som problematiseras i respektive text.

är det dock viktigt att mycket kortfattat beskriva hur Raä 71 relaterar till den heterogena tids/ums-gröt som kallas mesolitisk kronologi. I arkeologisk litteratur ser man ofta hänvisningar till kulturer och kronozoner, de är den mesolitiska arkeologins grammatik. Kronologin bygger på enskilda väldaterade boplatser, kombinationer av fynd i olika kontexter och frekvenser av attribut (Persson 1995b). Dessa iakttagelser har på olika sätt kontextualiserats tidsmässigt. Under första delen av 1900-talet knöts fynden stratigrafiskt till forntidens växtlighet genom pollenanalys. När radiometrisk analys introducerades kompletterades

den indelningen. Detta är inte platsen att diskutera denna indelning men det är viktigt att understryka att indelningen inte är oproblematiserad och ofta vilar på få dateringar. Likaså är de pollenanalytiska grunderna för uppdelningen ibland oklara. Exempelvis karaktäriseras den boreala pollenazonen av en viss vegetationstyp, men dateringen av kronozonen är en konvention som bygger på ett definierat geografiskt område. Den boreala kronozonen utgör en uppdelning av den holocena tiden som bygger på pollenanalys, men eftersom vegetationsutvecklingen beror på var man befinner sig är det inte alltid så att kronozonen tidsmässigt sammanfaller med pollenazonen (Mangerud et al. 1974). Pollenazonen slutar och börjar tidigare i söder än i norra Sverige men kronozonen är densamma (Björkman 2007:53).

Att knyta ihop det arkeologiska materialet med kronozonerna och pollenazonerna är inte heller okomplicerat. Kortfattat kan man säga att arkeologiska material ofta har daterats med hänvisning till pollendata som ibland bara har en relativ datering. Ibland har arkeologin också använt föråldrade paleoekologiska och klimathistoriska data som varit oprecisa och svepande (Björkman 2007:3). Också de radiometriska dateringarna har varit problematiska eftersom man använt olika halveringstider och dessutom ofta presenterat dateringarna okalibrerade. Säkra årsringsbaserade kalibreringar av mesolitiskt material uppnåddes först under mitten av 1990-talet (Pettitt 2005:315; Taylor & Aitken 1997:73). Som exempel på svårigheterna att förstå sammanhangen kan nämnas att i en artikel om Store Åmosen på Själland sätts gränsen mellan kronozonerna boreal/atlantisk till 8 000 BP (okalibrerat) vilket är samma datering som ges i *Arkeologi i Norden* (Noe-Nygaard et al. 1998:2; Burenhult 1999:82). I båda fallen anses denna övergång också utgöra slutet på Maglemosekulturen, i kalibrerade år motsvarar detta cirka 8 800 år före nutid. I *Stone age Scania* anges övergången boreal/atlantisk vilket utgör gränsen mellan Maglemose- och Kongemosekultur till cirka 8 400-8 500 före nutid. (Karsten & Svensson 2004:28:91). I Leif Björkmans *Från tundra till skog* preciseras gränsen mellan boreal och atlantisk till 9 000 före nutid (Björkman 2007:55). Denna snabba genomgång av modern litteratur visar att övergången boreal/atlantisk tid vilket motsvarar gränsen mellan Maglemose- och Kongemosekultur varierar från 8 400 till 9 000 före nutid. I figur 78 som inte gör anspråk på någon fullständig översikt presenteras några alternativa uppdelningar av mesolitikum. Jag har försökt hålla mig till den modernast tillgängliga pollenanalytiska sammanställningen som berört undersökningsområdet, nämligen Leif Björkmans *Från tundra till skog* (2007). I denna bok tar alltså boreal tid slut 9 000 före nutid, då också Maglemosekulturen antas ta slut och Kongemosekulturen börjar .

10.8 Människor och tid i inlandet

När man med utgångspunkt från en enskild boplats försöker förstå dess roll i den mesolitiska kronologin är det lätt att både överskatta och underskatta den mesolitiska tiden.

Faktiskt står jägare/samlar-samhällen för halva den tidsperiod som Sverige varit bebott. De mesolitiska människorna gjorde inte så mycket väsen av sig, de offrade inga bronslurar i mossarna och byggde inga monument. Denna skenbara monotoni kan få en att tappa perspektivet och gör det svårt att relatera till de materiella spåren från mesolitikum på ett rättvist sätt. När UV-Syd inventerade i nordvästra Skåne inför E4-projektet konstateras en tydlig tidigmesolitisk närvaro (Cronberg & Knarrström 2007:63). Detta är sant så tillvida att denna tidsperiod var mer synlig än andra. Men det betyder inte att det var en tidsperiod då det fanns många människor i inlandet, eller att området var viktigt ur ett ekologiskt eller kosmologiskt perspektiv. Om vi kunde sätta oss på en sten vid en liten sjö i Markaryd för 9 000 år sedan för att vänta på nästa besökare vore perspektivet ett helt annat. Eftersom det fanns väldigt få människor vid denna tid skulle vi sannolikt få vänta länge. Om vi hittar en handfull flintor på en udde motsvarar dessa kanske fyra besök under en period av tusentals år. Som en jämförelse skulle man kunna tänka sig en plats där följande hänt: man styckade ett djur under mellanneolitikum, pausade en stund under bronsåldern, lagade några redskap under vikingatiden och grillade korv på 1970-talet. Med samma resonemang som gäller mesolitikum skulle man kunna beskriva detta som en plats med en tydlig eftermesolitisk närvaro.

Min egen utgångspunkt var från början att inlandet relativt tidigt koloniserades och beboddes permanent. Att människor inte skulle ha utnyttjat dessa rika ekologiska resurser verkade orimligt. Det kändes självklart att landskapet var permanent bebott och jag tyckte att idén med säsongsvisa vandringar mellan kust och inland var en eftergift åt ett idealiserat mesolitikum som krävde ständig mobilitet. Vid närmare eftertanke var det nog någon form av arkeologisk narcissism som fick utlopp i denna idé. Det är lätt hänt att man vill tänka sig att just det geografiska område som man själv behandlar är speciellt intressant och att de boplatser man själv gräver är av speciell betydelse. Vem vill gräva oviktiga boplatser i perifera områden som människor sällan besöker? Som framgått ovan i diskussionen om ekologi och demografi var det nog sällan så att människor drevs till inlandet i jakt på mat. Istället har jag argumenterat för att människors förhållande till inlandet under mesolitisk tid utgätt från sociala behov. Raä 71 har presenterats som en boplatz som karaktäriserats av sin belägenhet mellan olika vatten, eller där vattnet tar slut. Framställningen har implicit byggt på antagandet att platsen i någon mån var exotisk för de som besökte den. Ur ett rent logiskt perspektiv är detta ett problematiskt antagande. En plats kan knappast vara exotisk hur länge som helst, någon gång blir det exotiska vardagligt. Några var pionjärerna som utforskade helt främmande territorier medan andra var de första permanenta bosättarna. Jag tror alltså inte att förståelsen av inlandets mesolitikum kan beskrivas genom strukturens centra, eller dess absoluta mening (Derrida 1993:223f). Mesolitikum har en riktning men ingen given början och inget begripligt slut. I enlighet med Peirce skall jag dock försöka sortera några fakta om den mesolitiska tiden:

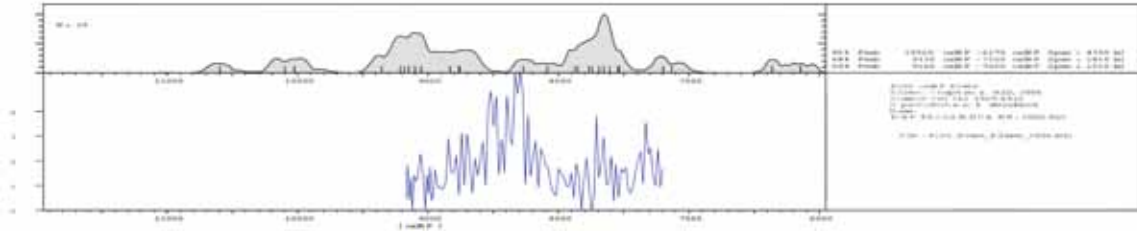
“The mind seeks to bring the facts, as modified by the new discovery, into order; that is, to form a general conception embracing them. In some cases, it does this by an act of generalization. In other cases, no new law is suggested, but only a peculiar state of facts that will ‘explain’ the surprising phenomenon; and a law already known is recognized as applicable to the suggested hypothesis, so that the phenomenon, under that assumption, would not be surprising, but quite likely, or even would be a necessary result. This synthesis suggesting a new conception or hypothesis, is the Abduction. (Pierce 1903b:87).

10.9 På väg till de stora sjöarna

Ett första abduktivt och diakront perspektiv på förhållandet mellan inlandet och kusten står att finna i boplatserna från Finnveden (se fig. 70 och tabell 12). Fornbolmens exakta utsträckning är inte känd och sannolikt var den betydligt större än vad som vanligen antas. Huruvida det är sant eller inte kan lämnas åt sidan för tillfället, Finnvedens mesolitikum karaktäriseras hur som helst av de stora sjöarna (se fig. 63). Sjösystemen ligger nära kusten (ca 60 km) och är lätta att nå via Nissans vattensystem. Man skulle kunna säga att de utgör en naturlig fortsättning av Västerhavet i inlandet. I detta lättåtkomliga och ekologiskt rika område borde man kunna förvänta sig de äldsta och tydligaste spåren efter människor i inlandet.

I brist på många och välundersökta boplatser har jag använt mig av områdets samlade ¹⁴C-dateringar för att skissera en bild av människans närvaro i området under mesolitisk tid. Jag har bara använt mig av dateringar ur goda arkeologiska kontexter. Samtliga dateringar kommer alltså från arkeologiska anläggningar, inte från lager eller odlingsrösen. Spridningen av dateringarna har sedan analyserats i *CalPal* (Weniger et al. 2009) (se fig. 79 samt bilaga 1). Det finns givetvis källkritiska problem med att använda 29 dateringar för att beskriva samhällen och processer under tusentals år. Med detta i åtanke kan vi ändå notera att grafen antyder några intressanta trender. Tidigmesolitikum är verkligen tomt och man kan ana en tydlig ökning av den mänskliga närvaron under sen Maglemosekultur. Lite förvånande är att grafen uppvisar en så tydlig dipp mellan 9 000 och 8 000 Cal. BP. Detta kan förklaras av slumpmässiga faktorer. Men det finns en tidsmässig korrelation med ett fenomen som är värt att uppmärksamma.

Iskärnorna från Grönland visar vid denna tid på en sänkning av årsmedeltemperaturen med upptill 6° och spåren av denna extrema händelse kan ses över stora delar av det norra halvklotet (*The 8 200 yr cooling event*) (Cuff & Goudie 2009:322). Egentligen hade klimatförändringen börjat tidigare och man se en tydlig nedkylning från 8 600 Cal. BP (Wennerberg 2005:5). Den kraftiga nedkylningen orsakades av att den retirerande iskanten i Kanada inte längre kunde hålla tillbaka vattenmassorna från den väldiga *Lake Agassiz/Ojibway*. Kallt vatten motsvarande två Kaspiska hav störtade ut i Nordatlanten vilket med-

Figur 79. Samtliga dateringar från Finnveden. Den undre grafen visar sänkningen av den årliga medeltemperaturen där varje streck utgör en grad. När grafen stiger representerar det alltså en sänkning av medeltemperaturen. Jag gör inga anspråk på att kunna problematisera denna graf utan nöjer mig med att påvisa ett intressant tidssamband mellan frånvaron av dateringar och en fallande temperatur (CalPal-2007, grunddata i Christopher et al. 2006)

förde en eustatisk höjning av vattenytan med 1,2 meter (Anderson et al. 2007:165). Detta inflöde av kallt vatten orsakade kraftiga störningar i Nordatlantens vattencirkulation, vilket resulterade i en mycket kraftig klimatpåverkan. Mycket tyder på att södra Skandinavien var ett av de områden som starkast påverkades av förändringen. De tidigare milda vintrarna ersattes av långa kalla vintrar med istäckta sjöar. Man kan se en tydligt minskad produktivitet i de sydsandinaviska sjöarna vid denna tid (Seppä et al. 2007:231f). Resultaten från Byestadssjön (Vetlanda kommun) bekräftar den generella bilden. Sedimentationsmönstret förändras hastigt ca 8 400 Cal. BP vilket sannolikt förklaras av istäckning och stora snömängder. I samband med detta kan man också se en ökning av björkpollen samtidigt som tall minskar. De följande 400 åren karaktäriseras av ett mycket varierat klimat med periodvis mycket långa och kalla vintrar (Wennerberg 2005:18).

Frånvaron av dateringar runt denna tidpunkt behöver inte ha något kausalt samband med *the 8200 yr cooling event*. Det finns ändå anledning att fundera kring vad en sådan händelse kan ha betytt för de som upplevde den. Förändringen måste ha varit hastig och omstörtande, allt invariant måste ha ställts på huvudet. Från att snö varit sällsynt och isbelagda sjöar närmast okända kom en fimbulvinter över de förskräckta människorna, detta måste ha varit en förändring av kosmologisk magnitud. Människor kan anpassa sig till de flesta förhållanden och inlandet var definitivt inte obeboeligt. Jag har tidigare diskuterat tsunamis, transgressioner och sjötippningar. Dessa händelser behöver inte nödvändigtvis inleda förändringar eller avsluta processer. De ger dock oss enkla och lättförståeliga utgångspunkter när vi vill förstå den långa mesolitiska tidens dynamik. Det som kan tyckas evigt och oföränderligt var inte det. Människorna som besökte Finnveden upplevde kanske transgressioner och sjötippningar som vardagliga realiteter. Om de hade otur kunde de också få uppleva tsunamis och katastrofala klimatförändringar.

Min tolkning av grafen är att den uttrycker ett regelbundet nyttjande av de stora sjöarna från senare delen av Maglemosekultur. Det var lätt att komma upp dit via Nissan och områ-

det var sannolikt en integrerad del av människors liv. Som framgått ovan finns det dock inget i fyndmaterialet som antyder permanent bofasthet. Något systematiskt användande av lokala råmaterial förekommer inte och några större tidsmässigt välavgränsade boplatser har inte påträffats. När stora omvälvningar som *the 8 200 yr cooling event* inträffat har man kanske föredragit de mer förutsägbara områdena vid kusten. Varför så få dateringar stammar från senmesolitikum är svårare att förklara. Många dateringar kommer från Fornbolmens utlopp i Nissan och det är möjligt att lokala förändringar påverkat förutsättningarna. Varken dateringar eller fyndmaterialet antyder ett alltmer intensivt nyttjande av området under mesolitisk tid, snarare verkar bosättningsintensiteten variera. Det finns alltså inget som antyder en kolonisation i dess vanliga betydelse.

10.10 Ingen vill bo i Växjö

Att intressera sig för vem som bodde i Växjö, eller snarare centrala Varend under mesolitisk tid kan kanske verka regionalt inskränkt. Det är dock just genom sin tydliga avgränsning och regionalitet som området kan bidra till beskrivningen av det mesolitiska inlandet. Som antytts ovan finns det egentligen inte *ett* inland. Det finns många och varierade miljöer belägna i olika kommunikativa lägen. Fornbolmen var en stor och lättåtkomlig sjö. Till Varend var vägen lång (85 kilometer från den nuvarande kusten) och komplicerad. Efter att ha följt Mörrumsån i ca 40 kilometer kommer man till sjön Hönshyltefjorden i Almundsryds socken (se fig. 70). Om just denna sockens förhistoria vet vi en hel del eftersom Knut Kjellmark verkade i området som folkskoleinspektör från 1918 till pensioneringen 1931. Fynden och boplatserna är presenterade och analyserade i två uppsatser från 1980-talet (Taffinder 1982 & Nilsson 1984). Under 1990-talet utfördes ytterligare inventeringar och det samlade materialet presenterades systematiskt och källkritiskt av Hanlon & Prahl 1998. Givetvis finns det många källkritiska problem med det stora flintmaterialet, exempelvis är mycket insamlat av skolbarn. Det förtjänstfulla bearbetandet av materialet låter oss dock dra några tydliga slutsatser. Att området har en mycket riklig förekomst av stenålderslämningar framgår av att Almundsryds socknen rymmer 83 boplatser från stenåldern, de flesta i anslutning till Mörrumsån och Hönshyltefjorden. Boplatserna är i jämförelse med Raä 71 mycket fyndrika. Från Rydboplatserna har det exempelvis insamlats 10 562 flintavslag och 90 mikroliter. Den tidig- och mellanmesolitiska närvaron är tydlig men också senmesolitikum är välrepresenterat. (Hanlon & Prahl 1998:2 samt bilaga 1 och 4). Strax norr om Hönshyltefjorden ligger den stora sjön Åsnen med ytterligare stenåldersboplatser. Detta är ett område som påminner om Fornbolmen ur ett strukturellt landskapsperspektiv. Björn Nilsson har utgått från laxen i sin tolkning och påpekat att det är ett *laxiskt landskap* längs Mörrumsån (Nilsson 2003). Kanske är detta en av de båda landskapens strukturella likheter; om man följer en flod full av lax så hamnar man efter några dagar vid en mycket stor insjö.

Om man fortsätter norrut kommer man till ett landskap som står i ett helt annat strukturellt förhållande till kusten. Trakterna runt Växjö är mesolitikums mörka hjärta. I de centrala delarna av Varend har det bedrivits mycket arkeologi under de senaste 15 åren. När jag tittar igenom mina ofullständiga listor finner jag 78 arkeologiska rapporter från undersökningar som inneburit markingrepp under åren 1996 - 2007 i Växjö kommun. En ytterligare arkeologisk fördel är att Växjö ligger inklämt mellan sjöar vilket innebär att avståndet till vatten sällan är långt. Många undersökningar är utförda i omedelbar anslutning till forntida stränder. Det borde alltså vara lätt att hitta spår av mesolitiska människor. Med tanke på inlandets fyndknapphet kanske man inte kunde räkna med några större fyndmängder. Men spår i form av enstaka föremål borde man rimligen kunna förvänta sig.

Förvånande nog är förhållande det sig inte så, de exploateringsarkeologiska resultaten från mesolitisk tid är nästan obefintliga. Det finns dock enstaka undantag, ett av dessa är Raä 11 Söraby sn. Fornlämningen var mycket komplex med synliga gravar från förromersk järnålder till vendeltid. Vid slutundersökningen visade det sig, något överraskande, att det fanns brandgravar från bronsålder och boplatslämningar från flera perioder på platsen. Det fanns flera hus, och stora garvningsgropar som sannolikt var från förromersk järnålder. Från järnålder fanns också anläggningar i form av en härd och kokgrop daterade till romersk järnålder och vendeltid. Neolitikum representerades av ett slipat flintfragment och en tämligen avgränsad yta där man reparerat pilar genom att tillverka nya pilskaft. Det fanns också en gles fyndmatta över en större yta som tolkades som neolitisk. I den norra delen av undersökningsytan fanns en avgränsad yta på 40 m² som karaktäriserades av flintfynd av senmesolitisk karaktär (mikrospån, mikrostickel, trindyxa och stickel). De 8 000 m² som undersöktes visade sig alltså lite överraskande vid slutundersökningen rymma 43 gravar samt boplatslämningar från större delen av förhistorien. Tolkningen försvarades också av att marken var kraftigt urlakad varför anläggningarna syntes först 10 cm under det som tolkades som sterilt grus (Lindman 2003a:59-74). Raä 11 var alltså en plats med mycket dåliga förutsättningar för boplatсарkeologi. De flesta arkeologer skulle nog konfronterade med denna osannolika blandning av arkeologiskt material ha prioriterat det uppenbara, nämligen gravarna och de nyupptäckta hällristningarna. Som tur var undersöktes denna plats av en person med den sällsynta förmågan att värdera objekt efter dess förklaringspotential, inte efter dess lättbegriplighet. Detta har medfört att det finns ett litet men spännande stenåldersmaterial att fundera kring. Vad gäller den lilla, sannolikt senmesolitiska, ytan kan det konstateras att den består av ca 25 flintor, varav en var av Kristianstadsflinta. Det fanns inget som tydde på att någon redskapstillverkning ägt rum på platsen. Flintredskapen tolkades istället som kvarlämnade/borttappade bruksföremål. Enstaka splitter kan ha emanerat från uppskärpning av befintliga redskap. Den använda tekniken visar på en råmaterialbesparande spånteknik som resulterat i tämligen små spån. Inom samma område som flintorna påträffades också 15 kvartsavslag, 12 kvartsitavslag och 6 avslag av bergart. Inte heller bergartsmaterialen har tillverkats på platsen, det fanns inga spår av slagplatser. Om det är så att bergartsavslagen är samtida med flintan är det en intressant iakttagelse

att de uppvisar samma glesa spridning och att även de sannolikt tillverkats på annan plats, trots att råmaterialet fanns tillgängligt lokalt (Lindman 2003a:71-73). Jag är dock tveksam till om kvartsen och flintan emanerar från samma tid. Det finns inga andra exempel i området på mesolitiskt användande av bergarter men väl flera exempel på användande av olika bergarter under andra perioder (Kadefors 2006:37f; Lindman 2003b:35; Persson & Brynielsson 2003:27).

Två och en halv mil åt sydväst, nedströms i Mörrumsåns vattensystem har ytterligare en diskret ansamling av flintor påträffats (Raä 126, Aringsås sn). Också i detta fall har det lilla materialet (19 flintor och två bergartsavslag) behandlats av en arkeolog med intresse för de väsentliga detaljerna. Därför vet vi att fynden var mycket små och i några fall hade omarbetats från en typ av redskap till andra typer, flintan hade liksom på andra småländska boplatser utnyttjats maximalt. Flintorna var slagna från minst sex olika kärnor vilket understryker att fynden inte emanerar från produktionen av flinta utan snarare från arbetsprocesser där flinta använts. En fragmentarisk triangelmikrolit antyder en datering till senare delen av tidigmesolitikum (Jönsson 2005:8). Det återkommande småländska mönstret av mycket hårt använda flintor i kombination med avsaknaden av slagplatser gäller alltså även för denna plats. Den mest slående insikten av det samlade materialet är dock att nästan inte finns något fyndmaterial. Förutom de ovan refererade undantagen saknas nämligen helt spår av de mesolitiska människorna i de centrala delarna av Varend.

Denna besvärande känsla av tomhet föranledde Länsstyrelsen i Kronobergs län att 1999 upphandla en specialinriktad inventering av sjöarna runt Växjö. Per Karsten och Bo Knarrström som båda har en stor erfarenhet av stenåldersinventeringar använde sex arbetsdagar för att leta stenåldersboplatser runt Växjö. De områden som anvisades som speciellt intressanta av Länsstyrelsen visade sig huvudsakligen vara förstörda av bebyggelse. Karsten och Knarrström noterade också att Bergundasjöarna var kraftigt sänkta varför de forntida strandlinjerna numera låg långt upp på land. De huvudsakliga ansträngningarna inriktades då på Helgasjön där det fanns tidigare kända stenåldersboplatser. Inventeringen riktade in sig på de bästa lägena för att därigenom skapa en bild av områdets generella fornlämningsbild. Samma metod användes vid E4-projektet och skapade på en vecka en helt ny bild av områdets äldre stenålder (Karsten & Knarrström 1998). Resultatet från Helgasjön inskränkte sig dock till nio fyndplatser. De flesta platser karakteriserades av enstaka kvarts- eller kvartsitavslag, de samlade fynden av flinta var tre stycken. Ett signifikant bergartsmaterial påträffades bara på ett ställe som tolkades som en insamlings- och fabriktionsplats med oklar datering. De konstaterade att det var anmärkningsvärt att en riktad inventering, fokuserad enbart på miljöer som utifrån paleomiljösynpunkt och besiktbarhet var optimala, inte resulterade i ett mer omfattande material. Som möjliga förklaringar anförde de att Helgasjöns naturhistoriska utveckling inte är känd och att klimatologiska svängningar påverkat vattenstånden (Karsten & Knarrström 1999).

En tänkbar orsak till den relativa bristen på boplatslämningar skulle kunna vara att Helgasjön påverkats av en sjötippning. Resultatet för Helgasjön av en sådan process borde dock inte bli så stort som för Bolmens del. Helgasjöns avrinning ligger i söder varför strandlinjerna i den södra delen bör ha varit relativt konstanta. Det bör dock finnas boplatser norr om den nuvarande sjön som stammar från den äldsta delen av mesolitikum. Som framgår av figur 60 avklingar dock tippningseffekten tämligen snabbt. Sjön bör alltså ha varit opåverkad av tippningseffekter under större delen av mesolitikum vilket också framgår av undersökningen av Raä 11 (Söraby sn) (Lindman 2003a) samt den glesa men ändå regelbundna förekomsten av stenåldersboplatser runt de norra delarna av Helgasjön. Eftersom sjön befinner sig i mitten av ett vattensystem med en stabil pasströskel i södra ändan borde inte heller variationer i nederbörd ha någon större påverkan på vattenståndet. Av de kända fornlämningarnas belägenhet framgår det att Helgasjöns vattenstånd inte i någon högre grad förändrats genom mänsklig påverkan. Sjöarna runt Växjö (Växjösjön, Barnsjön, Trummen och Bergundasjöarna) är däremot kraftigt sänkta och fornlämningarna och de arkeologiska undersökningarna antyder en gemensam forntida vattennivå på ca 163 meter över havet. Idag varierar dess respektive vattenytor mellan 160,2 och 161,3 m ö h (Kadefors 2006:6-10). Detta förhållande medför att strandbundna lokaler från äldre tid i hög grad borde beröras av moderna arkeologiska undersökningar. Det borde alltså vara *lättare* att hitta strandnära boplatser runt Växjö eftersom den dåtida strandlinjen ligger där vi nu exploaterar marken.

10.11 Varend – mesolitikums mörka hjärta

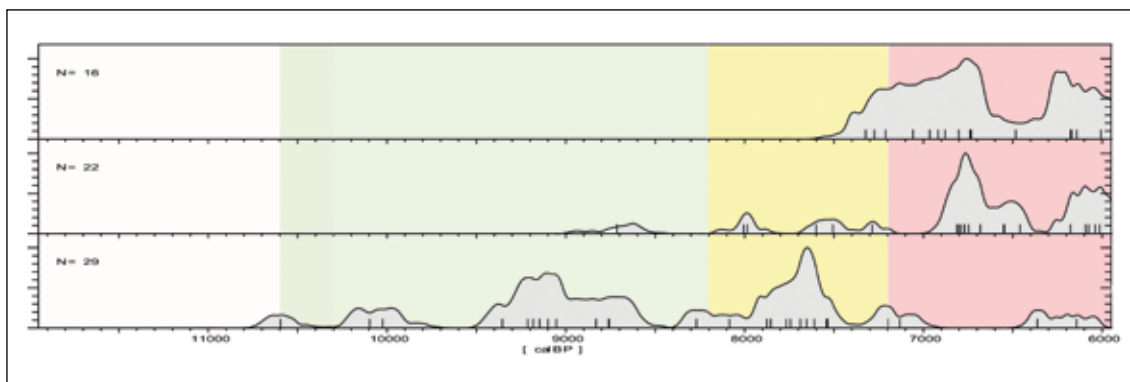
Min egen utgångspunkt var från början att bristen på fynd i Varend berodde på något korrigerbart fel. En felaktigt utförd arkeologi bunden till stereotypa sätt att undersöka fornlämningar och ett ensidigt intresse för vissa råmaterial (flinta) skulle kunna vara tänkbara förklaringar. Kronobergs län är dock det län som längst varit utsatt för arkeologiska anbudsförfaranden och personalen på Smålands museum har under det senaste decenniet kommit från olika delar av Sverige. Arkeologer från olika platser och med olika erfarenheter har alltså under lång tid varit verksamma i Varend vilket borgar för ett brett spektrum av kompetenser och perspektiv. Exploateringstakten har varit hög i Växjö-trakten så bristen på spår från mesolitikum kan knappast förklaras av brist på arkeologiska undersökningar. Det är alltså inte realistiskt att förvänta sig att mer arkeologi kommer att lösa problemet.

Man kan dock vända på problemet och se förhållandet som en möjlighet. Istället för att besvärmas av frånvaron av fynd kan man anta att frånvaron har ett förklaringsvärde. Det förefaller mig produktivt att utgå från att vår bild av det arkeologiska materialet i området faktiskt är representativt. I ett större inlandsperspektiv är dessutom inte resultaten överraskande, snarare är de vad man borde förvänta sig. Materialet är detsamma som diskuterats ovan från Finnveden. Det är smått, omarbetat, tappat och i avsaknad av tecken på produktion av flinta. Om det är så att fynden i Finnveden stammar från tillfälliga besök borde spå-

ren i Varend vara ännu mer diskreta och kanske med en senare datering. Detta antagande bygger på att de centrala delarna av Varend ligger betydligt längre in i landet och att vägen dit var betydligt mer komplicerad än de som ledde till Fornbolmen och Hönshyltefjorden.

De ovan refererade undersökningarna från Varend antyder en gles fornlämningsmiljö med få och små fynd. Dessa iakttagelser kan tjäna som påminnelse om det odiskutabla faktumet att alla handlingar inte avsätter ett arkeologiskt material (Moberg 1969:36). Detta självklara konstaterande har ovan exemplifierats av Raä 138 (Traryd sn) varifrån det finns det tre ^{14}C -dateringar från bra kontexter men inga fynd alls (Skoglund 1998:10f; Skoglund 2005:6f). Det är alltså naturligt att lämna de litiska fynden för att söka andra analytiska perspektiv. Man kan vara sparsam med flinta, men alla måste laga mat. Vare sig man tillagar maten i en kokgrop eller i en härd avsätter man träkol. Eftersom många arkeologiska undersökningar i Varend berört platser som en gång legat nära forntida strandlinjer borde dessa aktiviteter ha avsatt spår i form av ^{14}C -daterade anläggningar. Eftersom inga undersökningar utförts med målet att datera mesolitiska kontexter är dessa dateringar till mesolitikum egentligen arkeologiska misslyckanden. De som kommer att diskuteras här är dock misstag ur riktiga arkeologiska kontexter, inte röjningsrösen och stolphål (se bilaga 1). De samlade dateringarna kan ses i figur 80. Grafen är en spökbild av mesolitikum helt baserad på mesolitisk matlagning och arkeologiska missbedömningar.

Liksom vad gäller Finnveden kan man omedelbart notera en tydlig tendens i spridningen av dateringar. I detta fall förekommer bara dateringar från senare delen av mesolitikum. Till skillnad från nordvästra Skåne, som kommer att diskuteras nedan, kan man inte utifrån typologiska grunder ana en tidigare närvaro. Det förvisso lilla, samlade materialet tyder alltså på att de centrala delarna av Varend började inkorporeras i människors världsbild

Figur 80. De samlade dateringarna från Varend (överst), E4-projektet i nordvästra Skåne och Finnveden (underst). De mesolitiska kulturerna är från vänster till höger: Maglemose, Kongemose och Ertebölle. De tidsmässiga avgränsningarna enligt Cronberg & Knarrström 2007. (CalPal-2007)

först under den senare delen av mesolitikum. Jag tolkar kombinationen av de få men samlade dateringarna och det nästan obefintliga fyndmaterialet som resultatet av kortare expeditioner upp längs Mörrumsån under senmesolitisk tid. Givetvis fanns det människor som sökte sig till det okända innan denna tid men skillnaden gentemot Almundsryd, Höns-hyltefjorden och Åsnen är av en tydlig och strukturell natur. Denna kortfattade diskussion visar att det under sen tidigmesolitisk tid fanns platser som var mer avlägsna än Markaryd och att det existerat fyndfattigare boplatser än Raä 71. Analysen understryker också att det funnits inlandsområden som stått i olika förhållande till kusten.

Den diffusa historien om människors nyttjande av Varend har en intressant mesolitisk slutpunkt. Från undersökningen av en tidigneolitisk yta inom kv Seglaren finns det två mycket intressanta dateringar till senmesolitikum (5360+60 och 5220+45 BP). Båda dateringarna är från bra kontexter. Den äldre dateringen är från en grop som innehöll odekorerad keramik av neolitisk typ och flintavslag. Den yngre dateringen var från brända hasselnötter i en grop som innehöll keramik med fint utförd snördekor och skärvor med insticksdekor av rörben (Åstrand 2004:87 samt errata). Kanske anar vi här ett kort stadium av bofasthet som föregår neolitikum. Det är också möjligt att dateringarna speglar en neolitisering som har en helt annan utgångspunkt i tid och rum än vad vi tror oss veta. Vanligtvis antas neolitiseringsen ta sin början minst tvåhundra år senare och inledningsvis beröra Skåne, Västergötland och Mälardalen (Knutsson & Knutsson 2003:52).

10.12 Nordvästra Skåne under mesolitisk tid

Skåne är ett område där det finns många och välundersökta mesolitiska boplatser. Ur ett mesolitiskt inlandsperspektiv intar undersökningarna i Ringsjöbassängen en särställning. Genom de goda bevaringsförhållandena har utgrävningarna resulterat i fyndmaterial som varit mycket lämpliga för en detaljerad förståelse av boplatserna (e.g. Larsson 1978; Larsson 1983b; Sjöström 1997). De är dock inte boplatser som är helt lätta att jämföra med det fragmentariska småländska materialet. Jag nöjer mig därför med att göra en iakttagelse om boplatsernas tidsställning. De äldsta boplatserna stammar från den sista tredjedelen av tidigmesolitikum och det finns en tydlig närvaro i området under Kongemose-tid. Ringsjöområdet anses skilja sig från övriga inlandsområden i Skåne genom denna tydliga närvaro under Kongemose-tid. Under denna tid anses bosättningarna annars vara orienterade mot kusterna (Karsten 2004:81ff, 90). Boplatser äldre än Raä 71 är alltså sällsynta bland de klassiska skånska inlandsboplatserna. Detta förhållande stämmer också väl med erfarenheterna från Riksantikvarieämbetets undersökningar för E4-projektet i Skåne (se fig. 70). Angående boplatsernas tidsmässiga fördelning konstaterades följande:

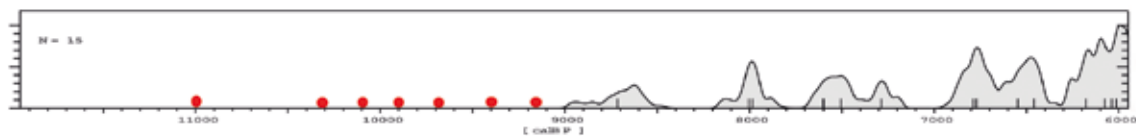
"Framför allt förväntades fynd från tidigaste delen av magle-mosekultur. Därför blev förvåningen stor när plats efter plats istället röjde lämningar från den senare delen. /.../ Istället hittade vi smäckra regelbundna spån och punsslagna kärnor, tillsammans med lancettformiga pilspetsar. Resultatet

blev detsamma genom alla undersökningar. När utgrävningarna var färdiga bade fyra platser från den äldre delen, och elva platser från den yngre delen av maglemosekultur tagits fram. ” (Cronberg & Knarrström 2007:62f).

Genom typologiska analogier till Danmark gavs boplatserna en datering med förbehåll till mellan 9 500-8 500 Cal. BP vilket stämmer med de tidigare redovisade resultaten från Finnveden (Cronberg & Knarrström 2007:63). Det verkar alltså som att dateringarna från nordvästra Skåne stödjer iakttagelsen ovan att inlandet varit en föga attraktiv plats under de första årtusendena efter istiden. Eftersom det rör sig om tämligen många och välundersökta platser finns det goda möjligheter att komplettera den kronologiska diskussionen med iakttagelser om boplatsernas tänkbara funktioner

I likhet med Finnveden och Varend har jag försökt systematisera de tillgängliga ¹⁴C-dateringarna från goda kontexter för att se om det finns något meningsfullt mönster. I detta fall försvåras tolkningen av att UV-Syd ibland lyckats väldigt bra med sina dateringsförsök av enskilda boplatser. Exempelvis finns det från Lärkasjöhult inte mindre än sex dateringar av kokgropar från samma yta som i princip är samtida. Också de tre nästan samtida dateringarna från Jälla 5 kan misstänkas komma från samma tidsmässigt avgränsade aktivitet (Cronberg & Knarrström 2007:209). För tolkningarna av de enskilda boplatserna är dateringarna bra men ur ett generellt jämförande perspektiv är de mindre lyckade. Det finns alltså anledning att vara lite skeptisk mot de två senmesolitiska topparna i diagrammet (se fig. 80). Den generella tendensen är dock intressant. Från sen boreal tid och framåt finns det spridda spår av människors aktiviteter i form av ¹⁴C-dateringar. Under senmesolitisk tid ökar frekvensen av dateringar.

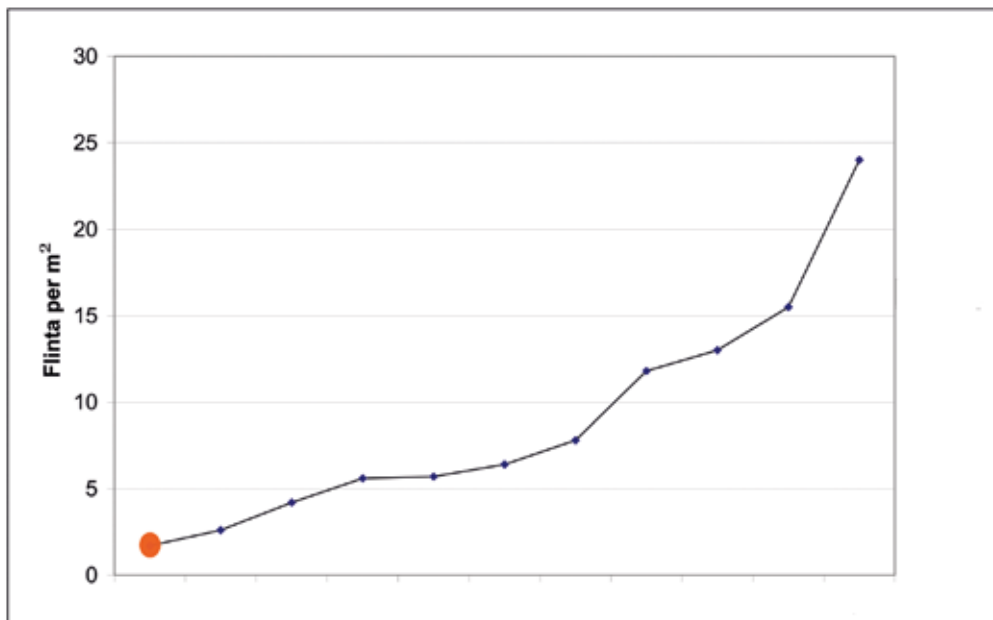
Eftersom det finns ett stort flintmaterial är det möjligt att komplettera den kronologiska skissen med några typologiska och teknologiska iakttagelser från nordvästra Skåne. Att diskutera typologi i ett perifert område med få och små flintor är dock komplicerat. Mina erfarenheter av att bedöma och tidsbestämma fragmentariska flintmaterial har gjort mig lite pessimistisk inför möjligheterna att säkert datera boplatser på dessa premisser. Ju längre bort man kommer från kusten desto mindre tenderar flintorna att bli. Till slut är nästan alla spån mikrosån utan att det nödvändigtvis behöver ha funnits någon ambition att verka i en mikrosåntradition. Man kan också stöta på innovativa metoder för att få det sista ur en mycket liten kärna vilket kan frustrera den typologiskt inriktade arkeologen. Min mycket enkla analys har utgått från att en plats skall innehålla en tolkningsbar kärnrest och en mikrolit. För en datering till tidig Maglemosekultur skall det finnas rester av minst en knackstenslagen konisk kärna och någon lancettmikrolit. I figuren 81 karaktäriseras sen Maglemosekultur av koniska mikrosånkärnor och någon form av mikrolit. Den äldsta dateringen från Ahrensburgkultur är så tekniskt/typologiskt distinkt att det inte finns någon tvekan om dess tidsställning. De röda punkterna i figur 81 representerar platser med en möjlig typologisk datering som är äldre än de mesolitiska ¹⁴C-dateringarna. Punkterna

Figur 81. Ett försök att kombinera olika sorters data från E4-undersökningarna i NV Skåne. De röda punkterna representerar boplatser med distinkta typologiska spår i form av kärnor och fynd av mikroliter. De har bara förts till rätt period, dateringen är alltså inte exakt. För att undvika att enstaka väldaterade boplatser snedvrider framställningen har bara en ^{14}C -datering per 100 år medtagits. En tänkbar tolkning är att grafen visar ett sporadiskt nyttjande av inlandet som intensifieras under slutet av mesolitikum. (CalPal-2007).

skall alltså bara ses som typologiska indikationer på mänsklig närvaro och har inget med frekvens att göra. För att minska risken att snedfördela dateringsfrekvensen på grund av att enskilda boplatser genererat många ^{14}C -dateringar har jag bara tagit med en datering per 100 ^{14}C -år (se bil 1). Givetvis är resultatet av denna kreativa tolkning av ^{14}C -dateringar och typologi osäker. Om man fäster tilltro till de typologiska dateringarna kan man notera en tidig närvaro i området som med tiden ersätts av en närvaro som satt spår i form av ^{14}C -dateringar. Denna bild kan kompletteras av utgrävningarnas tolkning som betonade de många boplatserna från sen Maglemosekultur. Själv skulle jag nog i vissa fall kunna tänka mig en något senare datering av mikrospånkärnorna och de smala mikroliterna. Det är också möjligt att äldre delen av Maglemosekultur överrepresenteras genom en relativt slösaktig flintteknologi och förekomsten av typologiskt distinkta artefakter. Det är dock ändå sannolikt så att det funnits en mänsklig närvaro i landskapet under hela mesolitikum, även under den äldre delen. I enlighet med erfarenheterna från Ringsjöbassängen och Finnveden verkar dock den mänskliga närvaron bli tydligare under senare delen av tidigmesolitikum. I likhet med i Varend är närvaron under senmesolitikum tydlig och avsätter spår genom både fynd och ^{14}C -dateringar. Det finns alltså både likheter och skillnader gentemot de tidigare diskuterade områdena.

Materialet från nordvästra Skånes skogsbygder har ett stort tidsdjup och har emanerat från olika aktiviteter. Undersökningarnas tolkningar av platserna bygger på detaljerade analyser och redovisas i bilaga 2. Det finns ingen anledning att här försöka utveckla de gedigna analyserna av boplatsernas olika funktioner. Det kan dock vara rimligt med några enkla jämförelser som utgår från arten av det arbete som utförts på platserna. Som påpekats ovan finns det i arkaiska samhällen ingen tydlig distinktion mellan den sociala och teknologiska världen, varför jämförelserna endast skall ses som hjälpmedel för tankeakter. En enkel men tankeväckande jämförelse utgår från hur olika arter av arbete strukturerar det arkeologiska materialet i avseende på fyndmängd. Figur 82, som avser att jämföra boplatsernas fynddensitet, bygger på lämningar från nordvästra Skåne som i bred kronologisk mening är jämförbara med Raä 71. Som framgår är Raä 71 i detta jämförande perspektiv en boplatser med få fynd. Jag har ovan argumenterat för att det vardagliga arbetet utfört av en sam-

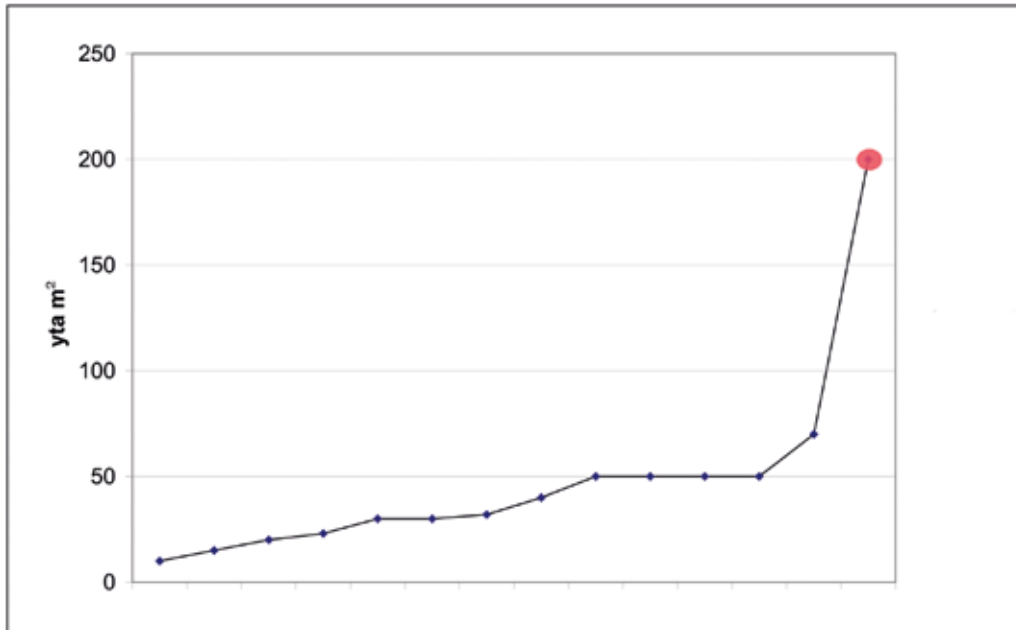

Figur 82. Fynddensiteten från Raä 71 jämfört med boplatser daterade till Maglemosekulturen från E4-projektet i NV Skåne. Raä 71 är rödmarkerad och utmärker sig genom sin låga fynddensitet (grunddata återfinns i bilaga 2).

mansatt grupp människor kan skapa en sådan fyndbild. De jämförda boplatserna skulle då följaktligen emanera från mer kortvariga och specialiserade aktiviteter utförda av få människor. Som framgår av bilaga 2 är det just så som platserna tolkats av sina utgrävare.

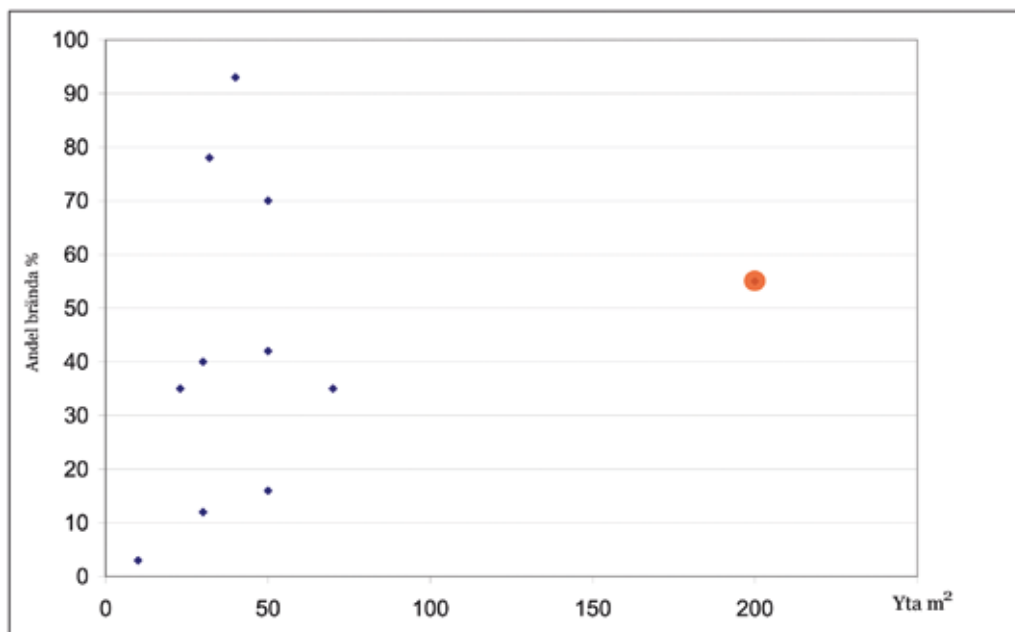
En boplatz som emanerat ur vardagliga aktiviteter bör också vara ytmässigt större än de mer specialiserade fyndplatserna. Att så är fallet framgår av figur 83 och bilaga 2. Man skulle också kunna förvänta sig en högre andel brända flintor på en boplatz som varit nyttjad under lång tid. Som framgår av figur 84 är det verkligen så att andelen brända flintor på Raä 71 är hög. Det hade varit elegant om man kunde dokumentera ett säkert samband mellan boplatsernas storlek och andelen bränd flinta. Premissen skulle då vara att stora boplatser ackumulerar fler fynd över längre tid än små aktivitetsytor. Vid närmare eftertanke är dock antagandet om ett direkt samband lite naivt. Om man sitter vid en eld och tillverkar mikroliter kommer en stor del av avfallet att hamna i elden vilket givetvis inte visar att platsen nyttjats under en längre tid.

En mycket översiktlig jämförelse mellan Raä 71 och boplatserna i nordvästra Skåne uppenbarar alltså en delvis olikartad bild. En möjlig förklaring till mönstret av likheter och olikheter samt den relativa kontinuiteten står möjligen att finna i områdets läge.

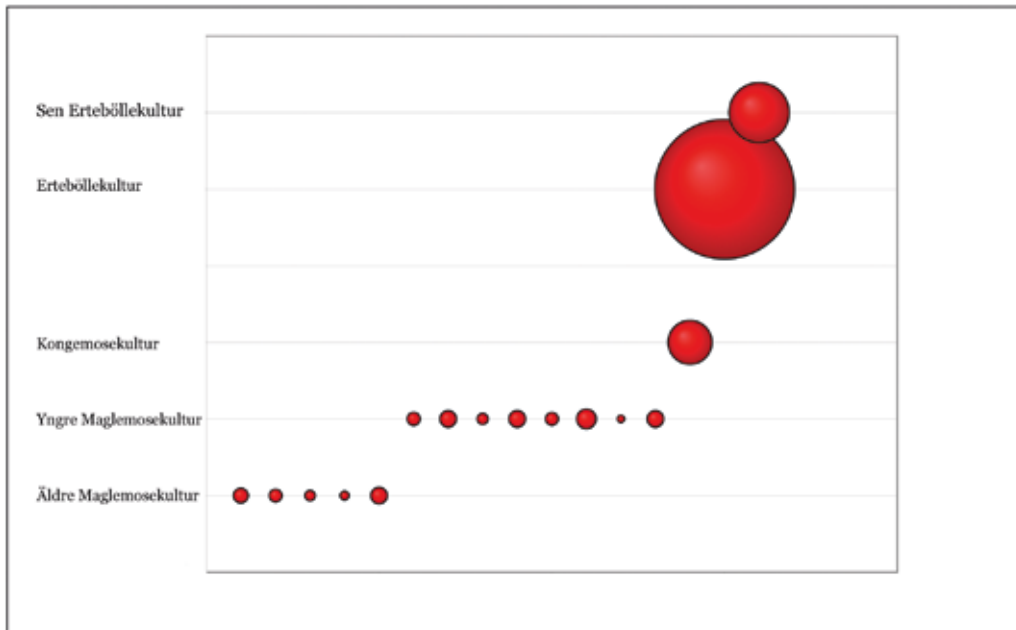
Figur 83. Raä 71 i jämförelse med boplatser daterade till Maglemosekulturen från E4-projektet i NV Skåne i avseende på storlek. Raä 71 är rödmarkerad och utmärker sig genom sin storlek (grunddata återfinns i bilaga 2).

Att gå från kusten till boplatserna tog högst två dagar men var förmodligen en ansträngande vandring längs mindre åar och över stora våtmarker. Om Raä 71 var en ändhållplats, var dessa platser bara en eller två hållplatser från kusten. Detta förhållande avspeglar sig också i tolkningen av platserna som ofta antyder kortvariga aktiviteter utförda av små grupper. Som exempel kan nämnas att det bland de boplatser som förts till tidigmesolitikum fanns fyra platser som i någon form kunde beskrivas som kortvariga lägerplatser. Till dessa kortvariga lägerplatser kan tolv platser som antyder specialiserade aktiviteter läggas. Dessa aktiviteter har huvudsakligen haft med jakt att göra, exempelvis pilspetstillverkningsplatser, styckningsplatser och passplatser. Som framgår av figur 85 verkar de många små och specialiserade boplatserna bli större med tiden. Den största boplatserna i diagrammet (Lärkasjöholt 6) tolkas av utgrävorna som resultatet av säsongsvisa bosättningar som varat i flera månader. Fyndmaterialet var ovanligt såtillvida att man inte hade hushållit med flintan. Uppenbarligen hade besökarna haft gott om råmaterial och varit säkra på att återkomma till kusten innan flintan var slut. Detta förhållningssätt kontrasterar mot den väldaterade boplatserna Jälla 5 från den absolut sista delen av mesolitikum där flintmaterialet åter är ytterst fragmenterat. Kanske är detta spår från en av de första mer permanenta bosättningarna i området (Cronberg & Knarrström 2007: 67-77;126f).

Figur 84. Sambandet mellan andelen brända flintor och boplatsernas storlek. Raä 71 är rödmarkerad. Frekvensen för Raä 71 är beräknad på andel brända flintor inklusive splitter. Om splitter exkluderas blir andelen 45 % (grunddata i bilaga 2).

Att resa in i dessa skogar var troligtvis inte för alla en del av vardagslivet. Till skillnad från de stora sjöarna Fornbolmen, Åsnen och Hönshyltefjorden var inlandet i nordvästra Skåne svårframkomligt så till vida att man inte kunde röra sig längs stora vattenvägar. I jämförelse med de centrala delarna av Varend var dock området kognitivt lättillgängligt, man behövde bara följa vattnet uppströms och sedan vända tillbaka. Man skulle kunna säga att nordvästra Skånes inland var ett område som strukturellt var tydligt annorlunda än kusten, men ändå lättillgängligt för vissa grupper av människor. Till de som bör ha haft det problematiskt att följa de små åarna och bäckarna till dess källflöden kan man räkna åldringar och små barn. Kanske är det dessa förhållanden som skapat mönstret av dateringar och fynd. Som framhållits av Per Karsten var inlandet ett annorlunda ställe där man kunde möta djur som var sällsynta eller utrotade vid kusten (Karsten 2004:85). Trots sin exotism var det dock ett område inom bekvämt avstånd från kusten. Att följa vattnet uppströms och tillbaka krävde inte någon större kognitiv förmåga eller överlevnadskompetens. Jag tror att expeditionerna några mil in i skogen var ett hyfsat lätt sätt att öka sin prestige och understryka sin kosmologiska kompetens. Ovan uttryckte jag en viss tveksamhet inför UV-Syds tolkning av en stencirkel vid Järingsholm I som en möjlig plats för initiationsriter till vuxenvärlden (Cronberg & Knarrström 2007:73ff). Ur det här anlagda landskapsperspektivet är det dock en tolkning som är tankeväckande. Nordvästra Skåne var kanske en plats där

Figur 85. Ett försök att redovisa relationen mellan storleken på boplatserna som undersöktes inom ramen för E4-projektet i NV Skåne. Boplatserna tenderar att bli färre och större under senare delen av mesolitikum. Detta speglar kanske människors förändrade förhållande till inlandet (grunddata i bilaga 2).

halvvuxna människor i små grupper jagade, inhämtade kunskap, fann exotiska material och lärde sig sin kognitiva läxa.

10.13 Raä 71 och kolonisationen av inlandet

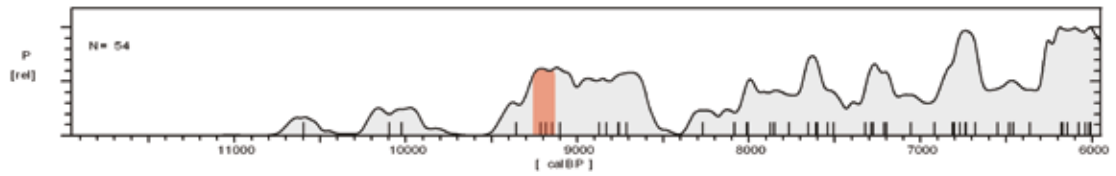
Synen på utnyttjandet av inlandet har i den vetenskapliga diskussionen ofta präglats av ett ekologiskt perspektiv. I inlandet har det funnits ekologiska nischer som kompletterat kustens resurser (Burenhult (ed.)1999:212; Larsson 1982:101). Övergången till en alltmer permanent bosättning i inlandet har förklarats ur ett ekologiskt perspektiv; det var möjligt och därför hände det. Inlandet var en rik miljö och borde därför följaktligen ha utnyttjats på en alltmer permanent basis (Andersson & Wigfors 2004:107). Som framgått ovan har jag genom min interaktion med det arkeologiska materialet med tiden kommit att bli alltmer skeptisk till denna utgångspunkt. Jag ser inga demografiska eller ekonomiska skäl för att resa till inlandet, åtminstone inte under tidig- och mellanmesolitikum. Som framgått tyder inte heller det arkeologiska materialet från det småländska inlandet på ett tidigt och frekvent utnyttjande av inlandets resurser. När människor under mesolitisk tid alltmer tagit inlandet i anspråk antyder det fragmentariska fyndmaterialet och de få dateringarna att processen varit komplicerad och olikformig. Att beskriva förhållandet mellan kusten

och inlandet ur ett enkelt strukturalistiskt perspektiv förmår inte att fånga alla aspekter av denna process. De olika delarna av inlandet stod i olika förhållande till havet beroende på kommunikativt läge och människornas ambitioner. Det fanns många olika sorters inland som kunde besökas av olika orsaker.

En orsak till att jag ovan ganska ingående har behandlat valen av råmaterial är att detta är en av få tillgängliga former av data som man kan använda för att diskutera mesolitiska människors förhållningssätt till inlandet. Som framgått tror jag inte att de fåtaliga inslagen av kvarts på tidsmässigt blandade boplatser stammar från mesolitikum. Även om kvartsbitarna vore mesolitiska är det ur ett jämförande perspektiv utan betydelse. Flintan var den helt grundläggande råmaterialkategorin i Finnvedens mesolitikum, givetvis undantaget det organiska materialet. Den rimligaste förklaringen till valet av råmaterialet och inlandets karaktäristiska flintpraxis är att man tagit med sig flintan från kusten och sedan använt den med sparsamhet när man tillfälligt uppehållit sig i inlandet. Detta mönster av råmaterialutnyttjande stämmer utmärkt med den detaljerade analysen av Raä 71 och dessutom med den generella beskrivningen av regionens fyndmaterial. Man kan dessutom också förklara det återkommande fenomenet med helt fyndtomma mesolitiska boplatser i inlandet. Fyndtomhet är faktiskt något som karakteriserar Värends mesolitikum. Även i Finnveden och i nordvästra Skåne förekommer det dock helt fyndtomma boplatser med flera samstämmigt daterade anläggningar (Skoglund 1998 & 2005; Cronberg & Knarrström 2007). Detta förhållande förvånar inte de som kommer ihåg den tidigare refererade arkeologiska skräckhistorien om !Kung och deras övergivna boplatser.

Frånvaron av slagplatser beror alltså sannolikt på frånvaron av permanent boende människor i inlandet. Slagplatser finns det gott om vid kusten där flintan finns och där människor huvudsakligen uppehöll sig. När människor besökt inlandet har de ibland inte deponerat några flintor alls, ibland har de reparerat något eller tappat ett redskap vilket bildat den typiska sparsamma småländska fyndmaterialet. I likhet med Carl-Axel Moberg finner jag inget märkligt med att det kan ha funnits människor som inte efterlämnat materiella spår vid varje tillfälle. Att det i tusentals år skulle ha funnits permanent bosättning i inlandet utan synlig produktion av litiskt material tvivlar jag dock på.

¹⁴C-dateringarna utgör en sorts data med en annan potential. Genom bearbetningen av dateringarna kan man se ett mönster av icke-kontextualiserade händelser som varierar över både tid och rum. Figur 86 är ett sista försök att illustrera detta föränderliga mönster. För att inte enskilda väldaterade boplatser ska snedvrída bilden har jag bara tagit med en datering per hundra ¹⁴C-år från varje boplat. Man skulle kunna säga att mönstret av dateringar vagt relaterar till Kjellmarks, Lindéns och Sundelins frågor om kolonisationen av Smålands inland. Dateringarna representerar allt från individuella äventyr till mer permanenta boplatser. Äventyr och upptäckande blev någon gång familjeutflykter som vid något senare tillfälle blev kolonisation och permanenta bosättningar. Det finns inget i det sam-

Figur 86. För att undvika att enskilda väldaterade boplatser snedvrider resultatet har endast en datering per 100 ^{14}C -år tagits med. Som framgått av diskussionen ger grafen en mycket förenklad bild av hur människor förhållit sig till inlandet. Det finns stora skillnader mellan olika regioner och besöksfrekvensen har dessutom varierat över tid. Tiden runt dateringen av Raä 71 är rödmarkerad (grunddata i bilaga 1) (CalPal-2007).

lade materialet som tyder på att denna utveckling varit en enkel och kumulativ process. Möjligtvis är det så att mer permanenta bosättningar i inlandet både uppträtt och försvunnit igen under mesolitisk tid. I ett sentida perspektiv ter sig tidig- och mellanmesolitikum som en tid med goda ekologiska förutsättningar. Även om denna bild är korrekt kan man anta att det under mesolitisk tid vid många tillfällen hänt saker som helt förändrat människors villkor. Som exempel på detta har nämnts transgressioner, tsunamivågor, sjötipplingar och plötsliga klimatförsämringar. Till dessa händelser kan man också lägga perioder av svält. Visserligen är människor som lever som jägare/samlare sällan drabbade av kronisk undernäring men perioder av svält förekommer (Cohen 1994:288:ff). Samtliga dessa händelser måste ha påverkat människor och deras uppfattning av sin omgivning på ett mycket genomgripande sätt. I det som vi uppfattar som en relativt stabil period representerad av några tiotals ^{14}C -dateringar rymdes alltså säkerligen dramatiska händelser som föranledde omvärderingar av människors grundläggande kosmologi.

Som framgår av figur 86 är Raä 71 en boplatz som tidsmässigt låg i början av den period då människor på ett systematiskt sätt började utforska inlandet. Raä 71 är ett exempel på en isolerad och svårtillgänglig plats, Fornbolmen är ett exempel på motsatsen och kan beskrivas som ett mindre innanhav. Från kusten måste man kunna ha nått utloppet vid Reftele på några dagar i kanot. Den första halvan av mesolitikum var präglad av stora nätverk och långväga förflyttningar. Ur detta perspektiv var det naturligt att man följde en flod fylld av lax och hamnade vid ett rikt innanhav. Konstigt är det däremot att bosättningarna vid Fornbolmen ser ut att saknas under långa tider. Det kanske beror på förändrade naturliga förutsättningar eller på en mer ensidig kulturell fokusering på kusten. Ett likartat mönster kan också skönjas vid Mörrumsåns vattensystem i Almundsryds socken. Baserat på ett stort typologiskt material verkar det som att människors aktiviteter i området kulminerat under senboreal/tidig atlantisk tid (Nilsson 1984:69). Utvecklingen är i alla fall inte kumulativ i den meningen att befolkningen ökar under mesolitisk tid.

Erfarenheterna från nordvästra Skåne uppvisar ett annat mönster och jag tolkar spåren som huvudsakligen genererade av ideologiskt motiverade aktiviteter utförda av mindre grupper. Sammantaget kontrasterar bilden av människors förhållande till inlandet starkt

mot hur snabbt kusterna tagits i anspråk under senglacial och preboreal tid (e.g. Thommesen 1996; Bang –Andersen 1996). Denna mycket snabba expansion bör sannolikt förstås i en social kontext (Tolan-Smith 2003:55). Det finns mängder av materiella spår av dessa människors ambitioner och intentioner i form av boplatser längs de dåtida kusterna. Vad betyder då frånvaron av motsvarande fynd i inlandet? En enkel förklaring är att inlandet sällan var en arena för dessa ambitioner och intentioner, det fanns andra platser att omförhandla sociala relationer på. Själv har jag med tiden kommit att tro att den extremt marina kustanpassningen som ansetts typisk för senmesolitikum är ett grundläggande drag för hela den mesolitiska perioden i Skandinavien. Jag tror alltså inte att kust och inland var komplementära i den betydelsen att människor exploaterade två ekologiska zoner för att överleva. Snarare tror jag att människor aktivt och ganska fritt valde vilka platser de besökte. Orsakerna till besöken måste ha varierat över tid och det finns ingen motsägelser i att en plats på samma gång kan vara belägen bortanför den då kända världen och samtidigt i ett kommunikativt bra läge. Att Fornbolmens utlopp vid Reftele var en extremt ekologiskt rik plats betyder inte att människor skyndade sig dit för att de var hungriga. Fast fri tillgång till fisk medan man umgås med människor från när och fjärran skadar inte. Jag antar att Marcel Mauss skulle säga något om totala sociala fakta och jag tror han skulle ha rätt, i Reftele var nog det ekonomiska på samma gång socialt och estetiskt.

Om det är som undersökarna tror, är den senmesolitiska boplatzen Jälla 5 ett exempel på ett nytt sätt att förhålla sig till inlandet. För första gången anar vi ett permanent boende i inlandet. Själv tror jag att det rör sig om något mer genomgripande än nya bosättningsformer och en ny syn på landskapet. Den kustbundna mesolitiska samhällsformen som existerat sedan istidens slut höll på att sprängas av ekologisk stress och sociala spänningar (Thorpe 1996:98; Karsten & Knarrström 2003:220). De permanenta inlandsbosättningarna föregår eller möjligen initierar den nya sociala formation som vi kallar neolitikum. När dessa förändringar börjande bli tydliga hade det gått över tre tusen år sedan människorna lämnade Raä 71 för sista gången. Förmodligen skulle dessa människor ha lika svårt att förstå den senmesolitiska/tidigneolitiska världen som jag själv. Vi kan alltså konstatera att våra försök till contextualisering har nått en naturlig gräns vilket också utgör ett lämpligt slut på denna diskussion.

11. Slutsatser och sammanfattning

11.1 Några avslutande tankar

Detta är en bok med tydliga och begränsade ambitioner. Jag har återvänt till en liten mossholme utanför Markaryd för att utifrån flera perspektiv diskutera de fåtaliga fynden. Raä 71 var en typ av boplatser som sällan uppmärksammas arkeologiskt och att en sådan plats grävts ut i sin helhet har mig veterligen aldrig hänt. Själv tycker jag att denna ovanliga utgångspunkt gett spännande och ibland förvånande insikter i den främmande värld som var tidig- och mellanmesolitikum. Somliga iakttagelser ter sig mycket sannolika, andra slutsatser bygger på antaganden och/eller analogier. Det finns dock ingen motsägelse mellan det som är sannolikt och det som är sant. Utifrån ett samtalsinriktat teoretiskt perspektiv är det rimligt och bra att utforska det sociala systemets helhet utifrån dess konkreta sammanhang. Min egen utgångspunkt har varit inspirerad av strukturalism och en bred marxistisk tradition. Förhoppningsvis har dock min strävan efter konkretion gjort analysen lätt att följa även för de som inte delar dessa teoretiska utgångspunkter.

Det hör till den vetenskapliga traditionen att avsluta en text med att beskriva det som inte blev undersökt och de återstående frågorna. För den som med en minimal budget väljer att utforska fyndfattiga boplatser utan forskningstradition är det inte svårt att beskriva några återstående frågor. För att ens kunna tänga frågeställningarna har jag varit tvungen att vara kreativ och ta genvägar för att komma i fatt 100 års mesolitisk forskning. Som Charles S. Peirce konstaterade finns det en ocean av sanning att finna för den som söker, resurserna för detta utforskande är dock ändliga (Burch 2008). Det finns många frågeställningar som inte berörts och många fruktbara teoretiska perspektiv som inte utforskats. Texten är full av snabba hänvisningar till teoretiskt intressanta frågeställningar som inte utvecklats. Exempelvis borde arbetets sociala betydelse ha diskuterats mera ingående. Det finns också många iakttagelser av mönster av fynd som inte fördjupats. Som exempel kan nämnas förekomsten av en stor mängd boplatser på 150 meters höjd i de centrala delarna av Finnveden. Sannolikt beror mönstret på att det en gång funnits en mycket stor och okänd fornsjö i området vilket givetvis borde ha diskuterats utförligare. Det finns också en återkommande tendens i texten att förenkla andra resultat och teoretiska inriktningar för att kontrastera dessa mot egna resultat. Särskilt har jag förenklat den ekologiska analysen av mesolitiska samhällen. Jag är också medveten om att min framställning av Lewis Binfords idéer inte fångar komplexiteten i hans tänkande. Det finns alltså mycket att beklaga, men det tänker jag inte göra. Vill man uppnå sina valda mål får man avstå andra tänkbara mål, det är en realitet som alla måste anpassa sig till.

11.2 Raä 71 ur ett källkritiskt och kontextuellt perspektiv

När man försöker värdera och förstå boplatser kan man välja flera perspektiv. Ett av dessa perspektiv är det arkeologihistoriska. Det är i detta sammanhang viktigt att understryka arkeologihistoriens många riktningar och ambitioner. Den arkeologihistoriska diskussionen i denna bok har haft som mål att vidga förståelsen av den arkeologiskt undersökta platsen. Ambitionen har varit att beskriva varför Raä 71 existerar som en meningsfull antikvarisk enhet. Kontextualiseringen av platsen var egentligen mer en biografi om ett område än en arkeologihistoria. I denna biografi fanns många lager av händelser, tolkningar, intentioner och strukturella förändringar. I denna berättelse om en region fanns förklaringen till varför det saknas en gedigen akademisk tradition av stenåldersforskning i regionen och varför vi hittar så få punkter som representerar stenåldersboplatser i FMIS.

Inom ramen för större arkeologiska projekt antas det att arkeologer tolkar landskapet och den tillgängliga informationen varefter de utredningsgräver valda områden och hittar boplatser. Värdet av dessa boplatser bedöms sedan och vissa av dem slutundersöks arkeologiskt. Verkligheten fungerar dock sällan så. Att jag överhuvudtaget fått möjligheten att spekulera kring de fåtaliga små flintorna beror på många märkliga omständigheter. E4-projektet har startat och stoppats flera gånger och ovanligt många arkeologiska institutioner har varit inblandade. Den arkeologiska kvalitén har varierat på grund av skilda ambitioner vid olika tidpunkter. Det är också så att vissa arkeologer är bättre än andra, vilket inte alltid kan förklaras genom erfarenhet och utbildning. Somliga arkeologer hittar saker som är värda att fundera vidare på vart de än kommer. Förmodligen för att de förhåller sig nyfiket och aktivt till sin omgivning. Det är inte heller någon hemlighet att det finns arkeologer som inget hittar och inget lär hur länge de än försöker. Förmodligen emanerar de konsekventa misslyckandena från bristande nyfikenhet och en känsla av att redan veta allt väsentligt. Det skall i sammanhanget påpekas att undertecknad inte påträffat några av de boplatser som diskuterats i denna text. Frågan om författarens fältarkeologiska kompetens återstår alltså att avgöra. I detta sammanhang är det dock hur som helst inte personen som är intressant utan personernas inverkan på resultatet. En bättre och mer ambitiös metodik i projektets inledning skulle kanske resulterat i att Raä 71 var en av tio mesolitiska boplatser på den Småländska sidan av E22-projektet. Förmodligen hade Raä 71 då prioriterats bort eftersom den var så fyndfattig. Hade utredningsgrävningarna utförts av arkeologer med lite lägre ambitioner och lite sämre arkeologisk hantverksskicklighet skulle inga stenåldersboplatser alls ha slutundersökts. I ett perifert område med fyndfattiga boplatser är inte skillnaderna större än så. Jag tror att Raä 71 är en typ av boplatser som konsekvent missgynnas av det arkeo-byråkratiska systemet. Fyndfattiga boplatser i perifera områden är helt enkelt svåra att inkorporera i systemet.

11.3 Att tolka en plats

Denna boks grundläggande metodologi har varit att använda en sorts data för att illuminera andra sorters data och sammanhang. Detta gäller såväl för de enskilda fynden som för boplatsen i sin helhet. Om man vill jämföra resultatet av en analys som bara omfattar ett fåtal fynd med ett massmaterial flera mil bort eller några ackumulerade ^{14}C -dateringar på ett annat ställe måste man förstå vad man jämför. Det har alltså varit extremt viktigt att förstå platsen utifrån ett källkritiskt perspektiv. Jag har använt debatten mellan Lewis Binford och Michael Schiffer som en utgångspunkt för en diskussion om de formationsprocesser som påverkat boplatsen. Angående de formationsprocesser som brukar benämnas *non-cultural* har jag följt Schiffer på ett ganska oproblematiserande sätt. Det var dock inte så att analysen utfördes inom ramen för det som brukar kallas *behavioral archaeology* eller *middle range theory*. Istället har jag använt diskussionerna till att försöka vidga tolkningarna och nå utanför de metodologiska ramarna. Den handlingsinriktade och aktualistiska analysen har tydliga fördelar men också inneboende begränsningar. Jag är skeptisk till att definiera och förklara boplatser genom att beskriva dess funktion och spatiala uppdelning i relation till handlingar. Som framgått av John Yellens analyser är det principiellt problematiskt att reducera människors aktiviteter till handlingar som avsätter materiella spår, det empiriska underlaget för sådana generaliseringar är dessutom svagt. Genom att driva den handlingsinriktade analysen till sin logiska slutpunkt uppenbarades dock nya perspektiv.

När de tydliga handlingarna dekonstruerats finns möjligheten att förstå de mindre uppenbara handlingarna och de handlingar som inte efterlämnat några spår alls. Från att ha utgått från handlingarna och fyndmönstrena övergick analysen till att söka efter det djupare strukturella sambandet mellan människors sociala arbete och den glesa fyndmatan. Min tolkning av platsen utgår alltså inte från de enskilda handlingarna. Det är mönstret av händelser och arbetets art som utgjort grunden för tolkningen. På platsen har man haft ett väldefinierat och tydligt förhållande till sitt råmaterial av flinta. Av depositionsmonstret kunde man ana en social praxis. Av fosfatanalysen och den fördjupade analysen av flintmaterialet framträdde en bild av en boplatz där många olika aktiviteter utfördes under en relativt lång tid. Förmodligen uppdelat på ett antal olika besök. Aktiviteterna var dock varje gång av samma art, det vill säga kortvariga och vardagliga. Fynden emanerade från uppskärpningen av verktyg eller tappades/kasserades. Man kan konstatera att dessa spår bara framträder genom en kombination av olika metoder och genom en analys som utgår från specifika teoretiska perspektiv. Att analysera platsen ur ett typologiskt perspektiv vore att slösa bort sin tid. Att utgå från produktion av stenverktyg och spridningen av stenmaterialet skulle också vara föga meningsfullt. Det är bara genom att kombinera olika typer av data som en spökbild av det mesolitiska livet framträder. I GIS-kontexten kunde fosfater, brända flintor, enskilda flintor, hyddlämningar, topografi och slitspårsanalyser kontrasteras och tolkas i ljuset av varandra. Ibland blev resultaten förvånande och ibland förväntade. Ofta visade det sig att iakttagelserna gick utanför den ursprungliga diskussionens ramar.

Denna nya kunskap producerades inom ramen för den abduktiva process som Carl-Axel Moberg beskrev genom begreppsparet *Arkeografi/Arkeologi*.

Ambitionen var dock inte bara att förstå den enskilda platsens roll och funktion. Genom förståelsen av denna enskilda plats skapades ett underlag för en fördjupad förståelse av det mesolitiska småländska fyndmaterialet i sin helhet. Vi vet nu varför fyndmaterialet i allmänhet är smått och fåtaligt. Det beror på att mycket lite flinta producerats på de småländska boplatserna. Fynden stammar från uppskärpning av redskap och tillverkning av enstaka redskap. Resultatet av den begränsade produktionen har man tagit med sig och endast det som tappats eller kasserats har blivit kvar. Denna insikt borde ha en stor betydelse för hur stenåldersboplatser med låg fynddensitet bedöms i det antikvariska arbetet. Det finns uppenbarligen ingen grund för att värdera boplatserns vetenskapliga värde endast utifrån mängden fynd vid utredningar och förundersökningar

11.4 Platsens roll i den mesolitiska kosmologin

Analysen av landskapet var en i grunden strukturell analys som ibland tangerade strukturalismen. I denna analys var utgångspunkten tolkningen av platsen, det rekonstruerade landskapet och en bild av det sociala livet under mesolitikum som inspirerats av Mauss, Meillassoux, Bloch och Lévi-Strauss. Ambitionen var att skapa en bild som transcenderade mina egna föreställningar om mesolitikum. För att förstå den rika och komplicerade värld som vi kallar mesolitikum finns det inga självklara utgångspunkter. Jag har alltid inspirerats av Marx men jag har samtidigt upplevt den marxistiska diskussionen kring samhällen med utvecklade produktionsmedel som ganska torftig. För att i någon mån utveckla bilden av ett statiskt och egalitärt mesolitikum lånade jag idén från Meillassoux om att samhällen med utvecklade produktionsmedel var instabila och präglade av motsättningar. Den grundläggande skillnaden var att makt i ett sådant samhälle inte grundades på kontroll över produktionsmedlen eller människorna. Istället var maktens fundament kunskap. Speciellt kunskap som inte är tillgänglig för alla, det vill säga esoterisk kunskap. Raä 71 var ur detta perspektiv ett konkret spår av viljan att särskilja sig och utveckla sin person i ett samhälle där kosmologi och landskap inte var åtskilda. Detta kan låta lite märkligt men som vi kan lära oss av Mary W Helms, bibeln och vår egen medeltidshistoria är detta inte något som borde förvåna oss. För konkretisera Raä 71:s position i landskapet har jag använt paleo-ekologi och GIS-analyser för att skapa en bild av den mesolitiska världen där de kommunikativa aspekterna betonats. Förhållandet mellan Raä 71 och detta landskap har sedan tolkats ur ett strukturalistiskt perspektiv. Jag tror att den helt grundläggande orsaken till att en mindre grupp människor befann sig i inlandet för cirka 9 000 sedan var just att inlandet var ett inland. Inlandet var ur alla tänkbara strukturella sätt annorlunda än kusten. Där fanns ingen fri sikt, där fanns andra fiskar och märkliga djur som man inte längre kunde uppleva vid kusten. Raä 71 var absolut så långt upp man kunde komma i proto-Lagans vattensystem. Det var ändhållplatsen på en resa längs allt mindre vattendrag. Man skulle dock

också kunna säga att platsen var en grenstation för den som var på resa i inlandet. Bara någon kilometer från den lilla ön låg några av Helge ås källflöden. Den som började följa dessa små bäckar nedströms skulle till slut hamna i det som nu är Hanöbukten vid den dåvarande Ancylussjön. Det var en lång väg att gå men vid denna tid var Öresund torrlagt och vägen mellan proto-lagan och Helge å måste ur ett kognitivt perspektiv ha varit det lättare alternativet. Vid Ancylussjön väntade en värld som både var lik och olik. Det var ett stort hav med fri sikt, men med andra djur och fiskar. Om man valde att resa dit kom man hem igen med erfarenheter och kunskaper som gick utanför det vardagliga.

Det är viktigt att betona att landskapsanalysen haft tydliga och avgränsade ambitioner. Analysen har utgått från Raä 71 ur ett tidlöst perspektiv. Boplatsen har fått representera ett tidig- eller mellanmesolitiskt samhälle med utvecklade produktionsmedel. Av många möjliga aspekter av det mesolitiska samhället har jag valt att intressera mig för det som vi benämner sociala spänningar och roller. Jag kunde lika gärna valt att intressera mig för kommunikativa lägen och ekologi. Dessa aspekter är för övrigt inte andra förklaringar och beskrivningar av platsen, de är bara andra nutida perspektiv på en annan värld.

11.5 Olika tider och andra platser

Analysen av det samlade materialet från det småländska inlandet och nordvästra Skåne var både ett sätt att få framställningen mer realistisk och att beskriva bakgrunden till tolkningarna av platsen och dess betydelse ur ett landskapsammanhang. Mesolitikum var ingen statisk tid och det är knappast realistiskt att tolka en plats utan att ta hänsyn till förändringar över tid och andra typer av boplatser. Att på ett traditionellt sätt kontextualisera Raä 71 ur dessa perspektiv var dock av flera skäl problematiskt. Ett grundläggande problem var att bristen på forskningstradition medförde att infogande av Raä 71 i en färdig kontext inte var möjlig. Inte heller var det möjligt att jämföra olika boplatser i sin helhet eftersom det inte fanns några att jämföra med. Om man utgår från att vetenskap är en strukturerad diskussion finns det dock ingen anledning att misströsta. Det gäller bara att välja vilka frågeställningar som både är möjliga att besvara och relevanta för den övergripande ambitionen. En grundläggande fråga som krävde ett svar var hur människors förhållande till inlandet förändrats under mesolitisk tid. Detta perspektiv anknyter till diskussionen från 1920-talet kring hur och när inlandet kom att koloniserats. Den anknyter också till en nyare mer ekologisk präglad diskussion kring förhållandet mellan kustområdena och inlandet under mesolitisk tid. Det har utifrån förekomsten av kvarts på vissa boplatser föreslagits att det existerat en speciell inlandskultur som använt lokala råvaror. Utifrån en detaljerad källkritisk analys av samtliga undersökta mesolitiska boplatser från det småländska inlandet verkar dock detta antagande föga sannolikt. Det förefaller istället som att besöken i inlandet under tidig- och mellanmesolitikum varit av mer eller mindre tillfällig karaktär. Detta antagande stöds också av tolkningen av Raä 71 och det samlade fyndmaterialet från det småländska inlandet. Det finns alltså inget som tyder på att inlandet koloniserats under

tidig- eller mellanmesolitikum och sedan varit permanent bebott. Möjligen har delar av inlandet inte varit permanent bebott alls under mesolitisk tid.

Förutom de första årtusendena efter istiden finns det dock en tydlig mesolitisk närvaro i inlandet och någon gång blev de tillfälliga besöken permanenta bosättningar. För att försöka beskriva denna process har jag använt ¹⁴C-dateringar och typologiska dateringar från olika inlandsområden för att se hur dessa förändrats över tid. Ett tydligt resultat av denna analys är att inlandet under de första årtusendena efter istidens slut attraherat få människor. Detta är ett resultat som stämmer bra med observationer från övriga Skandinavien. Man kan också tydligt se att människor gjort olika avtryck i de respektive områdena. De stora sjöarna Hönshyltefjorden och Fornbolmen utmärker sig genom de många spåren efter människor under boreal och tidig atlantisk tid. Av dateringarna från Finnveden kan man ana en minskning av indikationer runt 8 500 Cal. BP som kanske kan sättas i samband med *the 8 200 cooling event*, man kan också ana en mindre aktivitet under senmesolitikum. För Värends del kan man notera en total frånvaro av spår av människor under hela tidig- och mellanmesolitikum. Nästan alla dateringarna stammar från de tusen år som föregår neolitiseringsen. Mönstret från nordvästra Skåne är mer oklart. Min tolkning är att området attraherat människor under hela mesolitikum, men att intensiteten liksom i Värend ökat under det sista årtusendet av mesolitikum.

Dateringarna och de typologiskt signifikanta flintorna ger dock inga insikter om vad människorna gjorde när de besökte inlandet. Man kan dock kontrastera Raä 71 med boplatserna i nordvästra Skåne varvid man kan konstatera att fyndmaterialet antyder olika funktioner. Raä 71 har skapats genom många och varierade aktiviteter som genererat få fynd. I nordvästra Skåne emanerar de flesta boplatser från kortvariga aktiviteter som genererat relativt många fynd. Ofta har boplatserna tolkats som knutna till jakt. Dessa olika boplatser som generat fyndmaterial av olika karaktär kan i sin tur kontrastera gentemot boplatser helt utan fynd. Det finns alltså mesolitiska boplatsermaterial av helt olika karaktär i inlandet. I det heterogena fyndmaterialet finns det dock inget som tyder på att inlandet kompletterade kusten försörjningsmässigt. Åtminstone går det inte att identifiera boplatser med en tydlig funktion som utgör ett komplement till kustboplatserna.

11.6 Inlandet och olika sociala strategier

Jag tror att mönstret av dateringar och de olika typerna av boplatser huvudsakligen skall förstås som resultatet av olika individers och gruppers sociala ambitioner. Ett område som Fornbolmen var lätt att nå för större grupper av människor. Man färdades uppför en stor å och nådde ett innanhav. Det var en lätt resa och alla kunde delta, området är ur vårt perspektiv både rikt och beläget vid en kommunikativt bra plats. Helt säkert var den mesolitiska människans upplevelse av Fornbolmen helt annorlunda än vår. Kanske var det en resa till förfädernas land som stärkte gruppens identitet. Kanske var det främst en estetisk

upplevelse där gruppens medlemmar definierade sig själva som kustmänniskor genom att uppleva motsatsen. Att hela större grupper var involverade i dessa resor är inte givet, men det var möjligt. Kontrasten är tydlig gentemot de som reste några mil in från kusten till det som nu är nordvästra Skånes inland. De följde träskmarker och bäckar in i en skog med begränsad sikt. Jag tror att individer och/eller små grupper av människor besökte området. De var motiverade av sökandet efter kunskap som kunde öka deras prestige eller på annat sätt förändra deras sociala roller. När vi tolkar dessa spår ser vi främst spår efter jakt, vilket jag inte tror skall tolkas ur ett strikt ekonomiskt perspektiv. Kanske var erfarenheterna av inlandet något som krävdes för att bli fullvärdiga medlemmar i samhället. Resorna ingick kanske i en utbildning där man skulle inhämta såväl praktiska som esoteriska kunskaper i en värld som var strukturellt annorlunda än den vardagliga.

Värend är ytterligare en tydlig kontrast. Det var ett område som låg mycket långt från kusten, faktiskt så långt från kusten som man kunde komma. Det var en ändhållplats och det fanns ingen meningsfull fortsättning, bara en lång väg tillbaka. Spåren från tidig- och mellanmesolitikum är följaktligen mycket få. Jag tror att det var speciella individer som lämnat dessa spår, kanske var resorna också ett resultat av ovanliga och oväntade händelser. Säkerligen var resorna till mörkrets hjärta sällsynta men av stor kosmologisk betydelse. Såväl dateringarna som det sparsamma boplatsmaterialet antyder att området får en annan betydelse under senmesolitikum. Förmodligen är det under denna tid som en mer permanent bosättning i inlandet etableras.

11.7 Raä 71 – varför just denna plats?

Min slutliga tolkning av Raä 71 som presenterats i novellform i kapitel 12 bygger på de analyser och iakttagelser som presenterats ovan. Raä 71 var på flera sätt en ovanlig boplats. Den var ovanlig eftersom det var osannolikt att den någonsin skulle påträffas, ännu mer osannolikt var att den skulle komma att undersökas arkeologiskt. Man kan dock inte säga om det en gång i tiden var en sällsynt boplats eller inte. Eftersom lämningar av denna typ oftast avfärdas som vetenskapligt oviktiga finns det inte så mycket att jämföra med. Jag har därför försökt tolka platsen genom att sätta den i olika perspektiv. Genom denna kontextualisering kan man konstatera att Raä 71 tidsmässigt kan föras till en period av klart ökande aktiviteter i inlandet. Min tolkning är att det var vid denna tid som inlandet inkorporerades i den mesolitiska kosmologin (eller kanske snarare åter-inkorporerades eftersom inlandet var en del av den paleolitiska världen). Det var vid denna tid som inlandet fick en kosmologisk betydelse i människors sociala liv. Denna förändrade världsbild har avsatt de synligaste arkeologiska avtrycken vid de stora sjöarna som legat i relativ närhet till kusterna. Raä 71 ligger inte i ett uppenbart förmånligt kommunikativt läge. Istället ligger boplatsen så långt upp man kan komma i proto-Lagans vattensystem. Det måste ha varit en relativt otillgänglig plats som inte kunde nås utan ansträngning. Ur ett kognitivt perspektiv är dock Raä 71 en plats med ett mycket bra läge. För att nå platsen är det bara

att följa vattnet uppströms och komma ihåg om man ska gå åt vänster eller höger när vatt-
net grenar sig. När man nått den sjö där Raä 71 var en boplats på en ö var det bara någon
kilometer till Helge ås källflöden. För att nå Ancylussjön behövde man då bara följa vattnet
nedströms. Det finns alltså en tydlig skillnad mellan Raä 71 och de samtida boplatserna vid
de stora sjöarna Fornbolmen och Hönshyltefjorden vad gäller läget i landskapet. Det finns
också en skillnad avseende boplatsens karaktär gentemot de som undersökts i nordvästra
Skåne. Raä 71 är en tämligen stor boplats som karaktäriseras av en mycket sparsam attityd
till flinta. Den detaljerade analysen tyder på att många olika former av småarbete utförts
under en relativt lång tid. De undersökta boplatserna i nordvästra Skåne har istället ema-
nerat ur kortvariga och ofta specialiserade aktiviteter.

Jag tror alltså att de som besökte den plats som blev Raä 71 var en grupp av människor
som utförde varierade och vardagliga sysslor. Vi kan inte förstå eller förklara boplatserna
utifrån dess funktion eller utifrån fyndens spatiala spridning. Inte heller kan vi motivera
människors närvaro ur ett ekologiskt/ekonomiskt perspektiv. Istället tror jag att platsen
bara kan förstås ur ett socialt perspektiv där kontrasten till kusten varit en grundläggande
orsak till att befinna sig i inlandet. I ett samhälle med outvecklade produktivkrafter och
utan ärftliga hierarkier var resandet och inhämtandet av esoterisk kunskap ett sätt att defi-
niera sin sociala roll. Vad gäller just denna specifika plats kan man tänka sig två aspekter
av kunskapsinhämtning som vi kan sätta i begripliga och tydliga landskapsperspektiv. Man
kan tolka Raä 71 som en plats som bokstavligen talat befinner sig så långt från kusten som
man kan tänka sig. Platsen är en negation av den normala världen. Man kan också tänka
sig att platsen var en punkt mitt emellan två olika, men ändå lika kustvärldar. De mesoli-
tiska människorna uppfattade nog sambanden som betydligt mer komplicerade och skulle
säkert ha förklarat deras närvaro på ett helt annat sätt.

Min utgångspunkt har varit vetenskaplig och har utgått från på förhand bestämda upp-
sättningar av teoretiska och praktiska kunskaper och vissa tekniska hjälpmedel, dessa
förhållanden har inskränkt mina möjliga lösningar. Objektet för denna studie har varit
människor som tänkte på samma sätt som jag och som hade samma grundläggande språk-
liga möjligheter och begränsningar. Liksom mig hade de en vilja att förstå världen och
dess sammanhang. Det mytiska tänkandet är dock annorlunda än det vetenskapliga och
utmärker sig genom att det skapar struktur med hjälp av händelser och bygger på element
som på förhand är begränsade. Med det vilda tänkandet skapas kosmologin av en omor-
ganisation av de existerande strukturerna. Som Lévi-Strauss konstaterade är det dock så
att de ideologiska palatsen har byggts på murresterna av ett gammalt socialt språk (Lévi-
Strauss 1987:30-33). Min förhoppning är att denna bok vid några tillfällen har tangerat
detta gemensamma uråldriga språk.

Summary

This thesis is based on the findings from the excavation of a Stone Age site approximately 9,300 years old (Raä 71, Markaryd sn) located in the south Swedish inland (see Fig. 1). Very little mesolithic archaeology has been undertaken in the area over the past 100 years. The site is characterised by a small number of flint finds. The thesis focuses on 586 very small pieces of flint that could easily be held in two cupped hands. It is very unlikely that the site would have ever been excavated if it had not been necessitated by the building of a new motorway.

Chapter 1 discusses the significance and potential of the site. It concludes that although the site delivered very few finds, was situated in a remote location and lacked any clear scientific context, it was a site of considerable potential merit. Above all, it underlines the fact that the landscape in this forested area was, to a considerable extent, untouched by human activity. As there are no natural deposits of flint in the area, all flint must have been brought to the site from the coast, significantly enhancing its interpretation potential. The chapter also describes the starting points for the author's theoretical constructs (see Figs. 6 and 7). Influences include notable names such as Carl-Axel Moberg, Claude Lévi-Strauss and Marcel Mauss. Running alongside this, the author engages in a discussion about what makes archaeology a science. Finally, the chapter looks at the issue of GIS-based analyses from an epistemological perspective.

Chapter 2 discusses the site from a source-critical perspective. What we know about the site has been filtered through the varied ambitions and agendas of different individuals and institutions. During the first half of the 20th century, the area played host to three archaeologists who had a major bearing on the picture of prehistory in the region. Knut Kjellmark (see Fig. 10) held a PhD. in archaeology, but worked as an elementary school inspector in the Växjö area. He was a highly skilled archaeologist, both conducting excavations and compiling inventories. He was most active during the 1920s and 1930s. A contemporary of his and fellow archaeologist, Oscar Lidén (see Fig. 13), also worked as an elementary school inspector in Ljungby. Both men had very extensive social networks. If a child came across any flints, their teacher would soon have them standing in front of inspectors Kjellmark and Lidén. It is also worth pointing out that the immediate environment was quite different in the 1920s. The fields and pasture that proliferated the area at the time have since been replaced by highly managed forest. Because of this, the distribution of Stone Age sites in the area is uneven. A young palaeoecologist by the name of Uno Sundelin (see Fig. 11) worked in collaboration with Kjellmark. His archaeological efforts in Finnveden included pollen analyses, excavations and field surveys. The result of their combined efforts was to put the leading edge of stone age research during the 1920s squarely in the interior of the Småland countryside (see Fig. 12). Following Sundelin's premature death and the fact that Kjellmark and Sundelin had both left the area, very little new mesolithic

research was conducted in the region. However, there was a general awareness of the raw materials and contact routes that existed during the mesolithic period. Despite this, these insights were not used to any great extent during the initial archaeological surveys that were conducted prior to the construction of the motorway. The chapter concludes that, from an archaeological perspective, Raä 71 was a quite unlikely site. The fact that it was actually excavated was more due to circumstances and luck than anything else. However, for those interested, there was an older body of research to fall back on.

Chapter 3 describes the site from a perspective that emphasises the integrity of the site's structure and the excavation methodology used. By combining the spatial distribution of finds, data concerning the location of stones and the results of an initial phosphate analysis in a GIS-context the basis was created for both field priorities and the subsequent analysis. The text discusses the impact of windfalls (see Fig. 21) and variable water levels (see Fig. 23).

Chapter 4 describes the finds and the issue of site dating is addressed. In the area on which the analysis was based (326 m²), some 586 flints were found, with an average weight of 0.49 g. There were no finds made from other raw materials. Radiometric dating, typology and a technical analysis of the microblades were combined to suggest a dating to the transition between the Boreal/Atlantic period, around 9,300 Cal. BP (see Fig. 27). The chapter also discusses the phosphate mapping carried out, as well as a smaller accumulation of finds to the south of the main activity area dealt with by this thesis.

Chapter 5 discusses various methodological perspectives on the material recovered from the site. The chapter begins with a problemised discussion about *middle range theory*, pitting Lewis Binford's action-oriented archaeology against John Yellen's model, which emphasises the interpretation of discrete structures. The contrast between action and structure then forms the basis for the GIS-based analysis of the site. The analysis includes stones, finds and phosphate samples, all of which are placed in a microtopographic context. By combining various types of data it is possible to locate the position of a hut. The hut is characterised by a dearth of finds inside and very high levels of phosphate within the lines of the walls (see Figs. 36 and 37).

Chapter 6 analyses the finds using raw materials and areas of use as a starting point. The flint originates from the coast about 60 km north-west of the site. The higher quality flint was used to produce microblades, whilst flint of lower quality was used for other tools such as scrapers. A GIS-based analysis enabled smaller concentrations of finds to be identified (see Figs. 40 and 41). All flint from these discrete concentrations were analysed with the aim of describing the work processes. The analysis includes both technological interpretations and use-wear analyses. The results of these analyses show that many different tasks were carried out on the site (see Fig. 51), although almost no tools or blades were

produced at the site. All flints found were the remnants of sharpening and retouching, consciously discarded or lost. The fact that only a few small flints were found at the site was no indicator of the number of activities undertaken there, but was instead due to the nature of the activities carried out (see Fig. 53). In order to clarify the significance of individual finds, a difference is made between short sequences of actions and normal everyday life activities that generate few and more disparate finds. The combined results indicate that Raä 71 was a site to which a small group of people returned on a regular basis, perhaps once a year. They stayed in a hut and carried out various different types of small-scale work.

Chapter 7 describes how the ecological conditions of the early mesolithic period changed. During this time, the landscape also underwent a series of changes in terms of land rises and increasing sea levels (see Figs. 60 - 62). The area around the site Raä 71 was significantly affected by these changes. The rising sea level engulfed extensive tracts of land and Lake Bolmen had not yet received the outlet it currently has via Lagan. The large marshlands that are a characteristic feature of our contemporary landscape had not yet formed. Armed with this information and knowledge about drainage and water level falls during the past few centuries, it was possible to create a GIS-generated reconstruction of how the landscape looked around 9,000 years ago. This reconstruction shows that the site was located at the mouth of a river. The landscape was dotted by areas of water and ecologically rich. The following chapter (Chapter 8) postulates the idea that people did not venture inland out of necessity. During this period, resources were plentiful both at the coast and inland.

Chapter 9 analyses the relationship of ancient societies in relation to their environment from a social perspective. The starting point is Maurice Bloch's description of man as being "transcendental social", or, to put it another way, the ability of people to assume various societal roles and give their environment a social dimension. In order to describe the possible relationships between this social landscape and people, the author discusses the common features of ancient societies. Using Claude Meillassoux's ideas about the way in which individuals exercise power as a starting point, he paints a picture of an egalitarian ancient world characterised by social ambition and tension. This ambition was founded on the basic cognitive social character of man. This form of hyper-socialising is not only limited to humans. From this perspective, the landscape, journeys and animals were all various aspects of the same social phenomenon. Keeping this fundamental pre-requisite in mind, the author goes on to analyse the landscape from several different perspectives. Taking his inspiration from Claude Lévi-Strauss, he compares the interior of the country and the coast from a structural perspective, stating that one possible reason for visiting the interior was that it provided a direct contrast to people's everyday life on the coast. He also emphasises the possibility that esoteric knowledge of unknown places was one potential reason driving the creation of social roles in ancient society. These observations are then

linked to the previously reconstructed landscape. It is stated that the site was situated on an intersection between three different prehistoric water systems (see Fig. 69). To be more exact, the site was situated so far upstream that you could gain access to the Proto-Lagan water system. The Helge River originates only a few kilometres from the site. So, Raä 71 was situated in a location that was highly significant to anyone on their way from the west coast to what is now the Baltic Sea. The chapter also discusses how it is possible to understand such a journey from a cosmological perspective. Inspired by Mary W. Helms, the author emphasises the importance of esoteric knowledge in ancient societies. This section attempts to link together the previous discussion concerning the hypersocial ancient world with the tangible material finds.

Chapter 10 sets out the data that formed the basis for the above analysis. The analysis is based on known mesolithic sites in Finnveden and Värend, as well as on results from archaeological excavations undertaken in north-western Skåne prior to the construction of the new E4 motorway (see Table 12 and Fig. 70). Analysing the data collected from these sites establishes that raw materials other than flint were only sparsely used in inland areas (see Fig. 77). The lithic tradition of the inland does not, therefore, differ all that much from that practised on the coast in respect of raw materials and typology. Instead, the difference is that the flint found in the interior originates from specific work processes, not from the production of tools. An analysis of the ^{14}C -datings show that the inland was only visited sporadically during the first few millennia after the end of the ice age. There are no remains to indicate any permanent settlement in the inland during the mesolithic period (see Fig. 80). By comparing the dating and the finds collected from Finnveden, Värend and north-western Skåne, it is possible to see clear differences between various regions in the inland. Along the large Nissan and Mörrumsån rivers, people travelled between the sea and the major lakes for most of the mesolithic period. The highly inaccessible forests of north-western Skåne were only visited by smaller groups of people and then for just brief periods of time. In Värend, which is situated some distance from the coast, the first evidence of human settlement only appears during the late mesolithic. It is shown that the remains of human activity in the inland should be seen as part of a matrix of events and communicative statuses that can only be understood from a social perspective.

In Chapter 11, the author attempts to summarise the results and describe which questions remain to be answered. Since the thesis is based on a region with little tradition of research and deals with some highly fragmentary archaeological material, there are of course many questions that remain unanswered. For the same reason, it is also difficult to provide an unambiguous summary of the results. Some conclusions are underpinned by simple and uncomplicated data, whilst in other instances, the supporting documentation is more speculative. In his personal conclusion, the author emphasises the importance of archaeological interpretation. There are absolutely no grounds for assessing the scientific value of a site on the basis of the quantity of finds material. Instead, each archaeological

assessment must be based on social interpretations. The few flints found at Raä 71 are significant through their relationship to other prehistoric sites and to everyday life in the mesolithic. By interpreting these small finds it is possible to get a glimpse of a prehistoric cosmological philosophy that gradually changed over time. During the early mesolithic, the inland was of very little interest to anyone, although this changed during the millennia that followed. It was not a linear process, but rather different areas acquiring different significances during different periods. The fundamental observation of the thesis is that this pattern of occupation was a natural consequence of the cognitive disposition of humans. People's desire to change and expand their social roles inevitably led them to move inland from the coast.

Referenser

- Aaby, B. 2006. Landskab og vegetation omkring Bølling Sø siden sidste istid. I Eriksen, B. V. (ed.), *Stenalderstudier: tidligt mesolitisk jægere og samlere i Sydskandinavien*, Jysk arkæologisk selskab, Højbjerg
- Andersen, K., Jørgensen, S. & Richter, J. 1982. *Maglemose hytterne ved Ulkestrup Lyng: [The Maglemose huts at Ulkestrup Lyng]*. København: Det kgl. nord. Oldskriftselskab
- Alexandersson, K. 2001. Möre i centrum. Mesolitikum i sydöstra Kalmar län. I Magnusson, G. & Selling, S. (ed.) 2001. *Möre: historien om ett Småland: E22-projektet*. Kalmar: Kalmar läns museum
- Alin, J. 1934. *Stenåldersboplatsen på Sandarna vid Göteborg*. Göteborg: Wettergren & Kerber
- Almquist-Jacobson, H. 1995. Lake-level fluctuations at Lake Ljustjärnen, central Sweden and their implications for the Holocene climate of Scandinavia. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 118
- Althin, C.-A. 1954. *The chronology of the Stone Age settlement of Scania, Sweden. 1, The Mesolithic settlement*. Lund
- Ames, K., M 1995. Chiefly Power and Household Production on the Northwest Coast. I Price, T., D. & Feinman, G., M. (ed.). *Foundations of social inequality*. New York: Plenum Press
- Ameziane, J. & Gustafsson, A. 2006. Boplats vid Nissan. Väg 611 - ny vägsträckning och bro över Nissan. Båraryds socken i Gislaveds kommun Jönköpings län. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2006:61*
- Anderson, D., Parker, A. & Goudie, A. 2007. *Global environments through the Quaternary: exploring environmental change*. Oxford: Oxford University Press
- Andersson, M. & Cronberg, C. 2007. Moving north. The first Travellers to South Scandinavia. I Hårdh, B., Jennbert, K. & Olausson, D., S. (ed.). *On the road: studies in honour of Lars Larsson*. Stockholm: Almquist & Wiksell International
- Andersson, S. & Ragnesten., U (ed.) 2005. *Fångstfolk och bönder: om forntiden i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum
- Andersson, S. & Wigforss, J. 2004. *Senmesolitikum i Göteborgs- och Alingsåsområdena*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Univ.
- Andrén, T. 2003. Ancylussjön – fortfarande ett mysterium. *Havsutsikt 2003:3*
- Andrefsky, W. Jr. 1998 *Lithics. Macroscopic Approaches to Analysis*. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge University Press. Cambridge
- Aspelin, G. 1972. *Karl Marx som sociolog*. Lund: Gleerup
- Asplund, M 2005. *Den arkeologiska domänen*. Cociteringsanalys av svensk arkeologi ur domänanalytiskt perspektiv. Magisteruppsats, 20 poäng, vt 2005. Uppsala universitet, Humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet, Historisk-filosofiska fakulteten, Institutionen för ABM
- Arbman, H. 1949. Det sjunde nordiska arkeologimötet den 22–25 augusti 1948. *Fornvännen 1949*
- Arevik, S. & Hartzell, O. 2007. *Att göra tänkande synligt: en bok om begreppsaserad undervisning*. Stockholm: HLS förlag
- Auspitz, J., L. 1984. The Wasp Leaves the Bottle: Charles Sanders Peirce. *The American Scholar, vol. 63, No. 4, Autumn 1994*
- Baer, H. A., Singer, M. & Susser, I. 2003. *Medical anthropology and the world system. 2. uppl.* Westport, Conn.: Praeger

- Bagge, A. 1944. In memoriam. Knut Kjellmark. *Fornvännen 1944*
- Bagge, A. & Kjellmark, K. 1939. *Stenåldersboplatserna vid Siretorp*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Bang-Andersen 1988. Mesolithic Adaptions in the Southern Norwegian Highlands. I Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe: papers presented at the third international symposium*. Edinburgh: John Donald Publishers Limited
- Bang-Andersen, S. 1996. The Colonization of Southwest Norway. An Ecological Approach. I Larsson, L. (ed.) *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Bang-Andersen, S. 2003. Encircling the living space of Early Postglacial reindeer hunters in the interior of southern Norway. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Barnard, A. 1983. Contemporary Hunter-gatherers: Current Theoretical Issues in Ecology and Social Organization. *Annual Review of Anthropology. Volume 12*.
- Barrett, John C. 1994. *Fragments from antiquity: an archaeology of social life in Britain, 2900-1200 BC*. Oxford: Blackwell
- Barrett, S., R. 1984. *The rebirth of anthropological theory*. Toronto: Univ. of Toronto P.
- Barrotta, P. & Dascal, M. (ed.) 2005. *Controversies and subjectivity*. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co.
- Baudou, E. 1985. Archaeological Source Criticism and the History of Modern Cultivation in Denmark. I Kristiansen, K. (ed.) *Archaeological formation processes: the representativity of archaeological remains from Danish prehistory*. København: Nationalmuseum
- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin - historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien
- Baudou, E. 1985. Archeological Source Criticism and the History of Modern Cultivation in Denmark. I Kristiansen, K. (ed.) *Archaeological formation processes: the representativity of archaeological remains from Danish prehistory*. København: Nationalmuseum
- Bell, M. & Walker, M. J. C. 2005. *Late Quaternary environmental change: physical and human perspectives*. 2. ed. New York: Prentice Hall
- Bender, B. 1999. Subverting the Western Gaze: mapping alternative worlds. I Ucko, P., J. & Layton, R. (ed.) *The archaeology and anthropology of landscape: shaping your landscape*. London: Routledge
- Bengtsson, M. 2000. *Vattensänkningarna – en analys av orsaker och effekter*. Lunds Universitet, Naturgeografiska Institution. Seminarieuppsatser Nr. 78
- Bergenstråhle, I. & Stilborg, O. 2000. Fotspår i sanden: Kjellmark och Järavallen 1901-03. *Ale 2000:1*.
- Berglund, B. E. & Björck, S. 1994. Late Weichselian and Holocene shore displacement in Blekinge, SE Sweden. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Geografia XXVII, Nauki Matematyczno-Przyrodnicze, Zeszyt*
- Berglund, B. E. & Sandgren, P. 2010. Strandförskjutningen i Blekinge – från istid till nutid. I Brunsberg, K. (ed.), *Strandbugg*, Blekinge hembygdsförbunds förlag, Karlskrona
- Binford, L., R. 1972. *An archaeological perspective*. New York: Seminar P.

- Binford, L., R. 1981. Behavioural Archaeology and the 'Pompeii Premise'. *Journal of Anthropological Research*. 37.
- Binford, Lewis L., R. (ed.) 1977. *For theory building in archaeology: essays on faunal remains, aquatic resources, spatial analysis, and systemic modeling*. New York: Academic P.
- Binford, Lewis L., R. 1978. *Nunamiut ethnoarchaeology*. New York: Acad. P.
- Binford, Lewis L., R. 1981a. Willow Smoke and Dogs' Tails: Hunter-Gatherer Settlement Systems and Archaeological Site Formation. *American Antiquity* 45
- Binford, Lewis L., R. 1981b. *Bones: Ancient Men and Modern Myths*. Academic Press, New York
- Binford, L., R. 1983. *In Pursuit of the past*. Thames and Hudson
- Binford, L., R. 1989. *Debating archaeology*. San Diego: Academic Press
- Binford, L., R. 1992. *Seeing the Present and Interpreting the Past — and Keeping Things Straight*. I Rossignol, J. & Wandsnider, L. (ed.) *Space, time, and archaeological landscapes*. New York: Plenum Press
- Binford L., R. 2001. *Constructing Frames of Reference*. University of California Press. Berkeley
- Bjerck, H.,B. 1995. "The North Sea continent and the pioneer settlement of Norway" I Fischer, A. (ed.) *Man and sea in the Mesolithic: coastal settlement above and below present sea level: proceedings of the international symposium, Kalundborg, Denmark 1993*. Oxford: Oxbow
- Björk, T., Borna-Ahkvist, H., Edring, A., & Stark, K. 2002. Arkeologisk utredning steg 1. E22 Kristianstad-Fjälkinge. Skåne, Fjälkinge socken med flera, väg E22 Kristianstad-Fjälkinge. *UV-Syd Rapport 2002:17*
- Björk, N & Guinard, M. 2003. Stenåldersboplatser längs den nya sträckningen för väg E4 – sträckan Uppsala – Mehedeby. Uppland; Gamla Uppsala, Tensta, Tierp, Tofta, Vendel och Ärentuna socknar. *Rapport 2003:1*. UV-GAL.
- Björck, N., Larsson, F. & Eriksson, T. 2007. *Snåret: aspekter på sten-, brons- och järnålder i Vendel: väg E4, sträckan Uppsala-Mehedeby: Uppland, Vendels socken, Fallsboda 1:2, Karby 29:5, RAÄ 291: arkeologisk förundersökning och undersökning: dnr 422-1399-2003 och 423-2325-2003*. Uppsala: UV GAL, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Björkman, L. & Ekström, J. 2003. *Pollenanalytisk undersökning av en torvmarksagerföljd från den arkeologiska undersökningslokalen Område 12/13 nordväst om Exhult inför ombyggnaden av E4:an, delen länsgränsen till Strömsnäbruk, Markaryds kommun*. Lund: Kvartärgeologiska avd., Lunds univ.
- Björkman, Leif 2007. *Från tundra till skog: miljöförändringar i norra Skåne under jägarstenåldern*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag
- Bladh, G. 1995. *Finnskogens landskap och människor under fyra sekler: en studie av sambälle och natur i förändring*. Diss. Göteborg : Univ., 1995
- Blankholm, H., P. 2008. Southern Scandinavia. I Bailey, G. N. & Spikins, P. (ed.) *Mesolithic Europe*. New York: Cambridge University Press
- Blidmo, R. 1995. Liten fosfathandbok för arkeologer. Arkeologi Konsult AB, Upplands Väsby
- Bloch, M. 1998. *How we think they think: anthropological approaches to cognition, memory, and literacy*. Boulder, Colo.: Westview
- Bloch, M. 2005. Where did Anthropology go? I Bloch, M (ed) *Essays on cultural transmission*. Oxford: Berg

- Bloch, M. 2008. Why religion is nothing special but is central. *Phil. Trans. R. Soc. B June 12, 2008*
- Bloch, M. 2010. *Reconciling social science and cognitive science notions of the 'self'*. Department of Anthropology, London School of Economics and Political Science, London, UK. (Unpublished)
- Bohman, N. (ed.). 1948. *Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok 4*. Bonnier, Stockholm
- Bohman, N. (ed.) 1954 *Svenska män och kvinnor: biografisk uppslagsbok 7*. Bonnier, Stockholm
- Bourdieu, P. 1990. *The logic of practice*. Cambridge: Polity
- Bourdieu, P. 2004. *Science of science and reflexivity*. Chicago: University of Chicago Press
- Bowman, S. 1990. *Radiocarbon dating*, Published for the Trustees of the British Museum by British Museum Publications, London
- Bradley, R. 1984. *The social foundations of prehistoric Britain: themes and variations in the archaeology of power*. London: Longman
- Braudel, F. 1980. *On history*. Chicago: Univ. of Chicago P
- Brock, G. & Rickardsson, U. 1981. *Sänkta och utdikade sjöar I Kronobergs län*. Länsstyrelsen i Kronobergs län
- Burch, R. 2008. "Charles Sanders Peirce", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy Winter 2008 Edition*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2008/entries/peirce/>.
- Burenhult, G. (ed.) 1999. *Arkeologi i Norden 1*. Stockholm: Natur och kultur
- Burkett, P. 1999. *Marx and nature: a red and green perspective*. 1. ed. New York, N.Y.: St. Martin's Press
- Calhoun, C., J., Light, D. & Keller, S. 1995. *Understanding sociology*. New York: McGraw-Hill
- Callahan, E. 1987. *An evaluation of the lithic technology in Middle Sweden during the Mesolithic and Neolithic*. Uppsala: Societas archaeologica Upsaliensis
- Carlsson, T., Gruber, G., Molin, F. & Wickell, R 2003. Between Quarts and Flint. Material culture and social interaction. I Larsson, L. (ed.). *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Carlsson, T. 2004. Mellan kvarts och flinta. I Carlsson, T. (ed.). *Mötesplats Motala: de första 8 000 åren*. Linköping: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Riksantikvarieämbetet
- Carlsson, T. 2007. *Mesolitiska möten: Strandvägen, en senmesolitisk boplats vid Motala ström*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2007
- Carlsson, T. 2008. *Where the river bends: under the boughs of trees: Strandvägen - a late mesolithic settlement in eastern middle Sweden*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Carr, C. 1984. The nature of organization of intrasite archaeological records and spatial analytic approaches. I Schiffer, M., B (ed.) *Advances in archaeological method and theory vol 7*.
- Charman, D. 2002. *Peatlands and environmental change*. Chichester: Wiley
- Christoffersson, I. 1993. Natur och naturutnyttjande i Sunnerbo. I Krantz, K., J. & Thor, L. (ed.) *Kronobergsboken 1992/93*.

- Clark, G. 1954. *Excavations at Star Carr: an Early Mesolithic site at Seamer near Scarborough, Yorkshire*. Cambridge: Cambridge Univ. press
- Clarke, D. L. 1968. *Analytical archaeology*. London:
- Cleyet-Merle J-J & Madeleine S. 1995. Inland evidence of human sea coast exploitation in Palaeolithic France. I Fischer, A. (ed.) *Man and sea in the Mesolithic: coastal settlement above and below present sea level: proceedings of the international symposium, Kalundborg, Denmark 1993*. Oxford: Oxbow
- Cohen, M., N. 1994. Demographic Expansion: Causes and Consequences. I Ingold, T. (ed.). *Companion encyclopedia of anthropology*. London: Routledge
- Cohen, M., N. 1987. The Significance of Long-Term Changes in Human Diet and Food Economy. I Harris, M. & Ross, E., B (ed.) *Food and evolution: toward a theory of human food habits*. Philadelphia: Temple University Press
- Constandse-Westerman T., S. & Newell R., R. 1989. Social and biological aspects of the Western European Mesolithic population structure: a comparison with the demography of North American Indians. In Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe*. Edinburgh University Press. Edinburgh
- Cornell, P. 1998. Processes of production in a Global Perspective. I The Nordic TAG Conference. *The Kaleidoscopic past: proceedings of the 5th Nordic TAG Conference, Göteborg, 2-5 april 1997*. Göteborg: Dept. of archaeology, Univ.
- Cornell, P. 2004. Social Identity, the Body and Power. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2000. The Subject of Social Epistemology. Comment to Denning. I Holtorf, C. & Karlsson, H. (ed.) *Philosophy and archaeological practice: perspectives for the 21st century*. Göteborg: Bricoleur Press
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002a. *Social praktik och stumma monument: introduktion till mikroarkeologi*. Göteborg: Inst. för arkeologi, Univ.
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2002b. Microarchaeology, Materiality and Social Practice. *Current Swedish Archaeology, vol 10, 2002*
- Cornell, P. & Fahlander, F. 2007. Encounters – Materialities – Confrontations: An Introduction. I Cornell, P. & Fahlander, F. (ed.) *Encounters, materialities, confrontations: archaeologies of social space and interaction*. Newcastle: Cambridge Scholars Press
- Cornforth, M. 1969. *Marxismens filosofi: den dialektiska materialismen. Historisk materialism*. 1. uppl. Staffanstorps: Cavefors
- Cronberg, C. 2004. *Uv-Syd dokumentation av fjältarbetsfasen 2003:9. Arkeologisk slutundersökning. Stenåldersboplatser och odlingslämningar vid Lärkesholmsån. Område V24:3, Örskelljunga-länsgränsen*.
- Cronberg, C. & Kjällquist, M. 2006. Tidigmesolitiska boplatser i Nordvästskånes skogsmarker: undersökningar i Maglemosekulturens nordligare trakter. I Eriksen, B., V. (ed.) *Stenålderstudier: tidligt mesolitiska jägare og samlere i Sydsandinavien. Højbjerg: Jysk arkeologisk selskab*
- Cronberg, C. & Knarrström, B. 2007. *Stenåldersjägarna*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Cuff, D., J. & Goudie, A. 2009. *The Oxford companion to global change*, Oxford University Press, Oxford
- Cullberg, C. 1974. Cullberg svarar på Welinders kritik. *Formvänner* 69.

- Cullberg, C. 1996. West Sweden: on the earliest settlements. I Larsson, L. (ed.) *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm
- Currey, D., R. & Sack, D. 2009. Hemiarid Lake Basins: Geomorphic Patterns. I Parsons, A., J. & Abrahams, A., D. (ed.) *Geomorphology of desert environments*. 2. (ed.) Dordrecht: Springer
- David, E. 2006. Redskap af ben og tak i tidig Maglemosekultur – et teknologisk studie. I Eriksen, B. V. (ed.) *Stenalderstudier: tidligt mesolitiske jægere og samlere i Sydsandinavien*. Højbjerg: Jysk arkæologisk selskab
- David, N. 2001. *Ethnoarchaeology in action*. Cambridge: Cambridge University Press
- De Geer, G. 1893. Om strandlinjens förskjutningar vid våra insjöar. *Geologiska föreningens i Stockholms Förhandlingar*, v. 15
- De Geer, G. 1896. *Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden*. Stockholm: Norstedt
- Degn Johansson, A. 1995. Maglemosekulturens fiskepladser i Kong Mose og Barmose, Sydsjælland. I Fischer, A. (ed.) *Man and sea in the Mesolithic: coastal settlement above and below present sea level: proceedings of the international symposium, Kalundborg, Denmark 1993*. Oxford: Oxbow
- Derrida, J. 1993. Structure, Sign, and Play in the Discourse of the Human Sciences. I Natoli, J., P. & Hutcheon, L. (ed.) *A postmodern reader*. Albany: State Univ. of New York Press
- Derrida, J. 1994. *Specters of Marx: the state of the debt, the work of mourning, and the New international*. New York: Routledge
- Derrida, J. 1997. *Deconstruction in a nutshell: a conversation with Jacques Derrida*. New York: Fordham Univ. Press
- Derrida, J. 1998. *Of grammatology*. Corrected ed Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Digerfeldt, G. 1988. Reconstruction and regional correlation of Holocene lake-level fluctuations in Lake Bysjön, South Sweden. *Boreas* 17
- Digerfeldt, G. 1997. Reconstruction of Holocene lake-level changes in Lake Kalvsjön, southern Sweden, with a contribution to the local palaeohydrology at the Elm Decline. *Vegetation History and Archaeobotany* 6
- Dobres, M.-A. 2000. *Technology and social agency: outlining a practice framework for archaeology*. Oxford: Blackwell
- Dobres, M.-A. & Robb, J., E. 2000. Agency in Archaeology: Paradigm or platitude. I Dobres, M.-A & Robb, J. (ed.) *Agency in archaeology*. London: Routledge
- Donham, D., L. 1990. *History, power, ideology: central issues in marxism and anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Durkheim, É. 1968. *The elementary forms of the religious life*. 6. impr. London: Allen & Unwin
- Eibl-Eibesfeldt, I. 1989. *Human ethology*. New York: Aldine De Gruyter
- Eliade, M. 1958. *Patterns in comparative religion*. London: Sheed & Ward
- Eliade, M. 1963. *Myth and reality*. New York: Harper & Row
- Eliasson, I & Kishonti, I. 2003. *Öresundsförbindelsen. Lockarp 7B: rapport över arkeologisk slutundersökning*. Malmö: Malmö kulturmiljö
-

- Ellison, C., R., W., Chapman, M., R. & Hall, I., R. 2006. Surface and Deep Ocean Interactions During the Cold Climate Event 8200 Years Ago. *Science* 312
- Enloe, J.G., David, F. & Hare, T.S. 1994. Patterns of Fauna1 Processing at Section 27 of Pincevent: The Use of Spatial Analysis and Ethnoarchaeological Data in the Interpretation of Archaeological Site Structure. *Journal of Anthropological Archaeology* 13
- Eriksen, B. V. 2000. "Chaîne opératoire" – den operative process og kunsten at tænke som en flinthugger. I Eriksen, B. V. & Olausson, D. S. (ed.) *Flintstudier: en håndbog i systematiske analyser af flintinventarer*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag
- Eriksen, B. V. 2006. Stenalderstudier – forntid, nutid og fremtid for den tidligt mesolitiske arkaeologi. I Eriksen, B. V. (ed.) *Stenalderstudier: tidligt mesolitiske jægere og samlere i Sydskandinavien*, Jysk arkæologisk selskab, Højbjerg
- Eriksson, G. 2003. *Norm and difference: Stone Age dietary practice in the Baltic region*. Diss. sammanfattning Stockholm : Univ.
- Evans, D., McGiveron, S., Harrison, Z., Bryn, P. & Berg K. 2002. Along-slope variation in the late Neogene evolution of the mid-Norwegian margin in response to uplift and tectonism. I Doré, A., G. (ed.) *Exhumation of the North Atlantic margin: timing, mechanisms and implications for petroleum exploration*. London: Geological Society
- Faegri, K. 1973. *In memoriam o. Gunnar E. Erdtman 1897-1973. POLLEN et SPORES* 15
- Fahlander, F. 2003. *The materiality of serial practice: a microarchaeology of burial*. Diss. Göteborg: Univ.,
- Fahlander, F. 2004. Archaeology and Anthropology– Brothers in Arms? On Analogies in 21st-century Archaeology. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Fahlander, F. 2008. Differences that matter: Materialities, material culture and social practice. I Glørstad, H. & Hedeager, L. (ed.) *Six essays on the materiality of society and culture*. Lindome: Bricoleur Press
- Fahlander, F. & Oestigaard, T. 2004. Introduction Material Culture and Post-disciplinary Sciences. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Feyerabend, P. 1993. *Against method: outline of an anarchistic theory of knowledge*. 3. rev. ed. London: Verso
- Firth, R 1975. The Skeptical Anthropologist? Social Anthropology and Marxist views on Society. I Bloch, M. (ed.) *Marxist analyses and social anthropology*. London: Malaby P.
- Forslund, P. 2004. MRT Confidential. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Friman, B. 1996. Does the Kongemose Culture Exist? *Archaeologia Polona Journal of Archaeology* Vol. 34.
- Foucault, M. 1972. *Vetandets arkeologi*. 1. uppl. Staffanstorp: Cavefors
- Foucault, M. 1989. *Foucault live: (interviews 1966-84)*. New York: Semiotext(e)
- Franzén, L. 2002. Tillväxtdynamik hos några myrar i södra Sverige - samt några noteringar om torvmarker som arkiv över atmosfärshändelser under holocen. *Stiftelsen Svensk torvforskning, Projektrapport* 47
- Fredsjö, Å. 1953. *Studier i Västsveriges äldre stenålder*. Diss. Lund: Univ.
- Fuglestedt, I. 2003. Enculturating the Landscape beyond Doggerland. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow

- Gadd, C.-J. 2000. *Det svenska jordbrukets historia. Bd 3, Den agrara revolutionen: 1700-1870*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Gendel, P., A. 1988. The Analysis of Lithic Styles through Distributional Profiles of Variation: Examples from the Western European Mesolithic. I Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe: papers presented at the third international symposium*. Edinburgh: John Donald Publishers Limited
- Geertz, C. 1973. *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books
- Glascock, M., Speakman, R., J. & Popelka-Filcoff, R., S. (ed.) 2007. *Archaeological chemistry: analytical techniques and archaeological interpretation*. Washington, DC: American Chemical Society
- Godelier, M. 1971. *Ekonomisk antropologi: analysen av förkapitalistiska sambällen*. Stockholm: Tiden
- Godelier, M. 1988. *The mental and the material: thought economy and society*. [New ed.] London: Verso
- Goffer, Z. 2007. *Archaeological chemistry*. 2. ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons
- Goldberg, P., H., Vance T. & Ferring, C., R. (ed.) 2001. *Earth sciences and archaeology*. New York: Kluwer Academic/Plenum
- Golledge, R., G. & Stimson, R., J. 1997. *Spatial behavior: a geographic perspective*. New York: Guilford Press
- Graeber, D. 2001. *Toward an anthropological theory of value the false coin of our own dreams. [Elektronisk resurs]* New York: Palgrave
- Granlund, E. 1932. *De svenska bögmossarnas geologi: deras bildningsbetingelser, utvecklingshistoria och utbredning jämte sambandet mellan bögmossbildning och försumpning*. Diss.
- Greene, K. & Moore, T. 2010. *Archaeology: an introduction. [Elektronisk resurs]* 5th ed. London: Routledge
- Gregg, S., Keith W., K. & Whallon, R. 1991. Linking ethnoarchaeological interpretation and archaeological data: The sensitivity of spatial analytical methods to post-depositional disturbance. In Kroll, E. & Price, D., T. (ed.) *The Archaeological Interpretation of Spatial Patterns*. Plenum, New York.
- Gronenborn, D. 1990. Mesolithic-Neolithic Interactions – The Lithic Industry of the Earliest Bandkeramik Culture Site at Friedberg-Bruchenbrücken, Wetteraukreis (West Germany). I International archaeological symposium on the Mesolithic. *Contributions to the Mesolithic in Europe: papers presented at the fourth international symposium "The Mesolithic in Europe", Leuven 1990*. Leuven: Leuven Univ. Press
- Gräslund, B. 1974. *Relativ datering: om kronologisk metod i nordisk arkeologi*. Diss. Uppsala : Univ.
- Grøn, O. 1990. Studies in Settlement Patterns and Submarine Bogs: Results and strategy for further research. I International archaeological symposium on the Mesolithic. *Contributions to the Mesolithic in Europe: papers presented at the fourth international symposium "The Mesolithic in Europe", Leuven 1990*. Leuven: Leuven Univ. Press
- Grøn, O. 1998. Neolithization in Southern Scandinavia – A Mesolithic Perspective. I Zvelebil, M., Doman'ska, L. & Dennell, R. (ed.) *Harvesting the sea, farming the forest: the emergence of Neolithic societies in the Baltic region*. Sheffield: Sheffield Academic Press
- Grøn, O. 2000. Analyse af flintspredninger på stenaldersboplatser. I Eriksen, B., V. & Olausson, D., S. (ed.) *Flintstudier: en håndbog i systematiske analyser af flintinventarer*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag
- Grøn, O. & Kuznetsov, O. 2003. *Ethno-archaeology among Ewekian forest hunters. Preliminary results and a different approach to reality*. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference*

on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000. Oxford: Oxbow

Gunstone, R., F. 1994. The Importance of Specific Science Content in the Enhancement of metacognition. I Fensham, P., J., White, R., T. & Gunstone, R. (ed.) *The Content of science: a constructivist approach to its teaching and learning.* London: Falmer

Gustafsson, A. 1998. *Arkeologisk förundersökning. Mesolitisk boplats vid Nissan. Väg 611 – bro över Nissan. Båraryds socken, Gislaveds kommun.* Arkeologisk rapport 1998:27. Jönköpings läns museum

Gustafsson, A. 2001. *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi: studier i arkeologins egenhistorier.* Diss. Göteborg: Univ.

Gustafsson, J. 2005. Häreryd 1:1. Undersökning av skadad stenåldersboplats, RAÄ 36. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2005:6*

Gustafsson, J. 2008. Paradis i inland. *Urminne 2008/7*

Hallgren, F., Bergström, Å. & Larsson, Å. 1995. *Pärälängsberget: en kustboplats från övergången mellan senmesolitikum och tidigneolitikum: Raä 143, Ene 4:92, Överjärna sn, Södermanland.* Upplands Väsby: Arkeologikonsult R. Blidmo AB

Hammarlund D., Björck S., Buchardt B., Israelson C. & Thomsen, C.T. 2003. Rapid hydrological changes during the Holocene revealed by stable isotope records of lacustrine carbonates from Lake Igelsjön, southern Sweden. *Quaternary Science Reviews 22*

Hanlon, C. & Prahl, G. 1998. Stenåldersprojekt Ryd. Lösfyndsinventering av Almundsryds socken. *Smålandsmuseum rapport 1998:4*

Hansen, M. 1985. Grave Mounds, Battle Axes and Pottery of the single-Grave Culture from South-West Jutland. I Kristiansen, K. (ed.) *Archaeological formation processes: the representativity of archaeological remains from Danish prehistory.* København: Nationalmuseum

Hansson, M. 1995. *Arkeologisk förundersökning. Parkeringsplats vid Domkyrkan i Växjö. RAÄ 170, Växjö stad och socken, Kronobergs län. Smålands museums rapport.*

Hansson, M. 1999. Från renjägare till viking. En arkeologisk historia om södra Småland. I Johansson, L. (ed.) *Landen kring sjöarna: en historia om Kronobergs län i mångtusenårigt perspektiv*, [Kronobergs läns hembygdsförb. i samarbete med Smålands museum], Växjö

Hansson, M. 2006. *Aristocratic landscape: the spatial ideology of the medieval aristocracy.* Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Hansson, M. (ed.) 2007. *Utmarker, gårdar och människor: om järnålder och medeltid i sydvästra Småland*, Smålands museum, Växjö

Hansson, M. 2007a. Medeltida kolonisation och bebyggelse i sydvästra Småland. I Hansson, M. (ed.) *Utmarker, gårdar och människor: om järnålder och medeltid i sydvästra Småland.* Växjö: Smålands museum

Hansson, M. 2007b. E4:an vid Markaryd – en långdragen historia. I Hansson, M. (ed.) *Utmarker, gårdar och människor: om järnålder och medeltid i sydvästra Småland.* Växjö: Smålands museum

Hansson, M. & Skoglund, P. 2006. *Inlandsarkeologi: vetenskapligt program för uppdragsarkeologin vid Smålands museum.* Växjö: Smålands museum

Hansson, M., Åstrand, J. & Persson, C. 2003. Vetenskapligt program för arkeologiska undersökning i samband med ombyggnaden av E4:an, delen förbi Markaryd. *Smålands museums rapport 2003:56*

- Harris, E., C. 1979. *Principles of archaeological stratigraphy*. London: Acad. P.
- Harrison, S., P. & Digerfeldt, G. 1993. European lakes as palaeohydrological and palaeoclimatic indicators. *Quaternary Science Reviews* 12
- Helms, M., W. 1975. *Middle America: a culture history of heartland and frontiers*. Englewood Cliffs, N.J.
- Helms, M., W. 1988. *Ulysses' sail: an ethnographic odyssey of power, knowledge, and geographical distance*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Helms, M., W. 1998. *Access to origins: affines, ancestors, and aristocrats*. 1. Univ. of Texas (ed.) Austin: University of Texas Press
- Helms, M., W. 2000. *The Curassow's crest: myths and symbols in the ceramics of ancient Panama*. Gainesville, FL: University Press of Florida
- Herlitz, L. 1978. Historisk materialism och dialektik. I Herlitz, L. (ed.) *Marxismens filosofi: [en historisk översikt samt uppsatser av Lars Herlitz... presenterade vid CMS' seminarium i filosofi i Lund, april 1978]*. 1. uppl. Stockholm: Arbetarkultur
- Hernek, R. 2005. *Nytt ljus på Sandarnakulturen: om en boplats från äldre stenåldern i Bohuslän*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet
- Hobsbawm, E. 2001. *Om historia*. Prisma. Stockholm
- Hodder, I. 1987. The Contextual Analysis of Symbolic Meanings. I Hodder, I. (ed.) *The archaeology of contextual meanings*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Hoffman M., Jonsson H., Gustafson A., Grimvall A., 2000. Leaching in Swedish agriculture - a historical perspective. *Agriculture Ecosystems and Environment* 80
- Holdaway, S. & Stern, N. (2004) *A record in stone: the study of Australia's flaked stone artefacts*. Victoria Museum. Aboriginal Studies Press. Melbourne & Canberra
- Holland, T., D., & O'Brien, M., J. 1995, Behavioral Archaeology and the Extended Phenotype. I Skibo, J., M. Walker, W., H. & Nielsen, A., E. (ed.) *Expanding archaeology*. Salt Lake City: University of Utah Press
- Honneth, A. 1995. *The fragmented world of the social: essays in social and political philosophy*. Albany: State Univ. of New York Press
- Hyenstrand, Å. 1978. *Fornminnesinventeringen 1978-1982: program, problem, prognos*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Hylén, M. 2006. Rektorn som grävde i Jonstorps historia *Helsingborgs Dagblad* 2006-09-25
- Holback, T., J. 2007. En dåre som byggde sitt hus på sand? *Stenålderns stationer: arkeologi i Botniabanans spår*.
- Högberg, A. 2003. *Rapport av analysarbete av flint- och bergartsmaterial från Kv. Biskopsbagen, Växjö, Småland. Malmö Kulturmiljö*
- Högberg, A. 2009. *Lithics in the Scandinavian Late Bronze Age: sociotechnical change and persistence*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2009
- Högberg, A., Larsson, L. 2011. Lithic technology and behavioural modernity: New results from the Still Bay site, Hollow Rock Shelter, Western Cape Province, South Africa. *Journal of Human Evolution. Volume: 61, Issue: 2*
- Högberg, A. & Olausson, D. 2007. *Scandinavian flint: an archaeological perspective*. Aarhus: Aarhus University Pr.

- Högberg, A., Puseman, K. & Yost, C. 2009. Integration of Use-wear with Protein Residue Analysis – a Study of Tool Use and Function in the South Scandinavian Early Neolithic. *Journal of Archaeological Science* 36.
- Inizan, M-L, Roche, H. & Tixier, J. 1992. *Technology of Knapped Stone*. Préhistoire de la Pierre Tallée. Crep. Meudon
- Jackes, M. & Meiklejohn, C. 2008. The Paleodemography of central Portugal an the Mesolithic-Neolithic Transition. I Bocquet-Appel, J.-P. (ed.) *Recent advances in palaeodemography: data, techniques, patterns*, Springer, Dordrecht
- Jarman, M., R. 1982. British Academy major research project in the early history of agriculture. *Papers in economic pre-history. Vol. 3, Early European agriculture: its foundations and development: written in honour of Eric Higgs*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Jensen, J. 2001-2004. *Danmarks oldtid*. København: Gyldendal
- Jochim, M., A. 1981. *Strategies for survival: cultural behaviour in an ecological context*. New York: Academic P.
- Jochim, M., A 2002 The Mesolithic. I Milisauskas, S. (ed.) *European prehistory: a survey*. Hingham, MA: Kluwer
- Johansson, C., Fredman, P.-O. & Hallgren, A.-L. 1996. Arkeologisk utredning b, E4 förbi Markaryd och väg 117, delen Åmot – Fjärholma, Markaryds sn, Småland. *Arkeologisk utredningsrapport 1996:9*. Arkeologikonsult
- Jones, A. 2008. Introduction. I Jones, A. (ed.). *Prehistoric Europe: theory and practice*. Malden, MA: Blackwell
- Jonsson, E. 2005. *Öresundsförbindelsen. Skjutbanorna 1A: rapport över arkeologisk slutundersökning*. Malmö: Malmö kulturmiljö
- Jonsäter, M 1984. Äldre stenålder. I Furingsten, A., Weiler, E. & Jonsäter, M. (ed.) *Från flintverkstad till processindustri: de första 9 000 åren i Västsverige speglade av UV Västs undersökningar 1968-1980*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Juel Jensen, H. 1994. *Flint tools and plant working: hidden traces of stone age technology: a use wear study of some Danish Mesolithic and TRB implements*. Diss. Aarhus: Univ.
- Jönsson, Å. 1995. Upptrampade stigar med förrådiska fallgropar. C-uppsats i arkeologi. Lunds universitet ht 1995.
- Jönsson, Å. 2005. Arkeologisk utredning inom området Kloster, Alvesta stadsäga 1167. Aringsås socken, Alvesta kommun, Kronobergs län. *Smålands museums rapport 2005:9*
- Jönsson, Å. & Persson, C. 2003. Särskild arkeologisk undersökning, Stenåldersboplat, Odensjö, RAÄ 123, Odensjö 3:11, Odensjö socken, Kronobergs län, Småland. *Smålands museums rapport 2003:48*
- Kadefors, O. 2006. Särskild arkeologisk undersökning. Boplaten i kvarteret Biskopshagen. RAÄ 358, Växjö socken och kommun. *Smålands museum Rapport 2006:51*
- Karlsson, N. 2006. *Bosättning och resursutnyttjande: miljöarkeologiska studier av boplatser med bårdar från perioden 600-1900 e. Kr inom skogssamiskt område*. Diss. Umeå: Umeå universitet
- Karsten, P. & Knarrström, B. 1999. Inventering, stenålder, sjöarna Helgasjön, norra och södra Bergundasjön samt Toftasjö, Kronobergs län. *UV Syd Rapport 1999:61*. Riksantikvarieämbetet
- Karsten, P & Knarrström, B. 1998. Nya stenåldersfynd från norra Skåne – den första kvartsboplaten. I: *Ale nr. 1*
- Karsten, P. & Knarrström, B. 2003. *The Tågerup excavations*. 1. [ed.] Lund: Archaeological Excavations Dept., National Heritage Board [UV Syd, Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet]
- Karsten, P. 2004. Peak and transformation of an Mesolithic Society. I Andersson, M. *Stone age Scania: significant places dug and read by contract archaeology*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.

- Karsten, P. & Nilsson, B. (ed.) 2006. *In the wake of a woman: Stone Age pioneering of north-eastern Scania, Sweden, 10.000-5000 BC. : the Årup settlements*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Karsten, P & Svensson, M. 2004. Introduction. I Andersson, M. *Stone age Scania: significant places dug and read by contract archaeology*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.
- Kelley, J., H. & Hanen, M., P. 1988. *Archaeology and the methodology of science*, 1. (ed.) Univ. of New Mexico Press, Albuquerque
- Kelly, R., L., 2003. Colonisation of new land by Hunter-gatherers. Expectations and Implications based on Ethnographic data. I Rockman, M. & Steele, J. (ed.) *Colonization of unfamiliar landscapes: the archaeology of adaptation*. London: Routledge
- Kindgren, H. 1991. Kambrisk flinta och etniska grupper i Västergötlands senmesolitikum. I Browall, H., Persson, P. & Sjögren, K.-G. (ed.) *Västsvenska stenåldersstudier*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Univ.
- Kindgren, H. 1996. Reindeer or seals?: Some Late Palaeolithic sites in central Bohuslän. I Larsson, L. (ed.) *The earliest settlement of Scandinavia and its relationships with neighbouring areas*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1996
- Kitching, G. N. 1988. *Karl Marx and the philosophy of praxis*. London: Routledge
- Kjellmark, K. 1903. *En stenåldersboplats i Järavallen vid Limhamn*. Diss. Uppsala : Univ.
- Kjellmark, K. 1906. Undersökningar i Kronobergs län år 1905. *Fornvännen 1906*
- Kjellmark, K. 1924. Stenåldersboplatsen vid Draftinge i Västboås. *Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 7*
- Kjellmark, K. 1932-44. *Värends fornminnen*. Växjö
- Kjellmark, K. 1937. Förhistoriska hyddbottnar i Djurle myr, Östra Torsås socken, Kronobergs län. *Fornvännen 1937*
- Kjellmark, K. 1939. Norra Albo under stenåldern och bronsåldern. Värendsbygder i heden och kristen tid. *Norra Albo bemygdäsförening årsbok 1939*
- Kjellmark, K. 1944. Stenåldersboplatserna inom Mörrumsåns vattenområde. *Fornvännen 1944*
- Kjällquist, M. 2004. E4-projektet i norra Skåne. En mesolitisk strandboplats vid Järingsholm Område E4:38, Örkelljunga-länsgränsen. *UV Syd Daff 2004:2*
- Knapp, B., A & Ashmore, W. 1999. Archaeological Landscapes: Constructed, Conceptualized, Ideational. I Ashmore, W. & Knapp, A., B. (ed.) *Archaeologies of landscape: contemporary perspectives*. Malden, Mass.: Blackwell Publishers
- Knarrström, B. 1998. Nya stenåldersfynd från norra Skåne - den första kvartsboplatsen. *Ale 1/1998*.
- Knarrström, B. 2000. Tidigmesolitisk bosättning i sydvästra Småland. En komparativ studie över stenteknologi och regionala bosättningsmönster med utgångspunkt från en boplats vid Hamneda. I Lagerås, P. (ed) *Arkeologi och paleoekologi i sydvästra Småland: tio artiklar från Hamnedaprojektet*, 1. [uppl.], Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, Lund
- Knarrström, B. 2001. *Flint: a Scanian hardware*. 1. [uppl.] Lund: Archaeological Excavations Dept., National HeritageBoard [UV Syd, Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet]
- Knarrström, B. 2006. Tidigmesolitiska fynd i norra Skåne: resultat från sjöinventeringar i skogsmiljö. I Eriksen, B. V. (ed.) *Stenålderstudier: tidligt mesolitiska jægere og samlere i Sydskandinavien*, Jysk arkæologisk selskab, Højbjerg

- Knutsson, H. 1995a. Slutvandrat?: aspekter på övergången från rörlig till bofast tillvaro = [Done roaming?]: [aspects of the transition from an itinerant to a settled life]. Diss. Uppsala : Univ.
- Knutsson, H. & Knutsson, K. 2003. Stone Age Transitions, Neolithization in Central Scandinavia. *Documenta Praehistorica* XXX
- Knutsson, K. 1978. Högen, Torslanda 167. Boplatsoområde, Stenålder. I Fyndrapporter 1978: [rapporter över Göteborgs arkeologiska musei undersökningar].
- Knutsson, K. 1988. *Making and using stone tools: the analysis of the lithic assemblages from Middle Neolithic sites with flint in Västerbotten, northern Sweden*. Diss. Uppsala : Univ.
- Knutsson, K. 1995b. Swedish Mesolithic research 1985-1990. *Current Swedish Archaeology*. Stockholm.
- Knutsson, K. 1998. Convention and lithic analysis. I Holm, J. & Knutsson, K. (ed.) *Third flint alternatives conference at Uppsala. OPIA 16*, Department of archaeology and ancient history,
- Knutsson, K., 2006. A genealogy of reflexivity. The skilled craftsman as scientist In: Apel J. & Knutsson, K. (ed.) *Skilled production and Social reproduction. SAU Stone Studies 2*. Uppsala
- Kooyman, B., P. 2000. *Understanding stone tools and archaeological sites*. Calgary: University of Calgary Press
- Kozłowski, S., K. 2003. The Mesolithic. What do we know and what do we believe? I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Kraft, A. 2009. Arkeologisk förundersökning. Förhistoriska boplatser längs Domarringsförbindelsen - boplatser och aktivitetsområden från mesolitisk tid till äldre järnålder. Bohuslän, Torslanda socken, Bulycke 1:3, Skogen 1:1 m.fl. RAÄ 80, 84, 279, 280, 281. UV Väst Rapport 2009:1.
- Kristiansen, K. (ed.) 1985. *Archaeological formation processes: the representativity of archaeological remains from Danish prehistory*. København: Nationalmuseum
- Kristiansen, K. 1985. Economic Development in Denmark Since Agrarian Reform. A Historical and Statistical Summary. I Kristiansen, K. (ed.) *Archaeological formation processes: the representativity of archaeological remains from Danish prehistory*. København: Nationalmuseum
- Kristiansen, K. 1996. The Destruction of the Archaeological Heritage and the Formation of Museum Collections. The Case of Denmark I David, K., W. (ed.) *Learning from things: method and theory of material culture studies*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press
- Kristiansen, K. 2004. An Essay on Material Culture. Some Concluding Reflections. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Kristiansen, K. & Larsson, T., B. 2005. *The Rise of Bronze Age Society*. Cambridge University Press
- Kristiansen, K. & Rowlands, M., J. 1998. *Social transformations in archaeology: global and local perspectives*. London: Routledge
- Krona, K. 1998. Flintplockarna. I Nilsson, G. (ed.) *Almundryds bemygdöförening. Årsskrift 1998*
- Kuhn, T., S. 1992. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. [Ny utg.] Stockholm: Thales
- Kuhn, T., S. 2000. *The road since structure: philosophical essays, 1970-1993, with an autobiographical interview*. Chicago: Univ. of Chicago Press

- Kuper, A. 1973. *Anthropologists and anthropology: The British School 1922-1972*. New York: Pica Press
- Källén, A. 2000. Att bevara eller icke bevara- En fråga om värdeargumentation. I Fahlander, F., Kristiansen, K. & Nordbladh, J. (ed.) *Texter om arkeologisk kulturmiljövård: historia, praktik och identitetspolitik : från en forskarskola med stöd av Forskningsrådsnämnden och Riksantikvarieämbetet*. Göteborg: Inst. för arkeologi, Göteborgs universitet
- Lagerås, P. 2004. Koppla greppet om torvmarkerna – Metoder för arkeologisk och paleoekologisk rekognocering. I Lönn, M. (ed.) *Aktuella metodfrågor. 1*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag
- Langohr, N. 1993. Types of tree windthrow, their impact on the environment and their importance for the understanding of archaeological excavation data. *Helinium XXX 3/1* Universa. Wetteren
- Larsson A.-C. & Persson C. 2003a. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 70. Exhult 1:18, Markaryds socken, Kronobergs län. *Smålands museum Rapport 2003:3*
- Larsson A-C & Persson C. 2003b. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 68. Markaryd 9:1, Markaryds socken, Kronobergs län. *Smålands museum Rapport 2003:6*
- Larsson A-C & Persson C. 2003c. Arkeologisk förundersökning. RAÄ 71. Såanna 1:7, Markaryds socken, Kronobergs län. *Smålands museum Rapport 2003:5*
- Larsson, F. 2007. Släng skräpet där vi brukar!: Aspekter på hanteringen av avfall på kustbundna lokaler i östra Mellansverige under tidig- och mellanneolitikum. I Stenbäck, N. (ed.) *Stenåldern i Uppland: uppdragsarkeologi och eftertanke*, Riksantikvarieämbetet. UV GAL, Uppsala
- Larsson, F. & Lindberg, K.-F. 2007. Sökandet efter ett hem i den Östsvenska neolitiska kultursfären: metodaspekter på efterforskandet av neolitiska hyddor längs nya E4:an. I Stenbäck, N. (ed.) *Stenåldern i Uppland: uppdragsarkeologi och eftertanke*, Riksantikvarieämbetet. UV GAL, Uppsala
- Larsson, L. 1978. *Ageröd I:B - Ageröd I:D: a study of early Atlantic settlement in Scania*. Diss. Lund : Univ.
- Larsson, L. 1982. *Segebro: en tidigatlantisk boplats vid Sege ås mynning*. Malmö: Malmö mus.
- Larsson, L. 1983a. Ökensamlare och arktiska jägare Exempel på etnoarkeologi. *Fornvännen 1982*
- Larsson, L. 1983b. *Ageröd V: an Atlantic bog site in central Scania*. Lund: Förf. distr.
- Larsson, L. 2001. Det senaste kvartsseklets stenåldersarkeologi i Skåne. I Bergensträhle, I. & Hellerström, S. (ed.) *Stenåldersforskning i fokus: inblickar och utblickar i sydskanandinavisk stenåldersarkeologi*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.
- Larsson, L.-O. 2007. Gårdar, mark och skog i sydvästar Sunnerbo. I Hansson, M. (ed.) *Utmarker, gårdar och människor: om järnålder och medeltid i sydvästra Småland*. Växjö: Smålands museum
- Larsson, M. 1994. Stenåldersjägare vid Siljan. En atlantisk boplats vid Leksand. Dalarna. *Fornvännen 89*
- Larsson, M., Lindgren, C., Nordqvist B. 1997. Materiell kultur och lokala grupper – Social interaktion under mesolitikum. I Larsson, M., Olsson, E. & Biwall, A. (ed.) *Regionalt och interregionalt: stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Stockholm: Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Larsson, M., Olsson, E. & Biwall, A. (ed.) 1997. *Regionalt och interregionalt: stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Stockholm: Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Layton, R. & Ucko, P., J. 1999. Introduction: gazing on the landscape and encountering the environment. I Ucko, P., J. & Layton, R. (ed.) *The archaeology and anthropology of landscape: shaping your landscape*. London: Routledge

- Lee, R., B. 1968. What Hunters Do for a Living, or, How to Make Out on Scarce Resources. I Lee, R., B. (ed.) *Man the hunter*. Chicago: Aldine
- Lekberg, P. 2002. *Yxors liv, människors landskap: en studie av kulturlandskap och sambälle i Mellansveriges senneolitikum*. Diss. Uppsala : Univ., 2002
- Lévi-Strauss, C. 1968. *Structural anthropology*. London: Penguin P
- Lévi-Strauss, C. 1984. *Det vilda tänkandet*. [Ny utg.] Lund: Arkiv
- Lévi-Strauss, C. 1987. *Introduction to the work of Marcel Mauss*. London: Routledge & Kegan Paul
- Lévi-Strauss, C. 1992. *Lodjurets historia*. Stockholm: Norstedt
- Lidén, O. 1924. Boplatsten vid Gettersö. *Norra Smålands fornminnesförenings Meddelande 1924*
- Lidén, O. 1938. *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp. 1, Skivryxkulturen*. Diss. Lund : Univ.
- Lidén, O. 1938. *Hällgröpningsstudier i anslutning till nya sydsvenska fynd*. Lund: Gleerupska universitetsbokh
- Lidén, O. 1940. *Sydsvensk stenålder belyst av fynden på boplatserna i Jonstorp. 2, Gropkeramikskulturen*. Lund: Gleerupska univ.-bokh.
- Lidén, O. 1942. *De flinteggade benspetsarnas nordiska kulturfas: studier i anslutning till nya sydsvenska fynd*. Lund:
- Lidén, O. 1943. Småländsk stenålder. I: Bock, S. (ed.) *En bok om Småland*. Stockholm: Smålands gille i Stockholm
- Lidén, O. 1944. Boplatsten vid Gettersö. *Fornvännen 1944*
- Lidén, O. 1948. *Aktuella sydsvenska stenåldersproblem: Jonstorp, Sjöholmen och Barumsgraven*. Lund.
- Lidén, O. 1952. Sydsvensk stenålderskronologi. *Fornvännen 1952*
- Lindberg, C. 2009. *Sambället som tanke: Lévi-Strauss och den franska strukturalismen*. Lund: Arkiv
- Lindgren, C. 2004. *Människor och kvarts: sociala och teknologiska strategier under mesolitikum i östra Mellansverige*. Diss. Stockholm : Univ., 2004
- Lindgren, C. 2007. The Importance of being a Traveler. I Hårdh, B., Jennbert, K. & Olausson, D., S. (ed.) *On the road: studies in honour of Lars Larsson*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Lindman, G. 2003a. Vid Helgasjöns strand. Arkeologisk undersökning av gravar och boplatslämningar. Småland, Växjö kommun, Sörabys socken, Stockekvarn, RAÅ 11. *UV väst rapport 2003:13. Smålands museum rapport 2003:37*
- Lindman, G. 2003b. Arkeologisk förundersökning. RÅPPE INDUSTRIOMRÅDE – arkeologisk förundersökning av boplatslämningar i ett röjningsröseområde. Växjö kommun, Bergunda sn. *Smålands museum Rapport 2003:24*
- Lindman, G. 2004. Om urlakning och andra jordartsprocessers betydelse för de arkeologiska resultaten. I Lönn, M. (ed.) *Aktuella metodfrågor. 1. 1.* [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag
- Lindqvist-Jørgensen, G 2004. I Oscar Lidéns fotspår. *Jonstorp-Farbultsbladet 11, Hösten 2004, Årgång 6*
- Lloyd, C. 1986. *Explanation in social history*. Oxford: Blackwell
- Löwenborg, D. 2010. *Excavating the digital landscape: GIS analyses of social relations in central Sweden in the 1st millennium AD*. Diss. (sammanfattning) Uppsala : Uppsala universitet, 2010

- McCain, K., W. 1990. "Mapping authors in intellectual space. A technical overview". I: *Journal of the American society for information science*, vol. 41
- Malainey, M., E. 2010. *A Consumer's Guide to Archaeological Science*. Springer –Verlag New Your Inc. New York
- Mangerud, J., Andersen, S., T., Berglund, B., E., and Donner, J., J. 1974. Quaternary Stratigraphy of Norden, a Proposal for Terminology and Classification. *Boreas* 3.
- Marx, K. 1970. *Till kritiken av den politiska ekonomin*. Stockholm: Arbetarkultur
- Matskainen, H. 1996. Discrepancies in the Deglaciation Chronology and the Appearance of Man in Finland. I Larsson, L. (ed.) *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm
- Mauss, Marcel 1972. *Gåvan*. Uppsala: Argos
- Meillassoux, C. 1973. From reproduction to production. A Marxist approach to economic anthropology. *Economy and Society*, Vol 1
- Meillassoux, C. 1978. The Economy in Agricultural Self-Sustaining Societies: a Preliminary Analysis. I Seddon, D. (ed.) *Relations of production: marxist approaches to economic anthropology*, Cass, London
- Meillassoux, C. 1981. *Maidens, meal and money: capitalism and the domestic community*. Cambridge: Cambridge U.P.
- Mithen, S., J. 2001. The Mesolithic Age. I Cunliffe, B., W. (ed.) *The Oxford illustrated history of prehistoric Europe*. Oxford: Oxford Univ. Press
- Mithen, S., J. 2006. *After the ice: a global human history, 20,000-5000 BC*. 1st pbk. (ed.) Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Mittman, A., S. 2006. *Maps and monsters in medieval England*. New York: Routledge
- Moberg, C.-A. 1955: Vittnesbörd om folkvandringar. Från en diskussion i Svenska arkeologiska samfundet. *Fornvännen* 50
- Moberg, C.-A. 1963. *Bobusläns forntid*. Stockholm
- Moberg, C.-A. 1969. *Arkeologi, jämförande och nordisk fornkunskap*. Natur och Kultur. Stockholm
- Moberg, C.-A. 1975. Anthropologists on archaeology. Some comments commented by an archaeologist.. *Ethnos* 1-4.
- Moberg, C.-A. 1976. Structureville. *A young persons guide to find analysis*. Arkeologi, särskild nordeuropeisk. Göteborgs universitet. Stencil.
- Moberg, C.-A. 1977. Archaeology and religion: What can we know? *Temenos* 13.
- Moberg, C.-A. 1981a. Similar finds ? Similar interpretations ? A Spectrum of Approaches. Moberg, I Moberg, C-A (ed.) *Similar finds? Similar interpretations?: Glastonbury - Gothenburg - Gotland : nine essays*. Göteborg: Dep. of archaeology [Inst. för arkeologi], Univ.
- Moberg, C.-A. 1981b. Two model problems: Settlement change - Regional parenthesis, Glastonbury - Gotland. I Moberg, C-A (ed.) *Similar finds? Similar interpretations?: Glastonbury - Gothenburg - Gotland: nine essays*. Göteborg: Dep. of archaeology [Inst. för arkeologi], Univ.
- Moberg, C.-A. 1986. Recension av Sagan om Sverige. *Populär arkeologi. Årg. 4, nr 1*.

- Molander, B. 1998. *Vetenskapsfilosofi*. Thales. Stockholm
- Montelius, O. 1884. Den förhistoriska forskarens metod och material. *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, Åttonde delen
- Montelius, O. 1899. Typologin och utvecklingsläran tillämpad på det mänskliga arbetet. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift häfte 30*
- Moore, H. 1995. The Problems of Origin: Poststructuralism and Beyond. I Hodder, I. (ed.) *Interpreting archaeology: finding meaning in the past*. London: Routledge
- Moore, J. 2003. Enculturation through Fire: beyond Hazelnuts and into the Forrest. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Morén, L. & Pässe, T. 2001. Climate and Shoreline in Sweden During Weichsel and the Next 150 000 years. *SKB TR-01-19*
- Myrdal, J. & Morell, M. (ed.) 2001. *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jordbruket i industrisambället: 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Newell, R., R. 1981. Mesolithic Dwelling Structures: Facts and Fantasy. I International archaeological symposium on the Mesolithic in Europe. *Mesolithikum in Europa: Bericht*. Berlin:
- Newell, R., R. 1990. Making Cultural Ecology Relevant to Mesolithic Research: II. Restocking the Larder of the Later Mesolithic of Zealand, Denmark. I International archaeological symposium on the Mesolithic, *Contributions to the Mesolithic in Europe: papers presented at the fourth international symposium "The Mesolithic in Europe", Leuven 1990*, Leuven Univ. Press, Leuven
- Newell, R., R. (ed.) 1990. *An inquiry into the ethnic resolution of Mesolithic regional groups: the study of their decorative ornaments in time and space*. Leiden:
- Nilsson, B. 2003. *Tingens och tankarnas landskap: försök i naturumgängets arkeologi med exempel ur Blekinges och Smålands förflutna*. Diss. Lund : Univ.
- Nilsson, B. & Rudebeck, E. 2010. Arkeologiska världar. *Arkeologiska och förhistoriska världar: fält, erfarenheter och ständersplatser i sydvästra Skåne*.
- Nilsson, B., Conleth, H., & Lagerås, P. 2006. Epilogue. I Karsten, P. & Nilsson, B. (ed.) *In the wake of a woman: Stone Age pioneering of north-eastern Scania, Sweden, 10.000-5000 BC.: the Årup settlements*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Nilsson, E. 1968. *Södra Sveriges senkvartära historia: geokronologi, issjöar och landhöjning = The late-quaternary history of Southern Sweden : geochronology, ice-lakes, land-uplift*. Stockholm: A&W
- Nilsson, L. 1984. *Mesolitisk bosättning vid Hönshyltefjorden, Allmundsryds socken, södra Småland*. C-uppsats i arkeologi. Lunds universitet
- Nilsson, M.-L.(ed.) 2006. *Brännpussen: en mellan-neolitisk kustboplats: väg E4, Uppsala-Mebedeby: Uppland, Tensta socken, Tensta-Forsa 1:4, RAÄ 436 : arkeologisk förundersökning och särskild arkeologisk utredning*. Uppsala: UV GAL, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Nilsson, P, Rajala, E, & Westergren, E. 2002. Tingby 4:1 : en kustboplats från mesolitikum, Dörby socken, Småland. *Arkeologisk rapport Kalmar läns museum ; 2002:7*
- Noe-Nygaard, N., Albrechtsen, T., Abildtrup, C.H., Gotfredsen, G., Richter, J. 1998. Palæobiologiske, sedimentologiske og geokemiske undersøgelser af Sen Weichsel og Holocene aflejringer i Store Åmose. *Geologisk tidskrift, Hæfte 2*.
- Nordström, M. 1993. Arkeologisk förundersökning av en nyupptäckt stenåldersboplats. Forsheda 5:1, Forsheda socken, Värnamo kommun. *Jönköpings läns museum rapport 1993:7*.

- Nordqvist, B. 1997. Mesolitiska grönstensyxor i Västsverige. I Larsson, M., Olsson, E. & Biwall, A. (ed.) *Regionalt och interregionalt: stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Stockholm: Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Nordqvist, B. 2000. *Coastal adaptations in the Mesolithic: a study of coastal sites with organic remains from the boreal and atlantic periods in Western Sweden*. [Rev. (ed.)] Göteborg: Dept. of Archaeology [Institutionen för arkeologi], Univ.
- Norrman, J., O. 1964. *Vätterbäckens senkvartära strandlinjer: en studie över relationen strandlinjegradiënt - ålder*. Uppsala:
- Norton, S., A. (ed.) 1990. *Acidic precipitation. Vol. 4, Soils, aquatic processes, and lake acidification*. New York: Springer-Vlg
- Nylén, A. 1998. Arkeologisk förundersökning. LILLA FJÄLL. Kronoberg 6:7. Växjö socken, Kronobergs län, Smålands museums rapport 1998:17
- Nylén, A. 2002. Angående förundersökning inom fornlämning RAÄ 75, Berg 1:3, Markaryds socken och kommun, Kronobergslän. Preliminära resultat. Smålands museum. Yttrande 2002-02-14
- Nylén, A. & Brynielsson, M. 2003. *Ett boplatssområde vid Drevs-Rödje 1:10: RAÄ 33, Drev socken, Växjö kommun, Kronobergs län: arkeologisk förundersökning och slutundersökning*. Smålands museum rapport 2003:22.
- Odell, G., H. 2004. *Lithic analysis*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publ.
- Olausson, D. 1985. Intrasite Spacial Analysis in Scandinavian Stone Age Research. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1985-1986*
- Orefellen, H. 2001. *Jord-, jordvæske- og bekkevannskjemi i to sterkt svovelbelastede polske felter - Restituering av jorden som følge av reduserte svoveldeposjoner og klimatiske forhold*. Hovedoppgave for cand.scient.-graden. KJEMISK INSTITUTT, Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet UNIVERSITETET I OSLO 05/2001
- Oestigaard, T. 2004. The World as Artifact: Material Culture Studies and Archaeology. I Fahlander, F. & Oestigaard, T. (ed.) *Material culture and other things: post-disciplinary studies in the 21st century*. Göteborg: Distributed by Department of Archaeology, University of Gothenburg
- Olofsson, A. 2003. *Pioneer settlement in the Mesolithic of northern Sweden*. Diss. (sammanfattning) Umeå : Univ., 2003
- Osvald, H. 1923. *Die Vegetation des Hochmoores Komosse*. Diss. Uppsala : Univ.
- Pace, D. 1983. *Claude Lévi-Strauss: the bearer of ashes*. London: Routledge & Kegan Paul
- Pagoldh, M. 1995. Arkeologisk delundersökning av en ca 9 000 år gammal stenåldersboplat i Anderstorp, Småland. *Jönköpings länsmuseum rapport 1995:15*.
- Peirce, C., S. 1868. Some Consequences of Four Incapacities. I Hartshorne, C. & Weiss, P. (ed.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, vol 5*. Harvard University Press, Cambridge, MA. .
- Peirce, C., S. 1896. Lessons of the History of Science. I Hartshorne, C. & Weiss, P. (ed.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce vol 1*. Harvard University Press,
- Peirce, C., S. 1903a. Harvard Lectures on Pragmatism. I Hartshorne, C. & Weiss, P. (ed.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, vol 5*. Harvard University Press, Cambridge, MA. .
- Peirce, C., S. 1903b. A Syllabus of Certain Topics of Logic. *The essential Peirce: selected philosophical writings. Vol. 2, 1893-1913*. Bloomington: Indiana University Pres

- Peirce, C., S. 1908. A Neglected Argument for the Reality of God. I Hartshorne, C. & Weiss, P. (ed.) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Harvard University Press, Cambridge, MA
- Peirce, C., S. 1958. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce, vol. 7*. Burks, A., W. (ed.) Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Pierce, C. 1989. A Critique of Middle-Range Theory in Archaeology. <http://www.webdataworks.com/cpierce/content/view/23/50/>
- Pearson, M. & Shanks, M. 2001. *Theatre/archaeology*. London: Routledge
- Persson, C. 1995a. *Carl-Axel Moberg som teoretiker. En analys av ett urval texter (1950-1986), speciellt med avseende på Mobergs användande av och åsikter om vetenskapliga förklaringar*. C-uppsats i Arkeologi, Göteborgs universitet vt1995
- Persson C. 1997. Mesolitikum i Jönköpings län. I Nordström, M.& Varenius, L. (ed.). *Det nära förflutna: om arkeologi i Jönköpings län*. Jönköping: Jönköpings läns museum
- Persson, C. 2001. Arkeologisk utredning etapp II. Det mindre vägnätet i anslutning till E4-delen förbi Markaryd. Markaryds och Traryds socknar. Kronobergs län. *Smålands museums rapport 2001:29*
- Persson, C. 2003a. Arkeologisk kartering. Såнна 1:31. Markaryds socken, Markaryds kommun. Kronobergs län. *Smålands museums rapport 2003:29*
- Persson, C. 2003b. Arkeologisk utredning. Såнна 1:31. Markaryds socken, Markaryds kommun. Kronobergs län. *Smålands museums rapport 2003:43*
- Persson, C. 2004. Särskild arkeologisk undersökning. Etapp I rapport. Stenåldersboplatsen RAÄ 71 Lassebacken. Såнна 1:7. Markaryds socken och kommun. *Smålands museums rapport 2004:36*
- Persson, C. 2005. Arkeologisk utredning. Markaryd 9:1. Markaryds socken. Markaryds kommun. *Smålands museums rapport 2005:44*
- Persson, C. 2002. Arkeologisk förundersökning Ågårdberget, Ljungby kommun och socken, Kronobergs län, Småland. *Smålands Museum rapport 2002:13*
- Persson, C. & Brynielsson, M. 2003. Arkeologisk efterundersökning. Boplatssområde vid Domfällevägen. Växjö socken, Växjö kommun, Kronobergs län. *Smålands museum rapport 2003:30*
- Persson, C. & Kadefors, O. 2005. Arkeologisk förundersökning. Kv Biskopshagen. Växjö socken och kommun, Kronobergs län, Småland. *Smålands museum rapport 2005:2*
- Petersen, E.,B. 1993. Ældre stenalder. I *Da klinger i muld....: 25 års arkeologi i Danmark*. København: Det Kgl. nordiske oldskriftselskab
- Pettersson, M. & Wikell, R. 2006. Mesolitiska boplatser i Stockholms skärgård. Fiske och säljakt på utskären under 10 000 år. *Forvännen 101*
- Pettitt, P., B 2005. Radiocarbon dating. I Maschner, H., D., G. & Chippindale, C. (ed.) *Handbook of archaeological methods. Vol. 1*. Walnut Creek, CA: Altamira Press
- Pickard, C. & Bonsall, C. 2007. Late Mesolithic coastal fishing practices. The evidence from Tybrind Vig, Denmark. I Hårdh, B., Jennbert, K. & Olausson, D., S. (ed.) *On the road: studies in honour of Lars Larsson*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

- Pickles, J. 1995. Representations in an Electronic Age: Geography, GIS and Democracy. I Pickles, J. (ed.) *Ground truth: the social implications of geographic information systems*. New York: Guilford Press
- Price, D., T. 1995. *Some perspectives on prehistoric coastal adaptations and those who study them*. I Fischer, A. (ed.) *Man and sea in the Mesolithic: coastal settlement above and below present sea level : proceedings of the international symposium, Kalundborg, Denmark 1993*. Oxford: Oxbow
- Price, T., D. & Burton, J., H. 2011. *An introduction to archaeological chemistry*. New York: Springer
- Price, T., D. & Brown, J., A. 1985. Complex Hunter-Gatherers: Retrospect and Prospect. I Price, T., D. & Brown, J., A. (ed.) *Prehistoric hunter-gatherers: the emergence of cultural complexity*. Orlando: Academic Press
- Påsse, T. 1996. Lake-tilting investigations in southern Sweden. *SKB TR 96-10*
- Påsse, T. 2001. An Empirical Model of Glacio-isostatic Movement and Shore-level Displacements in Fennoscandia. *SKB R-01-41*
- Raab, L. M. & Goodyear, A., C. 1998. Middle-Range Theory in archaeology. A Critical Review of Origins and Applications. I Babits, L., E. & Van Tilburg, H. (ed.) *Maritime archaeology: a reader of substantive and theoretical contributions*. New York: Plenum
- Ramberg, B. & Gjesdal, K. 2009. "Hermeneutics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy Summer 2009 Edition*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2009/entries/hermeneutics/>.
- Rankama, T. 2003. The Colonisation of Northernmost Finnish Lapland and the Inland Areas of Finnmark. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Regnell, M. & Sjögren K.-G. 2006. Introduction and Development of Agriculture. I Sjögren, K-G (ed.) *Ecology and economy in Stone Age and Bronze Age Scania*. 1. [(ed.)] Lund: Archaeological Excavations Department, National Heritage Board
- Rockmore, T. (ed.) 1981. *Marxism and alternatives: towards the conceptual interaction among Soviet philosophy, neo-Thomism, pragmatism, and phenomenology*. Dordrecht: Reidel
- Roberts, N. 1998. *The holocene: an environmental history*. 2. (ed.) Oxford: Blackwell
- Rolöf, M. 2003. Vara, resa, fara. I Carlsson, T. (ed.) *Mötesplats Motala: de första 8 000 åren*. Linköping: Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Riksantikvarieämbetet
- Rozoy, J-G. 1988. The Revolution of the Bowmen in Europe. I Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe: papers presented at the third international symposium*, John Donald Publishers Limited, Edinburgh
- Rydbeck, O. 1950. Om nordisk stenålderskronologi och gravar med sittande hocker. *Forvännen 1950*
- Said, E. W. 1983. *The world, the text, and the critic*. Cambridge, Mass.: Harvard U. P.
- Salmon, M., H. 1989. Efficient explanation and efficient behavior. I Pinsky, V. & Wylie, A (ed.) *Critical traditions in contemporary archaeology: essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Sandegren, R. 1916. *Hornborgasjön: en monografisk framställning av dess postglaciala utvecklingshistoria*, Norstedt, Diss. Stockholm : Högsk., Stockholm
- Sarnäs, P. 2008. *Fullåkerslandskapet: matjord, metod, diskussion, reflektion*. Licentiatavhandling Lund : Lunds universitet, 2008

- Saul, M. 2005. Claude Meillassoux (1925-2005). *American Anthropologist* vol. 107, no. 4
- Sayers, S. 1998. *Marxism and human nature*. New York: Routledge
- Sheehan, M., S. 2004. Ethnographic Models, Archaeological Data and the Applicability of modern Foraging Theory. I Barnard, A. (ed.) 2004. *Hunter-gatherers in history, archaeology and anthropology*. Oxford: Berg
- Schiffer, M., B. 1987. *Formation Processes of the Archaeological Record*. University of New Mexico Press. Albuquerque
- Schuurman, N. 2000. Trouble in the heartland: GIS and its critics in the 1990s. *Progress in Human Geography* 24,4
- Schuurman, N. 2004. *GIS: a short introduction*. Oxford: Blackwell
- Seppä, H., Hammarlund, D. & Antonsson, K. 2005. Low-frequency and high-frequency changes in temperature and effective humidity during the Holocene in south-central Sweden: implications for atmospheric and oceanic forcings of climate. *Climate Dynamics* 25
- Seppä, H., Birks, H., J., B., Giesecke, T., Hammarlund, D., Alenius, T., Antonsson, K., Bjune, A., E., Heikkilä, M., MacDonald, G., M., Ojala, A., E., K., Telford, R., J., & Veski, S. 2007. Spatial structure of the 8 200 cal yr BP event in northern Europe. *Climat of the Past*, 3
- Sheehan, M., S. 2004. Ethnographic Models, Archaeological Data and the Applicability of modern Foraging Theory. I Barnard, A. (ed.) *Hunter-gatherers in history, archaeology and anthropology*. Oxford: Berg
- Sherratt, A. 1997. *Economy and society in prehistoric Europe: changing perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Shott, M. 1994. Size and Form in the Analysis of Flake Debris: Review and Recent Approaches. *Journal of Archaeological Method and theory*, vol 1, no 1.
- Simmons, J. (ed.) 2002. *From Kant to Lévi-Strauss the background to contemporary critical theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Sinclair, A. 2000. Constellations of Knowledge: Human Agency and Material Affordance in Lithic Technology. I Dobes, M.-A & Robb, J. (ed.) *Agency in archaeology*. London: Routledge
- Sjöström, A. 2004. Grävningssrapport. Rönneholm 6-10, 12, 14, och 15. Arkeologisk undersökning av ett mesolitiskt boplatsskomplex i Rönneholms mosse, Hassle 32:18, Stehag socken, Eslövs kommun
- Sjödín, Å. 1980. Disputationer 1911-1980. *Meddelande från Växtbiologiska institutionen 1980:5*
- Sjöström, A. 1997. Ringsjöholm. A Boreal-Early Atlantic Settlement in Central Scania, Sweden. *Lund Archaeological Review* 3.
- Sjöström, A. & Hammarstrand Dehman, K. 2009. Mesolitiska lämningar i Rönneholms mosse. Arkeologisk förundersökning 2009. Hassle 32:18, Stehag socken, Eslövs kommun, Skåne. *Rapporter från Institutionen för arkeologi och antikens historia. Lunds Universitet. nr 3.*
- Skibo, J., M. & Schiffer, M., B. 2008. *People and Things: A Behavioral Approach to Material Culture*. New York, NY: Springer
- Skoglund, P., Broström, S.-G. & Ihrestam, K. 2006. *Hällristningar i Kronobergs län: motiv, myter och dokumentation*. Lund: Department of Archaeology and Ancient History, Lund University
- Skoglund P. 1995. *Arkeologisk förundersökning. Gripagårdsområdet. Lenbovda sn, Uppvidinge kn. Smålands museum rapport*

- Skoglund, P. 1996. Arkeologisk förundersökning Glasrikets Golfklubb, Fylleryd 1:1 och 2:1, Gårdsby sn, Växjö kommun. *Smålands museums rapport 1996:1*
- Skoglund, P. 1998. Arkeologisk förundersökning. Lührpasset. Skafta, Traryd sn, Markaryds kommun, Kronobergs län. *Smålands museums rapport 1998:9*
- Skoglund, P. 2005a. Arkeologisk förundersökning. Gravfält och boplatz på Lührpasset. RÅA 23, Traryds socken, Markaryds kommun, Kronobergs län, Småland. *Smålands museums rapport 2005:48*
- Skoglund, P. 2005b. *Vardagens landskap: lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur*. Diss. Lund : Lunds universitet
- Skoglund, P. 2007. Järn, jordbruk och bebyggelse – sydvästra Småland från romersk järnålder till vikingatid. I Hansson, M. (ed.) *Utmarker, gårdar och människor: om järnålder och medeltid i sydvästra Småland*. Växjö: Smålands museum
- Smith, J., K., A. 2005. *Jacques Derrida: live theory*. New York; London: Continuum
- Smith, J., Z. 1978. *Map is not territory: studies in the history of religions*. Leiden: Brill
- Stapert, D.1 1992. Rings and sector: intrasite spatial analysis of stone age sites. Groningen : Universiteitsdrukkerij
- Stilborg, O. & Bergensträhle, I. 2001. Fotsår i sanden. Kjellmark och Järavallen 1901-03. *Ale 2000/1*
- Stjernquist, B. 1975. Kjellmark, Knut Bernad. I Grill, E. (ed.) Svenskt biografiskt Lexikon band 21. Stockholm
- Strandberg, L. 2006. *Vygotskij i praktiken – bland plugghästar och fuskklappar*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag
- Strindberg, A. 1907. *Tschandala ; De lycksaliges ö : med flere berättelser*. Stockholm: A.B. Ljus
- Strinnholm, A. 1998a. Detektivromaner och intentionala system; Om abduktionsförfaranden och hypotesformulering inom arkeologin I Jensen, O., W. & Karlsson, H. (ed.) *Arkeologiska horisonter*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion
- Strinnholm, A. 1998a. Archaeology - Jigsaw Puzzle or Crime Novel? The Use of Abductive Reasoning in Archaeology. The Nordic TAG Conference. *The Kaleidoscopic past: proceedings of the 5th Nordic TAG Conference, Göteborg, 2-5 april 1997*. Göteborg: Dept. of archaeology, Univ.
- Sundelin, U. 1917a. *Fornsjöstudier inom Stångåns och Svartåns vattenområden: med särskild hänsyn till den sen- och postglaciala klimatutvecklingen*. Stockholm: SGU.
- Sundelin, U. 1917b. Notiser: Hedinstipendiaten fil. mag. U. Sundelin har till Sällskapet avgivit följande översiktliga redogörelse för under sommaren företagna undersökningar. *Ymer 36*
- Sundelin, U. 1918. Notiser: Södra Smålands postglaciala geografi. *Ymer 37*
- Sundelin, U. 1919. Om en stenåldersboplatz vid littorinagränsen I Östergötland. I: *Studier tillägnade Oscar Almgren*. Nerman, B, Lindqvist, S & Ambrosiani, S (ed.) Stockholm. Svenska Teknologföreningens förlag
- Sundelin, U. 1920a. Om stenåldersfolket och sjönötens invandring till det småländska höglandet. *Ymer. 40:e årgången*
- Sundelin, U. 1920b. Om en stenåldersboplatz vid littorinagränsen I Östergötland. *Rig 1920/3*
- Sundelin, U. 1924. Boplatzspår från stenåldern inom Ätrans vattensystem. *Ymer. 44*
- Sundström, L. & Darmark, K. 2005. *Bålmyren: en familjebaserad tidigneolitisk kustboplatz i Uppland: [arkeologisk för- och slutundersökning]*. Uppsala: Societas archaeologica Upsaliensis
- Svanberg, F. & Hauptman Wahlgren, K. 2007. *Publik arkeologi*. Stockholm: Historiska museet

- Sörensen, L. & Casatic, C. 2006. Ålyst – et bopladskompleks fra Maglemosekulturen på Bornholm. Foreløbige resultater basert på ukonventionelle udgravningsmetoder. I Eriksen, B. V. (ed.) *Stenalderstudier: tidligt mesolitiske jægere og samlere i Sydsandinavien*. Højbjerg: Jysk arkæologisk selskab
- Sörensen, S., A. 1993. *Kongemosekulturen i Sydsandinavien*. Diss.
- Sörensen, M. 2006. Teknologiske traditioner i Maglemosekulturen. En diakron analyse af Maglemosekulturens flækkeindustri. I Eriksen, B., V. (ed) *Stenalderstudier: Tidligt mesolitiske jægere og samlere i Sydsandinavien*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 55. Højbjerg
- Taffinder, J. 1982. *The Stone Age in Southern Småland. A presentation of the Existing assemblages with Special Consideration of their Mesolithic Components*. C-uppsats Arkeologiska institutionen Uppsala universitet.
- Taffinder, J. 1998. *The allure of the exotic: the social use of non-local raw materials during the Stone Age in Sweden*. Diss. Uppsala : Univ
- Taylor, R., E. & Aitken, M., J. (ed.) 1997. *Chronometric dating in archaeology*. New York: Plenum Press
- Terrell, C., R. & Perfetti P., B. 1989. *Water quality indicators guide: surface waters*. U.S. Dept. of Agriculture, Soil Conservation Service
- Tilley, C. 1994. *A phenomenology of landscape: places, paths, and monuments*. Oxford: Berg
- Tilley, C. 1996. *An ethnography of the Neolithic: early prehistoric societies in southern Scandinavia*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Tilley, C. 2010. *Interpreting landscapes: geologies, topographies, identities*. Walnut Creek, Calif.: Left Coast Press
- Thomas, J. 1999. *Understanding the Neolithic: a revised second edition of Rethinking the Neolithic*. Rev. 2. ed. London: Routledge
- Thommesen, T. 1996. The Early Settlement of Northern Norway. I Larsson, Lars (ed.) *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Thorpe, I. J. 1996. *The origins of agriculture in Europe*. London: Routledge
- Thuestad A., E. 2005. *En romlig analyse av tidlig eldre steinalderlokalteter i Vest-Finnmark og Troms*. Hovedfagsoppgave i arkeologi Universitetet i Tromsø våren 2005
- Toft, P., A. 2006. Hvor går grænsen? Et studium af sociale territorier og ornamentik i Maglemosekulture. I Eriksen, B. V. (ed.) *Stenalderstudier: tidligt mesolitiske jægere og samlere i Sydsandinavien*. Højbjerg: Jysk arkæologisk selskab
- Tolan-Smith, C. 2003. *Colonisation – Event or Process*. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Torring, J. 1999. *New theories of discourse: Laclau, Mouffe and Žižek*. Oxford: Blackwell
- Torstensdotter Åhlin, I., Skoglund, P., Engman, F., Jonsson, L., Lagerås, P., Linderöth, T., Regnell, M. & Svanberg, F. 2003. Gravar röjningsrösen och boplatslämningar. Småland, Ljungby kommun, Hamneda socken RAÅ 77. *Uv syd rapport 2003:16 och Smålandsmuseum rapport 2003:42*
- Ucko, P., J. 1994. Foreword. I Carmichael, D., L. (ed.) *Sacred sites, sacred places*. London: Routledge
- Vang Petersen, P. 2008. *Flint fra Danmarks oldtid*. København: Museerne.dk i samarbejde med Nationalmuseet

- Vera, F., W., M. 2000. *Grazing ecology and forest history*, CABI Publ., Wallingford
- Verhart, L., B., M. 1995. Fishing for the Mesolithic. The North Sea: A Submerged Mesolithic Landscape I Fischer, Anders (ed.) *Man and sea in the Mesolithic: coastal settlement above and below present sea level : proceedings of the international symposium, Kalundborg, Denmark 1993*. Oxford: Oxbow
- Verhart, L., B., M. 1990. Stone Age Bone and Antler Points as Indicators for "social Territories" in European Mesolithic. I International archaeological symposium on the Mesolithic. *Contributions to the Mesolithic in Europe: papers presented at the fourth international symposium "The Mesolithic in Europe", Leuven 1990*. Leuven: Leuven Univ. Press
- Vermeersch, P., M. & Buben, S. 1997. Postdepositional Artefact Scattering in a Podzol. Processes and Consequences for Late Paleolithic and Mesolithic Sites. *Antropologie XXXV/2*
- Verjux, C. 2003. *The function of the Mesolithic sites in the Paris basin France*. New data. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Vogel, P. 2010. *Vardagslivets aktiva förändring: en studie av kultur genom arkeologi och stenåldersboplatser*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet
- Vygotsky, L. S. 1974. *Taenkning og sprog*, II. Köpenhamn: HansReitzels förlag
- Waldén, B. (ed.) 1940. *Den stora sjösänkningen. [D. 1], Den stora sjösänkningen : minnesskrift med anledning av Hjälmarens och Kvismarens sjösänkningssbolags 75-årsjubileum*. Örebro: Utg.
- Walker, M., J., C. 2005. *Quaternary dating methods*. Chichester: John Wiley & Sons
- Wallin, L. 1993a. *Medelvägen och E4*. Översiktlig arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet UV-Syd
- Wallin, L. 1993b. *E4 och "Volvoleden"*. Arkeologisk utredning. Riksantikvarieämbetet UV-Syd
- Wallin, L. 1996. Arkeologisk utredning etapp 2a. Väg E4 delen förbi Markaryd, väg 117 delen Åmot – Fjärholma, Markaryds socken, Markaryds kommun. *Riksantikvarieämbetet UV-Syd 1996:1*
- Wallin, L., Olsson, M., Connelid, P., Karsten, P., Knarrström B., Lagerås, P., Mattiasson, A., Olsson, M. & Skansjö, S. 1997. Arkeologisk utredning från Örskelljunga till länsgränsen. Särskild arkeologisk utredning steg 1, väg E4, förbi Örskelljunga Eket – Värsjö och förbi Fagerhult Värsjö – Köphult samt väg 24, delen Bälänge – Västra Spång, Skåne. *UV Syd Rapport 1997:58*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar
- Welinder, S. 1973. The Chronology of the Mesolithic Stone age on the Swedish West Coast. *Studier i nordisk arkeologi 9. Göteborgs och Bobusläns fornminnesförening och Göteborgs arkeologiska museum*. Göteborg
- Welinder, S. 1988. Mesolithic Forest Clearance in Scandinavia. I Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe: papers presented at the third international symposium*. Edinburgh: John Donald Publishers Limited
- Welinder, S. 1994. *Strindberg som arkeologikritiker*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Welinder, S. 1998. Neolitikum-Bronsålder 3 900-500 f. Kr. I Myrdal, J., Welinder, S., Pedersen, E. A. & Widgren, M. (ed.) I *Det svenska jordbrukets historia. [Bd 1], Jordbrukets första fem tusen år : [4000 f. Kr.-1000 e. Kr.]*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg
- Welinder, S. 2003. *Min svenska arkeologihistoria: ett ekonomiskt och socialt perspektiv på 1900-talet*. Lund: Studentlitteratur
- Weninger, B., Schulting, R., Bradtmöller, M., Clare, L., Collard, M., Edinborough, K., Hilpert, J., Jöris, O., Niekus, M., Rohling, E.J. and Wagner, B. 2008. The catastrophic final flooding of Doggerland by the Storegga Slide tsunami. *Documenta Praehistorica*, 35

- Weninger, B., Jöris, O., Danzeglocke, U. 2009. CalPal-2007. Cologne Radiocarbon Calibration & Palaeoclimate Research Package. <http://www.calpal.de/>,
- Wennerberg, H. 2005. En studie på tidig Holocena klimatförändringar i Småland med fokus på klimatåterslaget "8.2 kyr event". *Examensarbeten i geologi vid Lunds universitet, nr. 191*
- Wennstedt Edvinger, B. 2007. Arkeologisk undersökning på Ågårdssberget: fornlämning 123, Ljungby socken och kommun, Kronobergs län. *Jämtarkeologi 25*.
- Wetterberg, G. 2008. Kulturmark. Dagens Nyheter 2008-08-04.
- Wigforss, J. (ed.) 1983. *Bua Västergård: en 8000 år gammal kustboplats*. Göteborg: Göteborgs arkeologiska mus.
- Willstedt, R. (ed.) 1989. *Kronobergs natur. Naturvårdsprogram för Kronobergs län*. Länsstyrelsen i Kronobergs län.
- Wittwer-Backofen, U. & Tomo, N. 2008. From Health to Civilization Stress? In Search for Traces of a Health Transition During the Early Neolithic in Europe - The Neolithic Demographic Transition and its Consequences. I Bocquet-Appel, J-P. & Bar-Yosef, O. *The Neolithic Demographic Transition and its Consequences [electronic resource]*. Dordrecht: Springer Science+Business Media B.V.
- Wittgenstein, L. 1968. *Philosophical investigations: Philosophische Untersuchungen*. 3. (ed.) repr Oxford:
- Von Stedingk, H. 2009. Biologisk mångfald på myrar och dikad torvmark – underlag för ett miljömässigt torvbruk. *Projektrapport nr. 2* TorvForsk. Stiftelsen svensk torvforskning.
- Wright, D., J. Goodchild, M., F. & Proctor, J. D. 1997. Demystifying the persistent ambiguity of GIS as "tool" versus "science," *The Annals of the AAG*
- Woodman, P. 2000. Getting back to basics: Transitions to Farming in Ireland and Britain. I Price, T., D. (ed.) *Europe's first farmers*. Cambridge: Cambridge University Press
- Worboys, M., F. & Duckham, M. 2004. *GIS: a computing perspective*. 2. (ed.) Boca Raton, Fla.: CRC Press
- Yanagisako, S, J. & Collier, F., J. 2004. Toward a Unified Analysis of Gender and Kinship. I Parkin, R. & Stone, L. (ed.), *Kinship and family: an anthropological reader*, Blackwell Pub., Malden, MA,
- Yellen, J., E. 1977. *Archaeological Approaches to the Present: Models for Reconstructing the Past*. Academic Press, New York
- Zlomislic', M. 2007. *Jacques Derrida's aporetic ethics*. Lanham, MD: Lexington Books
- Zvelebil, M. 1986. Introduction: the Scope of the Present Volume. I Zvelebil, M. (ed.) *Hunters in transition: mesolithic societies of temperate Eurasia and their transition to farming*. Cambridge: Cambridge University Press
- Zvelebil, M. 2001. Revisiting Indreko's Culture Historical Model: "Origin and Area of Settlement of the Finno-Ugrian Peoples". *Trames 2001:5*
- Zvelebil, M. 2003. Enculturation of Mesolithic Landscapes. I Larsson, L. (ed.) *Mesolithic on the move: papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe, Stockholm 2000*. Oxford: Oxbow
- Zvelebil, M. 2008. Innovating Hunter-Gatherers: The Mesolithic of the Baltic. I Bailey, G. N. & Spikins, P. (ed.). *Mesolithic Europe*. New York: Cambridge University Press
- Åhman, E. 1983. *Boplats, äldre stenålder Ö. Telestad, Växjö, Småland*. Smålands museum rapport
- Åhman, E 1986a. *Provundersökning av stenåldersboplats Ugnanäs Hovmantorps socken, Småland*. Rapport Smålands museum.

Åhman, E. 1986b. Rapport. Boplats äldre och yngre stenålder, Horkoneryd. Södra Sandsjö sn, Tingsryds kommun, Kronobergs län. *Smålands museum Kulturbistorisk undersökning 30*

Åkerlund, A. 1996. *Human responses to shore displacement: living by the sea in Eastern Middle Sweden during the Stone Age*. Diss. Stockholm : Univ.

Åstrand, J. 2004. *Tretton långbus och en begravning: arkeologi i kv Seglaren, RAÄ 218, Växjö socken, Växjö kommun*. Smålands museum rapport 2004:11

Åstrand, J. 2006. *En medeltida skogsgård vid Markaryd: särskild arkeologisk undersökning av RAÄ 75, Markaryds socken, Småland*. Smålands museum rapport 2006:45

Åqvist, C. 2000. Den svenska modellen. Kulturminneslagen i teori och praktik. I Fahlander, F., Kristiansen, K. & Nordbladh, J. (ed.) *Texter om arkeologisk kulturmiljövård: historia, praktik och identitetspolitik : från en forskarskola med stöd av Forskningsrådsnämnden och Riksantikvarieämbetet*. Göteborg: Inst. för arkeologi, Göteborgs universitet

Otryckta källor

LAGAN. Rapport över arkeologiska undersökningar inom dänningsområdena vid Majenfors och Ängabäck, Markaryds socken, Småland. Dnr 5345/53. Vitterhetsakademiens serie med sjöregleringsrapporter

Markarydsortens hembygdsförenings register. Förvaras i hembygdsstugan i Markaryd.

Fynd från Markaryd Smålands museum Inv nr. M 5897

Brev från Erik Ell till Knut Kjellmark 1934. Kopia förvaras i excerptpärmerna för Markaryd socken, Smålands museum.

Festskrift till Knut Kjellmark på 75 årsdagen. Stencil. Förvaras på Smålands museum

Figurlista

Figur 1.	Raä 71 utmärkt med en röd punkt på satellitfoto.	15
Figur 2.	Provgrop grävd i Markaryd.	20
Figur 3.	Sökschaktsgrävning i åkermark.	26
Figur 4.	Tjällräna fotograferad i Markaryd.....	26
Figur 5.	Ett odlingsröse i Markaryd.	26
Figur 6.	En grafisk framställning över hur några utvalda teoretiker påverkat författaren till denna bok.....	33
Figur 7.	MDS-karta över hur arkeologiska teoretiska författare cociterats.	34
Figur 8.	Arkeologins kärna enligt Carl-Axel Moberg.	47
Figur 9.	Charles Sanders Peirce.	49
Figur 10.	Knut Kjellmark.....	59
Figur 11.	Uno Sundelin	60
Figur 12.	De 1920 kända stenåldersboplatserna i Sydsverige.	62
Figur 13.	Oscar Lidén	63
Figur 14.	Författaren i samtal med hembygds mannen Olle Renell.....	65
Figur 15.	Raä 71 utmärkt på den ekonomiska kartan.....	73
Figur 16.	Raä 71 och den lokala topografin.	74
Figur 17.	Två tolkningar av platsen grundade på egna inmätningar.....	75
Figur 18.	Raä 71 från vårens förundersökning till de sista dagarna av slutundersökningen.	80
Figur 19.	Carl Persson vattensållar med kraftfull pump.....	81
Figur 20.	Kartering av samtliga rotvältor på platsen.	84
Figur 21.	Fynd över 0,5 gram i relation till rotvältor och grävda rutor.	85
Figur 22.	En oförsiktig arkeolog letar efter den mesolitiska kanoten.	87
Figur 23.	Förhållandet mellan den fyndförande nivån på Raä 71 och gyttjans överyta på Raä 70.....	88
Figur 24.	Den genomsnittliga vikten för olika typer av typologiskt signifikanta flintor.	91
Figur 25.	Andelen brända flintor för olika typer av typologiskt signifikanta flintor.	91
Figur 26.	Relationen mellan antalet typologiskt signifikanta flintor (splitter exkluderat).	91
Figur 27.	Kalibrering av datering från Raä 71.....	93
Figur 28.	Fosfatgrader i relation till topografin och de grävda rutorna.	96
Figur 29.	Schematisk framställning av fyndsammanhangen inom den mindre fyndförande ytan.	98
Figur 30.	De påträffade kärnorna samt det största mikrospånet.....	98
Figur 31.	Schematisk framställning av John Yellens ringmodell.	104
Figur 32.	Relationen mellan brända och obrända flintor.....	107
Figur 33.	Exempel på relationen mellan härदार och hyddor från Store Myrvatnet och Store Fløyrlivatnet i Norge.....	109
Figur 34.	Relationen mellan fyndspridning och hyddlämningen vid Motala ström.	110
Figur 35.	Relationen mellan möjliga hyddor, stenar och rotvältor.	112
Figur 36.	Relationen mellan samtliga flintor och de möjliga hyddlämningarna.	114

Figur 37.	Relationen mellan fosfatvärdena och de möjliga hyddlämningarna.	115
Figur 38.	Mesolitisk hydda från frankrike som uppvisar tydliga strukturella likheter med den från Raä 71.	116
Figur 39	En möjlig hydda och fyndspridning från nordvästra Skåne.	117
Figur 40.	Förekomsten av indikatorer på arbete som inbegriper flinta och dess relation till hyddan och eventuella härdar.	121
Figur 41.	Områdena A - G som utgör grunden för den fortsatta litiska analysen.	122
Figur 42.	Foto från HPA, avslag från retuschering fyndnummer 255.	127
Figur 43.	Foto från HPA, skrapans ventrala sida fyndnummer 534.	127
Figur 44.	Foto från HPA, skrapans dorsala sida fyndnummer 534.	128
Figur 45.	Foto från HPA, mikrospån fyndnummer 530.	128
Figur 46.	Foto från HPA, avslag slaget från en mikrospånkärna fyndnummer 101.	129
Figur 47.	Foto från HPA, dorsal sida på avslag från retuschering fyndnummer 237.	129
Figur 48.	Foto från HPA, skrapa fyndnummer 191, ursprunglig förstoring 200x.	131
Figur 49.	Foto från HPA, skrapa fyndnummer 191, ursprunglig förstoring 50x.	131
Figur 50.	Foto från HPA, mikrospån fyndnummer 192.	131
Figur 51.	Resultaten från de analyserade områdena i relation till den allmänna fyndspridningen, härdarna och hyddan.	133
Figur 52.	Carl-Axel Mobergs sammanfattning av den materiella kulturens förhållande till våra tolkningsmöjligheter.	135
Figur 53.	Det småländska fyndmaterialet i relation till produktion och användning av flinta	137
Figur 54.	Det arkaiska sociala arbetet och dess relation till platser och handlingar.	143
Figur 55.	Rekonstruerad årlig medeltemperatur under holocen tid.	147
Figur 56.	Förändringar i sjöarnas nivåer och glaciärernas storlek under holocen tid.	152
Figur 57	Mossmarkernas relation till topografin i Markaryds socken	154
Figur 58	Profiler från Fornbolmens utlopp upprättade av Uno Sundelin.	156
Figur 59	Illustration av förhållandet mellan boplatserna Raä 75, markens lutning och de omgivande mossmarkerna	158
Figur 60.	Strandlinjeförskjutningen vid Falkenberg under holocen tid.	160
Figur 61.	Världen för 9 000 år sedan, ett rekonstruktionsförsök utifrån en satellitbild.	160
Figur 62.	Exempel på hur sjötjppningsprocessen verkar över tid.	162
Figur 63.	En tolkning av Fornbolmens utbredning under mesolitisk tid.	163
Figur 64.	Raä 71 i relation till två hypotetiska sjönivåer.	165
Figur 65.	Relationen mellan Raä 71 och det omgivande vattenlandskapet.	167
Figur 66.	En rekonstruktion av vattenlandskapet i Markaryds och Traryds socknar för cirka 9 000 år sedan.	168
Figur 67.	Strukturella likheter och skillnader mellan Västerhavet, inlandet och Ancylussjön.	189
Figur 68.	De regionala vattensystemen runt Raä 71.	201
Figur 69.	De lokala vattensystemen runt Raä 71.	202
Figur 70.	Mesolitiska boplatser i Kronoberg och Skåne som ingår i analysen.	211

Figur 71. Relationen mellan de undersökta ytorna och de ytor som förstörts av sandtäkt på Raä 107 (Anderstorp sn).	212
Figur 72. Översiktsbild från undersökningen av av Raä 609 (Reftele sn).....	214
Figur 73. Kalibrerade dateringar från arkeologiskt undersökta platser i Finnveden.	215
Figur 74. Andelen råmaterial på några utvalda boplatser daterade till mellan 9 000–7 000 Cal. BP.	220
Figur 75. Anläggningar, fynd och råmaterial från Raä 67 (Hamneda sn).....	223
Figur 76. Anläggningar, fynd och råmaterial från Raä 123 (Odensjö sn).....	224
Figur 77. Dateringar från Raä 67 (Hamneda sn), 123 (Odensjö sn) och 544 (Reftele sn).	225
Figur 78. Sammanställning av några moderna indelningar av mesolitikum.	229
Figur 79. Radiometriska dateringar från Finnveden.	233
Figur 80. De samlade dateringarna från Varend, E4-projektet i nordvästra Skåne och Finnveden.....	238
Figur 81. Typologiska iakttagelser och radiometriska dateringar från E4-undersökningarna i NV Skåne.....	241
Figur 82. Fynddensiteten från Raä 71 jämfört med boplatser daterade till Maglemosekulturen från E4 projektet i NV Skåne	242
Figur 83. Raä 71 i jämförelse med boplatser daterade till Maglemosekulturen från E4-projektet i NV Skåne i avseende på storlek.	243
Figur 84. Sambandet mellan andelen brända flintor och boplatsernas storlek. Grundmaterialet utgörs av Raä 71 samt boplatser från E4-projektet i NV Skåne.....	244
Figur 85. Jämförelse av storleken på boplatserna som undersöktes inom ramen för E4-projektet i NV Skåne.	245
Figur 86. Ett urval av dateringar från Varend, E4-projektet i NV Skåne och Finnveden.....	247

Tabeller

Tabell 1. Tabell med vedartsbestämningar och ¹⁴ C-dateringar.	92
Tabell 2. Teknologisk diagnostisering av mikrospån.	95
Tabell 3. Översiktlig redovisning av analysen av flintmaterialet från områdena A–G.	124
Tabell 4. Sammanställning av antal och procentuell andel av flinttyper som finns representerade i materialet.	124
Tabell 5. Sammanfattning av analysresultaten från område A.	125
Tabell 6. Sammanfattning av analysresultaten från område B.	126
Tabell 7. Sammanfattning av analysresultaten från område C.	127
Tabell 8. Sammanfattning av analysresultaten från område D.	128
Tabell 9. Sammanfattning av analysresultaten från område E.....	130
Tabell 10. Sammanfattning av analysresultaten från område F.	132
Tabell 11. Sammanfattning av analysresultaten från område G.....	134
Tabell 12. Samtliga undersökta mesolitiska boplatser i Finnveden.	209
Tabell 13. Data hämtad från experimentell kvartsbearbetning.	227

Bilaga 1, del 1

Raä och socken	Lab nr	bp	+-	Källa	Finnveden Fig. 79 och 80	Värend fig 80	NV Skåne fig 80	NV Skåne fig 81
Raä 107 Anderstorp sn	Saknas	8230	70	Pagoldh 1995	X			
Raä 107 Anderstorp sn	Saknas	7970	65	Pagoldh 1995	X			
Raä 147 Forsheda sn	Beta-54190	7050	70	Nordström 1993	X			
Raä 123 Ljungby sn	Ua-19370	7260	65	Persson 2002	X			
Raä 123 Ljungby sn	Ua-19371	6660	105	Persson 2002	X			
Raä 246 Båraryd	Ua-12805	6230	75	Ameziane och Gustafsson 2006	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-18863	7880	70	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 123 Odensjö sn	Ua-19019	7885	90	Jönsson och Persson 2003	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20283	8900	60	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20284	9370	60	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20285	7435	50	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20290	5360	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20292	7015	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-20293	6750	65	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 71 Markaryd sn	Ua-21602	8215	55	Persson 2004	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23572	6810	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23574	5570	50	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23577	6925	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23579	8345	65	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 554 Reftele sn	Ua-23583	8105	60	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 138, Traryd sn	Ua-12777	6890	85	Skoglund 1998	X			
Raä 138, Traryd sn	Poz-13022	6660	50	Skoglund 2005	X			
Raä 138, Traryd sn	Ua-12776	6835	70	Skoglund 1998	X			
Raä 67 Hamneda sn	Ua-8510	9000	80	"Torstensdotter m fl 2002	X			
Raä 246 Båraryd	Ua-12806	6290	75	Ameziane och Gustafsson 2006	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23575	6810	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 609 Reftele sn	Ua-23576	6810	55	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 554 Reftele sn	Ua-23580	8125	70	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 544 Reftele sn	Ua-23584	8175	60	Gustafsson pers. kom.	X			
Raä 170 Växjö sn	Ua-10370	5410	95	Hansson 1995		X		
Raä 186 Gårdsby sn	Ua-10508	5410	80	Skoglund 1996		X		
Raä 10 Hovmantorp	St-10704	5415	110	Åhman 1986a		X		
Raä 20 Södra Sandsjö sn	St-9781	5670	120	Åhman 1986b		X		

Bilaga 1, del 2

Raä och socken	Lab nr	bp	+	Källa	Finnveden Fig. 79 och 80	Värend fig 80	NV Skåne fig 80	NV Skåne fig 81
Raä 39 Lenhovda sn	Ua-10101	5900	65	Skoglund 1995		X		
Raä Fyllerys 1:1, Gårdsby sn	Ua-11821	5905	60	opublicerad		X		
Raä 174 Växjö	St-8734	5950	135	Åhman 1983		X		
Raä 35 Drev sn	Ua-11823	6020	80	Nylén& Brynielsson 2003		X		
Raä 20 Södra Sandsjö sn	St-9780	6080	120	Åhman 1986b		X		
Raä 35 Drev sn	Ua-11822	6155	65	Nylén& Brynielsson 2003		X		
Raä 218 Växjö sn.	Ua-21169	5360	60	Åstrand 2004		X		
Raä 218 Växjö sn.	Ua-21181	5220	45	Åstrand 2004		X		
Raä 186 Gårdsby sn	Ua-10509	6300	80	Peter Skoglund 1996		X		
Raä 185 Växjö sn	Ua-12770	6335	75	Nylén 1998		X		
Raä 20 Södra Sandsjö sn	St-9782	6420	130	Åhman 1986b		X		
Eket 2	Ua-27020	7175	55	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Jälla 5	Ua-26754	5280	40	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Jälla 5	Ua-26755	5380	40	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Järingsholm 2	Ua-27028	7855	65	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Järingsholm 3	Ua-27026	6735	55	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Järingsholm 3	Ua--27025	6345	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Järingsholm 4	Ua-27032	5670	45	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Bjärabygget	Ua-26805	4855	45	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 6	Ua-27009	6605	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 6	Ua-27003	5950	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 6	Ua-27007	5740	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 6/10	Ua-27005	5935	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 6/10	Ua-27006	5225	45	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Lärkasjöhus 10	Ua-26999	5250	40	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Eket 2	Ua-27017	7155	75	Knarrstöm (ed) 2007			X	X
Jälla 5	Ua-26756	5305	40	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Järingsholm 4	Ua-27023	5745	55	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Lärkasjöhus 6	Ua-27010	5970	55	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Lärkasjöhus 6	Ua--27002	5960	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Lärkasjöhus 6	Ua-27008	5935	45	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Lärkasjöhus 6	Ua--27000	5915	50	Knarrstöm (ed) 2007			X	
Lärkasjöhus 6	Ua-26997	5860	45	Knarrstöm (ed) 2007			X	

Bilaga 2

Namn	Storlek m ²	Funktion	Dat. Enl. utgr	Dat i figur 85	¹⁴ C	Flintor	Handgrävda m ²	Flintor/m ²	Kvarts/m ²	Bränd flinta %	Andel redskap, kärnor och spån %	Övriga iakttagelser
Eket 1,2 ,3	800	Rastplats, lägerplats	Tidigmesolitikum- Senmesolitikum		X	1858	316	5,9	0	30	?	Blandas bosättning som inte gått att separera. Fem ¹⁴ C dateringar från bronsålder till nyare tid. Mindre antal möjliga kvartssavslag.
Östra Ringarp	40	Tillfälligt läger	tidig Maglemosekultur	1		122	47	2,6	0	93	35	
Östra Spång	32	Tillfälligt läger	sen Maglemosekultur	2		417	32	13	0	78	27	
Jälla 1	50	Tillfälligt läger	sen Maglemosekultur	2		242	31	7,8	0	70	25	
Jälla 2	23	Pilspetstillverningsplats	sen Maglemosekultur	2		271	23	11,8	0	35	11	
Jälla 3	50	Tillfälligt läger	sen Maglemosekultur	2		142	34	4,2	0	42	21	
Jälla 4	30	Tillfälligt läger	tidig Maglemosekultur	1		160	25	6,4	0	40	15	
Jälla 5	650	Mindre boplat	sen Erteböllekultur	6		1020	87	11,7	0	30	15	
Jälla 6	20	Tillfälligt läger	tidig Maglemosekultur	1		58			0	7	31	Påträffades i samband med undersökning av fossil åkermark.
Järingsholm 1	15	Tältring	tidig Maglemosekultur	1		0	15	0	0	0	0	Fyndtom ev. anl.
Järingsholm 2	350	Mindre boplat	Konemosekultur	3	X	990	137	7,2	0	53	29	
Järingsholm 3		Tillfälligt läger	övergången Kongemosekultur/Ertebölle	4	X							Daterade härdar utan fynd.
Järingsholm 4		Ev. fiskeredskap	Erteböllekultur	5	X							Pålar nedkörda i botten.
Lärkasjöholt 2	15	Rastplats	Sannolikt mesolitisk			247	13	19	0	15	3	Fynd av kärna i Kristinstadsflinta.
Pålsholm 1	30	Rastplats	sen Maglemosekultur	2		200	35	5,7	0	12	16	
Lärkasjöholt 3	50	Boplat	tidig Maglemosekultur	1					0			Ej separerad från omkringliggande lämningar.
Lärkasjöholt 4	70	Boplat	sen Maglemosekultur	2		900	58	15,5	0	35	20	
Lärkasjöholt 5	10	Hantverksplats	sen Maglemosekultur	2		240	10	24	0	3	22	
Lärkasjöholt 6	3500	Boplat	Erteböllekultur	5	X	8000	307	26	0			Fynden ej närmare redovisade.
Lärkasjöholt 10					X							Daterade härdar utan fynd.
Lärkasjöholt 13	50	Rastplats	sen Maglemosekultur	2		135	24	5,6	0	16	27	
Lärkasjöholt 3-12			tidig Maglemosekultur-järnålder		X	11920	308	38,7	0,3			Blandad boplat som delvis bara reovisas i samlad form. Fynd av 79 bitar kvarts inom hela området.

